

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2013

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2013

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus LIII. Fasc. 2

**Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy**

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2015

Vedoucí redaktor: prof. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.
Výkonná redaktorka: PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.,
spolupracovali Mgr. Tomáš Rataj a Mgr. Kateřina Schwabiková

Recenzenti: PhDr. Jitka Bajgarová, CSc., PhDr. Jaroslav Boubín, CSc., doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., doc. Mgr. Lucie Doležalová, Ph.D., PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D., prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., prof. PhDr. František Šmahel, DrSc., doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

Svazek je součástí řešení Programu rozvoje vědních oblastí na UK P21: *Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti*.

Na obálce použita ocelorytina zachycující Augusteum a univerzitní kostel sv. Pavla v Lipsku po úpravě fasády od Alberta Gutebrücka z roku 1838, nesignováno, sbírka grafik ÚDAUK.

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova v Praze, 2015
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

- 11 František Šmahel, Drobné záhady rejstříku Rečkovy koleje
23 Jan Odstrčilík, Poučení o správném způsobu studia ve středověkém traktátu *De modulo studendi* (VK Olomouc, M I 357)
41 Mlada Holá, Alumni koleje Českého národa na pražské univerzitě v letech 1542–1611
81 Franziska Stoff, Zwischen den Stühlen. Zum Angliederungsprozess der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag an die Deutsche Karls-Universität 1938–1945
155 Vojtěch Čurda, Filosofické putování Milana Machovce

Kronika

- 177 Konference Karel Kazbunda, *kulturní dědictví a mezinárodní právo* (Roman Pazderský)
179 „Für Geist und Licht! ... das Dunkel schwand.“ (konference Innsbruck) (Milada Sekyrková)
181 Budování československé antropologie: Věda o člověku v českých zemích a Aleš Hrdlička (Marek Ďurčanský – Milada Sekyrková)

Recenze a zprávy

- 185 Lipsiensia
185 Franz Häuser (Hg.), Das sechshundertjährige Jubileum der Universität Leipzig 2009. Eine Dokumentation (Roman Elner – Michal Továrek)
187 Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009 (Ivana Čornejová, Milada Sekyrková, Petr Svobodný, Jakub Jareš)
212 Město a univerzita – co je spojuje a co dělí (Blanka Zilynská)
215 Enno Bünz – Tom Graber, Die Gründungsdokumente der Universität Leipzig (Blanka Zilynská)
217 Franz Häuser (Hg.), Die Leipziger Rektoratsreden 1871–1933 (Roman Elner – Michal Továrek)
219 Christian Lackner, Möglichkeiten und Perspektiven diplomatischer Forschung. Zum Privileg Herzog Albrechts III. für die Universität Wien vom Jahre 1384 (Ivan Hlaváček)
221 Robert Gramsch, Erfurt – Die älteste Hochschule Deutschlands; vom Generalstudium zur Universität (Martin Dekarli)
225 Andreas Sohn – Jacques Verger (Hg./ Éd.s.), Die universitären Kollegien im Europa des Mittelalters und der Renaissance; Titíž, Die regulierten Kollegien im Europa des Mittelalters und der Renaissance (Ivan Hlaváček)
228 Franz Machilek (Hg.), Die hussitische Revolution. Religiöse, politische und regionale Aspekte (Petr Šmíd)
229 Michaela Chocholová – Ivan Štoll, Wilhelm Matzka (1798–1891) (Marie Štemberková)
231 Friedrich Edelmayer – Margarete Grandner – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (Hgg.), Über die österreichische Geschichte hinaus (Jana Ratajová)
232 Martin Šámal, Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel (Ivana Čornejová)
233 Jerzy Holzer: Historyk w trybach historii. Wspomnienia (Marek Ďurčanský)

Cizojazyčná shrnutí

- 21 František Šmahel, Rätselhafte Kleinigkeiten im Register des Reček-Kollegs
- 38 Jan Odstrčilík, Belehrung über die richtige Art und Weise des Studiums im mittelalterlichen Traktat *De modulo studendi* (VK Olomouc, M I 357)
- 56 Mlada Holá, Die Alumnus des Kollegs der Böhmisches Nation an der Prager Universität in den Jahren 1542–1611
- 137 Franziska Stoff, Mezi stolicemi. K procesu připojení Německé akademie hudby a dramatického umění v Praze k Německé Karlově univerzitě 1938–1945
- 172 Vojtěch Čurda, Die philosophische Wanderschaft des Milan Machovec

Autoři

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

Mgr. Vojtěch Čurda, Pedagogická fakulta UK, Praha

Mgr. Martin Dekarli, Th.D., Praha

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

Mgr. Roman Elner, Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Praha

PhDr. Mlada Holá, Ph.D., Filozofická fakulta UK, Praha

Mgr. Jakub Jareš, Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

Mgr. Jan Odstrčilík, Filozofická fakulta UK, Praha

PhDr. Roman Pazderský, Filozofická fakulta UK, Praha

Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Milada Sekyrková, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

Franziska Stoff, Universität der Künste Berlin, Fakultät Musik

prof. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

prof. PhDr. František Šmahel, DrSc., Centrum medievistických studií, Praha

Mgr. Petr Šmíd, Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Marie Štemberková, Praha

Mgr. Michal Továrek, Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Blanka Zilyská, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

Články

DROBNÉ ZÁHADY REJSTRÍKU REČKOVY KOLEJE

FRANTIŠEK ŠMAHEL

SMALL MYSTERIES OF THE REGISTRY OF REČEK'S COLLEGE

The article analyses two entries in the manuscript VI E f. 8 of Lobkowitz Library in Nelahozeves, which contains the oldest book catalogues of libraries of Prague colleges. Most likely, these entries registered the existence of an office for the supervision of public morals, which was, in the author's view, after its re-establishment in September 1483 located in Reček's College. In addition to a hand-over protocol about the return of the seal, the founding charter, the cash box, and keys to the college, these entries also include rules of correct behaviour expected of candidates of holy orders, who may have been at that time residing in the abovementioned college.

Key words: Charles University – College of Virgin Mary – Jan Reček – Old Town of Prague – uprising of 1483 – Office for the Punishment of Mortal Sins – Bishop Augustin Luciani

Rukopis lobkovické knihovny VI E f. 8 je pro badatele neobyčejně cenný, protože obsahuje katalogy knihoven dvou kolejí pražské univerzity ze třetí čtvrtiny 15. století.¹ Dnes už je nade všechnu pochybnost zřejmé, že rejstřík náležel Rečkově koleji, jež si pro své potřeby opatřila jak soupis vlastních knih, tak i revidovaný soupis knih koleje Národa českého.² Vedle obou katalogů rejstřík porůznu zachoval seznamy studentů bakalářů i mistrů Rečkovy koleje a v neposlední řadě též knihovní účty a výčet liturgických i jiných předmětů pro výuku či bohoslužby v kostele sv. Štěpána.³ V komentované edici uvedených latinských zápisů, která nedávno vyšla v tomto časopisu, se pro jejich jazykovou odlišnost nedostalo pozornosti dvěma drobným staročeským zápisům ze s. 36 a 44. První zápis zní:

pag. 36

Anno domini M^oCCCC^oLXXXV feria quarta post Assumpcionem Marie Virginis [17. 8. 1485].

Item dána jest nám pečť.

Item krabice s listy s devíti hampeštními a k tomu u nich pečeti visuté.

¹ Rejstřík už je více než 60 let možné studovat z faksimilie, kterou vydala Univerzita Karlova pod názvem *Katalogy knihoven kolejí Karlovy university*, Praha 1948, zde s. 26 a 27.

² Podrobněji k tomu František ŠMAHEL, *Knihovní katalogy koleje Národa českého a koleje Rečkovy*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 2/1, 1961, s. 59–85, nebo v německé verzi: Týž, *Die Bücherkataloge des Collegium Nationis Bohemicae und des Collegium Reczkonis*, in: F. Šmahel, *Die Prager Universität im Mittelalter*, Leiden – Boston 2007, s. 405–439.

³ František ŠMAHEL, *Zatoulané drobné texty v nejstarších kolejních katalogích*, AUC-HUCP 50/2, 2010, s. 89–114.

*Item krabice ku větším peniezům chování s řetězem a ten řetěz vo dvaceti a iiii.
Item klíče vod bran, vod sklepu i vod pokojů – vi počestných [= náležitých] klíčů.
To sepsání stalo se pro hodné příčiny, kteréž nyníčko pro krátkost času vyprávěni býti
[nemohú] za těchto úředníků města této obce Víta Salia Šternberského, Jana příkazatele
Mělnického a Václava písaře.*

Vzhledem ke zvolené transkripci sloužící především k pochopení textu není na první pohled zřejmé, že písař psal dosti nedbale. Měl sice vypsanou ruku, nepochybně dobře ovládal latinu, psaná čeština mu však působila potíže. Záznam ze 17. srpna 1485 má standardní datovací formuli a povahu předávacího protokolu. Aniž by bylo řečeno, na koho se vztahuje zájmeno „nám“, písař zaznamenal převzetí pečeti, krabice s devíti zpečetěnými listy, další krabice pro úschovu „větších“ peněz spolu se zabezpečovacím řetězem a klíče od bran, sklepů a pokojů. Těchto nebo jiných náležitých klíčů bylo šest. Zatímco pečeť, či přesněji pečetidlo, a devět fundačních listin by mohlo odpovídat známým skutečným Rečkovy koleje,⁴ počet klíčů by měl být mnohem větší. Jelikož však příčiny, pro které se tak stalo, nejsou v zápise „pro krátkost času“ zmíněny, necháme počet klíčů stranou.

Pokud opravdu šlo o písemnosti a předměty Rečkovy koleje, jak tomu nasvědčuje zápis v kolejním rejstříku, stojíme před otázkou, proč k převzetí a k opětovnému vrácení uvedených věcí vůbec došlo. Předně můžeme se značnou jistotou vyloučit možnost, že tito tři muži byli nástupci oněch tří poručníků, které Jan Reček ustanovil ve svém posledním pořízení z 29. října 1439⁵ a jimž pak 20. listopadu 1439 spolu s *directores nacionis Bohemorum* svěřil správu úroků neboli platů plynoucích v budoucnosti koleji. Jmenovitě tehdy šlo o mistra Jana Příbrama, mistra Petra z Mladoňovic a staroměstského pláteníka Pavla. V druhém, doplňujícím pořízení Reček dále výslovně ustanovil, aby mistři českého národa zvolili za každého zemřelého poručníka ze svých řad jiného mistra, „a to tolikrát, kolikrátž by toho bylo potřebie“.⁶ Z tohoto ustanovení je zřejmé, že případní další poručníci měli být mistry domácího národa. Z trojice mužů vystupujících v zápisu ze 17. srpna 1485 žádný nebyl nositelem mistrovského gradu, a proto musíme pro jejich působení v Rečkově koleji hledat jiné vysvětlení.

Jistou indicií však v záhadném zápisu přece jen nalezneme: písař poznamenal, že událost se stala s účastí, z rozhodnutí či alespoň s vědomím úředníka Víta Salia Šternberského, dále Jana příkazatele Mělnického a Václava písaře. Vít je představen dosti záhadně jako úředník města této obce. Co se můžeme dozvědět o dané trojici? Téměř s jistotou lze říci, že Vítem Saliem z roku 1485 byl později věhlasný pražský lékař, majitel domu U Stolice královské na Staroměstském rynku a v letech 1512–1513 i staroměstský konšel. Jelikož se v roce 1497 uvádí jako *doctor artium liberalium et artis medicinae*, musel lékařství vystudovat v cizině. V děkanské knize artistické fakulty přicházejí v úvahu jen dva Vítové, oba z Prahy. Jelikož první se stal bakalářem roku 1478 a druhý o tři roky později, jeden z nich mohl být oním zvláštním „úředníkem města této obce“ v roce 1485.⁷

⁴ Viz k tomu podrobně Michal SVATOŠ, *Jan Reček a jeho písemná pozůstalost v archivu pražské univerzity*, AUC-HUCP 14, 1974, s. 121–160.

⁵ M. SVATOŠ, *Jan Reček*, s. 154–157, č. 17.

⁶ M. SVATOŠ, *Jan Reček*, s. 157–159, č. 19.

⁷ Vše, co je o Vítovi Saliiovi známo, snesl již Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, IX, Praha 1893, s. 375, a X, Praha 1894 (podle rejstříku). K bakalářské determinaci obou Vítů z Prahy viz *Monumenta historica*

Druzí dva jmenovaní nám pomohou ještě méně. Jistý písař Václav byl sice roku 1482 písařem staroměstské kanceláře, vzhledem k oblíbenosti tohoto křestního jména je to však nedostatečné vodítko.⁸ Jan příkazatel Mělnický odjinud není vůbec znám. Záhadou je i samo slovo příkazatel, které v staročeském slovníku mělo více významů: učitel, rádce, mistr, vládce, panovník.⁹

Ptáme-li se, kterého „úřadu“ mohli být tito tři jmenovaní úředníky, ocitneme se v ještě větších rozpacích. Staré Město pražské mělo v 80. letech 15. století pouze úřad rychtáře, úřad hor viničných, úřad šestipanský a mostecký, přičemž úředníky obce (*officiales*) byli i další jednotliví zaměstnanci obce. Čtyři přísežné a perkmistra hor viničných volili a dosazovali staroměstští konšelé z měšťanů, kteří byli vlastníky či držiteli vinic.¹⁰ Úřad pro správu mostu sestával ze čtyř funkčních míst, z nichž dvě náležela konšelům a dvě obecním starším. Konečně šestipanský úřad obsazovalo pět starších spolu s jedním konšelem. V obou naposled zmíněných úřadech docházelo ke kumulaci funkcí v rukou několika málo sousedů, kteří je střídavě zastávali jako konšelé a obecní starší. Zčásti tomu tak bylo pro zaškolení osob, které tuto funkci zastávaly poprvé a často i naposled. Pro naše téma je závažné, že ani jeden ze tří úředníků jmenovaných v protokolu ze 17. srpna 1485 žádnou funkci v uvedených městských úřadech nezastával.¹¹

Pokud vycházíme z úvodní domněnky, že se zápis ze 17. srpna 1485 vztahuje k Rečkově koleji, žádný ze staroměstských úřadů či úředníků k ní neměl bezprostřední kompetenční vztah. Neměli bychom však ztratit ze zřetele dobu, k níž se zápis hlásí. Dva roky po mohutném povstání pražských obcí v září 1483 město stále ještě žilo v ovzduší vypjatých náboženských i sousedských sporů.¹² Obě panské skupiny se sice na kutnohorském sněmu 13. března 1485 shodly na náboženském smíru, kališnické obce však zůstávaly ve střehu, neboť vedle náboženského soužití usilovaly o uplatnění zájmů rodícího se městského stavu.¹³ Není pak divu, že v souladu se zápisem o jednotě obcí tří pražských měst z 6. října 1483 měly být na každé radnici znovu obnoveny duchovní úřady, a to se shodnými pravomocemi jako měly kdysi v revolučním období. Výslovně se tak praví v šestém článku tohoto zápisu: „*Item v kompakťatíech zapsáno jest, aby hříechové smrtedlní a zjevni, pro něž se Pán Buoh velmi hněvá a pomsty rozličné na lidi dopůšťie, staveni byli. Chceme, aby stavování byly, jakožto cizoložstvo, smilstvo, tance, krčmovanie v neděli, oplzlý oděv mužského i ženského pohlavie, všecky hry o peníze, zpievanie nepoctivá a škodlivá. Item*

Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis (dále MUPr), II/1, *Liber decanorum* II, Pragae 1832, s. 132 (1478) a 142–143 (1481). Tomek však nikde ve spojitosti s Vitem Saliem neuvádí přízvisko „Šternberský“.

⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, IX, s. 278.

⁹ Jaromír BĚLIC – Adolf KAMIS – Karel KUČERA, *Malý staročeský slovník*, Praha 1978, s. 398. Vydávání akademického Staročeského slovníku skončilo u předložky „pří“.

¹⁰ Perkmistry a přísežné hor viničných spolu s jinými městskými úředníky evidoval V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy*, IX, s. 293–295, 319–320 a 322–323. Nověji srov. Marie VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, Sborník prací k dějinám hl. m. Prahy (dále SPDHMP) VI, 1930, s. 112–113, 115–116.

¹¹ Starší obecní a úředníky mostu za léta 1477 až 1502 uvádějí jmenovitě výpisy z městských knih, které uveřejnil Josef TEIGE, *Základy starého místopisu pražského (1437–1620)*, *Staré Město pražské*, III, Praha 1915, s. 58–64; výčet šestipánů sestavil Miroslav KRATOCHVÍL, *Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do roku 1547 a jejich knihy*, SPDHMP VI, 1930, s. 255–256.

¹² Podrobně k celé revoltě František ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, *Pražský sborník historický* 19, Praha 1986, s. 35–102.

¹³ Více k tomu František ŠMAHEL, *Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století*, in: Karel Malý – Jaroslav Pánek (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*, Praha 2001, s. 71–84, zde s. 77–79, kde další literatura.

*aby úřad duchovní na rathúzích proti takovým hřichuom i neřáduom jiným osazen s takovú mocí i povahami, jakož byl prvě zachován.*¹⁴

Ano, to by mohl být úřad, k němuž přináleželi tři v protokolu zmínění úředníci, neboť jeho členy byli též laici. O jeho možném zřízení na pražských radnicích v souladu se zápisem z 6. října 1483 sice v literatuře zmínky nalezneme, avšak bez jakýchkoliv dalších údajů.¹⁵ Opatrnost tudíž je na místě, právě tak jako obezřetnost k domněnkám, jimž se nevyhneme. Předně bychom si měli ozřejmit, co vše je známo o povaze a činnosti tohoto úřadu v minulém období. Po prvé se o úřadu mluví již ve znění čtyř artikulů, které husité z obležené Prahy zaslali s datem 1. července 1420 v propagačním německém a latinském manifestu vojskům míšeňského markraběte. Smrtné hříchy, zvláště veřejné, a všechny nepořádky odporující božím zákonu měly být v každém stavu „řádne a rozumně od těch, kdo k tomu mají úřad, podle zákona Ježíše Krista mařeny a odstraňovány“.¹⁶

Aby bylo zřejmé, co všechno se má mezi smrtné hříchy zahrnout, manifest jako příklad uvádí nejen „v lidu“ rozšířená smilstva s lehkými ženami, obžerstva, pitky a kouzla, ale i zlodějstva, vraždy, křivé přísahy, lichvu, války, rozbroje a v neposlední řadě též zbytečná řemesla. Mnohem širší výčet se vztahuje na veřejné hříchy kněžstva. Ty rovněž, či ještě více měly být podle epístoly sv. Pavla k Římanům 1, 32 trestány smrtí, což se mělo dokonce vztahovat i na jejich schvalování. Zatím se zde nemluví o novém úřadu, ani o přednostním trestání smrtných hříchů. I pikardské a jiné bludy ovšem mezi ně patřily, ty však byly již svou povahou mnohem nebezpečnější.

Do podrobností zde není třeba zacházet, ostatně jich ani není mnoho známo. Proto se zastavíme až u výnosu velké pražské obce z 21. července 1421, která mimo jiné nařizovala, aby z každého města „vybráno bylo mužův padesát hodných, do nichž by žádného domnění nebylo, a ti aby sie pilně ptali na pikardy a na ty, kteřížby těm nebo jiným bludóm, anebo kterým všetečnosťom nakládali, a zvláště kněžím, kteřížby z poslušestvie mistrův našich za staršie vydaných vytrhali, nakládali; a ti aby plnú moc měli takové do vazby dávatí, bez nichž ižádný jiný do vazby daný propuštěn býti nikoli nemá“.¹⁷ Překvapuje, jak velký počet příslušníků obce měl být do kampaně zapojen. Zdá se, že mělo jít především o laiky, i když jejich vyšetřovací pravomoc se měla vztahovat i na hříšné kleriky.

Po delší odmlce pramenů se „úřad k trestání zjevných hřichuov“ vynořuje až v Artikulech prohlášených v Praze pro zachování svornosti a pokoje z konce dubna 1427, tj. po vypuzení knížete Zikmunda Korybutoviče a konzervativních mistrů z metropole. V šestém bodě se výslovně zakazuje tupení a hanění tohoto užitečně a řádně ustanoveného úřadu. Nepochybně se tak dříve dělo, takže úřad asi přestal vyvíjet činnost. Tak by si totiž bylo možné vyložit trochu nejasný příkaz, aby také nikdo neusiloval „o jeho složenie [asi ve smyslu odložení] až do lepšího řádu a zjednání“.¹⁸ Pád Korybutovičovy garnitury rovněž vynesl do popředí mistra Jana Rokycanu, který byl zvolen úředníkem nad pražským

¹⁴ Zápis o jednotě obcí, ed. F. ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, s. 95.

¹⁵ Srov. zejména V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, IX, s. 175–176, a Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský*, III, Praha 1930, s. 819, pozn. 1, a 824, pozn. 2.

¹⁶ Německé znění manifestu vydal František Michálek BARTOŠ, *Manifesty města Prahy z doby husitské*, Praha 1932, s. 275–278, zde s. 277, odkud jeho text přeložil Amedeo MOLNÁR, *Husitské manifesty*, Praha 1980, s. 78–83, zde s. 81. Latinské znění, pouze však samotných artikulů, začlenil do své *Kroniky husitské* Vavříneck z Březové, ed. Jaroslav GOLL, *Fontes rerum Bohemiarum V*, Praha 1891, citované místo zde na s. 394.

¹⁷ František PALACKÝ (ed.), *Archiv český*, I, Praha 1840, s. 205.

¹⁸ František PALACKÝ (ed.), *Archiv český*, III, Praha 1844, s. 263.

duchovenstvem. Souběžně s jeho úřadem více méně formálně a bez vlivu působila konsistoř arcibiskupa Konráda z Vechty. Zjevně teprve po Konrádově úmrtí v prosinci 1431 mohl Rokycana pod svým vedením spojit oba úřady a vytvořit tak zárodek utrakvistické konsistoře.¹⁹

Volba mistra Křišťana z Prachatic administrátorem strany podobojí a útěk Rokycany do Hradce Králové v roce 1437, jak můžeme dosti věrohodně usuzovat, represivní dohled konsistoře nad veřejnými mravy při nejmenším utlumily. Rokycana po svém návratu do Prahy na podzim roku 1448 obnovil činnost konsistoře nejen jako správní instituce tentokrát již všeho utrakvistického duchovenstva, ale i jako úřadu dohlížejícího spolu s laiky na veřejné mravy. Jeho světskými členy byli přední politici utrakvistické Prahy, většinou konšelé, což nepřekvapuje, neboť sídlem tohoto „laicko-kněžského práva duchovního“ byla Staroměstská radnice. Trnem v oku katolickým publicistům zejména bylo, že ševci, krejčí a kožišníci jako doktoři soudí měšťany a úskočně klamou obyčejné lidi.²⁰ Jde o staré topos znevažující aktivní účast laiků v duchovní správě.²¹

Dějiny utrakvistické duchovní správy v 15. století si vyžadují nové zpracování, a proto jen s nezbytnou opatrností lze načrtnout její obrysy v počátečním období vlády Vladislava II. Jagellonského. Zhruba až do mírové smlouvy mezi králi Matyášem Korvínem a Vladislavem II. v roce 1478 ovládaly pražské radnice mocenské kruhy poděbradské éry. Hned poté, co se propojily obě konfesní složky panského stavu v zemské obci, mohl král s podporou vlivných katolických pánů a papežské kurie započít s restaurační politikou. Do obměněných rad pražských měst nechal Vladislav dosadit nové lidi, kteří za vidinu dříve netušeného vzestupu byli ochotni provádět jeho příkazy. Avšak ani kališníci nemínili pasivně očekávat další vývoj a již v srpnu 1478 na manifestačním sjezdu v Karlově koleji mimo jiné ustanovili tzv. dolní konsistoř ve složení platném i později, tj. osmi duchovních a čtyř významných laiků/mistrů. Zatímco v Praze nespokojenost kališníků s novou royalistickou radní garniturou nevystupovala příliš na povrch, venkovská utrakvistická města spolu se stejně smýšlející šlechtou usilovala o společný postup. Počínaje rokem 1481 Praha přestala být vhodným místem pro celozemské kališnické sjezdy a v důsledku toho se vše důležité dále odehrávalo na venkově, kde měl utrakvismus stále ještě pevné zázemí.

Dramatický vývoj v letech předcházejících pražskému povstání v září 1483 jsem podrobně vysledoval jinde,²² a proto ve vztahu k našemu záhadnému protokolu připojím jen dvě tři poznámky dosti hypotetické povahy. Jelikož nejméně od roku 1481 rady všech tří pražských měst plně podporovaly krále a jeho rekatolizační politiku, je téměř nemyšlitelné, že by na staroměstské radnici či jinde mohl dále vyvíjet činnost úřad pro trestání veřejných hříchů, ať již samostatně, nebo v rámci tzv. dolní konzistoře. Věci již došly tak daleko, že

¹⁹ Tak alespoň usoudil R. URBÁNEK, *Věk poděbradský*, III, s. 817–819. Poznatky o vývoji obou institucionálních útvarů, konsistoře a úřadu pro trestání zjevných hříchů, naposled shrnula a obohatila Blanka ZILYNSKÁ, *Utrakvistická církevní správa a možnosti jejího studia*, AUC – Philosophica et Historica 2, Z pomocných věd historických XV, Praha 1999, s. 29–53, zde zvl. s. 45–47, kde také starší literatura. Žádná z prací o utrakvistické duchovní správě, pokud je mi známo, nevěnovala obnovení úřadu pro trestání zjevných hříchů v roce 1483 pozornost.

²⁰ Podrobně k tomu s početnými doklady R. URBÁNEK, *Věk poděbradský*, III, s. 821–824.

²¹ Srov. František ŠMAHEL, *Husitští „doktoři“ jehly a verpánku*, in: Noemi Rejchrtová (ed.), *Směrování. Pohled do badatelské a literární dílny Amedea Molnára*, Praha 1983, s. 89–96, přetisk in: F. Šmahel, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 238–248.

²² F. ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, s. 42–66.

v lednu 1483 měli pražští kanovníci spolu s řeholníky v úmyslu požádat krále o zrušení dolní konzistoře a o vyslání poselstva k papeži ve věci příštího arcibiskupa. Pokud sami pražští royalisté chystali pro své odpůrce obdobu příští Bartolomějské noci (ani to nelze zcela vyloučit), pak byli mohutnou revoltou z 25. září 1483 zcela zaskočeni.

V celém tomto vzbouření se i v náboženských otázkách rozhodným způsobem prosadili laičtí představitelé kališnické stavovské obce. Z tohoto důvodu nemůže překvapit, že při vzplanutí náboženského radikalismu došlo k oživení nejen destruktivního obrazoborectví, ale i přepjatého mravního puritánství. Za obojím se jistě skrývaly i temné stránky lidských povah, jak tomu při obdobných davových vzepětích myslí bývá. Jestliže toto vše nevybočuje z roviny domněnek, samo obnovení duchovního úřadu na pražských radnicích je možné považovat za reálný záměr všech tří pražských měst. Na rozdíl od předchozí doby však úřad k trestání veřejných hříchů neměl mít sídlo jen na staroměstské radnici, nýbrž na radnicích všech tří pražských měst.²³

Nastal čas k položení očekávané otázky. Podařilo se nám na základě předchozí stručné retrospektivy přiblížit se ke skrytému obsahu výše uvedeného zápisu? Nikoli jednoznačně. Snad jen můžeme mít za to, že z důvodů, které neznáme, a které ani pisatel „pro krátkost času“ nemínil sdělit, úřad pro stíhání veřejných hříchů obsadil neznámo kdy Rečkovu kolej, odebral jí pečeť, zakládací listiny, pokladnu i klíče od bran a jizeb. Mohlo se tak stát proto, že obec neměla úřad kam umístit. Kolejní jmění kromě toho úředníkům zajišťovalo vše, co bylo třeba, od vytápěného prostoru až po každodenní obživu. Právě tak ovšem obsazení koleje mohlo být trestním či preventivním opatřením svého druhu. O další možnosti ještě uslyšíme.

Zatím nebyla řeč o univerzitě a Rečkově koleji, k níž se protokol bezprostředně vztahoval. Záříjové bouře v Praze jako by se univerzitní obce vůbec netýkaly, alespoň mlčení pramenů by tomu nasvědčovalo. Tak tomu však jistě nebylo, zápas o kalich a o vše, co s ním bylo spojeno, úzce souvisel s existencí univerzity jako výlučně utrakvistické instituce. Děkanská kniha, jediný známý pramen, o který se lze opřít, vypovídá o soudobých vzrušených událostech poněkud zmateně. Nesrovnalosti se kupí již počínaje zápisem mistra Martina z Počátek, který se stal děkanem 9. října 1481. Děkan Martin krátce po svém zvolení ještě v pondělí před sv. Havlem (15. října) zapsal jména čtyř nových licenciátů, následující záznam se však překvapivě hlásí až do roku 1483.²⁴

Zápis začíná slůvkem „Item“, jako by šlo o pouhé pokračování předchozí agendy: „*Item anno 1483, inter alia plurima in regno Bohemiae eodem anno currencia facta, et quamvis multa digna forent propter futurorum memoriam annotatum, istud tamen principalius, ubi jam Dominus ex alto mira sui gracia regnum hoc respexit.*“ Takto vzletně děkan uvedl příchod biskupa Augustina Lucianiho, který přišel do Čech světit kališnické čekatele na kněžství. Tento zchudlý italský biskup překročil české hranice v dubnu 1482 a již 26. května vysvětil na Lipnici první utrakvistické kněze.²⁵ Pražští mistři zaslali Augustinovi uvítací dopis,²⁶ o něm však mistr Martin mlčí a pozornost věnuje nevraživosti, kterou příchod světicího biskupa mezi českými katolíky vyvolal. Nejen však mezi nimi, neboť kvůli biskupovi odpadly i bakalářské zkoušky v obvyklém termínu kolem sv. Václava. Důvod byl

²³ Na tento rozdíl upozornil již R. URBÁNEK, *Věk poděbradský*, III, s. 824, pozn. 2.

²⁴ MUPr I/2, s. 145–146.

²⁵ Více o biskupu Augustinovi Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 119–128.

²⁶ List vydal Josef TRUHLÁŘ, *Manuálík M. Václava Korandy*, Praha 1888, s. 131–132.

v univerzitních dějinách zcela ojediněly: mnozí studenti toho času odešli do Hradce Králové, aby zde od mobilního biskupa přijali svěcení.

To vše se odehrálo v roce 1482, a proto je na místě se ptát, zda k uvedení roku 1483 nedošlo pouhým omylem. Na první pohled by se mohlo zdát, že nikoli, protože i zápis následujícího děkana Václava z Pacova nese datum *anno 1483*. Alespoň podle editorů, kteří pro svou dataci našli oporu ve vlastnoručním zápisu nového děkana: „*Anno ob ortu salvatoris nostri octoagesimo tertio (in margine: secundo) currente supra millesimum ac quadringentesimum, die 9. mensis Octobris, ego Wenceslaus de Paczow ... electus sum in decanum facultatis*...“²⁷ Podle paleografické expertízy prof. Ivana Hlaváčka však jde o pouhý omyl editorů, neboť obě data vyjádřená arabskými číslicemi je nutno shodně číst „1482“. Tak také četl nebo mlčky editorův omyl opravil V. V. Tomek v seznamu děkanů artistické fakulty.²⁸ Ve skutečnosti se tak pomýlil pouze děkan Václav z Pacova ve slovním vyjádření roku, kdy započal svůj úřad.

Víme-li již, jak se věci měly, pak ještě 30. ledna roku 1483 licenciáti Jan z Blovic a Viktorin (Kornel) z Chrudimě přijali při promoci mistrovský biret.²⁹ A protože 24. září 1483 vypuklo v Praze povstání, odpadly eo ipso bakalářské zkoušky ve svatováclavském termínu. Další zkoušky, tentokrát opět bakalářské, se uskutečnily 17. září 1484. Pokud na půdě univerzity propukly nějaké virulence, záznam se o nich nedochoval. Univerzitní obec, jak je ze zápisů obou děkanů zjevné, zvláště srdečně přijala biskupa Augustina, a proto se téměř rozumělo samo sebou, že rektor M. Jakub z Pacova spolu s ním a duchovenstvem pražských měst 26. dubna 1484 přistoupil k zápisu jednoty tří pražských měst z 6. října 1483.³⁰ Bakalářské zkoušky v tomto školním roce byly přece jen trochu početnější, neboť 17. září 1484 při nich uspělo sedm kandidátů.³¹ Dva týdny před skončením děkanského úřadu mistr Matěj z Brnné ještě stačil zaznamenat, že 29. září byl král Vladislav po návratu do Prahy přijat sice „*honorifice*“, avšak „*mediocri cum splendore*“.³²

Děkanem pro příští období byl poněkud překvapivě zvolen pozdější proslulý právník Viktorin Kornel ze Všehrd, jemuž ještě neuběhlo dříve povinné biennium, to jest dvouleté zkušební období předepsané pro plnoprávné mistry – regenty. Na statuta se za jeho úřadu ani v jiném ohledu příliš nehledělo. Jinak by nemohl mezi zkoušejícími mistry vzniknout spor, v jakém pořadí mají být kandidáti po úspěšném vykonání mistrovských zkoušek zapsáni do úřední knihy. Od pradávna byli totiž noví bakaláři a mistři zapisováni podle pořadí úspěšnosti, takže nejlepšímu patřilo místo první a nejhoršímu místo poslední. Převahou hlasů však tentokrát mistři rozhodli dát přednost pořadí, v němž kandidáti přistupovali před čtyřčlennou zkušební komisí.

²⁷ MUPr I/2, s. 146–147; faksimilová edice *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis* etc., Pragae 1983, s. 312–313. „Ignoravit iste calendarium“, poznamenali editoři starší edice v marginální poznámce, neboť již oni nemohli pochopit, proč dotyčný děkan neb některý z jeho nástupců nebyl s to chybně datum opravit.

²⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, IX, s. 356–357 (Děkanové fakulty artistické).

²⁹ MUPr I/2, s. 147. V důsledku zmatených zápisů v Děkanské knize František ŠMAHEL – Miroslav TRUC, *Studie k dějinám Univerzity Karlovy v letech 1433–1622*, AUC-HUCP 4/2, 1963, s. 47, přičetli tyto dvě mistrovské promoce k roku 1481. V důsledku toho se v tabulce objevily ročníky 1482 a 1483 bez bakalářských a mistrovských zkoušek.

³⁰ Originální listina se zachovala v Archivu Univerzity Karlovy pod sign. I/88.

³¹ MUPr I/2, s. 150–151.

³² MUPr I/2, s. 152.

Po tomto dosti chudém výtěžku zpráv z univerzitních písemností se vrátíme k protokolárnímu zápisu v lobkovickém rukopisu VI E f. 8. Ať už zábor Rečkovy koleje anebo její části mohl mít různé, nám neznámé příčiny, ať už trval delší či kratší dobu, tři jmenovitě uvedení úředníci 17. srpna 1485 direktorům a proboštovi budovy spolu s archivem předali. Když úřadu po uzavření náboženského smíru nebylo již zapotřebí anebo když s blízcím se zahájením akademického roku bylo třeba vrátit kolej původnímu účelu, trojice úředníků s kolejí předala i výše vypočítané věci. Ve spojitosti s těmito domněnkami, o jejichž pravděpodobnosti lze ovšem pochybovat, budeme si snad lépe umět poradit se záznamem řádu, respektive pravidel nejmenované instituce či korporace zapsané na pag. 44 stejného rejstříku. I když ve faksimilovém vydání z roku 1948 oba zápisy na sebe opticky navazují, ve skutečnosti je dělilo 7 prázdných stran. Sám o sobě je tento zápis pocházející od stejného písaře nemenší záhadou než předávací protokol na s. 36:

pag. 44

- [1] *Item úředníci aby nesesedli než do téhodne a pakli by se obci líbilo, mohú druhý týden a víc víc sedieti.*
- [2] *Item kto by volený úředník byl a tomu se protivil, polož pánóm groš bez meškánie.*
- [3] *Item kto by před pány se smál znamenitě, daj pokuty dva peníze, též páni.*
- [4] *Item kto by před pány předstúpil bez opovědi, polož denár.*
- [5] *Item kto by nedal pokuty pánóm starým, aby novým to dal dvě [dvojnásob].*
- [6] *Item ať sú páni na věži vsazeni, jakož toho obyčej, kdyby co zavinili.*
- [7] *Item aby o to úředníci péči měli, aby zámek zavřín byl dřív ii hora na noc a pakliby to obmeškali, ať pintu starého postaví.*
- [8] *Item ať svád žádných nenie. Pakli by byly, ať je na pány zneseno, a bude-li pak jináč, ať jest na panské milosti.*
- [9] *Item kto dá sýr ku [o]bci, prvé pánóm okázá.*
- [10] *Item, aby řeč latinská u stolu mluvena byla, leč by host aneb kratochvíl jakáz byla, a to pod takovou pokutu aby denár polož, pakli jináč bude.*
- [11] *Item, kto by lál jakžkoli škodlivě, ať denár dá.*
- [12] *Item kto by co naléz, aby to dal na kolace. Pakli by nedal, bude trestán jako by ukrad a nadto když co ukradne, že bude trestán dubovými škorněmi aneb pokutú.*
- [13] *Item kto by nestál k obesláni panskému, denár dá.*
- [14] *Item aby služebníci pěkně se před pány měli, jakož nato záleží pod dubovými škorněmi.*
- [15] *Item komu by kázali do kázně [sic] páni, aby sobě zjednal tovaryše a pakli by nechtěl, aby sobě všickni toho dopomohli, a to bez meškánie a nadto ať pokutu ii denáry dá.*
- [16] *Item kto by hác neměl a vosvědčen byl ať dá, leč by jaká nemoc jemu překážela, ať dá halěř.*
- [17] *Item aby do vína žádný nechodil, leč s povolením obci. Pakli kto puojde, bude trestán jakž toto sluší neb vrbami hanebními aneb jakž bude moci najvíc to tak etc.*
- [18] *Item ještě toto: aby ani ovoce žádného trhal, bud'ho hrušek neb vořechů neb vína, že bude trestán též pokutú jakož dřéve poviedino.*
- [19] *Item jestliže by páni rozkázali zámek zavřítí úředníku a von toho neučinil, aby to dal dvě.*

Jelikož písař měl dost místa, aby v zápise pokračoval, zdá se, že v prepise nebo záznamu došel až na konec. Naopak počátek tomuto textu zjevně chybí. Skladba 19 článků je dosti zmatená, střídají se v nich příkazy obecné povahy s ustanoveními, jež se týkají jen „pánů“, tj. zcela jistě staroměstských konšelů a úředníků, snad právě duchovního úřadu dohlížejícího i na veřejné mravy. Podřízenost úředníků vůči pánům vyplývá hned z několika článků. Snad nejvíce je tento vztah patrný z článku druhého, který zvolenému úředníku ukládá přijmout funkci pod pokutou jednoho groše. Neříká se, na jak dlouho, vzhledem k výši pokuty asi jen na přechodnou dobu. S tím může souviset článek první, podle něhož úředníci měli jen s povolením obce zasedat déle než jeden týden. Páni dále úředníkům uložili, aby „zámek“ uzavřeli před druhou hodinou noční [7], a aby ho uzavřeli vždy, když páni poručí. V případě, že by to úředník neučinil, měl zaplatit „dvě“, nejspíše dvojnásobnou pokutu [19].

Obecně zaměřené články působí jako instrukce od rady, co mají úředníci především sledovat. Patří sem především přestupky proti radním pánům. Kdo by se hlasitě či jinak rušivě (znamenitě) smál před nimi, měl dostat pokutu dva peníze [3]. Také za příchod do rady bez ohlášení byla pokuta, a to ve výši jednoho denáru [4]. Stejná pokuta hrozila i tomu, kdo by se po předvolání k radním pánům nedostavil [13]. Nezaplacení pokuty starým konšelům se nevyplatilo, protože novým pak byla povinnost zaplatit dvojnásobek [5]. Kdyby však sami „páni“ něco zavinili, měli být i oni vsazeni do věže [6]. Zda se tím míní sami konšelé, nelze v období puritánské obsese zcela vyloučit. V úvahu by ovšem mohli přicházet i jiní páni, tj. *directores*, kteří spravovali jmění koleje *Nationis Bohemorum*. Častější zprávy o nich máme až od 40. let 15. století. Direktorem Rečkovy koleje, o níž nám jde v první řadě, býval podle tradice děkan fakulty, i když ne vždy.³³

Zhruba polovina článků se týká chování a kázeňských přestupků. Jen z jednoho ustanovení nepřímou plyne, že jde o společenství studentů bydlících v koleji. Kde jinde se také v daných souvislostech mělo mluvit „u stolu“ latinsky než právě v koleji? Výjimka platila jen pro hosty a pro příležitostně „kratochvíle“, jinak každému hrozila pokuta ve výši jednoho denáru [10]. Za sváry a rozepře sice pokuty nebyly stanoveny, zato však se jimi měli zabývat sami páni [8]. Znění dalšího článku [9] není příliš spolehlivé, proto za ním necháme otazník.³⁴ Běžnou pokutou byl jeden denár, který musel zaplatit i ten, kdo „by lál jakžkoli škodlivě“ [11]. Dvojnásobná částka hrozila tomu, kdo by si navzdory příkazu nezjednal tovaryše „do kázně“ [15]. Jak tomu rozumět, když ani jeden z možných významů staročeského slova „kázně“, tj. trest a kázání nedává této větě valný smysl? Jelikož se však hned v následujícím článku mluví o spodkách, mohlo snad i v tomto případě jít o hygienu, pokud písař místo „lázn“ nezapsal „kazn“. V každém případě tomu, kdo by byl bez závažného zdravotního důvodu přistižen bez „hác“, hrozila pokuta jednoho halře [16].

Zvláštní trest „*dubovými škorněmi*“ byl určen jak tomu, kdo by něco ukradl, tak i tomu, kdo by nalezené věci, myslí se tím především potraviny, neodevzdal pro „kolace“, tj. společné snídaň a svačiny [12]. Pod tímto trestem si snad lze představit nějakou formu pranýře,

³³ Povšechně k direktorům *Nationis Bohemorum* Zikmund WINTER, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1899, s. 48–49; viz také V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, IX, s. 215, cenné doklady z pramenů uvádí *Slovník středověké latiny v českých zemích*, II, D–H, Praha 1993, s. 178. O direktorech se rovněž mluví v zakládacích listině, kterou vydal M. SVATOŠ, *Jan Reček*, s. 140–151, č. 14.

³⁴ Z více variant jsem vděčně přijal znění, které mi navrhl prof. Ivan Hlaváček. Za konzultaci rovněž vděčím kolegovi Jaroslavu Boubínovi.

nebo dočasné nošení nepohodlných dřeváků. Stejný trest totiž hrozil těm služebníkům, kteří by se k pánům nechovali tak „pěkně“, jak se slušelo [14]. „Vrbami hanebnými“ měl být potrestán ten, kdo by chodil do vinic bez povolení obcí [17]. Ani v tomto případě nevíme, zda šlo o tělesný či jiný trest. Zatímco tento zákaz se týkal vinic ve vlastnictví pražských obcí, předposlední článek se asi vztahoval k zahradě, kterou kolej roku 1445 zakoupila poblíž novoměstského kostela sv. Štěpána.³⁵ Zde si dobře umíme představit hrušky, ořechy i víno, jež bylo zakázáno bez povolení trhat [18].

Jsmo na konci krátké etudy, jež by snad ani nevznikla, kdyby si to nevyžádala potřeba celkové analýzy rukopisu VI E f. 8 pro připravenou edici nejstarších knižních katalogů pražských kolejních knihoven. Jestliže v souvislosti se zápisem o jednotě obcí tří pražských měst z 6. října 1483 měly být na každé radnici znovu obnoveny duchovní úřady pro dohled nad veřejnými mravy, měly jistě kompetence mnohem širší odpovídající popřevratové situaci i atmosféře v pražských městech. Zdá se dosti nepravděpodobné, že by staroměstská obec převzala Rečkovu kolej pro potřeby tohoto obnoveného úřadu. Spíše se tu nabízí další domněnka, a to potřeba náležitého svěcení utrakvistických kněží v době pobytu biskupa Augustina Lucianiho. Výstavná Rečkovu kolej mohla dočasně posloužit jako kněžský seminář svého druhu.³⁶

Z univerzitních pramenů, zejména ze zápisů v Děkanské knize, plyne, jakou váhu mistři přikládali působení italského biskupa. Nezapomínejme, že potíže s nedostatkem řádně vysvěcených kněží byly dlouhodobého rázu. Svěcení přitom nevyžadovalo univerzitní grady, jak mimo jiné vyplývá i z povzdechu děkana Martina z Počátek, že studenti dali přednost vysvěcení v Hradci před bakalářskými zkouškami. Jelikož se v této době nedbalo ani na fakultní statuta, kdo ví, do jaké míry byl od kandidátů kněžského svěcení vyžadován kanonický věk 24 let. Pokud by tomu tak bylo, byl by právě pro tyto seminaristy určen kázeňský řád, s nímž si jinak nevíme příliš rady. K záboru Rečkovy koleje by tak hypoteticky mohlo dojít po slavnostním přijetí biskupa Augustina Lucianiho v Praze 20. října 1483. Postupem doby potřeba zvláštního semináře zjevně pominula, neboť zájemci o svěcení ho mohli dosáhnout běžným postupem. V úvahu třeba vzít i výhrady, které vůči italskému biskupovi neskrýval administrátor Václav Koranda.³⁷ V celé této záležitosti zůstává mnoho nejasného. Obě navržené modalities dočasného záboru Rečkovy koleje, tj. jako sídla úřadu pro trestání veřejných hříchů nebo jako semináře kališnického kněžstva jsou domněnkami z nouze. Poctivě je tudíž říci: *non liquet*. Bádání však zdaleka není u konce. Vždyť někdy stačí jedno nahodilé zjištění, aby se složité konstrukce zřítily jako domeček z karet.

³⁵ Rečkovu kolej tuto zahradu pořídila za 4 kopy, jak zjistil Z. WINTER, *O životě*, s. 61.

³⁶ Biskup Augustin po svém příchodu do Prahy získal za sídlo výstavný dům U Jednorozce na nároží Staroměstského náměstí a Železné ulice. Zda zde přebýval až do své smrti v roce 1493, není jisté. Viz V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, VIII, Praha 1891, s. 67.

³⁷ Více o nich J. MACEK, *Víra a zbožnost*, s. 126–129.

Rätselhafte Kleinigkeiten im Register des Reček-Kollegs

ZUSAMMENFASSUNG

Der Aufsatz über zwei Notizen in der Handschrift VI E f. 8 der Lobkoviczer Bibliothek in Nelahozeves (Mühlhausen an der Moldau) entstand aus dem Bedürfnis heraus, diese Quelle für die anstehende Edition der ältesten Bücherkataloge der Prager Kollegienbibliotheken einer Gesamtanalyse zu unterziehen. Die Notizen erfassten mit beträchtlicher Wahrscheinlichkeit die Existenz eines Sonderamtes für die Aufsicht über die öffentlichen Sitten, das von der Gemeinde der Prager Altstadt nach dem Aufstand der Kelchanhänger im September 1483 eingerichtet wurde. Die erste Eintragung vom 17. August 1485 (pag. 36) ist ein Protokoll über die Rückgabe des Siegels, der Gründungsurkunde, der Kasse und der Schlüssel des Marienkollegs, das 1438 von Jan Reček aus Ledetsch (Ledeč) gegründet wurde. Die zweite Notiz (pag. 44) enthält in 19 Artikeln die Regeln für ordentliches Benehmen, die wohl für die Kandidaten der Priesterweihe durch den italienischen Bischof Augustin Luciani bestimmt waren. Verf. vermutet, dass das erwähnte Kolleg zeitweilig entweder für die Vorbereitung des utraquistischen Klerus bestimmt gewesen sein konnte oder aber als vorübergehender Sitz eines geistlichen Amtes für die Bestrafung von Todsünden.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

POUČENÍ O SPRÁVNÉM ZPŮSOBU STUDIA VE STŘEDOVĚKÉM TRAKTÁTU *DE MODULO STUDENDI* (VK OLOMOUC, M I 357)

JAN ODSTRČILÍK

INSTRUCTIONS REGARDING THE CORRECT MANNER OF STUDYING IN THE MEDIEVAL TREATISE *DE MODULO STUDENDI* (VK OLOMOUC, M I 357)

An analysis of a late medieval treatise *De modulo studendi* (On the Manner of Studying) which has passed unnoticed for far. The anonymous text survives in a sole manuscript dated 1450's–1460's and owned by the Carthusian monastery in Olomouc. Although it seems impossible to identify the author, his career is reconstructed based on the information he provides within the text. The comparison with other medieval didactic tracts (especially those by Pseudo-Boethius, Hugh of Saint Victor, and Martin of Prague) point to the unique features of *De modulo studendi*, namely the width of the field covered combined with specificity of the advice given, its language consciousness, and its usability by autodidacts.

Key words: Medieval Latin Literature – Carthusian Monastery in Olomouc – didactic literature – medieval studying – liberal arts – medieval manuscripts

Spolu s rozvojem škol a univerzit se v latinské literatuře od 12. a 13. století objevují různé traktáty pojednávající o správném způsobu vzdělávání.¹ Největší vřhlas si vydobyly *Didascalicon* od Hugona ze Sv. Viktora a *De disciplina scolarium* od Pseudo-Boëthia.² Zvláště v 15. století nacházíme další traktáty, často v rozsahu jen několika folií, například *Regulae de modo studendi*, dochované v univerzitní knihovně v Augsburgu,³ či *De hiis que requiruntur ad volentem bene proficere in studiis*, uložený ve státní knihovně v Bamberku.⁴ Pro české prostředí je významný traktát Martina Pražského z období okolo roku 1450 nazvaný *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi*.⁵ Následující text posky-

¹ Výzkum vedoucí k těmto výsledkům byl financován Evropskou vědeckou radou v rámci Sedmého rámcového programu (FP7/2007-2013) / ERC grant č. 263672. Článek vychází z mé diplomové práce *Jak úspěšně studovat ve středověku? Analýza pozdně středověkého traktátu De modulo studendi (rkp. Olomouc, VK, M I 357) a edice jeho vybraných částí*, obhájené v roce 2012 na FF UK v Praze. Za vedení a podporu děkuji Lucii Doležalové, za konzultace Pavlině Rychterové.

² Přehlednou typologii didaktických traktátů a jejich nejvýznamnější představitele viz: Pierre RICHÉ, *Sources pédagogiques et traités d'éducation*, in: Les entrées dans la vie. Initiations et apprentissages. XIIe Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'Enseignement supérieur public, Nancy 1982, s. 15–29.

³ Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek, Oct. Cod. 113, f. 8r–13v, incipit: *Scolarium opus gradum respicit dignitatis omni tempore altissimum*.

⁴ Bamberg, Staatsbibliothek Bamberg, Msc.Ph.5, f. 185r–192, incipit: *De hiis que requiruntur ad volentem bene proficere in studiis. Unde oportet primo quod uitam suam variis exponant periculis*.

⁵ Částečnou edici traktátu připravil Aleš BERAN, *Traktát Magistra Martina O umění studovat, chápat a dobře si pamatovat. Edice středověkého traktátu s úvodem, překladem a komentářem (1.–5. kapitola)*, diplomová práce,

tuje první závěry plynoucí z výzkumu textu s podobným jménem – *De modulo studendi*⁶ – jehož kritickou edicí nyní připravuji. Z řady ostatních vystupuje tento traktát jak šíří záběru, tak způsobem výkladu, navíc je osobou svého autora s největší pravděpodobností spojen s českým prostředím. Může proto posloužit jako sice malý, ale přesto cenný příspěvek pro poznání středověké didaktické literatury střední Evropy.

Traktát *De modulo studendi* je v tuto chvíli znám jen z jediného rukopisu, a to rkp M I 357 z Vědecké knihovny v Olomouci.⁷ Původně patřil olomouckým kartuziánům,⁸ jak dokládají mj. vlastnické přípisky.⁹ Rukopis je napsán na papíru a skládá se celkem ze 161 folií¹⁰ ve formátu 15,5 × 11 cm. V jeho úvodní části se nacházejí penitenciální traktáty, a to *Tractatus bonus de confessione*¹¹ a *Tractatus de confessione*.¹² Následuje krátký medicínský traktát *Recepta ac consilia medica*, o kterém bude ještě řeč, dále *De modulo studendi*¹³ na f. 38r až 84r a po něm převážně traktáty a jiné texty zaměřené na řečnictví a *ars dictandi*.¹⁴ Na rukopise se podílelo více pisářů; nápadná je především poměrně pečlivá úprava jeho první

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav řeckých a latinských studií, Praha 2004. Kritickou edicí připravuje Lucie Doležalová, již děkuji za poskytnutí její pracovní verze. Martinovi Pražskému se věnuje také studie Lucie DOLEŽALOVÁ, *Fugere artem memorativam? The art of memory in 15th c. Bohemia and Moravia*, *Studia Mediaevalia Bohemica* 2/2, 2010, s. 221–260, zvláště s. 246–250, odkud přebírám dataci.

⁶ Lucie DOLEŽALOVÁ se krátce zabývá částí traktátu *De modulo studendi* pojednávající o *ars memorativa* v článku *Fugere artem memorativam*, s. 252–253.

⁷ V popisu vycházím z katalogového zápisu M. Boháčka a F. Čády, který na několika místech lehce doplňuji či upravuji, viz Miroslav BOHÁČEK – František ČÁDA, *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*, Köln – Weimar – Wien 1994, s. 302–304.

⁸ Olomoučtí kartuziáni sídlili původně v nedalekých Dolanech, a to pravděpodobně již od roku 1388. V roce 1425 však byly Dolany obsazeny husity, před kterými se mniši uchýlili právě do Olomouce, v níž postupně založili klášter nový, viz Radim Tomáš ČERNUŠÁK, *Knihovna dolanských kartuziánů jako historický pramen*, in: Václav Pumprla (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska* 1996. Sborník z 6. odborné konference, Olomouc 8.–9. října 1996, Brno 1997, s. 30–34. Srov. Ivan HLAVÁČEK, *Poznámky ke knihovně kartuziánů v Dolanech v době předhusitské*, *Studie o rukopisech* 28, 1991, s. 3–12, který na s. 4 uvádí jako datum příchodu kartuziánů do Dolan rok 1386, a Jakub VRÁNA, *Kartuziánský klášter v Dolanech u Olomouce*, Olomouc 2007, který na s. 19 uvádí rok 1387 jako začátek stavby kláštera a 1389 jako rok přesunu kláštera do Dolan z Tržku, v němž sídlil klášter před tím. Dále pro období po roce 1425 viz Ondřej JAKUBEC, *Olomouc. Zaniklá kartouza s kostelem Nanebevzetí P. Marie*, in: Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 494–498, krátce též Tomáš ČERNUŠÁK, *Řeholní instituce*, in: Jindřich Schulz (ed.), *Dějiny Olomouce*, I, Olomouc 2009, s. 245.

⁹ V rukopise se nacházejí dva vlastnické přípisky, oba mluví o Dolanech: *Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Dolano* na f. 37r a *Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Dolano prope Olomucz in Moravia* na f. 84r. Jak ale ukazují jiné rukopisy i listiny, patřící stejnému klášteru, nazývali mniši sami sebe ještě přinejmenším v 60. letech 15. století dolanskými mnichy. K této otázce se ve stejném smyslu vyjadřuje krátce Petr ELBEL, *Testamentum meum de libris meis: Knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1454–1457) opět v centru pozornosti*, in: Rostislav Krušínský (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: Architektura knihy (forma, obsah a jejich tvar)*. Sborník z 14. odborné konference, Olomouc 22.–23. listopadu 2005, Brno 2006, s. 85–119, zde s. 97–98, pozn. 41.

¹⁰ Boháček a Čáda uvádějí 162 folií, jedná se však o nesprávnou foliaci, která pravděpodobně vychází ze starší chybné foliace zapsané v rukopise. Její neznámý autor provedl chybu právě v části, kde se nachází traktát *De modulo studendi*. M. BOHÁČEK – F. ČÁDA, *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*, s. 302. V článku je použita opravená foliace.

¹¹ Incipit: *In principio mee narrationis illius gratiam et adiutorium imploro* (f. 1r).

¹² Incipit: *Confessor circa penitentem taliter poterit se habere* (f. 22r), viz Jiří KEJŘ, *Summae confessorum a jiná díla pro foro interno v rukopisech českých a moravských knihoven*, Praha 2003, s. 103.

¹³ Incipit: *Ad laudem Iesu regis ... propono connotare paululum de modulo studendi secundum possibilitatem mei tenuis ingenioli* (f. 38r).

¹⁴ Jedná se například o latinský výklad německé básně o panně Marii na f. 93r, dále o *Ars dictandi* s incipitem *Circa materiam est sciendum* na f. 93v–116r, či *De orthographia* s incipitem *Cum inter gramatice species raro de ipsa tractatur orthographia...*, na f. 127r–145v.

poloviny, jejíž součástí je *De modulo studendi*. V katalogu Miroslava Boháčka a Františka Čády je rukopis datován do druhé poloviny 15. století. Na základě vodoznaků,¹⁵ kolofonu¹⁶ i vnitrotextových odkazů¹⁷ můžeme ale tento údaj zpřesnit a říci, že jednotlivé části rukopisu vznikaly nejspíše mezi druhou polovinou padesátých a druhou polovinu šedesátých let 15. století. Za místo vzniku lze opatrně označit olomouckou kartouzu. Jako indicie opět slouží již zmíněné dva vlastnické přípisky, jež se zdají být napsány stejným písařem, který měl na starosti přinejmenším část nadsisů v první polovině rukopisu.

O traktátu *De modulo studendi* bohužel příliš nevíme. Dosud se mi podařilo identifikovat jen jednu přímou předlohu pro tento text, a to již zmíněný medicínský traktát *Recepta ac consilia medica*, který se nachází ve stejném rukopisu pouhé jedno folio před *De modulo studendi*, na f. 33v až 37r. Autor jej využil v úvodní pasáži na f. 38r až 39v, pojednávající o lékařských receptech na „posílení hlavy“ (*confortacio capitis*), zraku či paměti. Neopsal však předcházející text doslova, ale recipoval jej různými tvůrčími způsoby.¹⁸

Traktát je dochován anonymně, o autorovi ale jeho dílo mnohé prozrazuje. Cenná je zvláště krátká pasáž v druhé polovině traktátu (f. 67v a 68r), která se zabývá vhodným překladem z latiny do němčiny pro potřeby kázání, z čehož lze vyvodit, že autor nejspíše byl německým mluvčím. Za místo jeho studií můžeme s velkou jistotou označit Vídeň. Jednou se o ní zmiňuje jako o „naši ctihodné vídeňské univerzitě“ (*alma universitas Wyennensis nostra*), podruhé mluví o „našich Vídeňanech“ (*nostris Wyennenses*). Protože obě zmínky se objevují v kontextu trivia,¹⁹ zdá se, že ve Vídni získal základ svého univerzitního vzdělání. Nejspíše se pak v pozdější fázi svých studií odebral do Prahy, v níž se dal podle svých slov na studium astronomie.²⁰ Na základě tohoto pražského pobytu se můžeme oprávněně domnívat, že vedle němčiny mohl mít přinejmenším nějakou znalost češtiny – v pasáži o překladu zmiňuje bez bližšího určení nějaký slovanský jazyk (*sclavonicum*),²¹ jehož

¹⁵ Stanislav Petr přibližně datoval tři vodoznaky z osmi, které v rukopise nalezl. Jedná se o písmeno „T“ na f. 55 až 71 s přibližnou datací do roku 1456, o vodoznak „ovoce“ na f. 72 až 93 s datací do roku 1468 a o vodoznak „šip“ na f. 118 až 127 s přibližnou datací do roku 1458, viz Stanislav PETR, *Verzeichnis der Wasserzeichen*, in: Hans Rothe (Hg.), *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*, Registerband, Köln etc. 1998, s. 212–213.

¹⁶ Na konci traktátu *De orthographia* (f. 127r až 145v) se nachází kolofon: *Et sic est finis istius libelli ortogravie (sic!) anno Domini 1465*.

¹⁷ První vnitrotextový odkaz se nalézá na f. 59v v rámci traktátu *De modulo studendi*. V této části se nachází ukázka, jak správně psát závěr latinského dopisu. V ní čteme: *Datum in opido (sic!) et cetera vicesima tercia die mensis decembris anno et cetera LVP*, tedy zřejmě rok 1456. Druhý vnitrotextový odkaz nacházíme na f. 126v na konci ukázkového dopisu, který končí datací 1463.

¹⁸ Předně mění pořadí jednotlivých receptů. Dále v některých případech jen opisuje úvodní slova receptu a na zbytek odkazuje pomocí *ut supra*, například na f. 38v čteme: *Item aqua ysopi et cetera, ut supra*. Celé znění je třeba dohledat v předcházejícím traktátu, v tomto případě na f. 34v: *Item aqua ysopi pectus mundat et omnem difficultatem anhelitus alienat*. V jiných případech naopak autor *De modulo studendi* původní znění receptů obohacuje o verše z *De virtutibus herbarum* od Oda z Meungu (tzv. Macer), popřípadě upřesňuje zdroj receptu, když například na f. 39r obecně *Aristotilis scribit* rozvádí na *Aristotilis in libro De regimine principum, qui dicitur Secretum secretorum, scribit*. Celkově se zdá, že se těmito úpravami pokusil pozdvihnout strohou medicínskou předlohu na úroveň odpovídající stylisticky vyššímu didaktickému traktátu. Každopádně je úvodní část traktátu *De modulo studendi* bez *Recepta ac consilia medica* nesrozumitelná.

¹⁹ Přímá zmínka o vídeňské univerzitě se objevuje v části věnované disputacím na f. *76v (tj. v rukopise fyzicky na f. 77v, které by však mělo být svázáno jako f. 76v). Stejným způsobem je asterisk použit i na dalších místech. Zmínka o „našich Vídeňanech“ se nachází na f. 54r v části o Prvních analytikách.

²⁰ [...] *ego enim dum in urbe Pragensi applicatus fui studio astronomie* (f. 63v).

²¹ *Sclavonicum* zmiňuje autor traktátu v pasáži, v níž pojednává o nutnosti opisovat některá latinská slova, pro něž němčina nemá jednoslovný ekvivalent: „*Centurio*“ *exponi debet per illam oracionem experimentem*

přibližnou znalostí zřejmě disponoval. O tom, jakých univerzitních gradů ať už ve Vídni, či v Praze dosáhl, nemůžeme s určitostí tvrdit nic. Z obsahu traktátu lze ale odvodit, že svým vzděláním pravděpodobně nepřekročil rámec artistické fakulty.

Traktát se podrobně zabývá pastorační činností, a to zvláště kompozicí kázání a správným způsobem modlení. Zdá se tedy pravděpodobné, že sám autor byl v době psaní traktátu buď knězem, nebo mnichem. V této souvislosti je zajímavá poznámka na f. 61v. V ní autor uvádí, že „mnozí učitelé a jiní dobře vzdělaní lidé vstupují do kartuziánského řádu či do jiných řádů observance“.²² Snad se v těchto řádcích odráží jeho vlastní zkušenost a stal se po svých univerzitních studiích kartuziánským mnichem. Pro tuto hypotézu hovoří i další indicie. Text *Recepta ac consilia medica*, o němž již byla řeč a který autor olomouckého traktátu použil pro úvodní medicínskou část, je zakončen krátkou notickou: „Od bratra Georia, novice v Gyriu [...]“.²³ Kdo byl oním novicem Georiem, se zatím nepodařilo blíže určit, Gyriem se však zřejmě myslí kartuziánský klášter *Vallis Sancti Maurittii* v Gyriu/Giriu, německy Geirachu, dnes Jurklošter ve východním Slovinsku. Jedná se tedy o text zřetelně spojený s kartuziánským prostředím.²⁴ Zmínka o vídeňské univerzitě a znalost jejich výukových metod by také neprotiřečila příslušnosti autora traktátu ke kartuziánskému řádu. Vídeňská univerzita byla velkým zdrojem nových kartuziánských mnichů, především pak pro kartouzu v dolnorakouském Gamingu.²⁵ Z ní ostatně pocházelo i několik mnichů olomoucké kartouzy, například Jindřich z Eckenfeldu, který byl v letech 1450 až 1457 jejím převorem.²⁶

Autor byl tedy německým mluvčím, studoval ve Vídni a v Praze a byl katolíkem. Kdy ale žil a tvořil? Jako jistý ukazatel při řešení této otázky nám může sloužit již zmíněné ukázkové datum v traktátu, rok 1456. Je však třeba mít na paměti, že mohlo být aktualizováno písařem při opisu. S jistotou lze tedy říci jen to, že část traktátu, v níž se toto datum objevuje, nemohla být písařem opsána před rokem 1456 a že traktát jako celek musel být napsán před vznikem jeho opisu v druhé polovině padesátých až v druhé polovině šedesátých let 15. století. Pokud nyní zvážíme, že kvůli husitským válkám nevyvíjela pražská univerzita po dlouhou dobu činnost, autor *De modulo studendi* na ní mohl studovat buď před rokem 1420, nebo v krátkém období od obnovení činnosti univerzity ve třicátých letech 15. století²⁷ přibližně do roku 1462, odkdy uchazeči o mistrovský titul museli přísahat

habitudinem signficati eius, scilicet „qui habet centum milites [f. 68r] sub se“. Vulgariter enim „der do hundred Ritter unter Im hat.“ Et hoc maxime accidit in slavonico, in quo multi termini sic circumloqui debent, ut patet de illis: „lector, legens, natans,“ qui precise sicut circumlocuntur theutonice, ita et exponi debent slavonice et cetera.

²² *Ut habemus exempla de multis magistris et aliis bene sapientibus, qui ingrediuntur ordinem carthusiensem, et etiam alios ordines observancie* (f. 61v).

²³ *Afratre Georio novicio in Gyrio [...]* (f. 37r). Na konci této poznámky následují ještě dvě nepřilíh čitelná slova, u nichž se kloním pro čtení *qui exivit*. Zůstává ale i poté nejasné, jak danou pasáž interpretovat.

²⁴ V roce 1396 provedli v klášteře vizitaci převor Michal od sv. Mořice v Gyriu (Jurklošter) a zároveň *visitor superioris Alamaniae* spolu s brněnským převorem Jiřím, viz Tomáš ČERNUŠÁK, *Kartuziánský klášter v Dolanech (centrum moderních myšlenkových proudů 14. století)*, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci: Filozofická fakulta: katedra historie, Olomouc 1996, s. 18.

²⁵ Dennis D. MARTIN, *Fifteenth Century Carthusian Reform: The World of Nicholas Kempf*, Leiden – New York – Köln 1992, s. 99–106.

²⁶ Jindřich z Eckenfeldu nejdříve studoval od roku 1435 ve Vídni, poté se stal v roce 1442 novicem v Gamingu, během let 1450–1457 byl převorem olomoucké kartouzy, viz D. D. MARTIN, *Fifteenth Century Carthusian Reform*, s. 108.

²⁷ Michal SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy, I, 1347/48–1622*, Praha 1995, s. 207.

na kompakтата.²⁸ Budeme-li předpokládat, že autor byl německým mluvčím studujícím původně na artistické fakultě ve Vídni, jevílo by se jako nejpravděpodobnější období jeho pobytu na pražské univerzitě buď ještě před Dekretem kutnohorským (či přinejmenším před vypuknutím husitských válek), nebo rozmezí let 1442/3 až 1448. Na začátku čtyřicátých let totiž začínají do Prahy přicházet vídeňští magistři a studenti a pražská univerzita se tak díky nim na krátkou dobu opět stává univerzitou mezinárodní. V roce 1448 ale dobývá Prahu Jiří z Poděbrad a němečtí mistři a studenti hromadně odcházejí.²⁹ Žádné z děl, která traktát zmiňuje, nám nemůže s problémem datace textu pomoci, neboť všechna byla ve střední Evropě rozšířena už na začátku 15. století. Hlavním argumentem proti dataci traktátu do padesátých let 15. století se zdá být nepřítomnost jakékoli zmínky o náboženských konfliktech či husitech. Ta je zvláště nápadná vzhledem k autorově výraznému zájmu o pastorační činnost a k jeho nepochybnému pobytu v Praze. Naopak pro padesátá léta 15. století hovoří již zmíněný příliv vídeňských studentů ve čtyřicátých letech 15. století do Prahy, dále ukázková datace v traktátu a též jistá podobnost s didaktickým traktátem Martina Pražského, který byl napsán okolo roku 1450 a o němž bude ještě dále řeč. Takové datování podporuje též rozrůstající se rešerše rukopisů a inkunábulí s tématem studia ve střední Evropě, kterou postupně zpracovávám a jež obsahuje zatím přes 60 jednotek. Vyplývá z ní předběžně, že tento typ textu (rady pro studenty) je rozšířen hlavně v druhé polovině 15. století. Z těchto důvodů se kloním spíše k dataci do období okolo roku 1456.

Traktát *De modulo studendi* začíná stylisticky velmi komplikovanou předmlouvou, v níž se autor patrně pokusil ukázat své znalosti latiny, v nichž však měl asi mezery. Na ni navazuje jakási přípravná či úvodní kapitola, již lze rozdělit na část striktně medicínskou a na část morálně naučnou. Medicínská část úzce vychází z výše zmíněných *Recepta ac consilia medica* a poskytuje rady týkající se například bolesti hlavy, šelestu v uších či špatného zraku. V druhé části autor varuje především před vínem a ženami, přičemž hojně cituje hlavně z Pseudo-Aristotelova *Secreta secretorum*,³⁰ dále uvádí další citáty, které přisuzuje Bernardovi z Clairvaux, Řehoři Velikému a Ambrosiovi. Jedná se patrně o výpisky z nějaké kolekce citátů (*auctoritates*).

Hlavní a nejdůležitější část traktátu postupně pojednává téměř o všech podstatných předmětech vyučovaných na středověkých univerzitách, a to přibližně v tom sledu, v jakém se s nimi mohl setkat student artistické fakulty. Největší prostor (f. 42r–61v) je věnován triviu, tedy gramatice, logice a rétorice. V této části se také vyskytuje nejvíce obecných rad ke studiu, například jak často se během dne učit nebo kdy a jakým způsobem odpočívat. Následují nauky quadrivia, kterým autor traktátu poskytuje výrazně menší prostor (f. 61v–64v). Jedním z důvodů je patrně to, že je nepovažoval za tak důležité jako trivium. I když sám píše, že „kněz musí znát sedm svobodných umění“,³¹ na jiném místě tvrdí, že postačuje, aby z hudby znal zpěvy a z astronomie *compotus*

²⁸ Tamtéž, s. 209.

²⁹ Tamtéž, s. 208. Obsáhleji v článku František ŠMAHEL, *Počátky humanismu na pražské univerzitě v době poděbradské*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1, 1960, s. 55–90.

³⁰ Roli a užití *Secreta secretorum* v traktátu *De modulo studendi* se věnuje na několika stranách svého připravovaného rozsáhlého článku Pavlína CERMANOVÁ, *Moc vědění: pseudo-aristoteléské Secretum secretorum ve středověkých Čechách*, Studia Mediaevalia Bohemica, 2013/2 (v přípravě).

³¹ *Sacerdos debet scire septem artes liberales, scilicet gramaticam, loycam, rethoricam, musicam, arismetricam (sic!), geometriam, astronomiam* (f. 62v).

či *kalendarium*.³² K filosofii autor poznamenal jen několik málo obecných vět (f. 64v) a podobně rychle odbyl i medicínu jakožto studijní disciplínu (f. 65r). O něco více se věnuje právu a teologii (f. 65v–67r), které probírá společně a u nichž uvádí několik zajímavých detailů, například jak se v právu a teologii cituje či jak vybrat nejdůležitější slova z textu a pouze ta se naučit nazpaměť. Teologie pak autorovi slouží jako odrazový můstek k dvěma dalším tématům, o kterých říká, že jsou prý též její součástí, třeba z našeho pohledu by se jednalo spíše o pastorační praxi či o katechismus. V prvním (f. 67r–73v) poučuje o správné podobě kázání, v druhém (f. 73v–75v) se obšírně zabývá modlitbou. Každé z těchto témat zabírá více prostoru než společná kapitola o právu a teologii.

V následující kapitole (f. 75v–*76r)³³ se autor traktátu zaměřil na vztah učitele a žáka. Používá přitom pojmy *informer* a *discipulus*, což by mohlo ukazovat na to, že měl na mysli nikoliv univerzitní prostředí, nýbrž spíše partikulární školy, na nichž často působili absolventi středověkých univerzit (může se ovšem jednat i o pasáž, převzatou z dosud nezjištěné předlohy). Tomu odpovídá i povaha popisovaných doporučení.³⁴ Volně lze k této části pravděpodobně přidružit i následující soubor rad ohledně správného postupu v disputacích (f. *76r–*77r).

Poslední rozsáhlá část traktátu (f. *77r–*82r) se týká nauk, kterých by se měl student vyvarovat. Autor mezi ně řadí především astrologii, *ars notoria* a nekromancii (*nigromancia*), výhrady má též k dobově jinak značně oblíbené *ars memorativa*.³⁵ Před koncem traktátu zmiňuje ještě několik málo rad pro ty, kteří své studium zanedbali, a přesto by se chtěli stát kněžími (f. *82r–*82v). Traktát ukončuje slovy o smyslu a cíli studia (f. *82v–83v). Nakonec prosí za modlitby a šíření díla a omlouvá se za případné nedostatky (f. *83v–84r).

Obsah traktátu lze shrnout takto:

Folia	Obsah
38r	Předmluva
38r–41r	Medicínské recepty a napomenutí k řádnému životu
41r–42r	Úvod k samotné části <i>De modulo studendi</i>
42r–44v	Gramatika
44v–49r	Obecné rady týkající se studia
49r–55v	Logika
55v–61v	Rétorika
61v–64v	Quadrivium
64v	Filosofie
65r	Medicína (teoreticky)

³² *Licet non oportet presbyterum perfectum in eo [tj. v quadriviu] fore sicut in trivio, sed sufficit aliqualis noticia talium, ut de musica cantus, de astronomia compotus vel kalendarium* (f. 62r).

³³ Folia označená * jsou v rukopise svázána ve špatném pořadí, konkrétně se jedná o f. 76 a 77, a o f. 82 a 83.

³⁴ Autor se například zmiňuje o žácích, kteří místo toho, aby dávali pozor, ... *oppositum faciunt* [...] *dormitantes et lapillis iactantes* (f. *76r), tj. ... opačně činí [...], pospávající a házející kamínky.

³⁵ Viz L. DOLEŽALOVÁ, *Fugere artem memorativam*, s. 252–253.

65r–65v	Další obecné rady týkající se studia
65v–67r	Právo a teologie
67r–73v	Jak správně kázat
73v–75v	Jak se správně modlit
75v–*76r	Rady učitele a žákům
*76r–*77r	Jak správně disputovat
*77r–*82r	Jakých nauk se vyvarovat
*82r–*82v	Rady těm, kteří předchozí studium zanedbali, a přesto se chtějí stát kněžími
*82v–*83v	Smysl a cíl studia (cesta k Bohu)
*83v–84r	Závěrečná prosba za modlitby a šíření traktátu a omluva za případné nedostatky

Z přehledu je zřejmé, že traktát *De modulo studendi* obsahuje velké množství rad s širokým záběrem. Jejich úplný výčet a detailní rozbor přesahuje možnosti tohoto článku, přesto můžeme krátce ukázat, jaké druhy rad traktát nejčastěji poskytuje.

Obecným leitmotivem jsou rady morálně naučné, prostupující celým textem. Jsou formulovány jak pozitivně, tj. jako nabádání (například k tomu, aby student před začátkem studia navštívil mši či modlitbou požádal o boží pomoc), tak i negativně, tj. jako varování, ať už před vínem či před ženami. Právě nebezpečnosti žen je věnován velký prostor. Autor tvrdí, že student by nikdy neměl o ženách mluvit, neměl by hovořit s žádnou ženou o samotě či s ní jít na procházku, dokonce je pro něj nevhodné, aby se na ni jen podíval. Lásku k ženám autor označuje jako „marnost nad marnost, špatnost nad špatnosti, hloupost nad hlouposti, křídla ďábelská, vozítko pekelné“ apod.³⁶ Podobný morální apel převažuje i v kapitolách o zakázaných naukách, například v části o nekromancii využívá autor exempla z *Vyprávění o zázracích* od Cesaria z Heisterbachu, v nichž jsou barvitě popsány osudy studentů, kteří této nauce propadli.³⁷

Druhá velká skupina rad se týká obecně správné studijní životosprávy (některé poučky jsou vždy znovu a znovu připomínány). Velkým tématem je především otázka, kdy se učit a kdy naopak nikoli. Student se má vyvarovat učení při jídle a hodinu po něm, neměl by se učit pozdě večer a ani příliš dlouho a má přestat s učením, jakmile se kvůli němu začne cítit

³⁶ *Est excessivus amor mulierum, passio passionum, exhaustio corporis, miseria miseriarum, nequicia nequiciarum, stulticia stulticiarum, ale dyabolice, vehiculum infernale, curia Luciperi, campus florens demoniacus, caritas infusa demonis, maliciosum impedimentorum impedimentum, quod comedere nec bibere sinit, devotionem oracionis nec diligenciam studii permittit, dormire confringit, animum semper vexat, oculos execat, verecundiam omnino aufert, virtutes collidit, aggressum ceterorum bonorum assecucionis fortiter prohibet, sed potenter movet hominem singulas vires continendo inmoderato desiderio pro muliere habenda ad actum delectacionis carnalis* (f. 46r).

³⁷ Autor přebírá z Caesariova *Dialogu* (s uvedením zdroje v podobě „Caesarius“) dvě větší exempla, a to z kapitoly 32 a 33 z první distinkce. Oproti kritickému vydání je však verze v *De modulo studendi* kratší a často jinak formulována (zdá se, že autor citoval příběhy z paměti), viz CAESARIUS VON HEISTERBACH, *Dialogus miraculorum, volumen primum*, ed. Josephus STRANGE, Coloniae – Bonnae – Bruxellis 1851, s. 36–40. Nové dvojjazyčné vydání s německým překladem a úvodem CAESARIUS VON HEISTERBACH, *Dialogus miraculorum / Dialog über die Wunder; erster Teilband*, ed. Josephus STRANGE, Einleitung Horst SCHNEIDER, übersetzt und kommentiert von Nikolaus NÖSGES und Horst SCHNEIDER, Turnhout 2009, s. 290–300. Český překlad: Jana NECHUTOVÁ, *Caesarius z Heisterbachu: Vyprávění o zázracích*, Praha 2009, s. 49–52.

špatně. Autor nabízí vícero rad, jak si odpočinout – někdy doporučuje třeba rozhovor, vtipkování, procházku či hru na hudební nástroj, jindy naopak vyhlédnout z okna či se věnovat manuální práci. Jak bude ještě ukázáno, pro autora je studium sice nesmírně přínosné, ale dle všeho jej chápe i jako svým způsobem nebezpečné. Studentovi nehrozí jenom již zmíněné ženy a víno, nemusí propadnout astrologii či nekromancii, ale může sám sebe poškodit, nebo dokonce zničit už jenom tím, že se bude bez přestání učit.

Základem správného studia je rozvržení denního učiva na tři stejně dlouhé časové bloky (f. 47r). První je dopolední po vyslechnutí mše a před obědem, druhý odpoledne po obědě a hodinovém odpočinku, třetí okolo večerních modliteb či po nich. Každý z těchto časových bloků by měl trvat pouze jednu hodinu pečlivého studia (f. 47r), protože pokud by se chtěl student učit déle, buď by mu prý jedna studijní látka bránila v tom, aby si zapamatoval druhou, nebo by byl z učení příliš unaven. Vedle těchto rad autor poskytuje ještě pestrou směsici dalších: varuje třeba před prohřešky proti zásadám správného studia, které ani nám nejsou neznámé, jako je usínání nad rozečtenou knihou, sezení nakřivo či učení se vleže. Jiné rady jako napomenutí k pravidelnému rannímu navlhčení zadní části hlavy, aby z ní mohly unikat výpary, působí z dnešního pohledu naopak trochu nezvykle. Rady týkající se obecně studijní životosprávy nejsou ve středověku výjimečné, jak vyplýne ze srovnání s Martinem Pražským.

Třetí velká skupina rad se týká přímo samotného studia a jednotlivých vědních disciplín. Z textu je zřejmé, že autor u čtenáře předpokládá poměrně vysoký stupeň znalostí. Nevysvětluje žádné konkrétní termíny. Neříká, co je to deklinace v gramatice či sylogismus v logice, ani nepodává žádný souvislý výklad určitého problému; student se například nedozví, jak využít *computus* k počítání data Velikonoc. To, co *De modulo studendi* poskytuje, jsou rady pojednávající o způsobu studia chápaném jako technika učení se. Tento přístup je dobře patrný v úvodní radě ohledně čtení veršovaných textů, třeba známé gramatiky *Doctrinale* ze samotného konce 12. století od Alexandra de Villa Dei: „Jestliže se chceš zlepšit ve veršované látce, jako například v Alexandrovi, tak se napřed uč správně skloňovat přítomná slova. Jestliže nějaké [z nich] je substantivum třetí deklinace, pak se podívej pouze na to, jaký má genitiv a ablativ v singularu a genitiv v plurálu a jaká pravidla o nich pojednávají, protože pouze v těchto pádech se vždycky objevují obtíže, v ostatních však ne. Podobně se nevyskytují obtíže ani s ostatními deklinacemi...“³⁸ Student by měl číst také v rukopisech, v nichž nejsou ve verších vyznačeny syntaktické vztahy mezi jednotlivými slovy (tj. *in rasis textibus*), dále by se měl učit slovíčka tak, že pohlédne na slovo, řekne jeho význam z paměti a poté si jej v textu ověří, a neměl by číst vícero různých pojednání na stejné téma, protože jedno zcela dostačuje. Velmi cenné na traktátu *De modulo studendi* je, že i když uvádí obecné rady, vztahuje je ke konkrétním knihám. Díky tomu můžeme získat alespoň částečnou představu, jakým způsobem studenti a učitelé s konkrétními knihami pracovali. Například kapitola o gramatice pojednává o způsobu práce s již zmíněným *Doctrinale*³⁹ od

³⁸ *Cum vis proficere in materiis metricis ut in Alexandro, tunc prius bene stude declinare metra. Si enim aliquod est nomen tercie declinationis, tunc solum vide, quomodo habet in genitivo et ablativo singularibus et genitivo plurali et regulas de hiis, quia dumtaxat de hiis est semper difficultas, sed de ceteris casibus non. Similiter de ceteris declinationibus non est difficultas* (f. 42r).

³⁹ Edice Dietrich REICHLING (Hg.), *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei. Kritisch-exegetische Ausgabe mit Einleitung, Verzeichniss der Handschriften und Drucke nebst Registern*, Berlin 1893.

Alexandra de Villa Dei a s Donátovou *Ars minor*⁴⁰ (4. st.). Různě se ale dotýká i jiných gramatiků a jejich děl. Zmiňuje Petra Helie (12. st.) a jeho dílo *Summa super Priscianum*⁴¹ či Ludolfa de Luco, který působil okolo roku 1300, a jeho *Flores grammaticae*, díky nimž byl označován prostě jako *Florista*.⁴² Podobně v kapitole o logice jsou zmiňovány *Summulae logicales* Petra Hispanského ze 13. století⁴³ a Aristotelovy knihy zabývající se logikou, a to *První* i *Druhé analytiky*, *Topiky* a *O sofistických důkazech*. Nechybí ani dílo novoplatonika Porfýria. Autor popisuje práci s těmito knihami poměrně podrobně, například u *Summulae logicales* probírá dokonce části tohoto díla, a radí, jak při jejich studiu postupovat. Z oblasti rétoriky autor uvádí různé slovníky či veršované traktáty pojednávající o slovní zásobě, jako *Grecismus* od Eberharda z Béhune⁴⁴ z období okolo roku 1200, který je významný tím, že se zaměřoval na tzv. *differentiae*, tedy na významové rozdíly mezi slovy a vysvětloval také velké množství slov řeckého původu. Stručně zmiňuje také díla Jana z Garlandie z 13. století, například *Composita*, *Equivoca* či *Synonyma*.

Autor neposkytuje jen rady, jak se nějakou konkrétní látku naučit a jak si ji opakovat, ale nabízí i prakticky zaměřené poučky pro vlastní práci s jazykem. V kapitole o rétorice ukazuje, jak pozdvihnout styl původně jednoduché latinské věty na tzv. *bona latinisacio*. Té dosáhne student tím, že bude nahrazovat obvyklá slova složitějšími synonymy, aktivní slovesa deponentními protějšky a vedlejší věty participiálními vazbami. Zcela protikladně rady obsahuje část o správné podobě kázání. Protože autor předpokládá kázání ve vernakulárním jazyku, předkládá i několik rad, jak do něj z latiny překládat. Nedoporučuje přitom překládat přímo, ale přes mezistupeň, kterým je prostá latina. Například větu „*Jaculo puaperiei sum sagittatus, quare fortiter tedio sum circumseptus*“, tj. „kopím chudoby jsem zasažen, a proto jsem velmi omrzelostí obklopen“, doporučuje napřed zjednodušit na „*pauper sum, quare fortiter tediosus sum*“, tj. „jsem chudý, a proto jsem velmi mrzutý“. Teprve dalším krokem se dostává k překladu do němčiny, tj. „*Ich pyn arm, darumb pin ich storklich verdrossen*.“ Přestože je tato část o překladu poměrně krátká, umožňuje alespoň zčásti nahlédnout, jak byl v dané době chápán vztah mezi vernakulárním jazykem a latinou.

Při výkladu jednotlivých rad se autor většinou nezaštituje žádnou autoritou a necituje z jiných zdrojů, například v kapitole o logice se objevuje pouze jediný citát z Isidora. Když se však snaží poukázat na nebezpečí astrologie, obsáhle cituje z Gratiánova Dekretu, z Tomáše Akvinského a Řehoře Velikého. Důležité a nepřehlédnutelné je v této souvislosti to, jak autor používá svou vlastní zkušenost jako příklad a autoritu, a to jak v oblasti rad morálních, tak v oblasti rad ohledně učebního postupu v jednotlivých disciplínách. Například v kapitole o rétorice uvádí svůj postup při učení se neznámých slov:

Když jsem při zpěvu, rozhovoru či četbě narazil na nějaký termín [...], okamžitě jsem prolistoval knihy obsahující významy terminů, jako Grecistu, Synonima (sic!) apod., zvláště pak

⁴⁰ Edice Louis HOLTZ (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique, Paris 1981, s. 585–602. Starší edice Henricus KEIL (ed.), *Grammatici Latini*, IV, Lipsiae 1864, s. 355–366.

⁴¹ Edice Petrus HELIAS, *Summa super Priscianum*, ed. Leo REILLY, Toronto 1993.

⁴² Edice založená na jednom rukopisu Hans Jürgen SCHEUER (Hg.), *Ludolf de Luco: ‚flores grammaticae‘. Text und Übersetzung*, in: Klaus Grubmüller (Hg.), *Schulliteratur im späten Mittelalter*, München 2000, s. 303–350.

⁴³ Edice Peter of Spain (PETRUS HISPANUS PORTUGALENSIS), *Tractatus Called Afterwards Summule Logicales*, ed. L. M. de RIJK, Assen 1972.

⁴⁴ Vydal Ioh. WROBEL (ed.), *Eberhardi Bethuniensis Graecismus*, Vratislaviae 1887.

Vocabularium, které musíš mít. A jestliže jsem v něm nic nenašel, ptal jsem se neúnavně svých představených či ostatních druhů.⁴⁵

V podobně osobním duchu autor popisuje, jak postupoval při čtení neznámých textů. Nejprve si rychle přečetl celou knihu a našel si všechna neznámá slova, ta přeložil a až poté přistoupil k pečlivé četbě knihy se snahou o pochopení obsahu. Podobně využívá své vlastní zkušenosti, když chce studenta před něčím důrazně varovat. Třeba v kapitole o astrologii se zmiňuje, že sám jí a geomancii byl oddán, poté však, co si přečetl, co o ní svatí doktoři soudí, polil jej studený pot.⁴⁶ Na jiném místě se zmiňuje o nebezpečnosti přílišného studia astronomie, které se věnoval v Praze:

Když jsem se v Praze dal na studium astronomie, vytrvale jsem se s ní s velkým úsilím lopotil, a i když jsem se pilně naučil látku, zabýval jsem se jí v představách dokonce i při jídle. Podobně, když jsem chtěl jít spát, tehdy jsem po ní příliš silně toužil, a to tak, že jsem kvůli návalu představ nedokázal usnout. A když už jsem usnul, tak jsem při vstávání byl tak unaven, jako kdybych si nebyl odpočinul. A to bylo z neustálých představ způsobených obrazivostí. Z toho důvodu se mé smysly unavovaly. [...] Proto se nedlouho poté přihodilo, že jsem byl stížen závratí do té míry, že bych se byl ihned zbláznil, kdybych byl nebyl užil rady jistého ctěného muže [...].⁴⁷

Přestože tedy o sobě autor nemluví často, používá svou zkušenost jako argument na několika klíčových místech, ať už jako vybidnutí k následování či naopak jako varování.

Pokud nyní pohlédneme na celý traktát *De modulo studendi*, jak by měl podle něj správný proces učení vypadat? Pro úspěšné studium považuje za potřebné především dvě věci: 1) schopnost být na studium co nejlépe vnitřně připraven, tj. vědět, jak a kdy odpočívat, kdy a v jaké míře studovat a vůbec jak dodržovat správnou studijní životosprávu, 2) zvládnout samotný proces učení, tedy učení se nové látce a opakování látky již naučené. Základní pojmy, klíčové pro proces učení, které se v celém traktátu neustále opakují, jsou *resumpcio*, *masticacio*, *ruminacio* a *ymaginacio*. První z nich značí učení se, přijímání nějaké nové látky. V traktátu se mluví o tom, jak často má taková *resumpcio* (chápaná jako jednotlivé učební či studijní bloky) probíhat. Například student má *facere resumpcionem* po jednu hodinu třikrát či alespoň dvakrát denně, jak už bylo výše zmíněno.

To, že někdo studuje, však ještě neznamená, že se něco naučí a že si něco zapamatuje. Velkým tématem traktátu *De modulo studendi* je tak právě otázka, jak zajistit, aby *resumpcio* nebyla promarněna. Nestačí si jenom něco vzít (tak lze chápat původní význam slovesa *resumere*), ale je třeba to také požívat a strávit – z této organické metafory pak vychází

⁴⁵ *Quando mihi insonuit aliquis terminus cantando, loquendo aut legendo [...], tunc repente percurri libros continentes significaciones terminorum, ut Grecistam, Synonima (sic!) et cetera, specialiter vocabularium, quod tu habere debes. In quo si non inveni, rimatus indefesse fui a superioribus meis aut ceteris sociis (f. 55v).*

⁴⁶ *Fortiter adherens astrologie et geomancie, cum dicta sanctorum doctorum de improbatione earundem legi, totus tremulus extiti sudore circumfusus (f. 78v).*

⁴⁷ *Ego enim dum in urbe Pragensi applicatus fui studio astronomie, sedule laboravi in ea magno studio, et assidue resumpcione facta, etiam comedendo ymaginatus fui. Similiter in lecto cum dormire volui, tunc habui nimiam vehemenciam desiderii ipsius, ita quod non valui bene sopire ymaginacionibus occupatus. Et dum dormicionem cepi, fatigatus surgendo fui, ac si non requievissem, et hoc fuit ex continuis ymaginacionibus firmatis in fantasmate. Unde sensus fatigabantur. [...] Inde contigit non diu post, quod illata fuit mihi vertigo capitis sic, quod confestim infatuatus fuisset, si sano consilio cuiusdam venerabilis viri usus non fuisset [...]* (f. 63v–64r).

význam dvou dalších pojmů: *masticacio* a *ruminacio* (překusování či přežvykování). Paměť je v tomto pojetí chápána jako břich, v němž jsou uchovávány texty (či širěji znalosti).⁴⁸ Samotná *ruminacio* či *masticacio* pak probíhá jako tiché opakování si látky už naučené, či látky, kterou se student teprve učí. Ostatně proto autor říká „*intellecta serva masticando*“ – to, co jsi pochopil, v sobě přežvykováním/strávením uchovej. V traktátu není činěn velký rozdíl mezi *masticacio* a *ruminacio*. Slovo *masticacio* se užívá častěji a zdá se, že označuje spíše první překousání učiva, zatímco *ruminacio* hlubší zopakování a promyšlení látky. Toto rozdělení však neplatí absolutně a obecně se dá říci, že rozdíl mezi oběma slovy není výrazný. Zvláštní a dvojaká je role obrazivosti či představitivosti, latinsky *ymaginacio*. Na jednu stranu je nezbytná pro zapamatovávání si naučené látky,⁴⁹ často je však *ymaginacio* zároveň něčím negativním a škodlivým, například duše studujícího je po celý den „zmitána nejrůznějšími představami“,⁵⁰ a aby si vůbec mohla odpočinout, musí se těchto představ zbavit, vypudit je z hlavy.⁵¹ Samotné učení se skládá povětšinou ze dvou základních kroků: 1) rychlého přečtení si textu s dohledáním neznámých slov bez ambice po hlubším porozumění, 2) opakovaného pečlivějšího čtení, jehož cílem je nejčastěji naučit se výklad jednotlivých termínů. Tento proces má různé odchylky v souladu s tím, o jakou disciplínu či knihu se jedná. Pokud se jedná například o knihu zabývající se logikou, v níž jsou příklady pravidel konverzí či transpozic (*regula conversionum*), doporučuje autor traktátu, aby si student napsal výchozí větu na zvláštní tabulku a zkoušel ji samostatně konvertovat či upravit do požadované podoby bez nahlédnutí do knihy. Poté si může v knize ověřit, zdali tak učinil správně. Podobně se má vyvarovat veršovaných knih, v nichž jsou pro usnadnění vyznačeny syntaktické vztahy mezi jednotlivými slovy. Obecně se dá říci, že autor traktátu nenutí studenta, aby se učil větší množství textů slovo od slova nazpaměť, o to více však zdůrazňuje nutnost textu dobře porozumět a pečlivě se naučit významy všech použitých termínů.

Zasadit *De modulo studendi* do kontextu podobných děl není snadné. Velkého ohlasu se ve středověku dočkaly především dvě knihy, a to Pseudo-Boëthiova *De disciplina scolarium* z první poloviny 13. století, která byla vyučována na univerzitách jak v Praze,⁵² tak ve Vídni,⁵³ a *Didascalicon* od Hugona ze Sv. Viktora z první poloviny 12. století. První z nich⁵⁴ se zabývá především tím, jaký by měl žák či student (*discipulus*, méně často *scolaris* či *scholasticus*) být, co by měl dělat a čeho se vyvarovat. Tematizuje se i to, jak si správně vybrat učitele (*magister*) a jak se případně sám dobrým učitelem stát. Naproti tomu v traktátu *De modulo studendi* je hlavní důraz kladen na samotného studenta (nejčastěji jako *studens*, výjimečně *scholasticus*), jehož znalosti jsou už na úrovni potřebné pro univerzitní studium. O žákovi (*discipulus*) a učiteli (*informator*, méně často *magister*) se mluví v olomouckém traktátu pouze v jedné kratší kapitole v druhé polovině traktátu, přičemž

⁴⁸ Mary J. CARRUTHERS, *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge 2005, s. 165: „Ruminatio is an image of regurgitation, quite literally inteded; the memory is a stomach, the stored texts are the sweet-smelling cud originally drawn from the meadows of books (or lecture), they are chewed in the palate.“

⁴⁹ *Inde clauso libro ymaginare tibi sollicité de materie resumpte intelligencia eam bene imprimendo memorie* (f. 53r).

⁵⁰ *Vexatur a diversis ymaginacionibus* (f. 45r).

⁵¹ *Prius expulsis omnibus ymaginacionibus* (f. 46v).

⁵² Václav Vladivoj TOMEK, *Děje university pražské*, Praha 1849, s. 99.

⁵³ Joseph ASCHBACH, *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens. Festschrift zu ihrer fünfshundertjährigen Gründungsfeier*, Wien 1865, s. 353.

⁵⁴ Kritické vydání BOETHIUS, *De disciplina scolarium*, ed. Olga WEIJERS, Leiden 1976. Český překlad Václav BAHNÍK, *Boëthius – poslední Říman*, Praha [1982], s. 159–184.

z kontextu se zdá, že autor zde má na mysli výuku v partikulárních školách a rady poskytuje pravděpodobně proto, aby se student mohl stát právě učitelem na jedné z takových škol (viz výše). Dalším rozdílem je to, že v Pseudo-Boëthiově *De disciplina scolarium* je dán jen malý prostor konkrétním vědeckým disciplínám. Nevyskytují se v něm žádné obsáhlé specializované kapitoly pro gramatiku, logiku, rétoriku apod. Naproti tomu autor traktátu *De modulo studendi* se věnuje jednotlivě každé jedné disciplíně a také konkrétním knihám včetně návodu, jak s nimi pracovat.

Na druhou stranu oba traktáty udělají podobné rady pro správnou životosprávu. Oba varují před nadměrným pitím vína a oba shodně dodávají, že je-li ho naopak užíváno přiměřeně, pomáhá zlepšovat bystrost ducha. Podobný, i když ne zcela stejný postoj zaujímají autoři obou traktátů i ke styku žáků a studentů se ženami. Zatímco však traktát *De modulo studendi* varuje před jakýmkoli kontaktem s nimi, Pseudo-Boëthiův traktát je v tomto směru mírnější a varuje pouze před prodejními ženami. Obecně lze říci, že přístup olomouckého traktátu je v porovnání s ostatními didaktickými traktáty přísnější, což by mohlo ukazovat na to, že je zakotven spíše v mnišském než světském prostředí. Poslední rozdíl spatřuji v jazykové přístupnosti obou traktátů. *De modulo studendi* je až na svou uměle složitou předmluvu a drobné ukázky ze správné latinské stylistiky napsán srozumitelným a přístupným jazykem. Hlavní obtíže tak pro čtenáře představují odborné termíny z jednotlivých disciplín. Jinak je tomu u Pseudo-Boëthia, jehož jazyk, plný neobvyklých slov a slovních spojení, působí značně komplikovaně. Je jen těžko představitelné, že by daný text mohl být čten začínajícím žákem či studentem, a snad právě z tohoto důvodu bylo toto dílo vícekrát glosováno.

*Didascalicon*⁵⁵ od Hugona ze Sv. Viktora je traktátem, jehož úhel pohledu se od Pseudo-Boëthiova výrazně liší: jen velmi omezeně se věnuje samotnému žáku, téměř opomíjí praktické rady správné životosprávy a o roli učitele se v podstatě nezmiňuje. První polovina traktátu je věnována světským disciplínám, druhá polovina (od 4. knihy) pak biblické exegezi. Předností *Didascaliconu* je přehledně rozčleněný popis jednotlivých disciplín spolu s uvedením doporučené studijní literatury. Hugo ze Sv. Viktora ji však na rozdíl od autora traktátu *De modulo studendi* nijak šířeji nekommentuje ani neposkytuje rady, jak s konkrétními knihami správně pracovat a co si z které vybrat. Výklad omezuje pouze na výčty doporučených děl. Podobně i jednotlivé nauky popisuje Hugo ze Sv. Viktora jen obecně a nezabíhá do přílišných podrobností. Mnohdy se uchyluje spíše k vyjmenovávání různých pojmů než k udávání konkrétních a praktických rad. Nejvíce obecných rad jakým způsobem studovat obsahuje třetí kniha traktátu. V ní se autor věnuje například tomu, jak procvičovat duševní schopnosti, a popisuje důležitost dobré paměti a správné meditace. Opět platí, že se všech témat dotýká pouze krátce a obecně.

Na přelomu středověku a novověku se užívaly také některé knihy specializované, věnující se převážně jedné disciplíně. Pro právo byla rozšířená kniha Iohanna Iacoba Canis *De modo studendi in utroque iure*⁵⁶ z konce 15. století, pro medicínu je známa kniha Martina

⁵⁵ Charles H. BUTTIMER (ed.), *Hugonis de Sancto Victore Didascalicon de studio legendi: A Critical Text*, Washington D. C. 1939. Buttimerova edice byla použita pro dostupnější latinsko-německé vydání HUGO von Sankt Viktor, *Didascalicon de studio legendi – Studienbuch*, übersetzt und eingeleitet von Thilo OFFERGELD, Freiburg (Breisgau) etc. 1997. Srov. interpretaci *Didascaliconu* in: Ivan ILLICH, *In the Vineyard of the Text: A Commentary to Hugh's Didascalicon*, Chicago – London 1993.

⁵⁶ Zatím bez kritické edice, u nás je nej dostupnější inkunábule z Brna dnes uchovávaná ve Vědecké knihovně v Olomouci (sign. 60.852), Iohannes Iacobus CANIS, *De modo studendi in utroque iure*, Brno 1488.

Stainpeis *Liber de modo studendi seu legendi in medicina* z počátku 16. století. Právnícký traktát odráží dobu svého vzniku a je v mnoha ohledech protikladný k olomouckému traktátu, třebaže vznikl pouze o necelé půl století později. Nápadná je zvláště elegantní humanistická latina a množství odkazů na klasické latinské autory, zejména na Cicerona. Naopak o zmíněném *Doctrinale* není v celé knize napsáno jediné slovo, přestože obsahuje krátkou kapitolu věnující se pouze gramatice. Podobně jako v *De modulo studendi* nechybí ani v *De modo studendi in utroque iure* rady týkající se správné životosprávy studenta, kterými také traktát začíná. Iohannes Iacobus Canis varuje, stejně jako autor olomouckého traktátu či Pseudo-Boëthius, před stykem se ženami, nadměrnou konzumací jídel a alkoholu, před zbytečným hněvem i nejnepřijatelným žertováním. Jednotlivých svobodných disciplín se dotýká jen okrajově. Zdůrazňuje důležitost gramatiky a rétoriky pro právnícké povolání, ale dialektiku, matematiku, astronomii, hudbu, i mnohé další naopak nepovažuje pro právnícké povolání za nezbytné. Praktických tipů pro úspěšné studium neuvádí Iohannes Iacobus Canis mnoho. Zmiňuje například rozdělení dne na tři stejné části, a to část věnovanou studiu, část věnovanou odpočinku a část spánku. Radí také připravovat se na přednášky četbou probírané látky v předstihu. Tím však výčet obecných rad týkajících se úspěšného studijního postupu téměř končí. V traktátu *De modo studendi in utroque iure* jsou samozřejmě zmíněny i knihy probírané během studia práv a organizace tohoto studia, přesto samotný traktát žádnou z knih nerozebírá podrobněji. *Liber de modo studendi seu legendi in medicina*⁵⁷ je velmi specializovaným textem, který se dotýká pouze studia medicíny, informace v něm obsažené jsou nesrovnatelné s traktátem *De modulo studendi*. Udává, které knihy se čtou v kterých letech medicínského studia, a obsahuje též rozsáhlý rejstřík léků a léčebných postupů. Tyto a mnohé jiné rysy tento traktát posouvají daleko za hranice běžných didaktických traktátů.

Velmi podnětné je srovnání *De modulo studendi* s didaktickým traktátem Martina Pražského *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi* z období okolo roku 1450.⁵⁸ Nejen názvem jsou si oba traktáty podobné, pocházejí také přibližně ze stejné doby, oba jsou spojeny s Českým královstvím a sdílejí i některá společná témata. Stejně jako autor *De modulo studendi*, i Martin Pražský začíná své dílo zdůrazněním důležitosti tělesného zdraví pro studium.⁵⁹ Martin Pražský vyjmenovává různá lékařská doporučení, která jsou svým stylem velmi podobná těm z *De modulo studendi* (respektive oněm z *Recepta ac consilia medica*, z nichž autor olomouckého traktátu čerpá). Podobnost je dobře patrná například u popisu účinků zázvoru:

⁵⁷ Edice s komentářem a překladem Christian PAWLIK (Hg.), *Martin Stainpeis: Liber de modo studendi seu legendi in medicina: Bearbeitung und Erläuterung einer Studienanleitung für Mediziner im Ausgehenden Mittelalter*, Augsburg 1980. Traktátem se zabývá také Richard J. DURLING, *An Early Manual for the Medical Student and the Newly-fledged Practitioner: Martin Stainpeis' Liber de Modo Studendi Seu Legendi in Medicina*, *Clio medica* 5, 1970, s. 7–33.

⁵⁸ Z tohoto traktátu vychází i spisek anonymního autora s incipitem *Optimus ille discipulorum instructor* z období okolo roku 1474. Oproti předloze je kratší především o medicínské rady a navazuje více na Pseudo-Boëthiův spis *De disciplina scolarium*. Needitovaný traktát se nachází v rukopisech Národní knihovny v Praze, sign. X H 12, I E 39, a v Brně, Moravská zemská knihovna, Mk 66. O traktátu a jeho dochování L. DOLEŽALOVÁ, *Fugere artem memorativam*, s. 250–251. Autorce tímto velmi děkuji za poskytnutí pracovní verze přepisu traktátu.

⁵⁹ *Principium igitur omnium studiorum perfectorum est sanitas corporis et naturalis bona complexio, quibus si aliquis studens privatus fuerit, studere quidem aliquid poterit. Illud tamen minutum et imperfectum erit*, A. BERAN, *Traktát Magistra Martina O umění studovat, chápat a dobře si pamatovat*, (viz pozn. 5), s. 3.

De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi (s. 37)⁶⁰

Zinziber efficit augmentum in memoria et consumit humiditates malas stomachi faciendo bonam digestionem.

De modulo studendi (f. 38v)

Item zinziber mane comestum valet memorie.

I v lékařských částech obou traktátů nacházíme nicméně výrazné rozdíly. Martin Pražský se zaměřuje téměř výhradně na léky podporující dobrou paměť či zlepšující intelektuální schopnosti, naproti tomu v *De modulo studendi* se vyskytují i praktické rady, jak postupovat při bolestech hlavy či ucpaných uších. Znění receptů v olomouckém traktátu je přesnější, neboť se udávají množství jednotlivých přísad, z nichž se lék skládá, a to buď absolutně (například v drachmách či uncích), nebo relativně, tj. v jakém poměru se mají mísit jednotlivé přísady. Martin Pražský ovšem vykazuje hlubší medicínské vzdělání a znalost lékařské teorie.⁶¹

Po lékařských receptech následují v obou traktátech praktické rady týkající se studia.⁶² Traktát *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi* má jasnou a přehlednou strukturu, obsahuje kapitolu zabývající se překážkami bránícími v efektivním studiu, další kapitola obsahuje rady, jak při studiu správně postupovat, a následující pak, jak zlepšovat svou paměť atd. Každá z kapitol přináší očíslované rady, v jejichž obsahu se čtenář zorientuje po přečtení úvodní věty. Naproti tomu rady v *De modulo studendi* mohou působit někdy až chaoticky a neuspořádaně, neboť jsou rozesety po celém traktátu, nejsou jednoznačně řazeny do obsahových skupin, a navíc se často opakují.

Patrný je také rozdíl ve způsobu, jakým oba traktáty rady podávají. Martin Pražský mluví obecně a neosobně, zatímco doporučení v traktátu *De modulo studendi* jsou povětšinou velmi konkrétního rázu, odvolávají se na osobní zkušenost autora a směřují přímo ke čtenáři-studentovi. Tato odlišnost je dobře patrná například v části pojednávající o tom, jak dlouho se bez přerušení věnovat četbě, respektive studiu:

De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi (s. 44)⁶³

Quantum impedimentum est longa lectio usque ad fastidium et debilitatem anime, quod quantum malum inficiat legenti, nemo ambigit. Confundit namque lectio fastidiosa intellectum, ebetat rationem et memoriam, aufert labor vires transgredientes mentem, cogit infirmari. Cura huius est legere cum delectacione et conferre lecta cum suavitate. Tunc enim confortatur animus et bene se gerit erga sua obiecta. Sicut dicit Philosophus 2° Ethicorum. Exercicia, que sunt commensurata viribus hominis, faciunt hominem bene se habere.

De modulo studendi (f. 47r)

Regula generalis per quantum tempus est studendum. *Unius hore spacium tibi assigno pro studio diligenti prius clauso codice masticatoque resumpto, ut dictum est in quarta regula*

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Viz kapitolu *Martinův traktát a středověké lékařství*, tamtéž, s. 20–21.

⁶² V traktátu *De modulo studendi* jsou především součástí úvodní kapitoly věnující se gramatice, vyskytují se však v celém traktátu.

⁶³ A. BERAN, *Traktát Magistra Martina O umění studovat*, s. 44. Interpunkce upravena.

generalis. Racio quia si diucius velles studere, tunc una leccio impediret et obstrueret memoriam alterius leccionis. Ob quam confusionem est dimittendum a multa perleccione. Racio secunda quoniam per multum studium succedente tempore homo nimium fatigaretur, unde sequeretur oblitio, et etiam debilitaretur, unde sequeretur defectus corporis.

V traktátu Martina Pražského také chybí rady typu, jak si správně zařídit studijní prostor, jak dobře spát či jak si přesně rozvrhnout studijní bloky v jednotlivých dnech. Dá se říci, že Martin Pražský se spíše než konkrétním jednotlivostem průběhu studia věnuje hlavně obecnému postupu při něm. *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi* také neobsahuje žádný komentář k jednotlivým vědním disciplínám.

Patrný je též stylistický rozdíl mezi oběma traktáty. Martin Pražský užívá složitější a elegantnější latinské obraty a často odkazuje jak na klasickou latinskou literaturu (například Cicerona či Senecu), tak i na vrcholná středověká díla (*Poetria nova* od Galfrida de Vino Salvo ze začátku 13. století). A ačkoli svou jazykovou úroveň nedosahuje jeho traktát kvalitě výše zmíněného didaktického traktátu od Iohanna Iacoba Canis, přesto jsou v něm už patrné vlivy pronikajícího humanismu. Naproti tomu olomoucký traktát je jazykově poměrně jednoduchý, a i v těch pasážích, které jsou stylisticky vypracované, navazuje na tradici středověkého latinského stylu. Na antické autory odkazuje jen velmi střídmo; několikrát sice zaznívá jméno Senecy, jedná se ale většinou o Pseudo-Senecu. Hlavní autoři, z nichž cituje, jsou Pseudo-Aristoteles a jeho *Secretum secretorum*, Tomáš Akvinský, Augustinus a Bernard z Clairvaux. Hojně citáty nacházíme v díle Martina Pražského velmi rovnoměrně rozložené. To ale neplatí pro *De modulo studendi*. Pokud jeho autor potřebuje doložit nějaké závažné tvrzení, především z oblasti morálky, cituje ve velké míře, například když varuje před ženami a pitím či před různými okultními naukami. Pokud ale poskytuje rady běžnějšího rázu, ať už se týkají postupu při učení či správné studijní životosprávy, cituje jen zřídka. *De modulo studendi* působí prostším a praktičtějším dojmem než traktát Martinův. Přestože je tedy Martinův traktát svou povahou olomouckému traktátu nejpodobnější ze všech, které byly v této kapitole probrány, i on se v mnoha ohledech výrazně liší, a to jak strukturou, tak i stylem. Ze všech srovnávaných traktátů tak ani jeden není možné považovat za vzor *De modulo studendi*, nebo za text totožného charakteru a záměru.

* * *

Další studium díla *De modulo studendi* se musí zaměřit na ty jeho rysy, které lze v současné chvíli považovat z různých důvodů za jedinečné či výjimečné. Za prvé je to šíře pojednávané látky a způsob, jakým ji podává. Autorovi olomouckého traktátu se podařilo alespoň částečně obsáhnout všechny disciplíny trivie i quadrivia, filosofie, práva i teologie, nezapomíná ani na kazatelskou činnost a rady pro učitele a žáky, zmíní dokonce i zakázané nauky. Za druhé je to konkrétnost a názornost jednotlivých rad v porovnání s ostatními traktáty, ať už se jedná o medicínské recepty, rady týkající se obecně studia či doporučení k jednotlivým disciplínám. Velmi neobvyklé jsou rady týkající se jednotlivých studijních příruček, tedy doporučení, co z které knihy studovat a jakým způsobem. Jejich další analýza bude součástí připravované edice a lze očekávat, že díky nim lépe porozumíme konkrétním postupům, které studenti používali při práci s knhami. Za třetí je to práce autora s jazykem, ať už se týká „vysoké“ a „nízké“ latiny, vztahu latiny a vernakulárních jazyků či určování jazykových stylů ve vztahu k předpokládanému recipientovi. Budoucí podrobnější analýza

materiálu, který traktát v tomto ohledu poskytuje, může přispět k lepšímu zmapování vztahu vernakularity a latiny ve střední Evropě.

Otázka recipienta je pro budoucí bádání možná vůbec nejzajímavější. Pro koho byl vlastně traktát *De modulo studendi* určen? Samozřejmě pro studenta, ale pro jakého? Pokud je studentem myšlen příslušník univerzity, pak nás některé prvky traktátu překvapí: chybí zde téměř úplně zmínky o univerzitních vyučujících, o přednáškách či vůbec o jakémkoli dalším prvku běžného univerzitního života. Stejně tak podrobnost některých rad se zdá být až zbytečná, protože stejně by jistě poskytl i sám vyučující daného předmětu (které základní knihy číst, jakým způsobem, co je třeba se učit nazpaměť atd.). Pokud měl být traktát určen pro kartuziánského mnicha, který se svým studiím oddává v klášteře, jeví se naopak některé informace nadbytečné – převážně ty, které se týkají aktivní kazatelské činnosti a učitelství, stejně jako důraz na disputace vedené s kolegy, což je věc uzavřenému a tichému kartuziánskému způsobu života poměrně vzdálená. Zaujme také krátká pasáž traktátu, která se dotýká těch, kteří své studium zanedbali, a přesto by se chtěli stát kněžími,⁶⁴ což ukazuje na ještě širší záběr možných čtenářů. Otázka je tedy komplikovaná a jednoznačnou odpověď zřejmě očekávat nelze.

V závěru traktátu vyjadřuje jeho autor touhu, aby se „toto malé dílo rozšířilo k užítku mnohých“.⁶⁵ Dosavadní výzkum napovídá, že toto přání se mu nesplnilo. I přes chybějící doklady o recepci se jedná o text cenný jak pro kulturně historické, tak i pro filologické bádání.

JAN ODSTRČILÍK

Belehrung über die richtige Art und Weise des Studiums im mittelalterlichen Traktat *De Modulo studendi* (VK Olomouc, M I 357)

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel behandelt einen früher unbearbeiteten Traktat *De modulo studendi*, der lediglich aus der Handschrift M I 357 der Wissenschaftlichen Bibliothek in Olomouc (Olmütz) bekannt ist; er gehörte früher den Olmützer Kartäusern. Im einleitenden Teil wird gezeigt, dass die eigentliche Handschrift am ehesten in der Zeit von der 2. Hälfte der 1450er bis zur 2. Hälfte der 1460er Jahre entstand. Der Traktat selbst wurde etwa in den 1450er Jahren verfasst. Besondere Aufmerksamkeit ist dem Autor des Traktats gewidmet, dessen Name zwar nicht bekannt ist, doch kann man anhand verschiedener Indizien viele Angaben aus seinem Leben entnehmen. So wissen wir beispielsweise, dass er deutscher Zunge war und eine gewisse Kenntnis des Tschechischen besaß und dass er in Wien und Prag studierte. Aller Wahrscheinlichkeit nach war er auch Priester oder Mönch.

Der Traktat *De modulo studendi* ist zumeist in verständlichem und zugänglichem Latein geschrieben und erteilt auf fast allen Gebieten Ratschläge, die ein Student gebrauchen konnte. Er enthält Kapitel, die sich mit praktischer Medizin, dem Trivium und Quadrivium, der Astronomie, der Seelsorge und dem Lehrerberuf befassen. Im zentralen Teil des Aufsatzes werden diese einzelnen Kapitel zusammengefasst und kurz kommentiert.

⁶⁴ *Regula tardatorum sive neglectorum in studio volencium presbiterari* (f. *82r/83r).

⁶⁵ [...] *ut opusculum illud pluribus ad usum diffundatur* (f. *83v/82v).

Der abschließende Teil des Aufsatzes vergleicht den Traktat *De modulo studendi* mit anderen ähnlichen didaktischen Traktaten, besonders aber mit dem sehr verbreiteten mittelalterlichen Traktat *De disciplina scolarium* des Pseudo-Boethius und mit dem *Didascalicon* des Hugo von Sankt Viktor. Als zeitlich und lokal der Entstehung unseres Traktats nahestehendes Werk wurde zum Vergleich *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi* von Martin von Prag herangezogen. Im Vergleich mit ihnen erteilt der Traktat *De modulo studendi* Ratschläge auf weitergefassten Gebieten, und zwar in sehr konkretem und direktem Wortlaut.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

ALUMNI KOLEJE ČESKÉHO NÁRODA NA PRAŽSKÉ UNIVERZITĚ V LETECH 1542–1611*

MLADA HOLÁ

ALUMNI OF THE COLLEGE OF THE BOHEMIAN NATION AT THE PRAGUE UNIVERSITY IN 1542–1611

This study analyses the accounts of the college of the Bohemian nation at the Prague University from 1541–1611, which registered also fees paid by new students. Based on these accounts, the author traces the frequency and overall number of college members, their regional and social origins, and participation of students in the management of the college. Analysis of these accounts confirms the results of existing research of the regional and burgher character of the university. The article is supplemented by a list of college alumni.

Key words: Prague University – college of the Bohemian nation – accounts – alumni statistics

Studentské koleje, jejichž hlavní funkcí bylo zajištění ubytování a stravy studentů, především z nemajetných rodin, vznikly v období pozdního středověku rovněž při pražské Karlově univerzitě.¹ Jednou z nejstarších byla kolej Českého národa, jejíž obtížně sledovatelné počátky jsou spojeny se silicí podporou českého univerzitního národa od konce 14. století. Již před rokem 1400 odkázal „*Nationi*“ mistr Jan (Jenek) Václavův z Prahy ve svém kšaftu četné knihy a především dům na Starém Městě pražském.² Jednalo se o objekt čp. 587b na Ovocném trhu v blízkosti mistrovské koleje Krále Václava. Od ní byl oddělen pouze

* Tato studie byla připravena v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 – Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Fontes. Prameny k českým dějinám.

¹ Srov. alespoň díla Zikmund WINTER, *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622)*, Praha 1897, passim; Týž, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV.–XVI. století*, Praha 1899, passim; Michal SVATOŠ a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/48–1622, Praha 1995; Michal SVATOŠ, *Koleje jako základní články středověké struktury pražské univerzity*, in: Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Olga Fejtová – Michal Svatoš (edd.), *Města versus katastrofy (dodatky). Univerzita a město – Praha a Univerzita Karlova (= Documenta Pragensia 20)*, Praha 2002, s. 351–365; František ŠMAHEL, *Scholae, collegia et bursae universitatis Pragensis. Ein Beitrag zum Wortschatz der mittelalterlichen Universitäten*, in: Týž, *Die Prager Universitäten im Mittelalter – The Charles University in the Middle Ages. Gesammelte Aufsätze – Selected Studies*, Leiden – Boston 2007, s. 85–102.

² Karel HRDINA (ed.), *Mistr Jan Kampanus. Mecenáši Karlovy university*, Praha 1949, s. 11, 54n.; Josef POLIŠENSKÝ – Jana VOBRÁTILOVÁ, *M. Jana Kampana Kalendář dobrodiní, prokázaných pražské akademii*, AUC-HUCP 4, 1963, č. 1, s. 76; František Michálek BARTOŠ, *M. Jenek z Prahy, rektor Univerzity Karlovy*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 9, 1936, s. 42; Týž, *Zapomenutý dokument Husovy činnosti v univerzitní natio Bohemica*, JSH 12, 1939, s. 102; František ŠMAHEL, *Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420*, AUC-HUCP 33–34, 1993–1994, s. 17n.; Týž, *Husitská revoluce*, II, *Kořeny české reformace*, Praha 1993, s. 209. Dům odkázaný českému univerzitnímu národu mistrem Janem Václavovým z Prahy přešel někdy v té době blíže neznámým způsobem do majetku kněze Václava z Chotětova, jenž byl současně členem kapituly Všech Svatých. Roku 1407 jej rovněž odkázal českému univerzitnímu národu; Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Rukopisy, sign. 23 H 8, fol. 59rv.

domem staroměstského měšťana Heřmana Malého, který se stal po krátké držbě příslušníky českého univerzitního národa³ sídlem Litevské koleje.⁴

Počet dobových zpráv o koleji Českého národa, která získala již na samém počátku 15. století úzký vztah k novoměstské kapli Božího Těla,⁵ vzrůstá teprve v pozdním středověku. Někdy v tomto období vznikla rovněž funkce direktorů – správců českého národa (*directores nationis Bohemicae*). Jeden z nich pak býval pověřován dohledem nad sledovanou institucí.⁶ Množství zachovaných pramenů, zejména úřední povahy, narůstá výrazně teprve v 16. století. Zcela unikátní jsou zejména účty, které pro žádnou další pražskou kolej k dispozici nemáme a jež dosud nebyly badatelsky zcela využity.⁷

Vedle řady dalších analýz umožňuje kniha zachycující sumární příjmy a výdaje díky evidenci vstupních poplatků sledovat okruh osob, které byly v období let 1542–1611 v koleji Českého národa ubytovány. Pro starší období máme přitom pro jejich podchycení k dispozici pouze zcela nahodilé zmínky narativních a úředních pramenů.⁸ Uvedený rukopis přináší naopak soustavné údaje pro téměř 70 let fungování této instituce. Jejich výpovědní hodnotu je navíc možné především⁹ pro konec 16. století a první dvě decennia následujícího věku ověřit srovnáním se záznamy děkanských manuálů, v nichž bylo rozdělení kolegiátů obvykle rovněž zapisováno.¹⁰

³ Václav Vladivoj Tomek, *Dodatky*, in: *Základy starého místopisu Pražského*, III–V, Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad, Praha 1872, s. 220 (odkazuje na Soudní knihu trhovou z let 1404–1413, jež shořela za druhé světové války; bývalá sign. 2101). Srov. též F. M. Bartoš, *Zapomenutý dokument Husovy činnosti*, s. 103. Uvádí, že v zápisu byly jako sousední domy uvedeny kolej Krále Václava a dům Národa českého.

⁴ Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, III, Praha 1875, s. 433; Týž, *Základy starého místopisu Pražského*, I, *Staré město Pražské*, Praha 1866, s. 135; F. M. Bartoš, *Zapomenutý dokument Husovy činnosti*, s. 103. Při prodeji si vyhradili, že zde mohou nadále užívat dvě místnosti a sklep pod nimi.

⁵ AUK, fond Listiny, sign. I/55 a 56; *Codex diplomaticus*, in: *Album seu matricula facultatis iuridicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418* (= *Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, dále MHUP, II/1), Pragae 1834, č. 53, s. 406–408 (výslovně uvedeno: „magistris, doctoribus, baccalariis et studentibus universitatis studii Pragensis de natione Boemorum“); Václav Vladivoj Tomek, *Základy starého místopisu Pražského*, II, *Nové město Pražské*, Praha 1870, s. 27. Souhrnně Miloslav Polívka, *K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době)*, *Folia Historica Bohemica* 5, 1983, s. 95–118; Blanka Zilynská, *Pražská univerzita – patron církevních beneficí?*, *AUC-HUCP* 47, 2007, č. 1–2, s. 83nn.

⁶ MHUP I/2, Pragae 1832, s. 73. Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, IX, Praha 1893, s. 209 uvádí, že správa koleje náležela od počátku vždy čtyřem tzv. ředitelům národa českého.

⁷ Pozornost byla dosud věnována jen otázce fungování koleje Českého národa v raném novověku – srov. Mlada Holá – Martin Holý, *Správa a každodenní provoz koleje Českého národa na pražské univerzitě v 16. století*, *Paginae Historiae* 22/2, 2014, s. 115–123.

⁸ Vojtěch Jaromír Nováček se sice domníval, že seznam studentů připsaný na evidenci platů náležejících kapli Božího Těla (AUK, fond Listiny, sign. II/110) představuje právě přehled alumnů koleje Českého národa (Týž, *Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z let 1364–1424*, *Věstník Král. české společnosti nauk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná*, 1895, s. 8, 29), nicméně do značné míry neobvyklá struktura údajů napovídá, že se mohlo jednat spíše o univerzitní beány.

⁹ Nejstarší zápisy děkanského manuálu přináší rukopis Marka Bydžovského, a to pro dobu, kdy zastával opakané tuto funkci v 70. a 80. letech 16. století; NK ČR, sign. XXIII F 64 (= Marcus Bydžovinus, *Acta in academia Pragensi...*), passim.

¹⁰ V originále máme dochovány soustavně až zápisy Václava Vlaverina z let 1597/1598 a 1598/1599, které ovšem zaznamenal do svazku určeného původně pro Loudovu kolej (AUK, fond Rukopisy, sign. A 48). Na něj navazují samostatné rukopisy děkanů (do ledna 1613, tamtéž, sign. B 15 a B 21) a společné úřední knihy založené v roce 1613 (tamtéž, sign. B 24, 62 B 11 a A 14a). Pro období, kdy byl děkanem Mikuláš Troil (1609–1611), máme k dispozici rovněž jeho soukromý manuál, který však obsahuje mnohem méně záznamů než ten oficiální (Strahovská knihovna, sign. D B VI 15).

Dosavadní bádání se přitom – vzhledem ke stávající pramenné základně, resp. s ohledem na zánik univerzitní evidence imatrikulovaných – orientovalo především na absolventy pražského učení, i když pro ně rovněž matriku dochovánu nemáme.¹¹ Jedním z cílů předkládané studie bude ověření závěrů předchozích badatelů, pokud jde např. o regionální původ univerzitních studentů právě na početně velkém vzorku alumnů koleje Českého národa. Mezi nimi totiž figuruje řada osob, které jako graduované doložené nemáme. Dále bude na základě účtů sledováno celkové množství ubytovaných studentů, kolik jich bylo v každém semestru nově přijatých, zda se podíleli na správě koleje apod.

I. Účty koleje Českého národa a jejich výpovědní hodnota pro sledování alumnů

V Národní knihovně jsou dnes pod sign. XXIII F 76 (resp. CIM L 100) uloženy kolejní účty z let 1541–1611. Jedná se o papírový rukopis rozměrů 192 × 156 milimetrů o 292 foliích, přičemž z nich zůstala folia 7v–10v, 17v, 36v, 119v–120r a 291r–292v prázdná. Vazba pochází až z druhé poloviny 18. století, patrně tedy vznikla v době, kdy se svazek nacházel v knihovně Tomáše Antonína Putzlachera (1724–1796), o čemž svědčí exlibris.¹² Záznamy se týkají koleje Českého národa s výjimkou evidence na foliích 13r–14v, kde byly poznamenány příjmy a výdaje Litevské koleje v akademickém roce 1544/1545. Vzhledem k zápisu z roku 1543 o nákupu dvou svazků pro vedení účtů lze vyvozovat, že první dva roky mohly být do rukopisu opsány zpětně. Není vyloučeno, že druhá zakoupená kniha, jež se nedochovala, sloužila pro podrobnější evidenci průběžných nákladů proboštem.¹³ Ukazuje na to i skutečnost, že v analyzovaném rukopise bylo vždy vyúčtování za celý akademický rok napsáno naráz.

Zápisy mají do značné míry jednotnou strukturu, liší se pouze jejich obsah, a to zejména v závislosti na tom, zda se alumni *Collegia Nationis* stravovali přímo zde, nebo v sousední Litevské koleji. V rámci jednotlivých akademických let je nejprve uvedeno jméno direktora a letopočet. Poté následují příjmy členěné podle jednotlivých semestrů a dále dle zdrojů

¹¹ Srov. zejména František ŠMAHEL – Miroslav TRUC, *Studie k dějinám University Karlovy v letech 1433–1622*, AUC-HUCP 4, 1963, č. 2, s. 3–59; František ŠMAHEL, *Regionální původ, profesijní uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, Zprávy AUK 4, 1982, s. 3–28; Petr SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500–1620*, AUC-HUCP 36/1, 1986, s. 7–36. Rozboru pak byla opakovaně podrobena evidence tzv. beánů přivedených na pražskou univerzitu v letech 1560–1582, tj. manuál mistra Curia, jež edičně zpřístupnil Karel BERÁNEK (ed.), *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice UK v Praze v letech 1560–82. Poznámání jmen profesorův a jiných preceptorův v učení pražském z roku 1604*, Praha 1981. Zabývali se jím zejména: Jiří PEŠEK, *Manuál rektora Curia-Dvorského: kniha záhadná*, AUC-HUCP 26/1, 1986, s. 97–108; Týž, *Pražská univerzita a městské latinské školy*, in: Dějiny Univerzity Karlovy, I, 1347/48–1622, Praha 1995, s. 219–226; Michal SVATOŠ, *Univerzitní studenti v manuálu mistra Curia*, in: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská (ed.), *Seminář a jeho hosté. Sborník k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 163–170; Týž, *Učitelé pražských partikulárních škol v manuálu Mistra Curia*, in: Kateřina Jiřová (ed.), *V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvínkovi k šedesátým narozeninám*, Praha 2007, s. 87–95.

¹² Účty byly zmíněny pouze v inventářích a soupisech; Emma URBÁNKOVÁ, *Přirůčky rukopisného oddělení Univerzitní knihovny od vydání tištěných katalogů*, Knihovna. Vědecko-theoretický sborník 1957, s. 58; TAŽ, *Rukopisy a vzácné tisky pražské Univerzitní knihovny*, Praha 1957, č. 302; Karel BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů a archiválií v Univerzitní a v Strahovské knihovně v Praze*, Sborník archivních prací 21, 1971, s. 202.

¹³ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 5r.

(např. z poddanských vsí, komorní platy, „varia“). Jako další byly zaznamenány výdaje. Mezi nimi je vždy na prvním místě celková částka předaná proboštům za kolegiáty v závislosti na počtu týdnů jednotlivých semestrů, přičemž konkrétní počet osob, za něž platili, zde najdeme jen naprosto výjimečně.¹⁴ Následují další náklady na provoz koleje.

Mezi příjmy byly evidovány i vstupní poplatky od nových alumnů, kteří jsou uváděni obvykle jménem. Nebyli zde však zapisováni např. platící studenti – expendenti – (viz dále) a v některých případech ani kolegiáty od placení osvobození, na což zřetelně ukazuje poznámka „*reliquis duobus condonatum est*“ u jarního semestru 1568/1569.¹⁵ Obvyklejší ovšem bylo jejich uvedení kvůli možnosti ověření (srov. údaje v tabulce v příloze). Je rovněž pravděpodobné, že někdy došlo k vynechání alumnů, kteří předtím už bydleli v jiné studentské koleji a znovu tak na nich obvykle „zápisné“ vymáháno nebylo. Opět však ve valné většině byli poznamenáni s uvedením, že jde o „staré“ či „předchozí“ studenty. Celkem se tak stalo u 25 osob, z toho tři získaly v předchozích letech bakalářský titul (viz dále).¹⁶

Uvedené skutečnosti by mohly vysvětlovat, proč někteří kolegiáty doložení v jiných pramenech nejsou v účtech podchyceni. Jedná se např. o Šimona Astea Brodského, který měl být podle tzv. manuálu Mistra Curia přiveden 4. prosince 1563 k beánii právě z koleje Českého národa.¹⁷ Dalších šest alumnů neevidovaných v námi analyzovaném rukopise nalezneme v děkanských manuálech. Byl jím např. Daniel Kryštof (Christophori) Chrudimský, zapsaný v rukopisu Marka Bydžovského již jako bakalář na podzim 1580,¹⁸ kdy podle kolejních účtů „*omnes erant priores*“, mezi něž byl tento tedy zahrnut.¹⁹

Jmenovaný univerzitní mistr zastávající již popáté funkci děkana pak poznamenal ještě další tři studenty přidělené do koleje Českého národa v akademickém roce 1584/1585, které ale opět v účetní knize *Collegia Nationis* nenalezneme. V zimním semestru šlo o Daniela Lencula Domažlického a Šimona Marcocia Soběslavského.²⁰ Přinejmenším druhý z nich získal na pražské univerzitě brzy bakalářský titul.²¹ Naopak v děkanově přehledu nefigurují v účtech podchycení Eliáš Netolický a Jan Samuelis Hlinský, jenž měl dle Bydžovského nastoupit ve skutečnosti do Litevské koleje.

¹⁴ Tamtéž, např. fol. 2r. Na počátku 70. let činil plat za studenta devět grošů týdně; tamtéž, fol. 123r.

¹⁵ Tamtéž, fol. 107r.

¹⁶ Např. Jan Marchion Žatecký neplatil na jaře 1598 při vstupu do koleje Českého národa a byl zařazen mezi dřívější studenty („*priores*“; tamtéž, fol. 234v), protože předchozího semestru byl ubytován v sousední Litevské koleji; AUK, fond Rukopisy, sign. A 48, fol. 142r.

¹⁷ K. BERÁNEK (ed.), *Manuál rektora*, č. 337, s. 58. Uvedený rukopis vedený v letech 1560–1582 dále výslovně uvádí u 10 osob, že přišly k beánii právě z koleje Českého národa, a to obvykle v nejbližším možném termínu po svém přijetí; tamtéž, č. 153, s. 53; č. 727–729, s. 68; č. 817, s. 70; č. 1129, s. 78; č. 2505, s. 110; č. 3093, s. 125; č. 4382, s. 156. U některých si rektor ovšem tuto skutečnost nepoznamenal – např. o Řehoři Netolickém, jenž byl přijat do koleje Českého národa v říjnu 1559 (NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 69r) a podstoupil beánii v červnu 1560 (K. BERÁNEK /ed./, *Manuál*, č. 3, s. 50). Značná část z kolegiátů se pak v uvedeném rukopisu nevyskytuje vůbec. Jiní jsou naopak evidováni pouze v souvislosti s beánií, kterou absolvovali již v době partikulárních studií – např. Jan Andreaes Sedlčanský podstoupil beánii v srpnu 1569 ještě jako student rakovnické školy (tamtéž, č. 1478, s. 87), do koleje Českého národa byl přijat v dubnu 1577 (NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 139r). Adam Koník Vodňanský se objevuje mezi beány pražské univerzity v roce 1566 (K. BERÁNEK /ed./, *Manuál*, č. 1021, s. 75), o deset let později pak mezi kolegiáty sledované instituce (NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 142r).

¹⁸ NK ČR, sign. XXIII F 64, fol. 294v.

¹⁹ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 157v.

²⁰ Tamtéž, fol. 326r.

²¹ MHUP I/2, s. 447 (v lednu 1585); Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě* (dále RHB), I–VI, Praha 1966–2011, zde III, s. 259.

Ještě výraznější změny vyplývají ze srovnání obou pramenů pro letní semestr téhož roku. Zatímco podle Bydžovského měl být přijat zmíněný Eliáš Netolický a Václav Marcis Bavorovský,²² podle kolejního rukopisu nastoupili k ubytování Jan Knesl Pražský, přidělený původně do Rečkovy koleje, a Samuel Essae Chrudimský, jenž měl dle rozpisu v děkanském manuálu náležet mezi alumny Nazaretu. Protože tedy uvedení tři kolegiáti evidovaní pouze u Bydžovského do koleje Českého národa nakonec patrně nevstoupili, nebyli zahrnuti do přílohy ani statistického vyhodnocení údajů. Stejný přístup byl zvolen i pro další dva studenty zapsané v děkanských manuálech na počátku 16. století, kteří rovněž v účtech zachyceni nejsou. Jde o Václava Slaninu Budyňského, který byl mezi alumny koleje Českého národa přidělen podle rozpisu děkana na podzim 1603,²³ a Jiřího Antoniniho Slánského, jenž do ní měl nastoupit o pět let později.²⁴ Bakalářský titul mu pak byl udělen 30. července 1609.²⁵

Porovnání záznamů děkanských manuálů a účtů potvrzuje, že na počátku 17. století byly dodatečné změny v přidělení do studentských kolejí běžné. Jejich příčinou mohlo být nenastoupení některého studenta. V letním semestru 1600 zaplatil vstupní poplatek v koleji Českého národa Jiří Mitis Strakonický,²⁶ jenž měl ale dle děkanského manuálu náležet do Litevské koleje.²⁷ Obdobná situace se opakovala o pět let později, kdy do *Collegia Nationis* vstoupil Jeroným Bucananus Kouřimský.²⁸ Původně sem byl ovšem přidělen Samuel Xenophil Sušický,²⁹ který je doložen jako absolvent bakalářského studia 11. září 1607.³⁰ Na podzim 1610 se pak stal kolegiátem Jan Assulinus Slánský,³¹ i když byl nejprve přidělen do Nazaretu. Podle děkanského manuálu měl naopak místo něj do koleje Českého národa nastoupit Pavel Pressius Pacovský, jehož mezi studenty pražské akademie vůbec nenalezneme.³²

Ze srovnání děkanských manuálů s účty koleje Českého národa dále vyplývá, že přijatí studenti někdy přidělené ubytování využít nemuseli. K tomu docházelo spíše výjimečně, zejména pokud se rozhodli rezignovat na studium vůbec. To je případ Jana Jankova Časlavského, jenž byl do *Collegia Nationis* přijat podle evidence děkana na konci dubna 1609, nicméně po měsíci z vlastního rozhodnutí z univerzity odešel.³³ V účtech pak nalezneme poznámku, že zde v tomto semestru „*nulli erant studiosi*“.³⁴

Zajímavé je rovněž zjištění, že vedle vlastních kolegiátů mohla kolej Českého národa sloužit i dalším osobám spjatým s pražskou univerzitou. Patrně pouze na jídlo sem docházeli expendentí (platící studenti), kteří jsou v účtech zmiňováni do poloviny 50. let 16. století. Jednalo se tedy o dobu, kdy se ještě alumni v koleji stravovali (viz dále). Zapisována byla

²² NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 326r, 337r.

²³ AUK, fond Rukopisy, sign. B 15, fol. 211v.

²⁴ Tamtéž, fol. 458v.

²⁵ Karel BERÁNEK, *Bakaláři a mistři promování na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v létech 1586–1620*, Praha 1988, s. 37.

²⁶ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 241v.

²⁷ Dle AUK, fond Rukopisy, sign. B 15, fol. 66v, mělo jít o Jana Mitise.

²⁸ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 261r.

²⁹ AUK, fond Rukopisy, sign. B 15, fol. 277v.

³⁰ K. BERÁNEK, *Bakaláři a mistři*, s. 36.

³¹ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 287v.

³² AUK, fond Rukopisy, sign. B 21, fol. 154r.

³³ Tamtéž, fol. 74r.

³⁴ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 279v.

ovšem většinou pouze celková jimi odvedená částka bez uvedení účelu či jmen a počtu expendentů.³⁵ Patrně platili taxu čtyři groše týdně.³⁶

V koleji byli občasně ubytováni i univerzitní mistři. Prvním z doložených je Jan Felix Chrudimský, jenž byl po studiích ve Vitemberku přijat v roce 1566 do koleje Královny Hedviky. Po působení v Lipsku se vrátil již jako „*magister Vittenbergensis*“ na podzim 1572 do Prahy a byl ubytován v koleji Českého národa, přičemž od vstupních poplatků byl jako „*prior*“ osvobozen. Již v roce 1574 je pak doložen ve funkci správce školy v Mělníku.³⁷

Dalším absolventem magisterského studia byl Jakub Popovický (Popovicus) z Popovic, jenž byl přijat do koleje Českého národa na podzim 1577 po zaplacení 40 grošů.³⁸ Přišel sem bezprostředně po absolvování vitemberské univerzity dne 3. září 1577.³⁹ V únoru následujícího roku pak vykonal na pražské univerzitě veřejné disputace.⁴⁰

Obdobná situace nastala u Jana Didakta Kutnohorského, jenž získal mistrovský titul rovněž ve Vitemberku. V účtech koleje sice uveden není, protože podle nich zde byli všichni „*priores*“, ale figuruje ve zmíněném manuálu Marka Bydžovského, a to u zápisů z října 1580 (datace ovšem není zcela jistá). Děkánská kniha dokládá jeho úspěšnou disputaci na pražské akademii v létě 1580, nicméně kvůli svému následnému úmrtí nakonec nebyl za člena fakulty přijat.⁴¹

Posledním doloženým mistrem bydlicím v koleji Českého národa je Štěpán Ambrosii Kladrubský, ubytovaný zde na jaře 1606 jako „*starý*“ kolegiát⁴² poté, co byl odvolán z místa správce školy v Táboře pro opakovanou nespokojenost s jeho výukou. Záhy ale našel přístřeší v Litevské koleji, kde snad předtím působil jako probošt (1603–1605).⁴³

II. Alumni koleje Českého národa

Celkem se podařilo podchytit jménem známých 302 studentů, kteří byli v letech 1542–1611 v koleji Českého národa ubytováni. Jejich soupis tvoří přílohu studie. Nejvíce kolegiátů sem bylo přiděleno v 80. letech 16. století (v rozmezí akademických let 1580/1581 – 1589/1590), kdy je doloženo 60 nových alumnů. Nejméně jich v koleji bydlelo

³⁵ Tamtéž, fol. 3v, 4r, 18v, 21v, 26r, 30r (zde poznamenáno, že na jaře 1549 za 13 týdnů zaplatili dva expendenté 1 kopu a 44 grošů), 32v (jmenován Mikuláš bez bližší identifikace), 33v, 37v, 38r, 41r, 41v, 45r, 45v, 49r, 50r. Z pozdější doby je jediným známým expendentem Pavel Stenius, doložený ovšem nikoliv v účtech koleje, ale v děkánském manuálu při rozdělení studentů na podzim 1597; AUK, fond Rukopisy, sign. A 48, fol. 142r.

³⁶ Vyplyvá to jasně ze záznamu NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 38r: „ab expendentibus: ab uno pro 4 sept. 16 g., ab altero pro duabus 8 g.“ Výpočet potvrzuje např. i údaj na fol. 50r.

³⁷ RHB II, s. 135. NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 126r.

³⁸ Tamtéž, fol. 146r.

³⁹ Srov. alespoň RHB II, s. 228.

⁴⁰ MHUP I/2, s. 426.

⁴¹ RHB II, s. 41n. (s tím, že měl zemřít roku 1582 v Kutné Hoře). NK ČR, sign. XXIII F 64, fol. 294v; MHUP I/2, s. 432.

⁴² NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 267r.

⁴³ František DVORSKÝ (ed.), *Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby*, Praha 1886, s. 275, 467; RHB I, s. 83n. Zde uvedenou informaci, že byl proboštem Litevské koleje, se mi zatím nepodařilo ověřit. Mezi tamějšími kolegiáty figuruje na podzim 1603 a v dalších dvou semestrech; AUK, fond Rukopisy, sign. B 15, fol. 211v, 230v, 251v. Z univerzitních financí byl zaplacen jeho pohřeb v kapli Božího Těla (celkem 16 kop a 32 grošů); Zikmund WINTER, *Mistra Bacháčka kollejní pocty*, ČČM 69, 1895, s. 387–423, zde s. 409.

naopak v 60. letech. Z tohoto období známe jménem pouze 28 osob. Opakovaně přitom došlo k tomu, že v zimním semestru nebyl přijat žádný. Obecně výrazně převažuje nástup nových alumnů v letním semestru (178:124).

Tabulka 1 – Počty nových alumnů koleje Českého národa v letech 1542–1611

	1540/1541	1541/1542	1542/1543	1543/1544	1544/1545	1545/1546	1546/1547	1547/1548	1548/1549	1549/1550
ZS	-	-	3	2	-	3	1	2	3	3
LS	-	3	0	3	-	2	1	1	1	2
	1550/1551	1551/1552	1552/1553	1553/1554	1554/1555	1555/1556	1556/1557	1557/1558	1558/1559	1559/1560
ZS	1	3	1	2	3	1	2	2	2	2
LS	3	2	1	4	3	2	3	4	3	3
	1560/1561	1561/1562	1562/1563	1563/1564	1564/1565	1565/1566	1566/1567	1567/1568	1568/1569	1569/1570
ZS	2	1	0	3	1	0	0	0	0	0
LS	4	2	1	1	3	4	2	2	1	1
	1570/1571	1571/1572	1572/1573	1573/1574	1574/1575	1575/1576	1576/1577	1577/1578	1578/1579	1579/1580
ZS	2	3	3	2	1	2	3	2	2	1
LS	2	0	3	3	4	4	4	3	4	3
	1580/1581	1581/1582	1582/1583	1583/1584	1584/1585	1585/1586	1586/1587	1587/1588	1588/1589	1589/1590
ZS	1	0	2	3	3	2	1	3	1	5
LS	4	5	6	2	5	4	3	4	2	4
	1590/1591	1591/1592	1592/1593	1593/1594	1594/1595	1595/1596	1596/1597	1597/1598	1598/1599	1599/1600
ZS	2	2	4	1	1	2	2	2	2	2
LS	4	2	3	6	3	0	1	3	1	3
	1600/1601	1601/1602	1602/1603	1603/1604	1604/1605	1605/1606	1606/1607	1607/1608	1608/1609	1609/1610
ZS	2	2	1	3	2	2	2	1	1	1
LS	1	1	3	2	3	4	3	1	0	2
	1610/1611									
ZS	2									
LS	1									

Údaje o celkovém počtu studentů bydlících v koleji Českého národa máme dochovány pro 68 semestrů, kdy direktor do účtů zaznamenal vedle nově přijatých kolegiátů počet či jména těch stávajících. V průměru vychází 3,75 studenta za půlrok.⁴⁴ Pouze jednou – v zimním semestru 1594/1595 – zde bydlelo sedm studentů, přičemž šest z nich bylo přijato již v předchozím akademickém roce na jaře. Naopak v letním semestru 1609 zde nebydlel žádný, v létě 1571 a v zimě 1609 pouze jeden alumnus.

Tabulka 2 – Celkový počet studentů bydlících v koleji Českého národa dle účtů (bez mistrů)

	1550/1551	1551/1552	1552/1553	1553/1554	1554/1555	1555/1556	1556/1557	1557/1558	1558/1559	1559/1560
ZS	-	-	-	-	-	-	-	5	4	5
LS	-	-	-	4	-	3	6	5	-	-
	1560/1561	1561/1562	1562/1563	1563/1564	1564/1565	1565/1566	1566/1567	1567/1568	1568/1569	1569/1570
ZS	5	5	-	-	4	-	-	-	-	3
LS	4	3	-	-	-	6	4	2	3	-
	1570/1571	1571/1572	1572/1573	1573/1574	1574/1575	1575/1576	1576/1577	1577/1578	1578/1579	1579/1580
ZS	3	-	3	-	4	4	5	5	6	4
LS	1	-	-	-	5	5	5	4	-	5
	1580/1581	1581/1582	1582/1583	1583/1584	1584/1585	1585/1586	1586/1587	1587/1588	1588/1589	1589/1590
ZS	-	-	-	-	5	5	4	-	-	5
LS	-	5	-	-	5	-	-	-	-	-
	1590/1591	1591/1592	1592/1593	1593/1594	1594/1595	1595/1596	1596/1597	1597/1598	1598/1599	1599/1600
ZS	4	4	6	-	7	5	-	2	3	2
LS	-	4	6	-	4	-	2	4	2	2
	1600/1601	1601/1602	1602/1603	1603/1604	1604/1605	1605/1606	1606/1607	1607/1608	1608/1609	1609/1610
ZS	2	2	-	4	3	2	3	-	-	1
LS	2	1	-	3	5	4	3	1	0	2

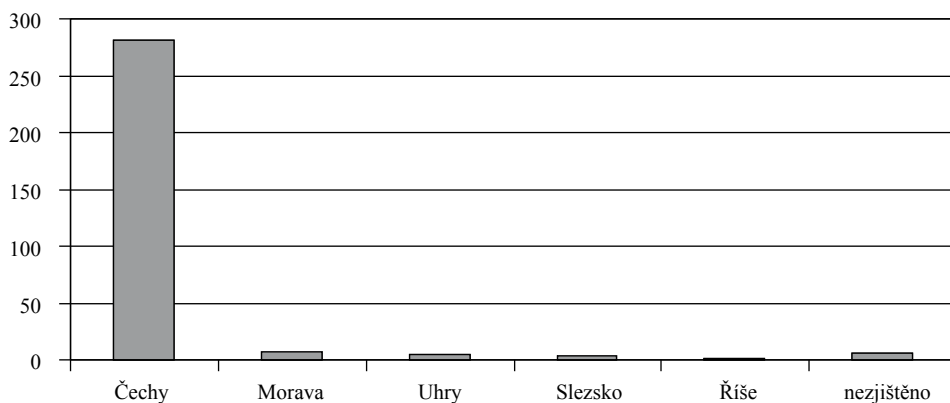
⁴⁴ Do statistického vyhodnocení dat nebyli započítáni univerzitní mistři bydlící případně v koleji, protože patrně ve vážné většině případů vstupní poplatky neplatili, a proto nebyli v účtech zachyceni systematicky (viz výše).

Poměrně časté přestupy mezi studentskými kolejemi pražské univerzity znemožňují pro většinu sledovaného období stanovit obvyklou dobu ubytování alumnů v nich, protože údaje srovnatelné s kolejí Českého národa k dispozici nemáme. Přesněji zjistit délku ubytování není možné ani na základě zápisů v děkanských manuálech ze sklonku 16. století a počátku následujícího věku, jelikož jména studentů přidělených do kolejí zde nebyla uvedena pro všechny semestry. Navíc byla výše prokázána omezená výpovědní hodnota tohoto pramene, neboť v praxi docházelo často k odchýlkám od původního rozpisu.

Vyjdeme-li ale z výše zjištěného údaje o průměrném celkovém počtu alumnů a množství podchycených jmen, zdá se, že kolegiáti strávili v kolejí Českého národa ve sledovaném období v průměru dva semestry. Na základě zachycené evidence v děkanských manuálech je pak možné konstatovat, že z hlediska početnosti poskytnutých míst náleželo sledované instituci třetí místo s malým odstupem za Litevskou kolejí.⁴⁵

Geografický původ alumnů koleje Českého národa odpovídá závěrům dosavadního bádání o složení graduovaných pražské akademie, které dospělo k tomu, že v letech 1551–1618 šlo z téměř 92 % o osoby z Českého království. Další výraznější skupinu tvořili pouze Moravané, kterých bylo 4,5 %.⁴⁶ V případě koleje Českého národa byli opět nejpočetnější studenti z Českého království, kterých bylo 281 (tj. 93 %), což v podstatě odpovídá výše zjištěnému poměru. Moravanů pak bylo sedm (tj. 2,3 %), studentů z Uher pět, ze Slezska pocházeli čtyři a z Říše jeden. U pěti kolegiátů se nepodařilo zemi původu prokazatelně určit.⁴⁷

Graf 1 – Geografický původ alumnů koleje Českého národa

⁴⁵ Tzv. pronunciační studentů do kolejí bude věnována samostatná pozornost v jiné studii. Vyhodnocení frekvence koleje odpovídají i údaje nahlášené zástupci univerzity v roce 1547, viz Karel HRDINA, *Hospodářství univerzity Karlovy v r. 1547*, Časopis pro dějiny venkova 8, 1921, s. 45–48.

⁴⁶ F. ŠMAHEL – M. TRUC, *Studie*, dle tabulky na straně 20. Do rozpisu dle období ovšem autoři nezahrnuli osoby, jejichž původ nebylo možné zjistit.

⁴⁷ Rodiště v Uhrách měli studenti uvedeni v příloze pod č. 1, 25, 116, 171, 257, ve Slezsku č. 3, 69, 206, 291 a v Říši pak č. 139. U pěti kolegiátů, u nichž zůstala země neurčena (č. 174, 217, 241, 248, 275), se jednalo se vší pravděpodobností o osoby z Českého království či Moravského markrabství.

Z českých alumnů koleje pocházelo 200 osob z královských měst (71,2 %), ostatní udávali poddanské lokality, i když tato informace nemusela vždy odpovídat skutečnosti. Ve druhé polovině 16. století se stalo uvádění skutečného rodiště v univerzitním prostředí běžným, přesto však narazíme na řadu výjimek, kdy z různých příčin student užíval významnější lokalitu. Ze sledovaných kolegiátů se např. Adam Tessacius narodil v Říčanech, ale nechal se nazývat „*Bohemobrodenus*“,⁴⁸ Jan Oxyopus pocházel ze vsi Nepřívěc, ovšem označoval se dle blízké Sobotky,⁴⁹ a obdobně Býkovec u Telče měl být rodištěm Jana Adami Bystřického.⁵⁰ Lze předpokládat, že tento trend byl ještě výraznější u poddanských vesnic, z toho důvodu nebyly vyhrazeny jako samostatná kategorie.

Z příslušníků královských měst byli nejvýrazněji zastoupeni Pražané, kterých bylo 41. Zastoupení obyvatel hlavního města bylo ještě vyšší než u absolventů, mezi nimiž tvořili v dané kategorii pro období let 1551–1618 více než 15 %.⁵¹ Odchylnka může být dána tím, že u 14 pražských kolegiátů nemáme k dispozici údaje o absolvování univerzity. Početní byli v této skupině erbovníci (8). Zatímco od 40. do 70. let k velkým výkyvům z hlediska vstupu obyvatel pražských měst do koleje Českého národa nedošlo (v rámci každého desetiletí z nich pocházelo 3–5 osob), nastal velký nárůst v následujících dvou decenních, kdy sem bylo přiděleno dohromady 19 alumnů (11 a 8).

Další vysoký podíl náležel čáslavským měšťanům, jichž bylo v koleji Českého národa ubytováno v letech 1542–1610 celkem 13. Jejich zastoupení ovlivnil příchod několika členů rodiny Falků a Sixtů v 70. letech. Třetí příčku obsadili Klatovští (10 osob), za nimi pak osoby udávající jako místo původu Hradec Králové,⁵² Chrudim, Tábor či Žatec, z nichž do koleje přišlo po devíti alumnech. O jednoho méně pak z Dvora Králové,⁵³ Kouřimi a Rakovníka. Sedm jich pocházelo ze Sušice a z Vodňan. S nimi srovnatelné postavení měly mezi poddanskými lokalitami pouze Strakonice, za ně se s pěti kolegiáty zařadila Litomyšl a se čtyřmi Roudnice nad Labem a Turnov.

O konkrétním sociálním původu alumnů máme bohužel jen mezerovité zprávy. V podstatě se podrobnější informace týkají jen chlapců z městského prostředí, kteří ale představují většinu z doložených kolegiátů.⁵⁴ Údaje o nich byly dohledány pomocí evidence beánů v tzv. manuálu Mistra Curia a díky *Rukověti humanistického básnictví* pro 44 % z nich. Mezi nimi jsou rovnoměrně zastoupeni synové ze zámožných rodin (konšelů, erbovních měšťanů /13/) a potomci řemeslníků.

⁴⁸ Srov. v příloze pod č. 265 a RHB V, s. 342n.

⁴⁹ Viz č. 191 v příloze a RHB III, s. 88.

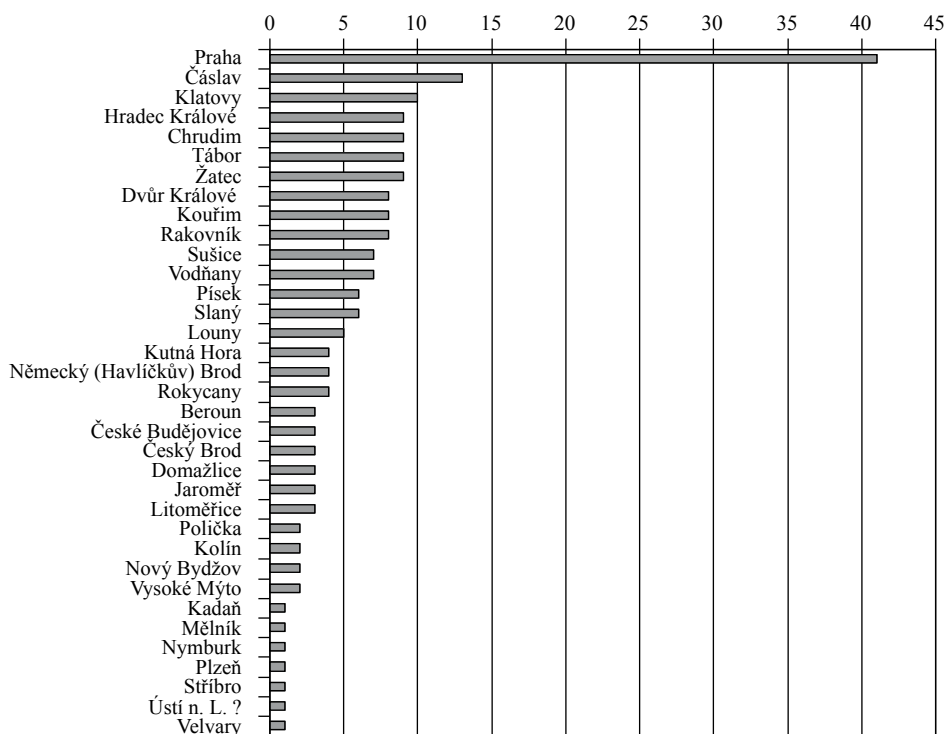
⁵⁰ RHB I, s. 43n.

⁵¹ F. ŠMAHEL – M. TRUC, *Studie*, dle tabulky na straně 49.

⁵² Započítány sem i osoby s označením „Hradecenus“ apod.

⁵³ Zahnutí alumnů označení jako „Curius“.

⁵⁴ K možnostem sledování sociálního původu srov. alespoň F. ŠMAHEL – M. TRUC, *Studie*, s. 36.

Graf 2 – Počet alumnů koleje Českého národa z královských měst v Čechách

Na původ alumnů z nemajetných vrstev bohužel není možné usuzovat na základě odpuštění vstupních poplatků, což je v účtech poznamenáno u 20 osob, neboť mezi nimi figurují i studenti z bohatých měšťanských rodin. Konkrétní důvody prominutí platby za přijetí a pokladníkům jsou uvedeny pouze u čtyř alumnů. U dvou se tak stalo kvůli „nedostatku štěstí“, u dalšího rozhodla přímluva profesora a poslední nemusel platit, protože byl famulem (Jan Žabonius přijatý v letním semestru 1562/1563).⁵⁵ Dva byli povinni zaplatit pouze polovinu obnosu a stejný počet kolegiátů vstupní poplatky dlužil. Dalších sedm alumnů obnos neuhradilo, aniž by byli osvobozeni. Přinejmenším část z nich ale bydlela předtím v jiné studentské koleji, takže jim povinnost odvodu nevznikla (viz výše).

Podobně torzovitě jsou informace o následných kariérách kolegiátů. Zde hrálo klíčovou roli dokončení studia na pražské akademii, což máme doloženo pro necelé dvě třetiny z nich (jasná identifikace s graduovanými je u 191 alumnů, u dalších sedmi je možné se domnívat, že se jedná o osoby doložené např. s poněkud jinak uvedeným jménem; viz tabulka v příloze).⁵⁶ Nicméně vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici soustavnou univerzitní evidenci

⁵⁵ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 81v (jako famulus M. Pavla Kristiána). Viz tabulka v příloze.

⁵⁶ Jedná se o výrazně vyšší podíl absolventů bakalářského studia, než ke kterému dospěli F. ŠMAHEL – M. TRUC, *Studie*, s. 10, na základě rozboru údajů o studentech z let 1597–1609 (105 úspěšných bakalářů z celkem 182 podchycených osob).

absolventů, dosáhlo univerzitních gradů patrně více členů koleje Českého národa. Na druhou stranu nevíme, zda před zakončením studií nepřestoupili do jiné koleje.

U deseti kolegiátů je doloženo, že bakalářský titul měli již při vstupu do koleje. Z nich čtyři sem byli přiděleni bezprostředně po získání gradu na pražské akademii,⁵⁷ aniž bychom pro ně měli doložena následná studia. U stejného počtu uplynuly od absolutoria 1–3 roky, přičemž jeden z nich zde následně získal titul magistra a další brzy odešel za studiem do zahraničí.⁵⁸ Na podzim 1578 byl do koleje Českého národa přidělen Jan Adami Bystřický, jenž ukončil bakalářské studium před pěti lety. Již na konci září 1579 dosáhl magisterského gradu.⁵⁹ S osmiletým odstupem od bakalářské promoce byl pak v koleji ubytován na podzim 1603 Václav Gelenius Pražský,⁶⁰ a to jen do svého odchodu na nové působiště v nadcházejícím jarním semestru.⁶¹

O následných kariérách alumnů máme informace pouze u necelé jedné třetiny, z toho zpravidla jen pro určitý časový úsek jejich života, čímž dochází ke značnému statistickému zkreslení. Každopádně se zde uplatnil typický model absolventů pražské akademie objasněný již dosavadním bádáním.⁶² Většina kolegiátů (necelých 58 %) po obvyklém působení na některé partikulární škole (doloženo u 74 %) zakotvila v městské správě, a to buď ve svém rodišti či právě v místě, kde vykonávali učitelské povolání. U více než 20 % máme informace o dlouhodobějším zastávání funkcí ve školství. Poslední výraznější skupinu představují osoby, jež se uplatnily v církevní správě (9 %).

III. Podíl alumnů na správě koleje

Vrchní správu koleje Českého národa měl na starosti – stejně jako u dalších čtyř studentských kolejí pražské univerzity – jeden z univerzitních mistrů, jenž se tak stal členem každoročně voleného tzv. kolegia direktorů.⁶³ Správce – direktor – dohlížel na provedení jejich usnesení, pokud se týkala jemu svěřené instituce, za jejíž řádný chod a hospodaření rovněž zodpovídal. Pro tuto agendu ovšem jmenoval probošta, který od něj pravidelně dostával peníze na provoz koleje Českého národa a vedl zřejmě podrobné účty.

Vybírán byl patrně z řad kolegiátů, ovšem jménem jej máme doloženého jen v jednom případě. Podle účtů obdržel v zimním semestru 1545 za své působení v tomto úřadu jednu kopu grošů Ondřej Hořovinus, jenž se současně stal alumnem koleje Českého národa.⁶⁴ U dalších studentů se můžeme pouze domnívat, že tento úřad vykonávali. Proboštem byl patrně Jan Agnus,⁶⁵ jemuž byl v roce 1557 za souhlasu děkana a direktora vyplácen po

⁵⁷ Daniel Kryštof (Christophori) Chrudimský, Jan Tamias Chrudimský, Jakub Pomarius Pražský (zůstal zde minimálně dva semestry, viz tabulka v příloze), Jan Danielides Brandýský.

⁵⁸ Jan Galli Strakonický, Daniel Mattiades Stupenský, Jakub Krupský Německobrodský (dosáhl mistrovského gradu), Jan Codicillus z Tulechova (k zahraničním studiím viz RHB I, s. 388n.).

⁵⁹ Viz příloha a RHB I, s. 43n.

⁶⁰ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 256r.

⁶¹ RHB II, s. 204.

⁶² Zejména P. SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura*.

⁶³ Úřad „direktorů českého národa“ se objevuje rovněž v mladší verzi univerzitních statut; NK ČR, sign. XXIII F 63 (Cim L 98), fol. 40r–v. Viz i Karel BERÁNEK, *Kancelář univerzity pražské na zlomku XVI. a XVII. věku*, Sborník archivních prací 9/2, 1959, s. 220–239, zde s. 229.

⁶⁴ NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 16v.

⁶⁵ Mezi kolegiáty přijat na podzim 1557; tamtéž, fol. 62r.

dobu 13 týdnů plat osmi grošů,⁶⁶ a o 16 let později Duchoslav Tugurinus Čáslavský, který tehdy získal kopu grošů a byl při svém současném přijetí do koleje osvobozen od vstupních poplatků.⁶⁷ Obdobné částky obdrželi v roce 1576 Jan Andreades Žatecký⁶⁸ a o dva roky nato Jiří Istiob Blatenský,⁶⁹ takže snad i oni zastávali funkci probošta.

Není ale vyloučené, že do tohoto úřadu mohly být jmenovány i osoby, které mezi alumny nenalezáme. Kopa grošů byla podle účtů koleje totiž vyplacena bakaláři Adamovi Jílovskému na podzim 1561 a na jaře 1564,⁷⁰ jakož i mistru Vincenci Makovskému (Makovinus) na podzim 1572, krátce po jeho odvolání ze školy u Vysokého kostela v Kutné Hoře.⁷¹ V některých případech se v účetním rukopisu objevuje expendent, za nějž či jemuž bylo placeno, tzn. byl pověřen patrně činností ve prospěch koleje. Nicméně podle uvedené doby (dva, pět týdnů) šlo buď jen o dočasné zmocnění k výkonu funkce či o provizorní vyřešení situace. Vyplácená částka závisela patrně na dohodě (v jednom případě osm grošů týdně, ve druhém 12),⁷² pouze jménem neuvedený expendent mistra Curia byl placen déle, a to v letním semestru 1552.⁷³

V době stravování studentů přímo v koleji Českého národa, jež je díky účtům doloženo v letech 1542/1543, 1543/1544 a 1546/1547 – 1556/1557, byli jmenováni z řad kolegiátů pokladníci (tzv. *fiscarii*). Měli za úkol dohlížet na hospodaření s penězi na potraviny. Počet pokladníků se na konci 40. let 16. století ustálil na dvou.⁷⁴ Náležel jim obvykle plat 20 grošů za semestr.⁷⁵ V průběhu následujícího decennia docházelo častěji k tomu, že jeden z pokladníků nebyl členem koleje Českého národa.⁷⁶ Patrně šlo o kolegiáty sousední Litevské koleje, kteří se zde v té době stravovali (od sklonku 50. let do ní naopak docházeli na jídlo alumni koleje Českého národa). Současně v tomto období zastávala někdy jedna osoba daný úřad po dva semestry (viz následující tabulka).

V dalších desetiletích již pokladníci pravidelně jmenováni nebyli. V účtech koleje Českého národa figurují naposledy v akademickém roce 1561/1562, kdy se ale její obyvatelé stravovali v sousední Litevské koleji. V zimním semestru tehdy funkci zastávali kolegiáti Jiří Lounský a Jan Cocinus Písecký, v letním pak Vít Divitis Pražský.⁷⁷ Děkanský manuál navíc uvádí v této funkci na jaře 1599, kdy ale společně stolovali v Litevské koleji dokonce všichni alumni pražské univerzity, ještě Jiřího Kožíška Bydžovského, jenž byl současně přidělen do *Collegia Nationis*.⁷⁸

⁶⁶ Tamtéž, fol. 66v.

⁶⁷ Tamtéž, fol. 128r.

⁶⁸ Tamtéž, fol. 139r, 140v.

⁶⁹ Tamtéž, fol. 143r, 147v.

⁷⁰ Tamtéž, fol. 77v, 87r.

⁷¹ Tamtéž, fol. 127r; RHB III, s. 246n.

⁷² Tamtéž, fol. 2v (expendent Nicodemus v LS 1541/1542), fol. 16v (expendent Beniamin o čtyři roky později).

⁷³ Tamtéž, fol. 40r.

⁷⁴ Tamtéž, *passim*.

⁷⁵ Tamtéž, *passim*. Jedinou výjimkou je zimní semestr 1555, kdy byl jmenován pouze jeden pokladník, jenž obdržel 40 grošů; tamtéž, fol. 53r. Dále byla na jaře 1542 jednomu představiteli této funkce odpuštěna částka placená jinak ve stejné výši při vstupu do koleje jako příspěvek právě na její výkon.

⁷⁶ Jasně to potvrzuje jmenovitý výčet kolegiátů z jarního semestru 1556, mezi nimiž jeden z tehdejších pokladníků není uveden. Tamtéž, fol. 54r.

⁷⁷ Tamtéž, fol. 77v, 78r.

⁷⁸ AUK, fond Rukopisy, sign. A 48, fol. 212r; tamtéž, sign. B 15, fol. 9v.

Tabulka 3 – Pokladníci koleje Českého národa z let 1542–1557

Rok a semestr	Jméno a příjmení pokladníka	Doložen vstup do koleje Českého národa A (ano)/ N (ne)	Odměna
1542/1543 ZS	Rhombus Victorinus Piscenus Benessovinus Ioannes	N ⁷⁹ A	20 grošů osvobozen od placení části vstupního poplatku
1542/1543 LS	neuveдено		
1543/1544 ZS	[Aurifaber] Michael Cadanus [Vincentius] Ioannes Hradecenus	A A	20 grošů 20 grošů
1543/1544 LS	neuveдено		
od 1544/1545 ZS do 1545/1546 LS	stravování v Litevské koleji ⁸⁰		
1546/1547 ZS	Balbinus Iohannes Hradecenus in loco Marci Glatovini	N ⁸¹ A	20 grošů
1546/1547 LS	Welass [Vulass] Ioannes Hradecenus	A	20 grošů
1547/1548 ZS	Glatovinus Martinus	A	20 grošů
1547/1548 LS	Raudnicenus Thobias	A	20 grošů
1548/1549 ZS	Helias Georgius Glatovinus	A	20 grošů
1548/1549 LS	Hercules Vitus Pragenus Iglavinus Nicodemus	A A	20 grošů 20 grošů
1549/1550 ZS	Hercules Vitus Pragenus [Codicillus de Tulechow] Petrus Sedlczanus	A A	20 grošů 20 grošů
1549/1550 LS	Walua Matthaues [Slanensis] [Skala] Adamus Wodnianus	A N	20 grošů 20 grošů
1550/1551 ZS	Slanensis Victorinus [Skala] Adamus Wodnianus	A N	20 grošů 20 grošů
1550/1551 LS	Slanensis Victorinus [Troillus] Paulus Zluticensus	A N	20 grošů 20 grošů
1551/1552 ZS	[Troillus] Paulus Zluticensus Zluticensus Simon	N A	20 grošů 20 grošů
1551/1552 LS	Mytenus Ioannes Giczinus Samuel	A A	20 grošů 20 grošů
1552/1553 ZS	Giczinus Samuel [Sophronius] Thobias Taboriensis	A A	20 grošů 20 grošů
1552/1553 LS	Sobeslavinus Johannes [snad Musophilus] Florius Joannes Pratiensus	A N	20 grošů 20 grošů

⁷⁹ Mohl být ale do koleje Českého národa přijat v období před začátkem vedení účtů.

⁸⁰ Podle účtů ale koleje Českého národa na podzim 1545 zaplatila 20 grošů jakémusi Kašparovi, který zastupoval v tomto úřadu Fridricha Otha, jenž byl místním alumnem.

⁸¹ I pro něj ale platí konstatování v pozn. 79.

Rok a semestr	Jméno a příjmení pokladníka	Doložen vstup do koleje Českého národa A (ano)/ N (ne)	Odměna
1553/1554 ZS	Hinconius Christianus Lithomericenus Nicolaus	N N	20 grošů 20 grošů
1553/1554 LS	Tauzimeus Laurentius Ramsie Martinus	A N	20 grošů 20 grošů
1554/1555 ZS	Montanus Ioannes Morauus Ioannes	A A	20 grošů 20 grošů
1554/1555 LS	Sobeslavinus Johannes [Miluus] Jacobus Taborita	A N	20 grošů 20 grošů
1555/1556 ZS	[Lupacius] Procopius Prahenus	A	40 grošů
1555/1556 LS	Misius Adam [Khern] Gregorius Prachaticenus	N A	20 grošů 20 grošů
1556/1557 ZS	Aquilinas Thaddaeus Prahenus Lopatus Sigismundus [Pragenus]	A A, ale až v LS	20 grošů 20 grošů
1556/1557 LS	Chimonius Sigismundus Budvic[enus] Tausk[ovinus] Melchior	A A	20 grošů 20 grošů

Závěr

Účty koleje Českého národa z let 1541–1611, v nichž byly od letního semestru 1542 pravidelně evidovány poplatky hrazené novými alumny, představují zcela výjimečný pramen pro sledování různých aspektů fungování studentských kolejí pražské univerzity. Kromě přiblížení frekvence této instituce, celkového počtu kolegiátů, podchycení jejich regionálního původu apod. obsahují cenné údaje i o dalších skutečnostech.

Podařilo se tak např. poodkrýt podíl studentů na správě koleje. Z jejich řad byli patrně jmenováni po převážnou dobu jejího fungování nejen probošti zodpovídající za chod instituce direktorovi – členu profesorského sboru, ale v době stravování alumnů přímo v koleji Českého národa i tzv. pokladníci. Mezi nimi se ale objevují i osoby v účtech nepodchycené, patrně studenti Litevské koleje, kteří se zde v letech 1542/1543, 1543/1544 a 1546/1547 – 1556/1557 stravovali.

Na základě dochovaných údajů o alumnech bylo prokázáno, že v období raného novověku již studentské koleje pražské akademie nesloužily výhradně pro ubytování nemajetných českých chlapců, ale přidělování do nich byli i potomci dobře situovaných rodin (např. erbovních měšťanů, konšelů). Analýza účtů rovněž ukázala, že mohly poskytnout dočasně působiště univerzitním mistrům či bakalářům, kteří svá studia ukončili již před lety. Zejména ze srovnání s děkanskými manuály vyplynulo, že poměrně časté byly přestupy alumnů mezi koleji.

Z celkem 302 studentů přidělených do koleje Českého národa v období let 1542–1611 pocházelo 93 % z Českého království. Stejně jako mezi absolventy pražské akademie tedy bylo mezi nimi minimum cizinců a je možné zároveň pozorovat vysoké zastoupení osob, které jako své rodiště udávaly města. Klíčovou pozici zde měla Praha, z níž přišlo do

koleje dokonce 41 alumnů. Rozbor údajů tak potvrdil závěry dosavadního bádání o zemském a měšťanském charakteru univerzity. Přílohou studie je soupis alumnů koleje Českého národa, v němž jsou zachyceni i jednotlivci, kteří nedospěli až k bakalářskému gradu a nejsou tedy uvedeni ve starším soupisu Karla Beránka.

MLADA HOLÁ

Die Alumnen des Kollegs der Böhmischen Nation an der Prager Universität in den Jahren 1542–1611

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegende Studie bearbeitet Kollegienrechnungen der Böhmischen Nation aus den Jahren 1541–1611, in denen seit dem Sommersemester 1542 regelmäßig die von neu hinzugekommenen Alumnen geleisteten Gebühren verzeichnet sind. Diese Rechnungen stellen eine ganz außergewöhnliche Quelle dar, mittels derer man verschiedene Aspekte des Funktionierens der studentischen „collegia“ der Prager Universität verfolgen kann. Außer annähernden Angaben über eine Frequentierung dieser Institution, über die Gesamtzahl der Kollegiaten, über ihre regionale Herkunft u.ä. enthalten sie wertvolle Angaben auch zu weiteren Aspekten ihres Funktionierens.

So gelang es beispielsweise, den Anteil der Studenten an der Kollegienverwaltung teilweise zu ermitteln. Aus ihren Reihen wurden offenbar für die überwiegende Zeit ihres Funktionierens nicht nur Pröpste ernannt, die dem Direktor und zugleich Mitglied des Professorenkollegiums für den Betrieb der Institution verantwortlich waren, sondern während der Verpflegung der Alumnen direkt im Kolleg der Böhmischen Nation auch sog. Schatzmeister. Unter ihnen finden sich auch Personen, die in den Rechnungen nicht erfasst sind, offensichtlich Studierende des Litauischen Kollegs, die sich hier in den Jahren 1542/1543, 1543/1544 sowie 1546/1547 – 1556/1557 verpflegten. Anhand der erhaltenen Angaben über die Alumnen konnte nachgewiesen werden, dass in der Frühneuzeit die Studentenkollegs der Prager Akademie nicht mehr ausschließlich für die Unterbringung nichtvermögender tschechischer Jungen dienten, sondern dass ihnen auch die Sprösslinge gutsituierter Familien zugeteilt waren (z. B. von Wappenbürgern und Ratsherren).

Eine Analyse der Rechnungen zeigte gleichfalls, dass sie Universitätsmagistern oder Baccalaurei, die ihre Studien bereits Jahre zuvor beendet hatten, eine vorübergehende Wirkungsstätte bieten konnten. Insbesondere aus dem Vergleich mit den Dekanstagebüchern ging hervor, dass Übertritte von Alumnen in andere Kollegs relativ häufig waren.

Von insgesamt 302 Studenten, die in dem Zeitraum von 1542–1611 dem Kolleg der Böhmischen Nation zugeteilt waren, stammten 93 % aus dem Königreich Böhmen. Wie unter den Absolventen der Prager Akademie waren auch hier Ausländer nur minimal vertreten. Gleichzeitig kann ein hoher Anteil von Personen beobachtet werden, die als ihren Geburtsort Städte angaben. Eine Schlüsselposition hatte hier Prag inne, aus dem sogar 41 Alumnen ins Kolleg kamen. Die Analyse der Angaben bestätigte somit die Schlussfolgerungen der bisherigen Forschung zum Landes- und stadtbürgerlichen Charakter der Universität. Der Studie ist im Anhang ein Verzeichnis der Alumnen des Kollegs der Böhmischen Nation beigelegt; besagtes Verzeichnis enthält auch Individuen, die den Grad eines Baccalaureus nicht erlangten und also in dem älteren Verzeichnis von Karel Beránek nicht aufgeführt sind.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

PŘÍLOHA 1

Přehled jménem známých alumnů koleje Českého národa z let 1542–1611

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna⁸²	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů⁸³	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech⁸⁴
1	Abramita Isac Pannonius	1583/1584 ZS	169v		
2	Absolonides Georgius Curius	1573/1574 ZS	130r		
3	Acanthidus Jacobus Megaropolensis	1600/1601 LS	245v	bak. 10. 7. 1603 (Beránek, Bakaláři, s. 31): Acanthis Megapolensis	
4	Acolastus Georgius Prah[enus]	1558/1559 ZS	65v	? bak. 14. 6. 1564 (MHUP I/2, s. 378): Georgius Pragenus	
5	Adalbertides Joh[annes] Suticenens	1607/1608 LS	276r	bak. 25. 8. 1609 (Beránek, Bakaláři, s. 38)	kolegiátem ještě v ZS 1608/1609, kdy měl znovu zaplatit vstupní poplatky (fol. 278v)
6	Adami Daniel Prag[e]n[us]	1567/1568 LS	103r	bak. 8. 5. 1568 (MHUP I/2, s. 398); mag. 20. 7. 1569 (tamtéž, s. 400): Daniel Adamus	jako „starý“ student
7	[Adami] Iohannes Bystr[icenus]	1578/1579 ZS	149r	bak. 30. 9. 1573 (MHUP I/2, s. 413), mag. 30. 9. 1579 (tamtéž, s. 429)	jako bakalář a „starý“ student
8	Adami Samuel Lydomerzicenus	1601/1602 LS	249v	bak. 29. 4. 1603 (Beránek, Bakaláři, s. 31): a Semechova	
9	Aglasinus Adamus Boemicobrodenus	1576/1577 LS	143r	bak. 21. 8. 1577 (MHUP I/2, s. 425)	jako „starý“ student
10	Agnus Ioannes Hradeczaenus	1557/1558 ZS	62r		
11	Alienar Mathias Prage[nus]	1548/1549 LS	26v		
12	Andraeades Iohannes Sedesanus	1575/1576 LS	139r	bak. 21. 8. 1577 (MHUP I/2, s. 425): Andreae	osvobozen od vstupních poplatků

⁸² Byla použita transliterace s případným upravením podoby jmen do nominativu. V hranatých závorkách jsou zopřesněny zkrácené tvary či doplněny formy příjmení apod. uváděné v jiných pramenech.

⁸³ Případně odkaz na jiný pramen, v němž doložen.

⁸⁴ Uváděny i eventuelní informace o jeho pobytu v koleji vyplývající z dalších zdrojů.

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
13	Appoline Johannes Pragenus	1582/1583 ZS	165v		
14	Aquilinas Nicolaus Prah[en]us	1565/1566 LS	95r	bak. 8. 5. 1568 (MHUP I/2, s. 398)	
15	Aquilinas Thaddaeus Prah[en]us	1556/1557 ZS	58r		v ZS 1556/1557 pokladník (fol. 59r)
16	Aquila Martinus [NK ČR, sign. XXIII F 64, fol. 69v: Aquila seu Wodiczka Martinus Curius]	1570/1571 LS	117r		dlužní vstupní poplatky
17	Assulinus Ioannes Slaneus	1610/1611 ZS	287v	bak. 4. 10. 1611 (Beránek, Bakaláři, s. 40)	
18	Asteus Simon Brodenus	1563/1564 ZS ?	Manuál č. 337, s. 58		
19	[Aurifaber] Michael Cadanus	1543/1544 ZS	6r	bak. 12. 1. 1545 (MHUP I/2, s. 333)	v ZS 1543/1544 pokladník (fol. 6v)
20	[Austinus] Stanislaus	1555/1556 ZS	53r		vstupní poplatky zaplatil až v LS 1555/1556 (fol. 54r, zde uvedeno Austinus)
21	[Babka] Gregorius Netolicaenus	1559/1560 ZS	69r	bak. po 11. 10. 1560 (MHUP I/2, s. 371)	
22	Balbinus Andreas Pragenus	1576/1577 LS	143r	bak. 24. 9. 1577 (MHUP I/2, s. 425)	jako „starý“ student
23	Barmon Joh[annes] Velvarinus	1609/1610 LS	283v	bak. 27. 9. 1612 (Beránek, Bakaláři, s. 41)	
24	Bartholomei Mathias Prahenus	1581/1582 LS	163r		
25	Benedictus Laurentius Nudozierinus	1596/1597 ZS	229r	bak. 16. 9. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 27); mag. 4. 7. 1600 (tamtéž, s. 54)	
26	Benessovinus Ioannes	1542/1543 ZS	3v		osvobozen od placení příspěvku pokladníkům, protože tuto funkci vykonával

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
27	Benowsky Simon Glatovinus	1603/1604 LS	257r	bak. 25. 5. 1605 (Beránek, Bakaláři, s. 32); mag. 17. 8. 1606 (tamtéž, s. 55): Beniovsky	
28	[Bicenus] Mathias Lythomer[ensis]	1550/1551 LS	33v	bak. 17. 4. 1553 (MHUP I/2, s. 358)	
29	Boleslawinus Benedictus	1551/1552 ZS	37v		osvobozen od vstupních poplatků
30	Bucanus Hieron[imus] Gurimenus	1604/1605 LS	261r	bak. 17. 7. 1607 (Beránek, Bakaláři, s. 35): Buchananus	
31	Budvicensis Georgius	1556/1557 ZS	58r	? bak. 5. 5. 1557 (MHUP I/2, s. 366): Budinensis [!]	
32	Buchtelius Johannes Miroticenus	1583/1584 LS	170v	bak. 17. 7. 1585 (MHUP I/2, s. 448)	
33	Bydzowinus Marcus	1558/1559 LS	66v	bak. 11. 10. 1560 (MHUP I/2, s. 371): Morauus; mag. 26. 6. 1565 (tamtéž, s. 383): a Florentino	
34	Caeropeus Paulus Slaneus	1579/1580 LS	154r	bak. 27. 8. 1581 (MHUP I/2, s. 438)	kolegiátem ještě v ZS 1580/1581 (NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 294v)
35	Cernus Ioannes Czaslawinus	1557/1558 ZS	62r		
36	Clemente [Clemens] Gallus Zatecenus	1590/1591 LS	204v		neplatil vstupní poplatky
37	Cocinus Ioannes Piscaenus	1561/1562 ZS	76r	bak. po 30. 8. 1562 (MHUP I/2, s. 374)	osvobozen od vstupních poplatků
38	Codicillus a Tulechoua Johannes	1575/1576 LS	138v	bak. 13. 7. 1575 (MHUP I/2, s. 417)	jako bakalář
39	[Codicillus de Tulecow] Petrus Sedlczanus	1549/1550 ZS	29v	bak. 2. 11. 1552 (MHUP I/2, s. 358); mag. 1. 10. 1561 (tamtéž, s. 372)	v ZS 1549/1550 pokladník (fol. 30v)
40	Colidius Daniel Beronaeus	1605/1606 LS	267r	bak. 17. 7. 1607 (Beránek, Bakaláři, s. 35)	kolegiátem ještě v ZS 1606/1607 (fol. 271r)

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
41	Colidius Iohan[n]es Beronensis	1573/1574 LS	130v	bak. 5. 9. 1575 (MHUP I/2, s. 417)	kolegiátem ještě v ZS 1574/1575 (fol. 133v)
42	[Conecius] Nicolaus Iaromerziczenus	1572/1573 ZS	126r	bak. 24. 9. 1577 (MHUP I/2, s. 425); mag. 3. 10. 1588 (Beránek, Bakaláři, s. 53)	
43	Cracovius Samuel Chrudimenus	1586/1587 LS	186v	bak. 4. 7. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 20)	kolegiátem ještě v ZS 1586/1587 (fol. 186v)
44	Crakovius Ioannes Chrudimenus	1587/1588 ZS	189v	bak. 28. 8. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 20)	kolegiátem ještě v ZS 1588/1589 (fol. 195r)
45	Crawarinus Iohannes Colonius	1571/1572 ZS	121v		kolegiátem ještě v LS 1571/1572 (fol. 122v)
46	Creont Johannes Pilsenus	1582/1583 LS	166v		
47	Crinitus Mattheus Glatovinus	1581/1582 LS	163r		osvobozen od vstupních poplatků
48	Curius Nicolaus	1572/1573 ZS	126r		
49	Cyryllus Venceslaus Pragenus	1589/1590 ZS	198v	bak. 28. 5. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 21): iunior a Kyrssfeldo	osvobozen od vstupních poplatků
50	Czurdan Johannes Gitczinus	1585/1586 ZS	179v	bak. 16. 7. 1586 (Beránek, Bakaláři, s. 19): Curdenus	
51	Dalibor Venceslaus Lithomyslenus	1589/1590 ZS	198v		
52	Danieli Nathanael Tustenus	1582/1583 LS	166v		
53	Danielides Iohan[n]es Brandensis	1571/1572 ZS	121v	bak. 7. 11. 1571 (MHUP I/2, s. 407)	jako bakalář a „starý“ student
54	Danielis Daniel Chrudimenus	1574/1575 LS	134v	bak. 26. 9. 1575 (MHUP I/2, s. 417)	jako „starý“ student
55	David [Mathiaschius] Iohannes Brandensis	1577/1578 LS	146v	bak. 2. 9. 1578 (MHUP I/2, s. 427): Davidis	
56	Dentuli Iohannes Taboren[us]	1578/1579 ZS	149r		
57	Dentuli Vitus Raudnicenus	1591/1592 LS	208v		

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
58	Dentulus Venceslaus Curius	1579/1580 ZS	153r	bak. 12. 9. 1580 (MHUP I/2, s. 432): Dentuli; mag. 19. 11. 1582 (tamtéž, s. 439, 441)	kolegiátem ještě v LS 1579/1580 (fol. 154v)
59	Diacherontus Venceslaus Brodenus	1592/1593 LS	212v		
60	Dicastus Ioannes Lomnicenus	1601/1602 ZS	248v	bak. 29. 4. 1603 (Beránek, Bakaláři, s. 31); mag. 17. 8. 1606 (tamtéž, s. 55)	
61	Divitis Vitus Prahenus	1561/1562 LS	77r	bak. 22. 6. 1562 (MHUP I/2, s. 374)	
62	Dlauhovesky Joh[annes] Pragenus	1609/1610 ZS	282v		jako „starý“ student
63	Drma Johannes Prahenus	1570/1571 ZS	116r	bak. 7. 11. 1571 (MHUP I/2, s. 407)	osvobozen od vstupních poplatků
64	Duchcoslai Samuel Przibramenus	1581/1582 LS	163r		jako „starý“ student
65	[Essaue] Samuel Chrudimenus	1584/1585 LS	175v		jako dříve započtený
66	Fabricius Thobias Mniszkovinus	1599/1600 LS	241v	bak. 17. 9. 1601 (Beránek, Bakaláři, s. 30)	
67	Falco Georgius Czaslavinus	1575/1576 ZS	137v		kolegiátem ještě v LS 1575/1576 (fol. 139r jako „Acheuis Georgius“, identifikaci ale potvrzuje NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 257v)
68	[Falco] Mathias Curius	1572/1573 ZS	126r	bak. 30. 9. 1573 (MHUP I/2, s. 413)	osvobozen od vstupních poplatků
69	Falke[n]bergerus Henricus	1586/1587 ZS	185v		
70	Falko Samuel Cziaslawinus	1577/1578 LS	146v	bak. 12. 7. 1580 (MHUP I/2, s. 432)	kolegiátem ještě v ZS 1578/1579 (fol. 149r)
71	Fatron Paulus Litomysslenus	1592/1593 ZS	211v	? bak. 14. 6. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 24): Rhaphigijs	kolegiátem ještě v LS 1592/1593 (fol. 212r)

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
72	Fauknar a Fuknsteina Venceslaus [Pragenus]	1597/1598 ZS	233v	bak. 27. 7. 1599 (Beránek, Bakaláři, s. 28): a Fonkenstein	kolegiátem ještě v LS 1597/1598 (fol. 234v)
73	Felix Joh[annes] Policenus	1608/1609 ZS	278v	bak. 22. 9. 1609 (Beránek, Bakaláři, s. 38)	
74	Felix Mathaeus Policenus	1597/1598 LS	234v		kolegiátem ještě v ZS 1598/1599 (fol. 237r)
75	Fragarius Ioannes Chrud[imeus]	1563/1564 LS	86r	bak. 17. 6. 1566 (MHUP I/2, s. 391)	
76	Galli Ioannes Straconicenus	1588/1589 LS	195r	bak. 16. 7. 1586 (Beránek, Bakaláři, s. 19)	
77	Galli Paulus Czernovicenus	1602/1603 ZS	252v	bak. 16. 7. 1603 (Beránek, Bakaláři, s. 32)	
78	Gelenius Vencesl[aus] Pragenus	1603/1604 ZS	256r	bak. 12. 7. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 25)	jako bakalář, neplatil vstupní poplatky
79	Gessinius Paulus Pragenus	1606/1607 LS	272r		
80	Giczinus Samuel	1551/1552 LS	38r	bak. 5. 3. 1555 (MHUP I/2, s. 360)	v LS 1551/1552 a ZS 1552/1553 pokladník (fol. 39v, 42r)
81	Glatouinus Marcus	1545/1546 LS	16r	bak. 13. 6. 1548 (MHUP I/2, s. 346)	v ZS 1546/1547 pokladník, ale zastupován (fol. 19v)
82	Glatovinus Martinus	1546/1547 LS	19r	bak. 13. 6. 1548 (MHUP I/2, s. 346)	v ZS 1547/1548 pokladník (fol. 23r)
83	[Gregorides] Iohannes Glatouinus	1575/1576 LS	139r	bak. 17. 8. 1580 (MHUP I/2, s. 432): Gregorii	kolegiátem ještě v ZS 1576/1577 (fol. 142r: jako: „Gregorides“)
84	[Grineus] Ioannes Rocheznanus	1560/1561 ZS	72v	bak. 14. 6. 1564 (MHUP I/2, s. 378)	
85	Gryllus Ioan[n]es Raconicenus	1589/1590 LS	199v	bak. 28. 8. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 22); mag. 10. 11. 1593 (tamtéž, s. 54): iunior Gryllus a Gryllowa	kolegiátem ještě v ZS 1590/1591 (fol. 203r)

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
86	Gryllus a Gryllowa Paulus [Raconicenus]	1591/1592 ZS	207v	bak. 30. 6. 1593 (Beránek, Bakaláři, s. 23)	kolegiátem ještě v LS 1591/1592 (fol. 208r) a ZS 1592/1593 (fol. 211v)
87	Gurimenus Thoma [!]	1576/1577 ZS	142r		
88	Gurimenus V[e]n[ceslau]s	1561/1562 LS	77r		
89	Gypfl Daniel [Chotieborinus]	1543/1544 ZS	6r	bak. po 14. 9. 1546 (MHUP I/2, s. 341)	
90	Hanecius Joannes Teutobrodenus	1599/1600 ZS	241r	bak. 27. 7. 1599 (Beránek, Bakaláři, s. 28)	neplatil vstupní poplatky
91	Hanus Martinus Hradecz[enus]	1548/1549 ZS	25v		
92	Hawlik Bartholomeus Rochea[nus]	1574/1575 ZS	133v	bak. 17. 8. 1575 (MHUP I/2, s. 417), mag. 8. 10. 1576 (tamtéž, s. 421)	jako bakalář, kolegiátem ještě v LS 1574/1575 (fol. 134v)
93	[Heliades] Paulus Lochenicenens	1596/1597 LS	230r	bak. 9. 7. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 27)	osvobozen od vstupních poplatků
94	[Helias] Georgius Glatovinus	1547/1548 ZS	21v	bak. 14. 7. 1550 (MHUP I/2, s. 352)	v ZS 1548/1549 pokladník (fol. 26r)
95	Helm Ioannes Taboraenus	1558/1559 ZS	65v	bak. 11. 10. 1560 (MHUP I/2, s. 371): a Worl(ow)	
96	Henricidae Johannes Teutobrod[enus]	1585/1586 LS	181r		kolegiátem ještě v ZS 1585/1586 (fol. 185v)
97	Hercules Vitus Prag[enus]	1548/1549 ZS	25v		v LS 1548/1549 a ZS 1549/1550 pokladník (fol. 27v, 30v)
98	Hippius Joh[annes] Vodnianus	1604/1605 LS	261r	bak. 26. 6. 1607 (Beránek, Bakaláři, s. 35); mag. 12. 8. 1608 (tamtéž, s. 56)	
99	Hoch a Prochowa Florianus [Zatecenus]	1583/1584 ZS	169v		kolegiátem ještě v ZS 1584/1585 (fol. 174v)
100	Horzouinus Andreas	1545/1546 ZS	15v	bak. 27. 8. 1546 (MHUP I/2, s. 341)	osvobozen od vstupních poplatků, uveden jako probošt (fol. 16v)

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
101	Hovorinus Joh[annes] Czaslavinus	1607/1608 ZS	275r	bak. 9. 8. 1611 (Beránek, Bakaláři, s. 39)	
102	Hradecaenus Georgius	1541/1542 LS	1v	bak. 27. 8. 1546 (MHUP I/2, s. 341)	
103	Hradecenus Venceslaus	1545/1546 ZS	15v		
104	Hranek Thomas Turnouinus	1564/1565 ZS	90r	bak. 17. 6. 1566 (MHUP I/2, s. 391)	osvobozen od vstupních poplatků díky přimluvě M. Matyáše Dačického
105	Chimonius Sigismundus Budvic[enus]	1556/1557 LS	60r	bak. 16. 6. 1557 (MHUP I/2, s. 367)	v LS 1556/1557 pokladník (fol. 60r), kolegiátem ještě v ZS 1557/1558 (fol. 62r)
106	Chrinophori [!] Daniel Chrudimenus	1580/1581 ZS	NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 294v	bak. 17. 8. 1580 (MHUP I/2, s. 432): Christophorus	jako bakalář
107	Chrudimenus Melchior	1569/1570 LS	112v	bak. 2. 9. 1573 (MHUP I/2, s. 407)	kolegiátem ještě v ZS 1570/1571 (fol. 116r)
108	Chudecius Laurentius Jaromierzenus	1598/1599 ZS	237r	bak. 27. 9. 1599 (Beránek, Bakaláři, s. 29)	jako „starý“ student
109	Ianovicenus Burianus	1543/1544 LS	11v	bak. 27. 8. 1546 (MHUP I/2, s. 341)	osvobozen od vstupních poplatků
110	Ianovicenus Iohannes	1578/1579 LS	150r		
111	Iglavinus Nicodemus	1548/1549 ZS	25v		v LS 1548/1549 pokladník (fol. 27v)
112	Inquilinus Mathias [Prahenus]	1584/1585 LS	175v		jako dříve započtený
113	Iob Ioannes Gurim[ensis]	1547/1548 LS	22v		
114	Istiobus Georgius Blatnensis	1576/1577 LS	143r		osvobozen od vstupních poplatků, kolegiátem ještě v ZS 1577/1578 (fol. 146r)

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
115	Jacobides Nicolaus Thaborenius	1570/1571 LS	117r	bak. 26. 9. 1571 (MHUP I/2, s. 406)	
116	Jodoci Gabriel Banovicenus	1594/1595 ZS	218v	bak. 21. 5. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 26): Iodocus	kolegiátem ještě v LS 1594/1595 (fol. 219v)
117	Kamaryth a Rowin Johannes [Pragenus]	1582/1583 LS	166v	bak. 22. 5. 1585 (MHUP I/2, s. 447)	
118	Kawan Thobias Suticenus	1594/1595 LS	219v	bak. 11. 8. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 27)	kolegiátem ještě v ZS 1595/1596 (fol. 223r)
119	Kbilsky a Capio Monte Joannes [Pragenus]	1591/1592 ZS	207v		kolegiátem ještě v LS 1591/1592 (fol. 208r)
120	[Khern] Gregorius Prachaticenus	1554/1555 LS	50r		v LS 1555/1556 pokladník (fol. 55v)
121	Kliczka Joannes Glatovinus	1595/1596 ZS	223r	bak. 11. 8. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 27)	
122	Kneysl Iohannes Pragenus	1584/1585 LS	175v	bak. 20. 8. 1586 (Beránek, Bakaláři, s. 20)	jako dříve započtený; kolegiátem ještě v ZS 1585/1586 (fol. 179v)
123	Kninus Ioannes	1558/1559 LS	66v		
124	Kninus Salomon	1555/1556 LS	54r		neplatil vstupní poplatky
125	Knofliczek Ezechiel [Sussicenus]	1588/1589 ZS	194r	bak. 4. 7. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 20)	
126	Kochanius Valentinus Strak[onicenus]	1585/1586 ZS	179v	bak. 20. 8. 1586 (Beránek, Bakaláři, s. 19): a Prachowa; mag. 3. 10. 1588 (tamtéž, s. 53)	
127	Konik Adamus Wodnianus	1576/1577 ZS	142r		jako „starý“ student
128	Kotaulius Ioannes Reginaehradece[nus]	1581/1582 LS	163r		
129	Kotaulius Venceslaus Reginehrad[ecenus]	1581/1582 LS	163r		dlužil vstupní poplatky
130	Kozissek [Kezelius] Georgius Bydzovinus	1598/1599 LS	238r	bak. 19. 8. 1599 (Beránek, Bakaláři, s. 28); mag. 17. 8. 1604 (tamtéž, s. 55)	jako „starý“ student; dle AUK, sign. B 15, fol. 9v pokladníkem

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
131	Krupsky Jacobus Teutobrodenus	1606/1607 ZS	271r	bak. 25. 5. 1605 (Beránek, Bakaláři, s. 32); mag. 12. 8. 1608 (tamtéž, s. 56): junior	jako „starý“ student
132	Kubinius Ioannes Altomyttenus	1584/1585 ZS	174v	bak. 26. 6. 1585 (MHUP I/2, s. 447)	
133	Kurkowsky a Lukowan Ioannes	1594/1595 LS	219v		kolegiátem ještě v ZS 1595/1596 (fol. 223r)
134	Kusko Iohanes [!] Wimbergenus	1566/1567 LS	99r		neplatil vstupní poplatky
135	Kutil Ioa[nnes] Curius	1563/1564 ZS	85r	? bak. 8. 5. 1568 (MHUP I/2, s. 398): Cutilius	osvobozen od vstupních poplatků kvůli „terminate fortunae“
136	Kutineus Georgius Vodnanus	1592/1593 ZS	211v	bak. 22. 9. 1593 (Beránek, Bakaláři, s. 24)	jako „starý“ student
137	Lab Mathias Pragenus	1593/1594 LS	215r	bak. 14. 6. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 24)	kolegiátem ještě v ZS 1594/1595 (fol. 218v)
138	Ledeczenus Ioan[nes]	1553/1554 LS	45v		
139	Leo Iohannes Andorfensis	1566/1567 LS	99r	bak. 8. 5. 1568 (MHUP I/2, s. 398): Adorfensis	
140	Leopoldi Stephanus Trebonicenus	1586/1587 LS	186v	bak. 28. 8. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 20)	
141	Lessansky Paulus Paczouinus	1568/1569 LS	107r	bak. 2. 8. 1570 (MHUP I/2, s. 403)	
142	Libocky Ioannes Pragenus	1589/1590 LS	199v	bak. 25. 9. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 22): iunior Lyboczky a Libeomonte	
143	Litanicus Paulus Rakonicen[us]	1578/1579 LS	150r	bak. 12. 7. 1580 (MHUP I/2, s. 432)	kolegiátem ještě v ZS a LS 1579/1580 (fol. 150r, 154v)
144	Litomicenus Ioan[n]es Pragenus	1589/1590 LS	199v	bak. 28. 5. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 21)	kolegiátem ještě v ZS 1590/1591 (fol. 203r)
145	Lomnicenus Ioannes	1587/1588 LS	190v		

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
146	Lopatius Sigismundus [Pragenus]	1556/1557 LS	62r	bak. 18. 8. 1557 (MHUP I/2, s. 367)	v ZS 1556/1557 pokladník (fol. 59r), v LS 1556/1557 uveden jako „starý“ student, kolegiátem ještě v ZS a LS 1557/1558 (fol. 62r, 63r)
147	[Lucinius] Georgius Daczicaenus	1558/1559 LS	66v	bak. 28. 8. 1560 (MHUP I/2, s. 371)	
148	Lucinius Paulus Taborgus [!]	1543/1544 LS	11v	bak. po 14. 9. 1546 (MHUP I/2, s. 341)	
149	Lucinus Georgius Iaro[merzenus]	1554/1555 LS	50r		
150	Lunaeus Georgius	1560/1561 LS	73v		
151	Lunaeus Ioannes	1560/1561 LS	73v	bak. po 30. 8. 1562 (MHUP I/2, s. 374)	jako „starý“ student, kolegiátem ještě v LS 1561/1562 (fol. 77r)
152	Lunaeus Hieronymus	1572/1573 LS	126v		
153	[Lupacius] Procopius Prahenus	1554/1555 LS	50r	bak. 5. 5. 1557 (MHUP I/2, s. 367), mag. 23. 6. 1561 (tamtéž, s. 372)	v ZS 1555/1556 pokladník (fol. 54v)
154	[Macer] Mathias Hostowinus	1557/1558 LS	63r	bak. 11. 10. 1560 (MHUP I/2, s. 371)	
155	Malinouinus a Hlawaczowa Georgius [Rakonicenus]	1567/1568 LS	103r	bak. 10. 5. 1570 (MHUP I/2, s. 403)	
156	Malinovinus Iohannes Rakovinus	1565/1566 LS	95r	bak. 8. 5. 1568 (MHUP I/2, s. 398)	
157	Marcocius Sobeslaus Georgius Czaslavinus	1603/1604 ZS	256r	bak. 21. 6. 1605 (Beránek, Bakaláři, s. 33); mag. 17. 8. 1606 (tamtéž, s. 55)	neplatil vstupní poplatky
158	Marchion Ioannes Zatecenus	1597/1598 LS	234v	bak. 27. 7. 1599 (Beránek, Bakaláři, s. 28); Marchio	jako „starý“ student

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
159	Martinides Ioannes Vodnianus	1590/1591 LS	204v		neplatil vstupní poplatky; kolegiátem ještě v ZS 1591/1592 (fol. 207v)
160	[Maschonis] Vvencesilaus Rokyczanus	1559/1560 LS	70r	bak. 30. 8. 1562 (MHUP I/2, s. 374)	
161	[Mathiassius] Hieronymus Budwicaenus	1557/1558 LS	63r	bak. 28. 8. 1560 (MHUP I/2, s. 371)	
162	Matthaeides Hieronymus Zieletav[inus]	1604/1605 ZS	260r	bak. 19. 7. 1605 (Beránek, Bakaláři, s. 33)	neplatil vstupní poplatky, kolegiátem ještě v LS 1604/1605 (fol. 261r)
163	Matthaeides Venceslaus Cziaslawinus	1577/1578 ZS	146r	bak. 24. 9. 1578 (MHUP I/2, s. 428)	kolegiátem ještě v LS 1577/1578 (fol. 146v) a ZS 1578/1579 (fol. 149r)
164	Matthiades Ioan[n]es Zieletauinus	1590/1591 LS	204v	bak. 30. 6. 1593 (Beránek, Bakaláři, s. 23); Matthaeides	
165	Menhardus Bartholomaeus Teplensis	1559/1560 LS	70r		
166	Mitis [Mite] Daniel Zatecenus	1582/1583 ZS	165v		
167	Mitis [Mite] Georgius [!; správně patrně Johannes] Straconiczenus	1599/1600 LS	241v	? bak. 9. 7. 1601 (Beránek, Bakaláři, s. 30); Johannes	
168	Mitis [Mite] Venceslaus [Nymburgenus]	1553/1554 ZS	45r	bak. 29. 9. 1555 (MHUP I/2, s. 360)	
169	Mnissek Mathias Pragenus	1592/1593 LS	212v	bak. 12. 7. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 25)	
170	Modlecky Vilhelmus Pragenus	1586/1587 LS	186v		
171	Molitor [Mollerus] Georgius Pannonius	1609/1610 LS	283v	bak. 9. 8. 1611 (Beránek, Bakaláři, s. 39); mag. 14. 3. 1613 (tamtéž, s. 57)	

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
172	Montanus Ioannes	1554/1555 ZS	49r	bak. 16. 6. 1557 (MHUP I/2, s. 367)	v ZS 1554/1555 pokladník (fol. 50r)
173	Montanus Jacobus	1560/1561 LS	73v	bak. po 30. 8. 1562 (MHUP I/2, s. 374)	jako „starý“ student
174	Morauus Ioan[nes]	1553/1554 LS	45v		v ZS 1554/1555 pokladník (fol. 50r)
175	Mytenus Ioannes	1551/1552 ZS	37v	bak. 17. 4. 1553 (MHUP I/2, s. 358)	v LS 1551/1552 pokladník (fol. 39v)
176	N. Samuel Piscenus	1602/1603 LS	253r		
177	Naso Samuel Melnicenus	1579/1580 LS	154r		kolegiátem ještě v ZS 1580/1581 (NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 294v)
178	[Netreffä] Ioannes Podiebradinus	1564/1565 LS	91r	bak. 22. 4. 1566 (MHUP I/2, s. 391)	
179	Nicolai Ioannes Guttemb[ergen]us	1589/1590 ZS	198v	bak. 25. 9. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 22): Nicolaides	kolegiátem ještě v ZS 1589/1590 (fol. 198v)
180	Nigellus Johannes Curius	1576/1577 ZS	142r		jako „starý“ student
181	Nigrinus Georgius Lythomisslenus	1599/1600 LS	241v	bak. 9. 7. 1601 (Beránek, Bakaláři, s. 30): Niginus	
182	Nosalius Joannes Volinus	1595/1596 ZS	223r	bak. 9. 7. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 27): Nosislavinus	kolegiátem ještě v LS 1596/1597 (fol. 230r)
183	Nouillaneus Nicolaus Taborenius	1575/1576 ZS	137v		
184	Novenarius Martinus Taborenius	1606/1607 LS	272r		
185	Omphalus Nicolaus [Lunaeus]	1555/1556 LS	54r	bak. 18. 8. 1557 (MHUP I/2, s. 367)	neplatil vstupní poplatky
186	Ophtalmius Joh[annes] Turnovinus	1605/1606 LS	267r	bak. 29. 5. 1607 (Beránek, Bakaláři, s. 35)	
187	Orinus [a Paumberga] Ioannes Prahaenus	1545/1546 ZS	15v	bak. před 13. 6. 1548 (MHUP I/2, s. 346)	
188	Orphinus Ioannes [Zlucicenus]	1541/1542 LS	1v	bak. 9. 4. 1543 (MHUP I/2, s. 329)	osvobozen, má zaplatit v budoucnu část příspěvku pokladníkům

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
189	Ostratius Georgius Rakouinus	1565/1566 LS	95r	bak. 10. 5. 1570 (MHUP I/2, s. 403); mag. 18. 6. 1572 (tamtéž, s. 410)	
190	Oth Fridericus P[ra]g[enus] ⁸⁵	1543/1544 LS	11r		v ZS 1545/1546 pokladník, ale zastupován (fol. 16v)
191	[Oxyopus] Ioannes Sabbatenus ⁸⁶	1560/1561 ZS	72v	bak. po 30. 8. 1562 (MHUP I/2, s. 374)	osvobozen od vstupních poplatků
192	Paleologus Theodor Pragenus	1602/1603 LS	253r		kolegiátem ještě v ZS 1603/1604 (fol. 256r)
193	Palladius Joannes Hlineczenus	1599/1600 ZS	241r	bak. 29. 4. 1603 (Beránek, Bakaláři, s. 31); mag. 17. 8. 1604 (tamtéž, s. 55)	
194	Pamphilus Ioannes Turnowinus	1559/1560 ZS	69r		
195	Papion Johannes Milevensis	1582/1583 LS	166v	bak. 26. 6. 1585 (MHUP I/2, s. 447): Papias Milinensis	
196	[a Paumberga] Nicodemus [Chotieborinus]	1541/1542 LS	1v	bak. 9. 4. 1543 (MHUP I/2, s. 329); mag. 18. 8. 1545 (tamtéž, s. 337)	osvobozen od placení příspěvku pokladníkům
197	Pesconides Matthias Strakonice[us]	1573/1574 LS	130v	bak. 14. 6. 1580 (MHUP I/2, s. 431): Pessinus	
198	Petri Daniel Turnouinus	1584/1585 LS	175v		kolegiátem ještě v ZS 1585/1586 (fol. 179v)
199	Picardus Andreas Pragenus	1593/1594 LS	215r	bak. 13. 9. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 26)	kolegiátem ještě v ZS 1594/1595 (fol. 218v)
200	Pion Andreas Zdiarenus	1588/1589 LS	195r	bak. 28. 8. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 22): Pihonius	
201	Pirinus Georgius Zaczenus	1577/1578 ZS	146r		jako „starý“ student

⁸⁵ I jako: Fridrichus.

⁸⁶ Rodištěm byla ale ves Nepřivěc; RHB III, s. 88.

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
202	Pisecky Petrus Pragenus	1589/1590 ZS	198v	bak. 28. 8. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 22): Pisceni a Kranichfeld	
203	Pistorius Wolfgangus Wodnianus	1597/1598 LS	234v	bak. 19. 8. 1599 (Beránek, Bakaláři, s. 28): Wolfgangus	
204	Plawensis Adamus Glatowinus	1576/1577 LS	143r	bak. 2. 9. 1578 (MHUP I/2, s. 428): Plawensky a Plavfelda	jako „starý“ student, kolegiátem ještě v ZS 1577/1578 (fol. 146r)
205	Plewka Johannes Raginae Hradecenus	1582/1583 LS	166v	bak. 25. 9. 1583 (MHUP I/2, s. 442); mag. 13. 6. 1584 (tamtéž, s. 444)	
206	[Polemius] Sturm Benedictus Paskovinus	1585/1586 LS	181r	bak. 25. 9. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 21): Patschovinus	kolegiátem ještě v ZS 1585/1586 (fol. 185v)
207	Polii Vencesla[us] Strakonicenus	1578/1579 LS	150r	bak. 12. 9. 1580 (MHUP I/2, s. 432)	kolegiátem ještě v ZS 1579/1580 (fol. 150r)
208	Pomarius Jacobus Pragenus	1603/1604 ZS	256r	bak. 29. 4. 1603 (Beránek, Bakaláři, s. 31)	kolegiátem ještě v LS 1603/1604 (fol. 257r)
209	Pontinus Joh[annes] Beroneus	1605/1606 ZS	265v	bak. 29. 5. 1607 (Beránek, Bakaláři, s. 34)	
210	Pragenus Fridericus	1542/1543 ZS	3v		osvobozen od vstupních poplatků
211	Prahenus Ioannes	1557/1558 LS	63r	? bak. 28. 8. 1560 (MHUP I/2, s. 371): Joannes Hodaussius Pragenus; 11. 10. Joan. Planitius Pragenus (tamtéž)	
212	Prochazka Adamus Gurimenus	1575/1576 LS	138v	bak. 24. 9. 1577 (MHUP I/2, s. 425)	kolegiátem ještě v ZS a LS 1576/1577 (fol. 142r, 143r)
213	Prosdokonymus Joannes Cziaslavinus	1598/1599 ZS	237r		

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
214	Pythius Joh[annes] Tustenus	1605/1606 ZS	265v		kolegiátem ještě v LS 1605/1606 (AUK, sign. B 15, fol. 329v)
215	Quercinus Andreas Straconicens	1597/1598 ZS	233v	bak. 19. 8. 1599 (Beránek, Bakaláři, s. 28)	
216	Rabin Aegidius [Mysenus]	1552/1553 LS	41v	bak. 5. 5. 1557 (MHUP I/2, s. 366)	
217	Racoinus Samuel	1553/1554 ZS	45r		
218	Radessinus Samuel Albaequensis	1587/1588 ZS	189v	bak. 4. 7. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 20): Radeschinus	
219	Rapula [Rzepansky] Martinus Chocenus	1583/1584 LS	170v	bak. 26. 6. 1585 (MHUP I/2, s. 447)	kolegiátem ještě v ZS 1584/1585 (fol. 174v)
220	Raudnicenus Thobias	1547/1548 ZS	21v		v LS 1547/1548 pokladník (fol. 23r)
221	Richnovinus Lucas Raudnicenus	1604/1605 LS	261r		
222	Rokyczanus Georgius	1554/1555 ZS	49r	? bak. 28. 8. 1560 (MHUP I/2, s. 371): Phyloponus	
223	Rosaceus Johannes Sussicenus	1570/1571 ZS	116r	bak. 2. 9. 1573 (MHUP I/2, s. 413): Joan. Sussicenus; mag. 8. 10. 1576 (tamtéž, s. 421): Rosacius	
224	Rosacius Paulus Taborens	1606/1607 LS	272r	bak. 30. 7. 1609 (Beránek, Bakaláři, s. 37)	
225	Rosaczius Sophonias Suticzenus	1585/1586 LS	181r	bak. 15. 5. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 20); mag. 10. 11. 1593 (tamtéž, s. 53)	
226	[Rubecula] Elias Netolicenus	1584/1585 ZS	174r	bak. 16. 7. 1586 (Beránek, Bakaláři, s. 19)	kolegiátem ještě v LS 1584/1585 (NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 337r)
227	Samuelis Iohannes Hlinecenus	1584/1585 ZS	174r	bak. 22. 5. 1585 (MHUP I/2, s. 447)	
228	Sasscius Severinus Prahe[nus]	1565/1566 LS	95r	bak. 8. 5. 1568 (MHUP I/2, s. 398): Ssaschius	

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
229	Sedlczanus V[e]n[ceslau]s	1554/1555 ZS	49r		
230	Sidirurgus Iohannes Czaslavinus	1574/1575 LS	134v	bak. 17. 8. 1575 (MHUP I/2, s. 417): Sydiurgus	osvobozen od vstupních poplatků
231	Sigismundi Ioannes Litomislen[us]	1579/1580 LS	154r	bak. 27. 8. 1581 (MHUP I/2, s. 432): Sigismundus	kolegiátem ještě v ZS 1580/1581 (NK ČR, sign. XXIII F 76, fol. 294v)
232	Simonides Ioannes Gurim[enus]	1564/1565 LS	91r	bak. 17. 6. 1566 (MHUP I/2, s. 391)	
233	Sixti Adamus Czaslavinus	1574/1575 LS	134v		kolegiátem ještě v ZS 1575/1576 (fol. 137v)
234	Sixti Iacobus Czaslavinus	1574/1575 LS	134v		kolegiátem ještě v ZS 1575/1576 (fol. 137v)
235	Sixtus Iohan[n]es Czaslavinus	1573/1574 LS	130v	bak. 17. 8. 1575 (MHUP I/2, s. 417): Sixti	kolegiátem ještě v ZS 1574/1575 (fol. 133v: jako „Sixti“)
236	Skala Johannes Wodňanus	1583/1584 ZS	169v	bak. 26. 6. 1585 (MHUP I/2, s. 447)	kolegiátem ještě v ZS 1584/1585 (fol. 174v)
237	Skala Simeon Glatovinus	1585/1586 LS	181r	bak. 28. 8. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 21); mag. 10. 11. 1593 (tamtéž, s. 54)	kolegiátem ještě v ZS 1585/1586 (fol. 185v)
238	Slanensis Henricus	1549/1550 ZS	29v		
239	Slanensis Ioannes	1550/1551 LS	33v		neplatil vstupní poplatky
240	Slanensis Victorinus	1550/1551 ZS	32v	bak. 2. 11. 1552 (MHUP I/2, s. 358)	v ZS a LS 1550/1551 pokladník (fol. 34r, 35r)
241	Slavus Johannes	1582/1583 LS	166v		
242	Slovacius Adamus Vodnanus	1610/1611 ZS	287v	bak. 6. 9. 1611 (Beránek, Bakaláři, s. 39)	
243	Smardochius Paulus Rakownicenus	1587/1588 LS	190v		

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
244	Smrdowsky Ioannes Gurimenus	1590/1591 LS	204v		kolegiátem ještě v ZS 1591/1592 (fol. 207v)
245	Sobeslavinus Ioannes [snad Musophilus]	1552/1553 ZS	41r		v LS 1552/1553 a LS 1554/1555 pokladník (fol. 43r, 51r)
246	[Sophronius] Thobias Taboriensis	1550/1551 LS	33v	bak. 17. 4. 1553 (MHUP I/2, s. 358)	v ZS 1552/1553 pokladník (fol. 42r)
247	[Ssaraun] Nicolaus Curius	1551/1552 LS	38r	bak. 17. 6. 1555 (MHUP I/2, s. 360)	
248	Ssatna Ioan[nes]	1549/1550 LS	30r		
249	Sslik Marcus Blatnensis	1593/1594 LS	215r	bak. 13. 9. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 26)	kolegiátem ještě v ZS 1594/1595 (fol. 218v)
250	Sstipacius Nicolaus Lithomyssle[nus]	1580/1581 LS	158v		
251	Sstirkolius Elias Wolinus	1578/1579 LS	150r	bak. 12. 7. 1580 (MHUP I/2, s. 432): Styrkolsky a Wolouicz; mag. 13. 6. 1584 (tamtéž, s. 444)	kolegiátem ještě v ZS 1579/1580 (fol. 150r)
252	Ssvantle Sigismundus Piscenus	1593/1594 LS	215r	bak. 12. 7. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 25)	kolegiátem ještě v ZS 1594/1595 (fol. 218v)
253	Sswantle Martinus Piscenus	1592/1593 ZS	211v	bak. 14. 6. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 24)	kolegiátem ještě v LS 1592/1593 (fol. 212r)
254	[Stephanides] Laurentius Prachaticenus	1564/1565 LS	91r		
255	Stodolius a Poziowa Andreas Lunaeus	1577/1578 LS	146v		kolegiátem ještě v ZS 1578/1579 (fol. 149r)
256	Stupanus Daniel Tustenus	1606/1607 ZS	271r		jako „starý“ student
257	Sudor Michael Novacius	1592/1593 ZS	211v	bak. 25. 8. 1593 (Beránek, Bakaláři, s. 23)	kolegiátem ještě v LS 1592/1593 (fol. 212r)
258	Sussicaenus V[en]cesilaus	1557/1558 LS	63r		

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
259	Svechinus a Pau[m] bergk Gabriel Chrud[imeus]	1603/1604 LS	257r	bak. 16. 8. 1605 (Beránek, Bakaláři, s. 33); mag. 12. 8. 1608 (tamtéž, s. 56)	
260	Sylwanus Iohan[n]es Tynhorsowinus [NK ČR, sign. XXIII F 64, fol. 149r: Thynensis]	1571/1572 ZS	121v		
261	Tamias Iohan[n]es Chrudime[us]	1573/1574 ZS	130r	bak. 21. 10. 1573 (MHUP I/2, s. 414)	jako „starý“ student
262	Taussius Iohannes Raconicenus	1587/1588 LS	190v	bak. 4. 7. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 20): Thaussius	kolegiátem ještě v ZS 1588/1589 (fol. 194r)
263	Taussk[ovinus] Melchior	1556/1557 LS	59r		v LS 1556/1557 pokladník (fol. 60r), kolegiátem ještě v ZS a LS 1557/1558 (fol. 62r, 63r)
264	Tauzimeus Laurentius	1553/1554 LS	45v	bak. 17. 6. 1555 (MHUP I/2, s. 360)	v LS 1553/1554 pokladník (fol. 47r)
265	Tessacius Adamus Bohemobrodenus ⁸⁷	1600/1601 ZS	244v	bak. 5. 6. 1601 (Beránek, Bakaláři, s. 29)	kolegiátem ještě v LS 1600/1601 (fol. 245v)
266	Textorius Ioa[n]nes Lithomirzicae[nus]	1559/1560 LS	70r	bak. po 11. 10. 1560 (MHUP I/2, s. 371)	
267	Thaboraenus Paulus	1560/1561 LS	73v		jako „starý“ student
268	Thadeides Venceslaus Piscenus	1572/1573 LS	126v		kolegiátem ještě v ZS 1573/1574 (fol. 130r)
269	a Tiechenicz Ioachimus [Tiechenicius Pragenus]	1580/1581 LS	158v		
270	Tichist Martinus Bohdanecenus	1600/1601 ZS	244v	bak. 9. 7. 1601 (Beránek, Bakaláři, s. 29); mag. 17. 8. 1604 (tamtéž, s. 55): Tichistes	
271	Tinctorius David Sukcenus	1605/1606 LS	267r	bak. 11. 9. 1607 (Beránek, Bakaláři, s. 36): Tinctoris	

⁸⁷ Dle RHB V, s. 342 se narodil v Říčanech.

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
272	Tobiae Martinus Curimenus	1587/1588 LS	190v	bak. 25. 9. 1589 (Beránek, Bakaláři, s. 21): Thobiae	kolegiátem ještě v ZS 1588/1589, kdy měl znovu zaplatit vstupní poplatky (fol. 194r)
273	Tobiae Valentinus Zatecenus	1589/1590 LS	199v	bak. 28. 8. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 22)	
274	Trebonius Crispinus	1563/1564 ZS	85r	bak. 7. 8. 1566 (MHUP I/2, s. 391)	
275	Trkwele Venceslaus	1545/1546 LS	16r		
276	Trubka a Rowin Venceslaus [Pragenus]	1594/1595 LS	219v	bak. 21. 5. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 26)	kolegiátem ještě v ZS a LS 1595/1596 (fol. 223r, 224r)
277	Tugurinus Duchoslaus Czaslawinus	1572/1573 LS	126v	bak. 21. 10. 1573 (MHUP I/2, s. 414)	osvobozen od vstupních poplatků, kolegiátem ještě v ZS 1574/1575 (fol. 133v)
278	Tuhansky de Brancez [Johannes] Jaroslaus [Lomnicenus]	1610/1611 LS	289r	bak. 20. 9. 1611 (Beránek, Bakaláři, s. 40)	
279	Tychist Georgius Bohdanecenus	1593/1594 ZS	214v	bak. 12. 7. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 25); mag. 7. 10. 1596 (tamtéž, s. 54): Tichistes	
280	Venceslai Adamus Zlucicenus	1587/1588 ZS	189v		
281	Vermilius Andreas Strakonicenus	1593/1594 LS	215r	bak. 17. 8. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 25)	kolegiátem ještě v ZS 1594/1595 (fol. 218v)
282	[Veuerinus] Ioan[nes] Pisceus	1553/1554 LS	45v	bak. 16. 6. 1557 (MHUP I/2, s. 367): Piscenus	
283	Veuerinus Ludovicus Guttember[genus]	1589/1590 ZS	198v		
284	[Vincentius] Ioannes Hradecenus	1542/1543 ZS	3v	bak. 9. 4. 1543 (MHUP I/2, s. 329)	v ZS 1543/1544 pokladník (fol. 6v)
285	Vlastilius Ioannes Zatecenus	1590/1591 ZS	203r	bak. 3. 7. 1591 (Beránek, Bakaláři, s. 22): Vrastilius	jako „starý“ student
286	Vobeslus Venceslaus Giczinus	1590/1591 ZS	203r		

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
287	Walua Matthaeus [Slanensis]	1549/1550 ZS	29v		v LS 1549/1550 pokladník (fol. 31r)
288	Welass [Vuelass] Ioannes Hradecenus	1546/1547 ZS	18v	bak. 26. 9. 1548 (MHUP I/2, s. 346): Welassius	v LS 1546/1547 pokladník (fol. 20r)
289	a Wladorze [Wladorsky] Ioannes Colonius	1580/1581 LS	158v		
290	Wodiczka Venceslaus Teutobrodenus	1596/1597 ZS	229r	bak. 11. 8. 1597 (Beránek, Bakaláři, s. 27): Wodiczka	
291	Wochius Esaias Strzelecenus	1605/1606 LS	267r	bak. 26. 6. 1607 (Beránek, Bakaláři, s. 35): Wochius Strzelicenus Silesius	
292	Wolfius [Volphinus] Paulus Ciglaiensis [!]	1584/1585 LS	175v		kolegiátem ještě v ZS 1585/1586 (fol. 179v)
293	Wossklaud Paulus Glatovinus	1601/1602 ZS	248v	bak. 23. 9. 1603 (Beránek, Bakaláři, s. 32)	
294	Zabonius Ioannes [Minczenus]	1562/1563 LS	81v	bak. 14. 6. 1564 (MHUP I/2, s. 378); mag. 20. 7. 1569 (tamtéž, s. 400)	jako famulus osvobozen od vstupních poplatků
295	Zachius Georgius Cziaslavinus	1602/1603 LS	253r	bak. 13. 9. 1605 (Beránek, Bakaláři, s. 34): Zachaeus	
296	[Zaluziansky Mathiades] Adamus Hradisstiensus	1580/1581 LS	158v	bak. 27. 8. 1581 (MHUP I/2, s. 432): Mathiades; mag. 13. 6. 1584 (tamtéž, s. 444)	
297	Zatecenus Mathias	1549/1550 LS	30r	bak. 14. 7. 1550 (MHUP I/2, s. 352)	
298	Zawieta Georgius Pragenus	1593/1594 LS	215r	bak. 14. 6. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 24)	kolegiátem ještě v ZS 1594/1595 (fol. 218v)
299	Zbytek a Kreyffenberk Venceslaus [Prahenus]	1591/1592 LS	208v	bak. 30. 6. 1593 (Beránek, Bakaláři, s. 23): a Grayfenperk	kolegiátem ještě v ZS 1592/1593 (fol. 211v: Greyfenberg)
300	Zhorsky Georgrius Cladrubenus	1592/1593 LS	212v	bak. 14. 7. 1595 (Beránek, Bakaláři, s. 24): Gregorius	

	Příjmení, jméno a udávaný původ alumna	Akademický rok a semestr vstupu do koleje	Odkaz na fol. účtů	Dosažené grady na UK (s datem)	Další informace o alumnovi obsažené v účtech
301	Ziabonius Jac[obus] Raudnicenus	1604/1605 ZS	260v	bak. 25. 5. 1605 (Beránek, Bakaláři, s. 32); mag. 27. 4. 1610 (tamtéž, s. 56): a Wyssetino	
302	Zluticenus Simon	1551/1552 ZS	37v	bak. 2. 11. 1552 (MHUP I/2, s. 358)	osvobozen od vstupních poplatků, v ZS 1551/1552 pokladník (fol. 38v)

PŘÍLOHA 2

Místa původu alumnů (Čechy a Morava)

- Bělá pod Bezdězem 218
Benešov 26
Beroun 40, 41, 209
Blatná 114, 249
Bohdaneč 270, 279
Boleslav ? 29
Brandýs n. L. 53, 55
Býkovec u Telče ? 7
Čáslav 35, 67, 70, 101, 157, 163, 213,
230, 233–235, 277, 295
Černovice 77
České Budějovice 31, 105, 161
Český Brod 9, 18 (?), 59
Dačice 147
Domažlice 52, 214, 256
Dvůr Králové 2, 16, 48, 58, 68, 135,
180, 247
Havlíčkův Brod 90, 96, 131, 290
Hlinsko 193, 227
Horšovský Týn 260
Hořice 100
Hostovice ? 154
Hradec Králové 10, 91, 102, 103, 128,
129, 205, 284, 288
Choceň 219
Chotěboř 89, 196
Chrudim 43, 44, 54, 65, 75, 106, 107,
259, 261
Janovice ? 109, 110
Jaroměř 42, 108, 149
Jičín 50, 80, 286
Jihlava 111, 292
Kadaň 19
Kladruhy 300
Klatovy 27, 47, 81–83, 94, 121, 204, 237,
293
Kolín 45, 289
Kouřim 30, 87, 88, 113, 212, 232, 244, 272
Kutná Hora 172, 173, 179, 283
Ledeč n. Sázavou 138
Litoměřice 8, 28, 266
Litomyšl 51, 71, 181, 231, 250
Lochenice 93
Lomnice n. Popelkou 60, 145, 278
Louny 150–152, 185, 255
Mělník 177
Milevsko 195
Mínice 294
Mirovice 32
Mnichovo Hradiště 296
Mníšek pod Brdy 66
Německý Brod viz Havlíčkův Brod
Nepřívěc 191
Netolice 21, 226
Nový Bydžov 33, 130
Nový Knín 123, 124
Nymburk 168
Pacov 141
Písek 37, 176, 252, 253, 268, 282
Plzeň 46
Poděbrady 178
Polička 73, 74
Praha 4, 6, 11, 13–15, 22, 24, 38, 49,
61–63, 72, 78, 79, 97, 112, 117, 119,
122, 137, 142, 144, 146, 153, 169, 170,
187, 190, 192, 199, 202, 208, 210, 211,
228, 269, 276, 298, 299
Prachatice 120, 254
Příbram 64
Rakovník 85, 86, 143, 155, 156, 189, 243,
262
Rokycany 84, 92, 160, 222
Roudnice n. Labem 57, 220, 221, 301
Říčany 265
Sedlčany 39, 229
Slaný 17, 34, 238–240, 287
Soběslav 245
Strakonice 76, 126, 167, 197, 207, 215,
281
Stříbro 216

Sušice 5, 118, 125, 223, 225, 258, 271
Tábor 56, 95, 115, 148, 183, 184, 224,
246, 267
Teplá 165
Touškov 263
Toužim 264
Třeboň 140, 274
Turnov 104, 186, 194, 198
Ústí n. L. ? 20
Velvary 23

Vimperk 134
Vodňany 98, 127, 136, 159, 203, 236,
242
Volyně 182, 251
Vysoké Mýto 132, 175 (?)
Žatec 12, 36, 99, 158, 166, 201, 273,
285, 297
Žďár n. Sázavou 200
Želetava 162, 164
Žlutice 188, 280, 302

ZWISCHEN DEN STÜHLEN Zum Angliederungsprozess der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag an die Deutsche Karls-Universität 1938–1945

FRANZISKA STOFF

BETWEEN THE CHAIRS

On the Process of Incorporation of the German Academy of Music and Theatre Arts in Prague into the German Charles University, 1938–1945

Discussions about a change in the status of the German Music Academy in Prague started soon after the signing of the Munich Treaty. Of the two proposals – either a move to the Sudetenland or incorporation into the Prague University – the latter won more support. It was vigorously backed especially by Professor Gustav Becking. The article follows the background of the whole process, which was treated even on the ministerial level, and traces the subsequent developments of the Academy, which had a non-standard position within the German Charles University and was subjected to war-time ideologisation. The author also follows the lives of the main protagonists of this process.

Key words: Die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag / German Academy of Theatre Arts in Prague – Deutsche Karls-Universität in Prag / German Charles University in Prague – Fidelio F. Finke – Gustav Becking

Einleitung

Das *Hochschulinstitut für Musik und darstellende Kunst bei der deutschen Karls-Universität* entstand 1940 durch die Übernahme der *Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag* in die Verwaltung des Deutschen Reiches. Im Frühjahr 1945 ging es als *Musikinstitut bei der deutschen Karls-Universität* in den Kriegswirren unter.¹ Es nimmt durch seine Wurzeln in Böhmen und durch die Art seiner Einbettung in universitäre Zusammenhänge eine Sonderstellung ein. Gleichzeitig sind hier aber auch Phänomene zu beobachten, die einen allgemeinen Einblick in einen Teil der Musikhochschullandschaft im sogenannten „Dritten Reich“ geben. Leider liegen bisher nur sehr wenige wissenschaftliche Beiträge vor, die sich seiner Erforschung widmen.² Die archivalischen Quellen zum Institut

¹ Vgl. Liste der restlichen Archivalien im Anhang.

² Vgl. Peter BRÖMSE, *Das Prager Konservatorium und die Deutsche Akademie für Musik und Darstellende Kunst in Prag*, in: Peter Brömse (Hg.), *Musik und Musikwissenschaft*, München 1989 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste 10), S. 37–51. Brömse schrieb diese Zusammenfassung als Zeitzeuge, beriet sich mit dem ehemaligen administrativen Leiter der Akademie Friedl Stratil und dem ehemaligen Direktor Fidelio F. Finke, nutzte jedoch keine Archivalien und war wohl auch selbst befangen. Er wirkte nach 1945 als Professor für Musikpädagogik an der Justus Liebig Universität in Gießen. Aufsätze

und seiner Vorgängereinrichtung verteilen sich zudem auf mehrere Standorte in Prag und Berlin und weisen große Lücken auf, die bisher noch nicht geschlossen werden konnten; oft handelt es sich um Parallelbestände. Der vorliegende Aufsatz will sich daher an der Forschungsarbeit auf zweierlei Arten beteiligen: zum einen mit einer Zusammenstellung der bisher bekannten Quellenbestände zum Hochschulinstitut und seiner Vorgängerinstitution (vgl. die Liste im Anhang) und zum anderen mit einer Fragestellung, die in den vorhandenen wenigen Veröffentlichungen bisher noch nicht ausführlich zur Sprache kam, und an der sich sowohl die erwähnte Sonderstellung als auch allgemeinere Phänomene zeigen lassen: Wie gestaltete sich die Anbindung des Hochschulinstitutes an die Deutsche Karls-Universität? Eine Frage, die sich nicht so einfach beantworten lässt, wie es zunächst vielleicht scheinen mag.

Blickt man in die Jahresberichte und Verzeichnisse der Universität, lässt sich die Deutsche Akademie für Musik oder ein Hochschulinstitut für Musik nicht sofort finden. Lediglich der Bericht des Rektors der Deutschen Karls-Universität über das Studienjahr 1938/39 erwähnt „die Beratungen betr. Angliederung der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst“.³ Im Geschäftsverteilungsplan des Amtes VIII Musik im Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung wird das Prager Hochschulinstitut jedoch, genau wie auch die anderen Hochschulinstitute in Breslau und Königsberg, unter der Rubrik *Hochschulinstitute bei den Universitäten* geführt.⁴ Warum taucht es in den Berichten der Universität nur einmal ausnahmsweise auf?

Im Folgenden wird dieser Frage in mehreren Etappen nachgegangen: Nach einer Darstellung der Vorgeschichte der *Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag* und der personellen Verbindungen zwischen Universität und Akademie, sowie der Vorgeschichte musikalischer Institute an Universitäten überhaupt, wird die Frage der Eingliederung orientiert am tatsächlichen Verlauf thematisiert: Nach der Darstellung der Interimsphase zwischen dem Münchner Abkommen und dem Einmarsch der Wehrmacht in Prag wird die nach 1939 in Prag und Berlin im Raum stehende „Vision“ einer universalen Hochschule in den Blick genommen. Es folgen nähere Erläuterungen zu den Kompetenzstreitigkeiten zwischen dem Reichserziehungsministerium und dem Propagandaministerium mit ihren Auswirkungen auf die Eingliederung, Erläuterungen zur endgültigen Auflösung des *Vereins Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag* und abschließend die Darstellung des „Notbetriebs“ in neuer Form ab Januar 1945, der in gewisser Weise wieder zu den Wurzeln musikalischer Institute an Universitäten zurückführt.

einer jüngeren Generation stammen bisher lediglich von Torsten FUCHS (†), *Die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag – Gründung und Strukturwandel im Spiegel neu erschlossener Dokumente*, in: Andreas Wehrmeyer (Hg.), *Musik im Protektorat Böhmen und Mähren (1939–1945). Fakten – Hintergründe – Historisches Umfeld*, München 2008 (Veröffentlichungen des Sudetendeutschen Musikinstituts, Berichte 6), S. 63–87, und DERS.: *Die Prager Musikakademie als Vorbild für die Dresdener Musikhochschule nach 1945*, in: Kathrin Eberl-Ruf – Wolfgang Ruf (Hgg.), *Musikkonzepte – Konzepte der Musikwissenschaft*, Kassel 2000 (Internationaler Kongress der Gesellschaft für Musikforschung 1998), S. 129–135.

³ Vgl. Ernst OTTO, *Bericht über das Studienjahr 1938/39* (weiter Bericht), in: Bericht der Deutschen Karls-Universität in Prag über die Studienjahre 1936/37, 1937/38, 1938/39, Prag 1942. Für den Hinweis und auch die Idee für die Fragestellung danke ich ganz herzlich dem Archivar Tomáš Rataj.

⁴ Vgl. Berlin, Bundesarchiv (weiter BA), Bestand 4901 (Reichserziehungsministerium), Nr. 12601, Schreiben vom 19. Januar 1942 anlässlich der Errichtung einer Abteilung VIII Musik. Der Plan unter der Rubrik „d. Hochschulinstitute bei den Universitäten“ nennt auch noch das Hochschulinstitut in Würzburg (im Entstehen).

Vorgeschichten

Die Akademie für Musik und darstellende Kunst

Die Vorgängereinrichtung des Hochschulinstituts für Musik und darstellende Kunst an der Deutschen Karls-Universität, die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst, war zu keinem Zeitpunkt ihres Bestehens administrativ mit der Universität verbunden. Sie wurde bis zum Herbst 1938 durch einen Verein, den *Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag*, betrieben und finanziert und erhielt außerdem eine Subvention vom tschechoslowakischen Staat.⁵ Die Vereinsmitglieder und die Angestellten der Akademie verstanden sich als NachfolgerInnen und ihre Akademie als „Schwesterinstitut“ des alten Prager Konservatoriums, welches bei seiner Gründung durch den Verein zur Beförderung der Tonkunst in Böhmen im Jahr 1810/11 deutschsprachig betrieben worden war, sich im Zuge des Erstarkens der tschechischen Nationalbewegung zu einem zweisprachigen Institut entwickelt hatte und nach dem Ende des ersten Weltkriegs vom tschechoslowakischen Staat übernommen worden war.⁶ Die Struktur der Abteilungen orientierte sich am Modell des alten Konservatoriums. Nach einem Prospekt aus dem Schuljahr 1930/31 gliederte sich die Akademie in eine Mittel- und eine Meisterschule. Die Mittelschule umfasste folgende Abteilungen:

- I. Instrumentalabteilung (6/7 Jahrgänge)
- II. Klavierabteilung (7 Jahrgänge)
- III. Abteilung zur Heranbildung von Organisten und Chorregenten (4/5 Jahrgänge)
- IVa. Kompositionsschule (5 Jahrgänge), IVb. Dirigentenschule (2 Jahrgänge)
- V. Gesangs- und Opernschule (5/6 Jahrgänge)
- VI. Schauspielabteilung (3 Jahrgänge)
- VII. Musikpädagogische Abteilung (2 Jahrgänge)
Meisterschule

Die Musikpädagogische Abteilung hatte zum einen die Ausbildung von Musiklehrern für Musikschulen und den Privatunterricht zum Ziel, zum anderen die „Ausbildung von Gesangs- und Musiklehrern aller Kategorien für Volks-, Bürger-, Mittel- und Fachschulen“.⁷ Sie war besonders für die Weiterbildung der Schüler der künstlerischen Fächer der Akademie gedacht, hatte also gegenüber diesen eine in gewisser Weise herausgehobene Funktion. Das Mindestalter der Studierenden lag bei 18 Jahren.

⁵ Vgl. *Verein Deutsche Akademie für Musik u. darstellende Kunst in Prag. Jahresbericht Nr. 2–15*, Vereinsjahre 1920–1934, Schuljahre 1920/21–1934/35, Prag 1921–1935, und Berlin, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bestand Gesandtschaft Prag (weiter PA-GesP), Karton 24, Paket 28/6, Schreiben Fidelio F. Finkes vom 8. Februar 1938 (G.Z. 230/A.). Demnach konnte das Kuratorium mit November 1938 den Lehrenden kein Gehalt mehr zahlen.

⁶ Vgl. Franziska STOFF, „Lebhafte Fühlungnahme mit dem Ausland“? *Institutionelle Beziehungen zwischen Berlin und Prag auf der Ebene der musikalischen Ausbildung*, in: Simone Hohmaier (Hg.), *Jahrbuch des Staatlichen Instituts für Musikforschung, Preußischer Kulturbesitz (weiter JSIM) 2013 (2014)*, S. 309–333, hier S. 313f.

⁷ Vgl. Berlin, Bundesarchiv (weiter BA), Bestand R 57 NEU (Deutsches Auslands-Institut), Nr. 1148 (22), darin: Nr. 25375 (Prospekt).

In der – der Mittelschule übergeordneten – Meisterschule konnte man die Fächer Komposition, Violine und Klavier studieren.⁸

Zur Vorgeschichte personeller Verbindungen

Personelle Verbindungen zwischen der Prager Universität und der *Akademie für Musik und darstellende Kunst*, sowie mit dem alten Prager Konservatorium, hatten in Prag eine längere Tradition. Sie wurde vermutlich begründet durch das langjährige Direktionsmitglied und den Musikgeschichtslehrer des alten Prager Konservatoriums August Wilhelm Ambros. Dieser hatte noch 1858 die Festschrift des Konservatoriums zum 50-jährigen Jubiläum verfasst,⁹ veröffentlichte 1869 den ersten Teil seiner Geschichte der Musik und wurde im selben Jahr zum ersten außerordentlichen Professor für Musikwissenschaft der noch ungeteilten Prager Universität berufen.¹⁰

Heinrich Wilhelm Rietsch, der zwischen 1900 und 1927 als ordentlicher Professor für Musikwissenschaft an der Deutschen Karls-Universität wirkte und das durch ihn begründete Institut für Musikwissenschaft leitete, unterrichtete nicht am Konservatorium beziehungsweise nach 1919/20 an der Musikakademie. Er war aber durch seine Mitgliedschaft im *Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag*, dessen Kuratoriumsmitglied bzw. stellvertretender Präsident des Kuratoriums er seit der Gründung des Vereins bis zu seinem Tod war, eng mit ihr verbunden, wie auch andere Professoren der Universität, die zeitweilig dem Kuratorium angehörten.¹¹ Rietsch arbeitete außerdem in der (durch seinen Vorgänger Guido Adler mitbegründeten) *Deutschen Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen*,¹² die auch Stipendien an Akademieschüler vergab,¹³ mit Vereinsmitgliedern und Lehrern der Akademie zusammen.¹⁴ Gustav Becking, Nachfolger Rietschs und Ordinarius an der Deutschen Karls-Universität seit 1930, hatte ihn in diesen Gremien beerbt.¹⁵ Er war Obmann der Abteilung Tonkunst

⁸ Vgl. ebenda.

⁹ Vgl. August Wilhelm AMBROS, *Das Conservatorium in Prag. Eine Denkschrift bei Gelegenheit der fünfzigjährigen Jubelfeier der Gründung*, hrsg. vom Vereine zur Beförderung der Tonkunst in Böhmen, Prag 1858.

¹⁰ Vgl. Volker KALISCH (Friedrich BLUME), *Ambros, August Wilhelm*, in: Ludwig Finscher (Hg.), *Musik in Geschichte und Gegenwart, Personenteil*, Bd. 1, Kassel u.a. 1999, Sp. 583–586; Peter BRÖMSE, *Das Fach Musikwissenschaft an der Universität Prag*, in: Peter Brömse (Hg.), *Musik und Musikwissenschaft*, München 1989 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste 10), S. 15–35.

¹¹ Vgl. die Tabelle im Anhang 1 für die Universitätsangehörigen, die im Kuratorium oder Lehrkörper der Akademie vertreten waren.

¹² Ab 1924 nannte sie sich *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik*, ab 1938 *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste in Prag*, ab 1941 *Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag*, vgl. Alena MIŠKOVÁ – Michael NEUMÜLLER, *Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (Německá akademie věd v Praze). Materiály k dějinám a inventář archivního fondu. 1891–1945 / Die Gesellschaft zur Förderung Deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag). Materialien zu ihrer Geschichte und Inventar des Archivbestandes*, Prag 1994, S. 36–40.

¹³ Vgl. ebenda, S. 42–45.

¹⁴ Vgl. ebenda, S. 51–65 (Mitgliederverzeichnis). Mitglieder waren neben Adler zum Beispiel: Heinrich Rietsch, Gustav Becking, Robert Mayr-Harting, August Sauer (Universitätsangehörige, Kuratoriumsmitglieder der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst), Theodor Veidl (Lehrer/Professor an der Universität und an der Akademie), Alexander Zemlinsky, Romeo Finke, Georg Szell (Lehrer/Professor an der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst).

¹⁵ Vgl. die Tabelle im Anhang 1.

der *Deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die tschechoslowakische Republik*, später *Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag*¹⁶ und außerdem seit 1929 stellvertretender Präsident im *Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag*.¹⁷ Der Anteil der Universitätsangehörigen im Kuratorium und unter den Lehrern des Hochschulinstituts insgesamt nahm aus bisher unbekanntem Gründen nach 1933 ab. Im Jahr 1940 unterrichteten noch zwei langjährige Lehrer der Akademie auch an der Universität: der Lehrer für Schauspiel, Karl Birk, und der Theorielehrer Theodor Veidl.¹⁸

Zur Geschichte musikalischer Ausbildungsinstitute an Universitäten

Als das Prager Hochschulinstitut gegründet wurde, bestanden bereits musikalische Ausbildungsinstitute innerhalb von Universitäten. Allerdings hatten diese Institute eine ganz andere Vorgeschichte: Um einem von den Zeitgenossen empfundenen Niedergang der Kirchenmusik entgegenzuwirken, waren Anfang des 19. Jahrhunderts staatlich geförderte Institute zur musikalischen Bildung innerhalb von Universitäten gegründet worden. Sie stellen in ihrer Art die frühesten staatlich finanzierten musikalischen Ausbildungsorte dar. Als erste derartige Einrichtung gilt das durch die Initiative Joseph Fröhlichs 1804 in Würzburg innerhalb der Universität begründete *Akademische Musikinstitut*, welches sich der musikalischen Bildung der Studierenden, der Seminaristen der Lehrerbildungsanstalten und der Gymnasiasten widmete. Es wurde zunehmend selbstständig und löste sich 1875 wohl endgültig von der Universität.¹⁹ Gleich drei Gründungen zog eine Denkschrift Carl Friedrich Zelters in Preußen nach sich, der 1803/04 – ob er mit Fröhlich in Kontakt war, ist bisher nicht bekannt – eine Anregung zur Hebung des kirchenmusikalischen Ausbildungsstands und zur musikalischen Bildung „kleinerer Schullehrer“ vorgelegt hatte, die er 1811 konkretisierte.²⁰ In der Folge wurden an den beiden zwischen 1810 und 1811 neugegründeten preußischen

¹⁶ Becking war seit dem 18. März 1931 wirkliches Mitglied der Gesellschaft. Vgl. Prag, Národní archiv (weiter NA), Bestand Ministerstvo školství a národní osvěty (weiter MŠANO), Karton 541, Mappe: 1 10-W 17, darin: *Jahresbericht der Deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die tschechoslowakische Republik*, Prag 1937, besonders S. 34 und 63–69. Wirkliche Mitglieder waren zu diesem Zeitpunkt auch noch Theodor Veidl seit dem 28. März 1928 und Georg Szell seit dem 31. März 1931 (sein Name ist in dem Exemplar nachträglich mit Bleistift gestrichen), in der Abteilung Tonkunst waren vertreten: Veidl und Szell (letzterer wieder nachträglich mit Bleistift gestrichen), korrespondierendes Mitglied war zum Beispiel Romeo Finke, Direktor i.R. (früher wirkliches Mitglied). Vgl. außerdem ebenda, Mappe: 40–43, 17-01, darin die Schreiben vom 15. 1. 1940 (die geplante Prager Akademie der Wissenschaften darf nicht hinter den Deutschen Akademien zurückstehen), 30. November 1940 (die Gesellschaft soll nach Umwandlung in eine Akademie ebenfalls vom Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag verwaltet werden), Januar 1942 (Umwandlung der Deutschen Gesellschaft in die Deutsche Akademie mit dem 8., bzw. 29. Dezember 1941) und die Mitgliederliste vom 31. Januar 1942 (Musik: Becking, Veidl u.a.).

¹⁷ Vgl. *Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag. 11. Jahresbericht. Vereinsjahr 1929. Studienjahr 1929/30*, Prag 1930, S. 10 und 14.

¹⁸ Veidl unterrichtete seit 1929, Birk seit 1925 an der Universität. Vgl. *Personalverzeichnis der Deutschen Karls-Universität 1934/35–36/37*, *Personal- und Vorlesungsverzeichnis der Deutschen Karls-Universität 1942/43–1945* und *Ordnung der Vorlesungen in Prag 1934–40*.

¹⁹ Das Institut war aus dem von Fröhlich seit 1797 geleiteten *Verein musikalischer Akademiker* hervorgegangen. Vgl. Dieter KIRSCH u.a. (Hg.), *Vom Collegium Musicum zur Musikhochschule/Hochschule für Musik in Würzburg: 200 Jahre akademische Musikausbildung in Würzburg; Festgabe für das Jubiläumsjahr 1997*, Würzburg 1997, bes. S. 5, 10, 16–17 und 26. Vgl. auch: Roland HÄFNER, *Hochschule für Musik Würzburg*, Würzburg 1979.

²⁰ Zelter reichte diese zunächst beim Kurator der Akademie der Künste und Staatsminister Carl August von Hardenberg, später in leicht geänderter Form beim König selber ein, weitere Schriften folgten. Vgl. den Abdruck

Universitäten in Breslau (1815) und Berlin (1822), sowie der bereits bestehenden Albertina in Königsberg (1811/1812/1824)²¹ kirchenmusikalische Institute beziehungsweise Seminare eingerichtet. Sie widmeten sich der musikalischen Bildung von angehenden Lehrern und Kirchenmusikern, der Studierenden der jeweiligen Universitäten und zum Teil der örtlichen Gymnasiasten.²² Während die Berliner *Akademie für Kirchenmusik* sich organisatorisch spätestens nach Zelters Tod von der Universität löste²³ und nachweislich ab 1875 als eine der Unterrichtsanstalten der *Akademie der Künste* geführt wurde,²⁴ blieben die Institute in

und Kommentar bei: Georg SCHÜNEMANN, *Carl Friedrich Zelter, der Begründer der preußischen Musikpflege*, Berlin 1932, S. 10–19, 23ff. und 37.

- ²¹ Die Jahre können je nach Interpretation als Gründungsjahr ausgelegt werden. Georg Sowa gibt 1811 an, Schünemann berichtet jedoch, dass am 11. Juli 1811 zunächst eine Eingabe des Dekans „Dr. Wedeke“ um Gesangsunterricht für „Predigt- und Schulamtskandidat[en]“ erfolgte und Unterricht ab Januar 1812 begann. Der erste Musikdirektor des *Instituts für Kirchenmusik*, gleichzeitig Musiklehrer der Universität wurde demnach erst 1824 ernannt. Vgl. Georg SOWA, *Die Anfänge institutioneller Musikerziehung in Deutschland (1800–1843). Pläne, Realisierung und zeitgenössische Kritik. Mit Darstellung der Bedingungen und Beurteilung der Auswirkung*, Regensburg 1973 (Studien zur Musikgeschichte des 19. Jahrhunderts), S. 120, und SCHÜNEMANN, *Zelter*, S. 39–41. Vgl. auch KOSSMALLY und CARLO [d. i. Carl Heinrich HERZEL] (Hg.), *Schlesisches Tonkünstler-Lexikon*, 4 Hefte in einem Band (Nachdruck Olms) Hildesheim/New York 1982, S. 196–200, hier S. 197; Theodor SIEBS, *Sonderabdruck aus dem zweiten Teile der Festschrift des hundertjährigen Bestehens der Universität Breslau. Das Königliche Akademische Institut für Kirchenmusik bei der Universität Breslau*, Breslau 1911; Karl REHBERG, *Geschichte des Instituts für Kirchen- und Schulmusik in Königsberg/Pr.*, in: *Musik des Ostens* 8, 1982, S. 155–168, und Lucian SCHIWIEZ, *Musikausbildung für den Dienst in Kirche und Schule an der Universität Königsberg in ihrem bildungspolitischen und institutionsgeschichtlichen Kontext*, in: Ekkehard Ochs u.a. (Hgg.), *Universität und Musik im Ostseeraum*, Berlin 2007 (Greifswalder Beiträge zur Musikwissenschaft 17), S. 241–251. Schiwiez geht auch auf die Jahrhundertelange, jedoch zeitweilig verkümmerte Musiktradition an der Albertina ein, an der demnach zahlreiche Königsberger Musiker unterrichtet hatten.
- ²² Vgl. SCHÜNEMANN, *Zelter*, S. 38–45. Lucian Schiwiez nennt außerdem den ab 1828 bestehenden Plan an der dritten preußischen Neugründung, der Universität Bonn (gegr. 1818), ein musikalisches Institut zu errichten. Der Plan scheiterte demnach an der Konkurrenz zwischen dem Akademischen Musikdirektor Breidenstein und Zelter. Vgl. SCHIWIEZ, *Musikausbildung Königsberg*, S. 246.
- ²³ Diese Trennung ist mit der Berufung von Adolf Bernhard Marx als Nachfolger Zelters an die Universität verknüpft: man traute ihm offenbar aufgrund seiner jüdischen Abstammung die Leitung der Kirchenmusik nicht zu, womit die Anbindung des Instituts an die Universität durch Personalunion nicht mehr gegeben war. Vgl. Max SCHIPPKE, *Festschrift zur Feier des hundertjährigen Jubiläums des staatlichen Akademischen Instituts für Kirchenmusik in Berlin 1822–1922*, Berlin-Charlottenburg 1922, S. 15.
- ²⁴ Wo genau das Institut nach dem Tode Zelters angesiedelt war, wie und wann sich die Verbindung zur Universität im Detail löste, bedarf noch weiterer Nachforschungen. Die bisherigen Veröffentlichungen beschreiben eine Gründung innerhalb der Universität und die recht bald folgende Selbstständigkeit des Instituts (Schünemann, Dinglinger), allerdings auch eine fortbestehende Verbindung zur Universität bis zu Zelters Tod (Schippe). Vgl. SCHÜNEMANN, *Zelter*, S. 42–45; SCHIPPKE, *Festschrift*, S. 9–10 und 15; Wolfgang DINGLINGER, *Zelters Musikalische Bildungsanstalt und die Gründung des Instituts für Kirchenmusik*, in: Christian Filips (Hg.), *Der Singmeister Carl Friedrich Zelter, 1758–1832*, Mainz 2009, 118–123, hier S. 119 und 121. In den aus den 30er Jahren stammenden Findbüchern des *Geheimen Staatsarchives* ist das *Institut für Kirchenmusik* als Ausbildungsinstitut nur innerhalb der *Akademie der Künste* erwähnt, Transfers nicht mehr erhaltener Akten, die ebenfalls verzeichnet sind, lassen jedoch auf eine Bearbeitung der Angelegenheiten in der Abteilung U III (Volksschulen) schließen, welche sich weder den Universitäten, die unter U I, noch der Akademie der Künste widmete, die unter U IV, „Kunstsachen“, verwaltet wurde. Vgl. Berlin, Geheimes Staatsarchiv, Stiftung Preußischer Kulturbesitz (weiter GStA), *Findbuch Bestand GStA PK, I. HA Rep. 74 Kultusministerium, Va Sekt. 2 Tit. X Nr. 4, Bd. 2, Bestand vom 18. Jahrhundert bis 1934*, mit Zusammenlegung des Preußischen Ministeriums für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung (Kultusministerium) mit dem Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung und ebenda: Rep. 76 Ve, Kunst, *Findbuch*, Bd. 3, Sektion 17, Kunstakademie Berlin, Abt. IV (Mitglieder, Lehrer), Nr. 32, Kirchenmusikinstitut. Bd. 1–22, (1822–1934), Bd. 1 als fehlend vermerkt, außerdem die Bemerkung: „1913 von U III überwiesen“. Ein verschollenes Aktenstück zur Vorgeschichte des Instituts, welches Schünemann erwähnt, wurde dem Namen nach unter U IV Kunstsachen verwaltet: „U. IV 32, Nr. 1“. Da die Nummerierung (Nr. 32) mit den oben verzeichneten Akten übereinstimmt, könnte man vermuten, dass sie zwischen den Abteilungen hin und hergeschoben wurden.

Breslau und Königsberg – nunmehr als einzige ihrer Art – mit den Universitäten und besonders den musikwissenschaftlichen Instituten personell eng verbunden. Zuletzt wurden sie sogar durch die jeweiligen Ordinarien geleitet.²⁵ Die deutschen Kirchenmusikinstitute an den Universitäten erlebten – gemeinsam mit den unabhängig oder an Musikhochschulen bestehenden Einrichtungen – zwei wesentliche Fortentwicklungen: Zunächst wurden sie durch die nach dem Ersten Weltkrieg sich entwickelnde „Kestenbergs-Reform“²⁶ besonders in ihrer Ausrichtung auf die Musikerziehung neu aufgestellt. Königsberg nahm die Ausbildung der Studierenden des neuen künstlerischen Lehramtsstudiengangs Musik bereits 1924 auf, Breslau begann Pfingsten 1931 zunächst mit einer viersemestrigen Vorbereitung.²⁷ Die Berliner Akademie für Kirchen- und Schulmusik hatte für sie eine Vorbild- und

Vgl. SCHÜNEMANN, *Zelter*, S. 37. Schippke wiederum nennt die maßgebliche, ebenfalls nicht mehr vorhandene Gründungsakte im Preußischen Ministerium für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung, „U III Berlin Teil V vol Iff“, was auf die Abt. Volksbildung verweist. Vgl. SCHIPPKE, *Festschrift*, S. 9.

²⁵ Breslau: Das Institut bestand schon vor Errichtung der Professur für Musikwissenschaft, es wurde zunächst geleitet von Oberlandesgerichtsrat von Winterfeldt und Professoren der philosophischen und medizinischen Fakultät. Otto Kinkeldey, ein Lehrer des Instituts, wurde 1910 habilitiert und erhielt den Professortitel. Auf Kinkeldey folgte 1915 Max Schneider als außerordentlicher Musikprofessor, 1920 wurde er Ordinarius bis 1928, 1929 kam Franz Arnold Schmitz. In der Ära Schmitz erfolgte die Gründung des Hochschulinstituts für Kirchen- und Schulmusik, vermutlich nach 1938. Es bestand eine enge Zusammenarbeit zwischen Hochschulinstitut und Universität. Vgl. Theodor STIEBS, *Sonderabdruck*; Fritz FELDMANN, *Das Hochschulinstitut für Kirchen- und Schulmusik in Breslau. Parallelen und Abweichungen im Hinblick auf das Königsberger Institut*, in: *Musik des Ostens* 8, 1982, S. 169–180; Hubert UNVERRICHT, *Musik und Musikwissenschaft in Praxis, Lehre und Forschung an der Universität Breslau*, in: *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, Sigmaringen 1988, S. 259–272; Rudolf WALTER, *Kirchen- und Schulmusik-Studium an der Universität Breslau*, in: *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, Würzburg 2000, S. 357–366. Königsberg: Joseph Müller-Blattau habilitierte sich 1922, erhielt das Promotionsrecht und gründete das Musikwissenschaftliche Seminar, gleichzeitig verwaltete er das Amt des Universitätsmusikdirektors, ab 1924 leitete er das Institut für Kirchen- und Schulmusik. Später suchte für die Leitung andere zu gewinnen: Hugo Hartung, Otto Stoll, Walter Kühn. Im Jahr 1932 wurde er gegen seinen Willen vom Senat wieder zur Leitung berufen. 1935 ging Müller-Blattau, ihm folgte 1937 Hans Engel als außerordentlicher Professor, er wurde 1944 Ordinarius. Vgl. FELDMANN, *Institut Breslau*, S. 171, und REHBERG, *Institut Königsberg/Pr.*, S. 157, außerdem die Überlieferung des Schriftwechsels zwischen Berlin und Breslau, bzw. Königsberg im Archiv der Universität der Künste Berlin und dem Bundesarchiv Berlin. Vgl. Berlin, Archiv der Universität der Künste (weiter UdKA), Bestand 2, Nr. 13 (Institut für Kirchen- und Schulmusik in Königsberg Pr. 1925–1937), Nr. 5 (Musikalisches Institut an der Universität Breslau, 1931–1937), Nr. 7 (Korrespondenz mit dem Breslauer Institut 1937–1939, 1942), Nr. 6, (Korrespondenz der Berliner Hochschule mit Breslau, 1939–1944) und BA, Bestand R 56/II, Nr. 190, darin die Mappes: Korrespondenz Königsberg, 1937–1944.

²⁶ Benannt wurde die Reform nach ihrem Initiator Leo Kestenbergs, Vgl. SCHIWIEZ, *Musikausbildung Königsberg*, S. 247. Zur Kestenbergs-Reform vgl. auch Dietmar SCHENK, *Musikhochschule*, S. 88–89, 92 und 160–162; Ullrich GÜNTHER, *Die Schulmusikerverziehung von der Kestenbergs-Reform bis zum Ende des Dritten Reiches*, Darmstadt 1967, und Leo KESTENBERG – Walther GÜNTHER, *Prüfung, Ausbildung und Anstellung der Musiklehrer*, Berlin 1925, 2. Auflage.

²⁷ Vgl. SCHIWIEZ, *Musikausbildung Königsberg* S. 247, Schiwietz gibt allerdings 1930 als Datum für den Start der neuen Lehramtsausbildung in Breslau an. Er bezieht sich dafür auf Gerhard BRAUN, *Die Schulmusikerverziehung in Preußen von den Falkschen Bestimmungen bis zur Kestenbergs Reform*, Kassel u.a. 1957 (Musikwissenschaftliche Arbeiten 11), S. 84ff., und REHBERG, *Institut Königsberg/Pr.*, S. 157. Die Erinnerungen Fritz Feldmanns an Breslau im selben Band legen einen früheren Beginn nahe. Vgl. FELDMANN, *Institut Breslau/Königsberg*, S. 169–173. Aufschluss geben die von den bisherigen Veröffentlichungen noch nicht herangezogenen Archivalien im Archiv der Universität der Künste, Bestand 2 (Institut für Kirchen- und Schulmusik), Nr. 33 (Chronik des Institutes 1921–1934, weitere Bände), mit Nennung der Bewerber und Absolventen aus Breslau und Königsberg; außerdem die oben bereits genannten Korrespondenzen zwischen Berlin und Breslau, bzw. Königsberg. Vgl. ebenda, Nr. 13 (Institut für Kirchen- und Schulmusik in Königsberg/Pr.), besonders das Schreiben von Josef Müller-Blattau vom 9. 3. 1934 (Abschrift) an den Minister für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung, in welchem er die Geschichte des Instituts erläutert und gleichzeitig um die Einrichtung von rein künstlerischen Studiengängen bittet. Eugen Bieder, der Direktor der Hochschule für Kirchen- und Schulmusik,

Prüfungsfunktion, da Prüfungen für das höhere Lehramt in Berlin oder durch Berliner Vertreter abgenommen wurden.²⁸ Nach 1933 waren die Institute in Breslau und Königsberg dann Bestandteil einer Welle von Gründungen bzw. der Umwandlungen oder Umbenennungen bestehender musikalischer Ausbildungsinstitute in Musikhochschulen.²⁹ Ab 1938 firmierten beide Institute unter dem Namen „Hochschulinstitut für Musikerziehung und Kirchenmusik“.³⁰ Nach 1941 war für beide Institute auch der Name „Hochschulinstitut für Musikerziehung“ gebräuchlich, was vermutlich mit der Umbenennung der Berliner Hochschule für Musikerziehung und Kirchenmusik in „Hochschule für Musikerziehung“ zu tun hatte.³¹ Die Institute in Breslau und Königsberg gingen dem Prager Hochschulinstitut zeitlich voraus. Sie hatten damit zwangsläufig Vorbildcharakter trotz ihrer kirchen- und schulmusikalischen Prägung.

um eine Stellungnahme gebeten, beurteilte das Anliegen ungünstig. Vgl. auch Nr. 5 (Musikalisches Institut an der Universität Breslau, 1931–1937), u.a. mit dem Schreiben Kestenbergs vom 13. 4. 1931, U IV Nr. 20883, U I, in welchem er den Direktor der Akademie für Kirchen- und Schulmusik in Berlin, Hans-Joachim Moser, um seine Stellungnahme zum Antrag der philosophischen Fakultät der Universität Breslau bittet, Studierenden des Musikalischen Instituts der Universität zu genehmigen, die ersten 4 Semester des künstlerischen Lehramtsstudiums in Breslau bei voller Anrechnung absolvieren zu dürfen. Aus den folgenden Schreiben und Gutachten geht eine Eröffnung zu Pfingsten 1931 hervor, zunächst als „Abteilung für Schulmusik“ am „Musikalischen Institut“ der Universität. Vgl. besonders das Schreiben des Preußischen Ministers für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung vom 21. Mai 1931, U IV 21238, U I.

²⁸ Vgl. REHBERG, *Institut Königsberg/Pr.*, S. 157. Ab ca. 1941 wurde versucht, eigene Prüfungsämter in Breslau und Königsberg zu errichten. Die Diskussionen zogen sich bis in den Oktober 1944 und wurden vermutlich nicht zu Ende geführt. Vgl. BA, Bestand R 56/II, Nr. 190, darin die Mappe: Korrespondenz Königsberg, Institut für Kirchenmusik, generelles, 1938–1944, und UdKA, Bestand 2, Nr. 6, Korrespondenz der Berliner Hochschule mit Breslau, 1939–1944. Im Falle Breslaus wurde im Zuge der allgemeinen Verkürzung des Studiums auf 6 statt 8 Semestern erreicht, dass die Ausbildung vollständig dort erfolgen konnte, was schon länger versucht worden war. Vgl. ebenda, Nr. 5, Schreiben vom 20. Juli 1934.

²⁹ Diese Gründungswelle bedarf noch weiterer Erforschung. Erste Untersuchungen legen die Vermutung nahe, dass größere Ambitionen bestanden, die jedoch nicht realisiert werden konnten. So nennt der Geschäftsverteilungsplan des Amtes V (Volksbildung) im Reichs- und Preußischen Ministerium für Wissenschaft, unter: „Besondere Angelegenheiten, einschließlich Personalien, Haushalts-, Kassen- und Rechnungswesen sowie Bauangelegenheiten der Musikhochschulen“ die folgenden Institutionen, getrennt in Reich und Preußen: Reich: Akademie der Tonkunst in München, Landeskonservatorium der Musik in Leipzig, Württembergische Hochschule für Musik in Stuttgart, Bayerisches Staatskonservatorium Würzburg, Hochschule für Musik in Weimar, Städtische Akademie für Tonkunst (Musikschule und Hochschule für Musik in Darmstadt), Städtische Musikhochschule in Mainz, Badische Hochschule für Musik in Karlsruhe, Städtische Hochschule für Musik und Theater und Konservatorium für Musik in Mannheim, Lübecker Staatskonservatorium und Hochschule für Musik in Lübeck; Preußen: Hochschule für Musik in Berlin, Hochschule für Musik in Köln, Hochschule für Musikerziehung und Kirchenmusik in Berlin, Hochschule für Musik (im Entstehen) in Frankfurt a. M., Meisterschulen für musikalische Komposition bei der Akademie der Künste zu Berlin, Institute für Kirchen- u. chulmusik bei den Universitäten in Königsberg und Breslau. Vgl. BA, Bestand 4901, Nr. 12601, Schreiben vom 14. 1. 1937. Ein späterer Plan (1942) nennt in neuer gemeinsamer Gliederung nur noch die: a) staatlichen Hochschulen für Musik Berlin, München, Stuttgart, Karlsruhe, Leipzig, Weimar; b) staatlichen Hochschulen für Musik Köln, Frankfurt, Hochschule für Musikerziehung Berlin; c) Reichshochschulen für Musik Wien, Salzburg, Hochschule für Musikerziehung Graz; d) Hochschulinstiute bei den Universitäten Königsberg i. Pr., Breslau und Würzburg (i. Entst.), Prag. Vgl. ebenda, Schreiben vom 19. Januar 1942 anlässlich der Errichtung einer Abt. VIII Musik.

³⁰ Vgl. BA, Bestand R 56/II, Nr. 190, darin die Mappe: Korrespondenz Königsberg, Institut für Kirchenmusik, spezielles, 1937–1944, Schreiben vom 13. Mai 1938, und UdKA, Bestand 2 (Institut für Kirchen- und Schulmusik), Nr. 7 (Korrespondenz mit dem Breslauer Institut 1937–1939, 1942), Schreiben vom 26. Januar 1938.

³¹ Vgl. UdKA, Bestand 2, Nr. 532, das Schreiben des Evangelischen Oberkirchenrates an den Direktor der staatlichen Hochschule für Musikerziehung vom 29. Oktober 1941 und den Erlass des Reichserziehungsminister vom 2. 8. 1941, Nr. Va 880, Vc, E IV (a) ff.

Zum Angliederungsprozess der Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag an die Deutsche Karls-Universität

Die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst und die Deutsche Gesandtschaft 1938–1939

Der Angliederungsprozess der Akademie für Musik und darstellende Kunst in die Deutsche Karls-Universität nahm seinen Beginn bereits in der Phase, die zwischen dem Münchener Abkommen und dem Einmarsch der Wehrmacht in Prag lag. Obwohl die deutsche Akademie offiziell noch vom tschechoslowakischen Unterrichtsministerium beaufsichtigt wurde, nahmen ihre Vertreter engen Kontakt zur Deutschen Gesandtschaft in Prag sowie zum Reichserziehungsministerium und zum Reichspropagandaministerium in Berlin auf. Der sich daraus ergebende Vorgang spiegelt sich in den Akten wider, die die *Deutsche Gesandtschaft in Prag* für die Deutsche Musikakademie anlegte, zum Teil wird er auch sichtbar in der Überlieferung des tschechoslowakischen Unterrichtsministeriums.³²

Mit der Deutschen Gesandtschaft hatte die Akademie seit langem Kontakt gepflegt. Die Gesandtschaft war in eine Eingabe der Akademie beim Völkerbund wegen der aus ihrer Sicht ungerecht niedrigen tschechischen Staatssubventionen involviert³³ und hatte auch häufiger Zuschüsse für die sich ständig in Finanznöten befindende Musikakademie bereitgestellt, wie zum Beispiel anlässlich einer Reise zur Musikfachausstellung des *Reichsverbandes Deutscher Tonkünstler und Musiklehrer* in Frankfurt³⁴ oder zum 10-jährigen Jubiläum der Akademie.³⁵ Als hauptsächliche Ansprechpartner für die *Deutsche Gesandtschaft* fungierten dabei der Direktor der Akademie und der Präsident des *Vereins Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag*, zuletzt Fidelio F. Finke und Franz Wien-Claudi, ein bekannter Wirtschaftsanwalt.³⁶ Bald nach seiner Wahl zum stellvertretenden Präsidenten des Vereins erscheint auch die Handschrift Beckings in diesen Schriftwechseln und

³² Vgl. PA-GesP, Karton 23, Paket 27/1 und Karton 24, Paket 28/6 (1926 – Mai 1939), und NA, MŠANO, Karton 3421 (33 Praha, Akad. něm., 1919–1942). Für den Hinweis auf die Quellen im Politischen Archiv danke ich ganz herzlich Hana Vlhová-Wörner (Bangor) und Felix Wörner (Basel).

³³ Vgl. PA-GesP, Karton 23/ Paket 27, Schreiben vom 16. November 1926 ff. Die Gesandtschaft versuchte dabei den Spagat zwischen den Interessen der Akademie und den diplomatisch durchsetzbaren Lösungen, sie nahm insgesamt eine eher reservierte Haltung ein. Die empfundene Ungerechtigkeit der Staatssubventionen ergab sich dadurch, dass der tschechoslowakische Staat die Akademie als regionale Musikschule betrachtete und subventionierte, die Akademie für Musik und darstellende Kunst sich selbst jedoch als überregionale Musikhochschule begriff. Ein Zwiespalt, den der Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst durch Mitgliedsbeiträge und Spenden auszugleichen versuchte, was jedoch nicht oder nur unzureichend gelang und wodurch die Akademie ständig am Existenzminimum wirtschaftete.

³⁴ Vgl. PA-GesP, Karton 23/ Paket 27, Deutsche Akademie für Musik, Bd. 1. 1926–1937, Schreiben vom 5. Mai 1927 ff.

³⁵ Vgl. ebenda, Schreiben vom 1. Juni 1930 ff.

³⁶ Wien-Claudi war nach Angaben von Birgitt Morgenbrod nicht nur Anwalt, sondern auch Großgrundbesitzer und Mitglied der Österreichischen Politischen Gesellschaft, 1916–1919, vgl. Birgitt MORGENBROD, *Wiener Großbürgertum im Ersten Weltkrieg. Die Österreichische Politische Gesellschaft*, Wien 1984 (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 85), S. 241. Christoph Boyer berichtet von Wien-Claudis Tätigkeit für den Sudetendeutschen Minderheitausschuss, der die deutschen Bürger der Tschechoslowakei demnach zu Beginn der zwanziger Jahre vor dem Völkerbund vertrat und mit der Deutschpolitischen Arbeitsstelle kooperierte. Vgl. Christoph BOYER, *Nationale Kontrahenten oder Partner? Studien zu den Beziehungen zwischen Tschechen und Deutschen in der Wirtschaft der ČSR (1918–1938)*, München 1999 (Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte 42), S. 54.

es häufen sich die Indizien dafür, dass er sehr selbstständig Gespräche führte, was die Gesandtschaft im Februar 1934 dazu veranlasste, ihn als „Leiter der Deutschen Musikakademie“ zu einer Besprechung einzuladen. Es ging um einen Unterstützungsbetrag, den der Deutsche Sängerbund über das Propagandaministerium in Berlin nach Prag gesandt hatte.³⁷

Nach dem Münchner Abkommen, der damit verbundenen Abtrennung des Sudetenlandes und der Entrechtung der jüdischen Bevölkerung verschärfte sich die finanzielle Krise akut, da das Sudetenland traditionell Einzugsgebiet der Akademie gewesen war und ihr stets jüdische SchülerInnen und Vereinsmitglieder angehört hatten. Die wichtigen Einnahmen, die die Akademie jahrelang durch die Beiträge der Vereinsmitglieder erhalten hatte, fielen weg. Die SchülerInnenzahl schrumpfte von 200 auf ca. 60, mit ihnen auch die Einnahmen durch das Schulgeld. Die Staatssubventionen für 1938 wurden durch das tschechoslowakische Schulministerium zum Teil ausbezahlt, eine für den Fall einer Verstaatlichung geplante Summe jedoch zurückbehalten. Die Einnahmen waren viel zu gering, um die Gehälter der Lehrer und die Miete für die Räume im Deutschen Mädchenlyzeum zu bezahlen.³⁸ Die personelle Situation der Deutschen Akademie für Musik stellte sich indessen so dar, dass Fidelio F. Finke Prag verlassen hatte, um nach einem Bericht der *Národní politika* in Reichenberg – also innerhalb der „sudetendeutschen“ Gebiete – auf eine Entscheidung der Deutschen Regierung zu warten, wohin die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst letztendlich verlegt werden würde. Finke ging zu diesem Zeitpunkt offenbar von einer Verlegung aus.³⁹ Die Lehrer und der Verwalter der Akademie Friedl Stratil blieben in Prag und nahmen den Unterricht mit den verbliebenen Schülern wieder auf.⁴⁰ Der Unterricht konnte überhaupt nur deswegen fortgeführt werden, weil der Präsident des Vereins, Wien-Claudi, sich als Bürge bei der Böhmisches Union-Bank mit ca. 180 000 Kronen verschuldet hatte, eine Praxis, die nach seiner Darstellung schon seit mehreren Jahren andauerte, auch deswegen, weil die bewilligten knappen Subventionen der Regierung nur schleppend flüssig gemacht wurden und bei Mietrückstand für die Räumlichkeiten die Kündigung des Mietvertrages drohte.⁴¹ Ab dem 1. Dezember 1938 konnten die Gehälter der Lehrer nicht mehr ausbezahlt werden.⁴²

³⁷ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Schreiben vom 17. Februar 1934.

³⁸ Vgl. ebenda, den Bericht Friedl Stratils vom 21. Oktober 1938, (mehrere Beilagen, Nr. 1), und 29. Dezember 1938 (Darstellung der finanziellen Verhältnisse, Vereinsmitglieder).

³⁹ Vgl. ebenda, die Abschrift und Übersetzung des Artikels vom 21. Oktober 1938, in der *Národní politika* Nr. 290, Beilage in einem Schreiben des Verwalters der Akademie Stratil, vom 24. Oktober 1938 (in der Akte unsortiert).

⁴⁰ Vgl. ebenda. Eine Praxis, die an das Verhalten der Professoren der Universität erinnert, von denen auch einige Prag verließen. Vgl. Alena Mišková, *Deutsche Professoren aus den böhmischen Ländern. „Flüchtlinge“ in der Zeit vor und nach den Münchner Verhandlungen*, in: Monika Glettler – Alena Mišková (Hgg.), *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik*, Essen 2001 (Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa 17), S. 27–43; Alena Mišková, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchner Abkommen bis zum Ende des zweiten Weltkriegs. Universitätsleitung und Wandel des Professorenregremiums*, Prag 2007, S. 54–58.

⁴¹ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Memorandum Stratils vom 21. Oktober 1938 (mehrere Beilagen, Nr. 1), 17. Oktober 1938 und 7. Dezember [recte: Februar] 1939 (mit der genauen Aufstellung des Verlaufs der Bürgerschaft Wien-Claudis, die am 27. Juni 1936 ihren Anfang genommen hatte). Vgl. auch die Mahnungen der Böhmisches Union-Bank an Wien-Claudi, ebenda in Abschrift vom 15. Februar 1939 und in NA, MŠANO, Karton 3421, Mappe 2, Nr. 35184 1937, Schreiben vom 8. März 1937 und Nr. 185 111 834 1937 und Schreiben vom 3. Dezember 1937.

⁴² Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Bericht der Deutschen Gesandtschaft an das Auswärtige Amt vom 7. Dezember 1938.

Der zurückgebliebene Verwalter Friedl Stratil hatte schon ab Oktober in regelmäßigen Abständen Berichte über die besonders finanziell schwierige Situation der Lehrer und der Akademie an die Deutsche Gesandtschaft geschickt und dringend um Geld gebeten.⁴³ Außer ihm war in Prag auch der Ordinarius für Musikwissenschaft Gustav Becking anwesend, der dem Beispiel vieler Professorenkollegen, Prag zu verlassen, nicht lange gefolgt war,⁴⁴ obwohl auch der künftige Standort der Universität zu diesem Zeitpunkt noch unklar war.⁴⁵ Er schrieb am 21. Oktober darüber in einem Brief an Felix Petyrek:

Jetzt sitzen wir ohne rechtes Ziel in Prag herum und harren der Entscheidungen, die über uns getroffen werden. Doch nehme ich an, dass man eine gute Weile brauchen wird, bis man sich zu Verhandlungen über die Kultur- und Hochschulfragen durchgearbeitet haben wird. Soweit man bisher vermuten kann, soll der Sudetengau eine Universität erhalten in Reichenberg oder Eger. Die Überlieferung der Hochschule Karls des Vierten soll aber darüber in Prag nicht aufgegeben werden und es bleibt hier in Prag wahrscheinlich eine Universität oder ein ähnliches Gebilde, das vielleicht auch Hochschulen anderer Gebiete, also Kunst, Musik usw. einschliessen soll. All das ist aber völlig ungeklärt. Die deutsche Musikakademie hält augenblicklich ihren Betrieb halbwegs aufrecht und wird wohl nach Teplitz-Schönau verlegt werden, trotzdem Finke, der eine Villa in Reichenberg hat, unbedingt nach Reichenberg möchte.⁴⁶

Finke bereitete zu diesem Zeitpunkt in Reichenberg gemeinsam mit den Musikreferenten der Propagandaabteilung des Reichskommissars für den Sudetengau Hugo Kinzel⁴⁷ und

⁴³ Vgl. ebenda, Berichte vom 21. Oktober 1938 (grundsätzlich, mit Listen der Lehrer), 24. Oktober 1938 (Zusatz mit Zeitungsartikeln), 20. Dezember 1938 (Übersicht, Bericht an das Arbeitsamt), 27. Dezember 1938 (Darstellung der Konkurrenz durch das Landeskonservatorium der Musik in Leipzig, Klage über die unklare Situation), 29. Dezember 1938 (Darstellung der finanziellen Verhältnisse, Vereinsmitglieder), 9. Februar 1939 (Klärung der Bankschuld des Vereins, Abschrift), 15. Februar 1939 (Klärung der Erbschaftsangelegenheiten), 7. 3. 1939 (Übersendung einer Mahnung für die Miete).

⁴⁴ Vgl. MIŠKOVÁ, *Universität*, S. 54–58.

⁴⁵ Vgl. MIŠKOVÁ, *Universität*, S. 46–58.

⁴⁶ Vgl. Regensburg, Archiv des Sudetendeutschen Musikinstituts, Ordner Felix Petyrek, Brief vom 20. Oktober 1938 (Kopie). Vgl. auch den Aufsatz von Alena Mišková, in welchem sie den Prozess für die Universität beschreibt, jedoch ohne Erwähnung der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst. Becking war einer der ersten Professoren, die nach Prag zurückkehrten. Vgl. MIŠKOVÁ, „*Flüchtlinge*“ (2001), S. 30, 39 und 42–43.

⁴⁷ Hugo Kinzel, geb. 1908 in Großendorf bei Braunau, war Schüler Beckings und Herausgeber der *Musikblätter der Sudetendeutschen*, nach 1945 lebte er in Westdeutschland. Näheres bei Fred K. PRIEBERG, *Handbuch Deutsche Musiker 1933–1945*, Version 1.2-3/2005, S. 3656 (CD-Rom). Die Zusammenarbeit von Finke und Kinzel ist zumindest auffällig: Finke war 1936 von sudetendeutschen Kreisen als Kommunist angeprangert worden (Vgl. /ohne Autor/, *Der Fall Finke*, in: *Musikblätter der Sudetendeutschen* 2, 1937/38, S. 316–317, dort der Bezug auf die Halbmonatsschrift *Der Kämpfer für die Volksgemeinschaft* und Abdruck einer Stellungnahme Finkes, in der er den Kommunismus ablehnt.) Schriftleiter der *Musikblätter* war Hugo Kinzel. Eine Stellungnahme der Akademie gegenüber dem Unterrichtsministerium für Finke nach einem öffentlichen Angriff 1936 lässt die Vermutung aufkommen, dass es bereits 1936 auch Vereinsmitglieder oder Lehrer gab, die ihn kritisch sahen. Eventuell war Becking gemeint, namentlich genannt ist er nicht. Vgl. NA, MŠANO, Karton 3421 33 Praha, Akad. něm., A-B und B1 bis H, Nr. 34574, 10.–12. 3. 1936, darin das Schreiben des Vereins Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst, vom 10. März 1936. Finke trat am 1. Dezember 1938 in die NSDAP ein, Becking am 1. April 1939. Vgl. MIŠKOVÁ, *Universität*, Prag 2007, S. 293 und 298. Finke stellte seinen Eintritt nach dem Krieg als Reaktion auf die Denunziation dar, der er folgen musste, um sein Leben und die Existenz der Akademie zu retten. In den Zeugenberichten, die Finke zu seiner eigenen Entlastung nach 1945 beibrachte, wird besonders Becking als Prager „Kreisredner“ der Sudetendeutschen Partei bezeichnet, der es auf Finke abgesehen hätte, 1937 wird als schlimmstes Jahr der Hetze genannt. Vgl. Berlin, Archiv der

dem dort ebenfalls beschäftigten Peter Brömse die Übernahme der Deutschen Akademie für Musik in die Verwaltung des Reichserziehungsministeriums und ihre Verlegung in den Sudetengau vor.⁴⁸ Becking, der sich binnen kurzer Zeit zu einem Berater oder zumindest Informanten der Deutschen Gesandtschaft, besonders gegenüber dem Stellvertreter des Geschäftsträgers der Gesandtschaft Nikolaus von Schleinitz und dem Kulturattaché von Krafft⁴⁹ entwickelt hatte, vermittelte zwischen Reichenberg und Prag und steuerte auch seine Kommentare bei. Becking verfolgte dabei zu Beginn das Ziel, die Verlegung der Akademie in den Sudetengau durch das Reichserziehungsministerium zu unterstützen. Ihm war vor allem daran gelegen, alle Hochschulen an einem Ort zu konzentrieren. Becking war der Meinung, dass „*ein Verbleiben der Musikakademie in Prag nach der Verlegung der übrigen Hochschulen nicht in Frage kommt*“.⁵⁰ Er wies außerdem darauf hin, dass die Übernahme beschleunigt zu erfolgen hätte, weil „*die Anstalt noch immer Juden, Marxisten und Kommunisten als Lehrer beschäftigt*“.⁵¹ Seinem ersten Bericht vom 1. November 1938 legte er ein Schreiben Stratils bei, in welchem sich dieser einem nicht näher genannten Kuratoriumsmitglied – vermutlich handelt es sich um Becking – anbot und sich auf die Stelle des – jüdischen – Gesangslehrers Konrad Wallerstein bewarb.⁵² Kurz darauf am 29. November 1938, die Entscheidung über den Verbleib der Universität in Prag war nun getroffen,⁵³ lieferte Becking die Abschrift einer Denkschrift Finkes, die dieser gemeinsam mit „*den Sachbearbeitern für musikalische Fragen beim Reichskommissar*“, vermutlich Hugo Kinzel und Peter Brömse, von Reichenberg aus an den Reichserziehungsminister gerichtet hatte. Demnach teilte Finke die neu zu schaffende Hochschule für Musik weiterhin in einen „Grundstock“ mit Instrumentalunterricht, Unterricht in Gesang und Musiktheorie ein, der ein „Oberbau“ angehören sollte mit Meisterklassen für Komposition, Klavier, Violine, Violoncello, Orgel und Gesang (Lied/Oratorium/Oper). Weitere Abteilungen sollen der Hochschule angegliedert sein:

A Orchesterschule

B Chorschule

C Dirigentenschule

D Abteilung für Schauspiel und Oper

E Abteilung für Kirchenmusik

F Abteilung für Choreographie und rhythmische Gymnastik

Akademie der Künste (weiter AdKA), Fidelio F. Finke, 220 – Lebensläufe, 4. 12/3. 12, F.F.: Ergänzung zum Lebenslauf und 219 – Zeugenaussagen.

⁴⁸ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, den Bericht Beckings vom 5. Dezember 1938. Die Propagandaabteilung wurde später mit ihrem Personal in die Propagandaabteilung der NSDAP-Reichenberg übernommen.

⁴⁹ Gesandter, bzw. deutscher Geschäftsträger war Andor Hencke. Vgl. seine Erinnerungen: Andor HENCKE, *Augenzeuge einer Tragödie. Diplomatenjahre in Prag 1936–1939*, München 1977 (Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archivs in München 11).

⁵⁰ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Schreiben vom 1. November 1938 (Becking).

⁵¹ Vgl. ebenda.

⁵² Vgl. ebenda, Schreiben vom 17. Oktober 1938 (Stratil). Ein ebenfalls enthaltene politisches Curriculum Vitae, preist auch Stratils „Verdienste“ bei der Gleichschaltung des Musikpädagogischen Verbandes schon 1936, was nach dieser Darstellung im Mai 1938 zum Austritt aller „Nichtarier“ geführt hatte.

⁵³ Vgl. ebenda, Schreiben Kinzels an Becking vom 29. November 1938, worin er ihn zu dem „Erfolg“ beglückwünscht, an dem er doch sicher Anteil habe, dass die Universität in Prag verbleibe. Vgl. auch MIŠKOVÁ, *Universität*, S. 58.

G Seminar zur Heranbildung von Musiklehrern, mit besonderer Berücksichtigung der Erfordernisse für den Unterricht an Volksmusikschulen
H Übungsschule für das Musiklehrerseminar

Interessant ist, dass nach Finkes Meinung die beiden letztgenannten – musikpädagogischen – Abteilungen hätten wegfallen können. Dieser Wunsch beruhte wahrscheinlich auf der Rücksichtnahme gegenüber dem Musikwissenschaftlichen Institut der Universität, da Gustav Becking hier innerhalb der seit 1931 gegründeten Pädagogischen Akademie den Musikunterricht für LehrerInnen erteilte. Diese Praxis, die möglicherweise nicht nur den Pädagogen die Musikwissenschaft, sondern auch den Musikwissenschaftlern die Pädagogik nahebringen sollte, hing vermutlich mit den schlechten Verdienstmöglichkeiten für Musikwissenschaftler zusammen.⁵⁴ Finke schloss die Denkschrift mit den Worten:

Stünden genügend Mittel zur Verfügung, so könnte die Akademie zu einem Zentrum deutschen Kulturstrebens ausgebaut werden; dass [sic] gerade die so viele Schönheiten bietende Stadt Prag mit ihrer jahrhundertealten deutschen Tradition der richtige Standort eines deutschen Kultur-Boll- und Vorwerkes wäre, bedarf keines Beweises.⁵⁵

Becking stimmte dem Plan in seinem Kommentar in gewisser Weise zu. Er betonte nochmals, dass

bei der unbestrittenen Vormachtstellung, die der Musik in der Tschecho-Slowakei und im europäischen Südostraum zukommt, alle Kulturerwerbung sich zuerst auf tonkünstlerische Leistungen stützen muss. So wäre die deutsche Kulturvertretung durch Hochschulen in Prag und Brünn

⁵⁴ Die Pädagogische Akademie, gegründet 1931 durch die Initiative des Ordinarius für Pädagogik, Ernst Otto, mit dem Ziel, die Lehrerbildung neu zu gestalten, wurde zunächst als private Institution betrieben, die mit der Universität kooperierte, nachdem die Eingliederung in die Philosophische Fakultät fehlgeschlagen war. Becking unterrichtete Allgemeine Musiklehre, Gesang und Violinspiel. Vgl. *1. Jahresbericht der Deutschen Pädagogischen Akademie Prag* (Teil der Deutschen Pestalozzi-Gesellschaft in der Tschechoslowakei), Studienjahr 1931/32, S. 3 und 6. Die Organisationsform der Pädagogischen Akademien als selbstständige Institute war in Preußen entwickelt worden (Vgl. Karl Heinrich BECKER, *Die pädagogische Akademie im Aufbau unseres nationalen Bildungswesens*, Leipzig 1926, und *Die Landschule*, Berlin 1927 (Mitteilungen der pädagogischen Akademien in Preußen 2). Becking könnte sich jedoch bezüglich der gegenseitigen Befruchtung der pädagogischen und der musikwissenschaftlichen Ausbildung bei seinen tschechischen Kollegen orientiert haben. Felix Wörner und Hana Vlhová-Wörner berichten über die Einbeziehung der Musikwissenschaftler Dobroslav Orel, Vladimír Helfert und Zdeněk Nejedlý in die Reformbestrebungen der Prager Gesellschaft für Musikerziehung, die seit 1934 bestand, auch deswegen, um mit ihrer Hilfe eine Reform der Musiklehrerausbildung durchzuführen. Die Professoren kritisierten die Qualität der Ausbildung der Musiklehrer in der musikpädagogischen Abteilung des Prager Konservatoriums und strebten gleichzeitig eine pädagogische Ausbildung auch der Absolventen der Musikwissenschaft an, weil sie diesen dadurch eine Sicherung ihrer Existenz ermöglichen wollten. Becking stand mit den Professoren in Kontakt, nahm wohl auch Einfluss auf diese. Vlhová-Wörner/Wörner beschreiben ihn als deutsch-nationalistischen Störenfried der Gesellschaft, der auch Fidelio F. Finke angehörte, besonders anlässlich des ersten Internationalen Kongresses für Musikerziehung in Prag. Becking wurde schließlich als aktives Mitglied ausgeschlossen und zu den Vorstandssitzungen nicht mehr eingeladen. Vgl. Felix WÖRNER – Hana VLHOVÁ-WÖRNER, *Leo Kestenberg und die Prager Gesellschaft für Musikerziehung*, in: Susanne Fontaine u.a. (Hgg.), *Leo Kestenberg. Musikpädagoge und Musikpolitiker in Berlin, Prag und Tel Aviv, Freiburg i.Br. – Berlin* – Wien 2008, S. 205–243, hier S. 214–216 und 229–230.

⁵⁵ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Schreiben o. D., beigelegt dem Schreiben Beckings vom 29. November 1938.

lückenhaft, wenn ihr eine Hochschule fehlte, an der deutsche Meisterlehrer Schüler aus dem Südostraum in die deutsche Tonkunst einführten.⁵⁶

Er riet auch zu einer Verkleinerung der Akademie, bei gleichzeitig hohem Niveau. Außerdem wies er wieder auf die aus seiner Sicht unhaltbare Tatsache der nach wie vor beschäftigten jüdischen Lehrer hin.⁵⁷ Zu Kinzel entwickelte sich eventuell durch Beckings Vermittlertätigkeit eine gewisse Distanz. So wies Kinzel Becking Ende November in seine musikwissenschaftlichen Schranken: Er beklagte sich in einem etwas geheimnisvollen Schreiben über eine unzureichende Zusammenstellung deutscher Musikalien in tschechischem Besitz, um die er ihn gebeten hatte. Der Grund des Schreibens bleibt unklar, eventuell handelte es sich um einen geheimen Plan, deutsche Musikalien über die Grenze zu bringen. Kinzel forderte Becking abschließend auf, ein Buch über die „*Sendung der deutschen Musik im Ostraum*“ zu beginnen, da er ja nun im neuen Deutschland sicherlich mehr Ruhe zum Arbeiten hätte; an Planungen für eine Musikfestwoche in Teplitz-Schönau hingegen sollte er sich nicht beteiligen. Becking reagierte verschupft, verteidigte sich.⁵⁸

Noch komplizierter wurde die Situation, als das Propagandaministerium einen Unterstützungsbetrag von 6000 RM in Aussicht stellte, den Kinzel von Reichenberg aus erwirkt hatte, wohl, weil das Reichserziehungsministerium auf seine Bitten und Vorsprachen zu langsam reagiert hatte. Der Geschäftsträger der Deutschen Gesandtschaft Andor Hencke, der den Betrag nach Kinzels Wunsch zur Auszahlung bringen sollte, war verwirrt und erbat sich Weisungen aus Berlin, auch weil in dem Schreiben Kinzels die Verlegung der Musikakademie in den Sudetengau fast sicher zu sein schien. Ein kurz darauf anwesender Referent des Reichserziehungsministeriums in Prag, Ministerialrat Hermann, beschwerte sich bei Becking über die Beteiligung des Propagandaministeriums. Mit einer späteren Anweisung verbat man sich die Auszahlung des Unterstützungsbetrages. Das Reichserziehungsministerium ging zu diesem Zeitpunkt immer noch davon aus, dass der tschechoslowakische Staat weiter Subventionen zahlen würde, war also trotz Kinzels Vorsprachen über die Umstände nicht ausreichend informiert.⁵⁹ Es ist unklar, warum. Möglicherweise agierten mehrere Referenten nebeneinander. Das Geld des Propagandaministeriums wurde nach der Intervention nicht ausbezahlt, was aber zur Folge hatte, dass andere Hilfszahlungen anliefen. Das Reichserziehungsministerium stellte 6000 RM zur Unterstützung der Lehrer zur Verfügung, außerdem verhandelte das mit der Deutschen Gesandtschaft verbundene Deutsche

⁵⁶ Ebenda.

⁵⁷ Vgl. ebenda.

⁵⁸ Vgl. ebenda, Schreiben der NSDAP, Gauleitung Sudetenland (Kinzel) an Becking, vom 17. November 1938, Abschrift. Kinzel war wegen der Musikalien auch mit dem Staatlichen Institut für Musikforschung in Kontakt. Es ist relevant zu wissen, dass Becking zumindest nach der Darstellung von Peter Brömse 1937 und 1938 Initiator der Sudetendeutschen Musikfeste in Teplitz-Schönau gewesen war. Brömse stellt Beckings Wirken während der Zeit des Nationalsozialismus sehr positiv dar: Da er jüdische Studierende unterstützt habe, sei er in die Kritik geraten. Vgl. BRÖMSE, *Universität*, S. 28–29. Vgl. außerdem, Schreiben vom 25. November 1938 (Becking) und 29. November 1938 (Kinzel). Im Juni 1939 verfasste Becking einen Aufsatz zum erbetenen Thema, Kinzel war bereits in einer neuen Position: Gustav BECKING, *Vom Reich zum Reich. Der Weg deutscher Tonkunst im böhmisch-mährischen Raum*, in: Hugo Kinzel (Hg.), *Deutsche Kulturwoche Prag 11.–18. Juni 1939*. Unter dem Ehrenschutz des deutschen Reichsprotectors Freiherrn von Neurath, Prag 1939, S. 32–34.

⁵⁹ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, das Schreiben der NSDAP, Gauleitung Sudetenland, Kinzel vom 3. November 1938 und den Bericht Gustav Beckings vom 5. Dezember 1938 (überreicht am 10. Dezember 1938), den Bericht der Gesandtschaft an das Auswärtige Amt vom 7. Dezember 1938 und außerdem das Schreiben des Auswärtigen Amtes vom 17. Dezember 1938 an die Dienststelle der Deutschen Gesandtschaft in Reichenberg.

Arbeitsamt – dort als Verantwortlicher der Abgeordnete der Sudetendeutschen Partei, Ernst Kundt⁶⁰ – mit dem inzwischen zurückgekehrten Finke. Kundt verfügte über Reichsmittel, um die deutschen Kulturinstitute in Prag zu unterstützen. Er hatte zuvor auf die Bitten der Akademie nicht reagiert. Die erste Charge wurde am 17. Dezember 1938 verteilt. Nicht an den Hilfszahlungen beteiligt waren die jüdischen beziehungsweise als „nichtarisch“ stigmatisierten Lehrenden der Akademie. Ein Schreiben Stratils nannte den Pädagogen Albin Goldschmied, die Klavierlehrerinnen Irma Tuschkau und Julie Pollak, den Gesangslehrer Konrad Wallerstein und den Musikgeschichtslehrer Erich Steinhard. Sie versuchten, ihre Forderungen durchzusetzen, es ist jedoch unwahrscheinlich, dass sie ihr Ziel erreichten. Nur die ebenfalls als „nichtarisch“ bezeichnete Sekretärin Henny Schläger, die einzige eingearbeitete Hilfskraft, sollte eine Unterstützung erhalten, bis Ersatz gefunden wäre.⁶¹

Obwohl Fidelio F. Finke nach Prag zurückgekehrt war, zog sich die Frage des Standortes der Akademie noch einige Zeit hin. Besonders der Reichskommissar Konrad Henlein favorisierte eine Verlegung nach Teplitz-Schönau, welches zur Sudetendeutschen Musikstadt ausgebaut werden sollte.⁶² Die Verlegung blieb ständig präsent, noch im Januar 1939 erschien eine Notiz im Prager Tagblatt, die die nun endgültige Eröffnung der Akademie in Teplitz-Schönau verkündete.⁶³

Die Deutsche Gesandtschaft hingegen empfahl im November 1938 in zwei Berichten an das Auswärtige Amt nach Berlin die Schließung der *Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst*. Grund hierfür war auch die Tatsache, dass das Deutsche Theater – und damit die Haupteinkommensquelle für nur stundenweise beschäftigte Lehrer der Orchesterinstrumente – zu diesem Zeitpunkt geschlossen war.⁶⁴ Sehr wahrscheinlich unter dem Einfluss Beckings befürwortete man eine Lösung im Zusammenhang mit der Universität. Im ersten Bericht hieß es Anfang November 1938:

⁶⁰ Kundt war langjähriger Sekretär und Geschäftsführer der Deutschpolitischen Arbeitsstelle, mit der auch die Deutsche Akademie ab 1925 zusammengearbeitet hatte. Vgl. *Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst. 6. Jahresbericht, Vereinsjahr 1924, Studienjahr 24/25*, Prag 1922, S. 7.

⁶¹ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Schreiben vom 17. Dezember 1938 (Unterstützung des Deutschen Arbeitsamtes, mit einer Liste der unterstützten Lehrer, die jüdischen Lehrer erhielten demnach nichts. Neu taucht auf der Liste Herbert Hiebsch auf, Hiebsch war nach dem *Österreichischen Biografischen Lexikon 1815–1950*, Bd. 2 (Lfg. 9, 1959), S. 313, Onlineausgabe, Kompositionsschüler Finkes, war 1942–1945 Musikreferent bei der Kulturabt. des Reichsprotektors/deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren). Vgl. außerdem das Schreiben vom 19. Dezember 1938 (Datum der Übergabe an die Deutsche Gesandtschaft) mit der ausführlichen Begründung Finkes für die Unterstützung der Akademie, gerichtet an den Abg. Ernst Kundt, das Gesprächsprotokoll der Gesandtschaft vom 22. Dezember 1938 (Anweisungen des Reichserziehungsministers über das Auswärtige Amt), Interne Anweisung der Gesandtschaft vom 31. Dezember 1938 die Auszahlungen betreffend, verweisend auf die handschriftliche Liste Stratils mit der Aufzählung der „nichtarischen“ Lehrer und die Bestätigungen für Geldeingang durch Stratil: 28. Dezember 1938, 2. Januar 1939 und 16. Januar 1939, außerdem ohne Datum die „Februar-Aushilfe“; am 7. März 1939 die Übersendung einer Bilanz und am 29. Dezember 1938 das Schreiben Stratils an das Kulturreferat der Deutschen Gesandtschaft mit der Darstellung der finanziellen Lage und dem Hinweis auf „Vertragsmäßige Forderungen der Nichtarier“ in Höhe von 50 000 Kč. Vgl. die Tabelle im Anhang 2.

⁶² Vgl. ebenda, Schreiben Beckings vom 5. Dezember 1938 (überreicht am 10. Dezember 1938).

⁶³ Vgl. ebenda, Notiz vom 27. Januar 1939, *Prager Tagblatt* vom 24. Januar 1939 (Ausschnitt). Auch Torsten Fuchs weist in seinem Aufsatz auf eine Meldung der [Neuen] Zeitschrift für Musik vom Februar 1939 hin, die über eine geplante Verlegung der Akademie nach Teplitz-Schönau und den Plan zu einer Musikhochschule berichtet. Vgl. FUCHS, *Die Deutsche Akademie*, S. 75, Anm. 29.

⁶⁴ Vgl. ebenda, für die Geschichte des Deutschen Theaters in dieser Zeit vgl. Jitka LUDVOVÁ, *Až k hořkému konci: pražské německé divadlo 1845–1945* (Bis zum bitteren Ende: das Prager deutsche Theater 1845–1945), Prag 2012. Leider ist das Buch bisher nur in tschechischer Sprache erschienen.

Es ist dagegen denkbar, daß im Zuge der Neugestaltung der Prager Universität eine oder mehrere Abteilungen für Musik an der Universität errichtet werden.⁶⁵

Ende November empfahl von Schleinitz nach Schließungsvorschlägen die Akademie betreffend:

Es wäre sicherzustellen, daß im Zuge des Neuaufbaus der Deutschen Universität Prag mindestens zwei Lehrfächer (Violine und Klavier), die erstklassig besetzt sein müssten, eingerichtet werden. Die Aufrechterhaltung des Musikwissenschaftlichen Instituts an der Deutschen Universität Prag ist selbstverständlich.⁶⁶

Der zweite Bericht enthielt auch ausführliche Angaben über die Mitglieder des *Vereins Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag*, der die Akademie seit ihrer Gründung ehrenamtlich verwaltet hatte. Die als „nichtarisch“ bekannten Personen wurden gekennzeichnet: Es waren im Kuratorium sowohl der Präsident, Franz Wien-Claudi, der zweite Stellvertreter Franz Bacher, der Schatzmeister Ludwig Neumann und der Geschäftsleiter Leo Schleißner, unter den neun Beisitzern Josef Portheim und Hans Petschek; der Direktor des Deutschen Theaters, Paul Eger, wurde als „philosemitisch“ bezeichnet. Die Informationen dazu stammten möglicherweise von Becking oder dem Verwalter der Akademie, Stratil. Inwieweit Finke sich engagierte, lässt sich nur schwer einschätzen. Becking war jedoch der einzige verbliebene „Arier“ im Kuratorium.

Mit dem Jahreswechsel meldete sich das Reichserziehungsministerium mit konkreten Plänen für den Standort der Akademie zu Wort. Zunächst wurde festgelegt, dass sie in Prag verbleiben sollte, die Möglichkeit einer Verbindung mit der Universität sollte geprüft werden. Die nächste Nachricht, die über das Auswärtige Amt nach Prag gelangte, enthielt dann die Information, „daß die Musikakademie im Verfolg der Weisungen des Führers und Reichskanzlers in Prag verbleibt“.⁶⁷ Offenbar reiste der Musikreferent des Ministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung Martin Miederer zwischenzeitlich sogar selbst nach Prag, denn Finke wandte sich in einem Schreiben – unter Bezugnahme auf ein Treffen am 5. Januar, an dem auch Kinzel teilgenommen hatte – direkt an ihn. Darin beschrieb er noch einmal die Notlage der Lehrer, bat um Geld. Er beeilte sich zu erwähnen, dass die jüdischen Lehrer mit dem 9. Januar⁶⁸ ihres Dienstes enthoben seien und schloss mit den Worten:

⁶⁵ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Schreiben der deutschen Gesandtschaft an das Auswärtige Amt vom 7. November 1938, gez. Hencke.

⁶⁶ Vgl. ebenda, Schreiben der deutschen Gesandtschaft an das Auswärtige Amt vom 31. November 1938, gez. von Schleinitz.

⁶⁷ Vgl. ebenda, Schreiben vom 31. Dezember 1938, Reichserziehungsminister zum Schreiben vom 14. Dezember 1938 an das Auswärtige Amt, V a 3329, Z II a WR (b Schnellbrief) und das Schreiben des Auswärtigen Amtes vom 15. Januar 1939 (Abschrift), an das Reichspropagandaministerium um damit auch die Frage der Zuständigkeit zu klären.

⁶⁸ Die tschechoslowakische Regierung beschloss erst auf einer Sitzung am 27. Januar 1939 die Beendigung des Staatsdienstes aller Lehrenden jüdischer Herkunft, die Universität entledigte sich ihrer jedoch ebenso wie die Akademie schon zuvor. Vgl. MÍŠKOVÁ, *Universität*, S. 62–63.

[...] auf welchen Platz auch immer die Lehrer der Akademie ab dem 1.IV.d.J. gestellt sein mögen, sie werden ihre ganze Kraft aufbieten, dem Führer und unserem Volke Ehre einzutragen. Heil Hitler!⁶⁹

Beinahe postwendend – fünf Tage später – sandte die Gesandtschaft einen empörten Brief an das Auswärtige Amt, sie hatte das Schreiben in Abschrift erhalten:

Der Rektor der Deutschen Musikakademie in Prag hat das in Abschrift beiliegende Schreiben an das Reichserziehungsministerium gerichtet. Die Gesandtschaft darf ergebenst anheimstellen, das Reichserziehungsministerium darauf hinweisen zu wollen, daß unmittelbare Eingaben hiesiger volksdeutscher Institutionen an innerdeutsche Behörden nicht zweckmäßig sind. Der Rektor der Musikakademie und der größte Teil der Lehrer der Musikakademie haben gegenüber reichsdeutschen Stellen eine nicht immer eindeutige Haltung eingenommen. Gerade im Falle der Musikakademie besteht die Gefahr, daß Zusagen gemacht werden, die in Unkenntnis der Stellungnahmen der Gesandtschaft erfolgen.⁷⁰

Zehn Tage danach berichtete das Auswärtige Amt von neuen Plänen des Reichserziehungsministeriums: Es sollten nun im Einvernehmen mit Konrad Henlein sowohl die Prager Akademie erhalten, als auch eine Landesmusikschule in Teplitz-Schönau mit dem Personal der Akademie errichtet werden. Der Verein sollte aufgelöst und ein anderer an seine Stelle gesetzt werden. Als Begründung wurden die vielen „nichtarischen“ Kuratoriumsmitglieder angeführt.⁷¹ Die Frage der Auflösung des Vereins war auch für die immer noch im Raum stehende Verlegung der Akademie in den Sudetengau relevant, da die einfachste administrative Lösung ein Beschluss des Kuratoriums gewesen wäre. Peter Brömse, NSDAP, Gauleitung Sudetenland, bezweifelte jedoch einen solchen Beschluss des Kuratoriums.⁷²

Eine neue Denkschrift tauchte Anfang Februar auf. Der Urheber ist nicht ganz klar, da sie weder Datum noch Unterschrift trägt. Sie ist jedoch mehreren Abschriften beigelegt, die Finke am 8. Februar 1939 der Deutschen Gesandtschaft überreichte und die er selbst zuvor „vom Kuratorium“ erhalten hatte. Zumindest eines der Schreiben hatte Franz Wien-Claudi unterzeichnet, es widmete sich der drückenden finanziellen Lage.⁷³ Die Denkschrift trug den Titel *Denkschrift über die Erhaltung der deutschen Musikhochschule in Prag und ihre Angliederung an die Deutsche Universität*.⁷⁴ Darin waren die Konditionen einer möglichen Angliederung der Akademie an die Universität auf fünf Seiten erörtert. Nachdem grund-

⁶⁹ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Schreiben Finkes an Miederer vom 15. Januar 1939, mit Kostenvorschlag, Abschrift.

⁷⁰ Vgl. ebenda, Schreiben (Konzept) vom 19. 1. 1939, abgesandt am 27. Januar 1939.

⁷¹ Vgl. ebenda, Schreiben des Auswärtigen Amtes vom 31. Januar 1939.

⁷² Vgl. ebenda, Schreiben vom 6. Januar 1939 von Peter Brömse, NSDAP, Gauleitung Sudetenland, mit der Abschrift einer Darstellung für das Auswärtige Amt zu der Verlegung der Akademie. Er befürchtet, dass das Kuratorium eine Verlegung eventuell nicht beschließen würde, weitere Überführungsmöglichkeiten mit und ohne Verein werden erörtert. Brömse streift auch die Frage der deutschen Musikalien, die nicht über die Grenze gebracht werden dürften.

⁷³ Vgl. ebenda, Schreiben Finkes vom 8. Februar 1939, anbei ein Schreiben Wien-Claudis vom 6. Februar 1939, ein Schreiben des Vereins Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst, ohne Unterschrift, vom 2. Februar 1939 und die „Denkschrift über die Erhaltung der deutschen Musikhochschule in Prag und ihre Angliederung an die Deutsche Universität“, undatiert, ohne Unterschrift.

⁷⁴ Vgl. ebenda, S. 1.

sätzlich die Notwendigkeit einer Musikhochschule in Prag begründet worden war, hieß es darin:

Aus den folgenden Gründen empfiehlt es sich, die Musikhochschule an die deutsche Universität anzuschliessen.

1. Beide Hochschulen haben stets eine beträchtliche Zahl gemeinsamer Schüler gehabt.
2. Deren Zahl wird erheblich wachsen, da in Zukunft viele Anwärter des höheren Musiklehramtes gebraucht werden, die beide Hochschulen besuchen müssen.
3. Die gegenseitigen künstlerischen und wissenschaftlichen Beeinflussungen der Schüler sind bisher von nachweisbar sehr günstigem Einfluss auf ihre Ausbildung gewesen. Enger organisatorischer Zusammenschluss der Musikstudierenden beider Hochschulen ist daher erwünscht.
4. Ebenso ist einheitliche [sic] kulturpolitische Ausrichtung unter einer Führung notwendig.
5. Bei gemeinsamer Organisation sind erhebliche Ersparnisse an Lehrkräften möglich.
6. Der gemeinsame Chor der Hochschulen wird zu wahrhaft bedeutenden künstlerischen und kulturpolitischen Aufgaben einsatzfähig sein.

Daher wird empfohlen:

- I. Die Musikhochschule ist selbständig zu erhalten. Ihr Lehrplan ist aber eng an den der Universität anzuschliessen [sic]. Sie wird unmittelbar dem Rektor der Universität unterstellt. Ihr ständiger Kurator ist der Professor für Musikwissenschaft der Universität.
- II. Ihr Name lautet: Konservatorium für Musik und darstellende Kunst bei der deutschen Karlsuniversität Prag.⁷⁵

Wahrscheinlich nimmt die Denkschrift Bezug auf den Anfang des Jahres geäußerten Wunsch des Reichserziehungsministeriums, die Angliederung der Akademie an die Universität zu prüfen. Obwohl die Denkschrift nicht signiert ist, weist die Tatsache, dass sie neben einem von Wien-Claudi gezeichneten Schreiben lag, auf die Autorschaft Wien-Claudis hin. Dass Wien-Claudi mit Becking zusammenarbeitete, das Schreiben sogar eventuell mit ihm gemeinsam verfasste, ist ebenfalls wahrscheinlich, da dieser als ständiger Kurator eingesetzt werden sollte. Auch Finke wies nach dem Krieg darauf hin, dass die Eingliederung der Akademie auf Betreiben Beckings geschah, was nahelegt, dass er an der Denkschrift beteiligt war.⁷⁶

Ein nicht namentlich genannter Schreiber, mit sehr großer Wahrscheinlichkeit Gustav Becking,⁷⁷ fühlte sich kurze Zeit später dazu berufen, vielleicht wurde er dazu auch aufgefordert, seine Meinung über die noch verbliebenen Lehrer der Akademie zu äußern. Der Zeitpunkt wirkt beinahe, als ob er dafür das Zustandekommen der Denkschrift abgewartet hätte. Er wies auf die aus seiner Sicht politische Unzuverlässigkeit bzw. Unfähigkeit der verbliebenen Lehrer inklusive des Direktors Fidelio F. Finke hin, gab bisher noch nicht

⁷⁵ Vgl. ebenda, S. 2.

⁷⁶ Vgl. HÄRTWIG, *Finke*, S. 180.

⁷⁷ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, „Die Lehrkräfte der Deutschen Akademie für Musik in Prag“, undatiert, unmittelbar vor dem Bericht der deutschen Gesandtschaft vom 17. Februar 1939. Das Papierformat, die Schreibmaschinenart, die besondere Art der Formulierungen und die Tintenfarbe stimmen mit einem weiteren, von Becking signierten Schreiben überein. Vgl. ebenda, Schreiben vom 5. Dezember 1938.

bekannte Details über ihre Vergangenheit preis, wie zum Beispiel Logenangehörigkeit, Abstammung der Ehegatten und Freundschaften mit tschechischen oder jüdischen Bürgern, kritisierte auch die Fachkompetenz der Einzelnen und unterstellte, Bedürftigkeit vorzutäuschen.⁷⁸ Über Fidelio F. Finke heißt es:

1. Nationalpolitische Haltung bis zum Frühjahr 1938 schwankend. Noch über diesen Zeitpunkt hinaus mit Juden eng befreundet /auf Dutzfuss/. In seiner Haltung wohl vom wirtschaftlichen Vorteil bestimmt. Nach schweren Zeitungsauseinandersetzungen vom Kulturamt der SdP im Zuge der allgemeinen Versöhnung anerkannt. Keine Verdienste im nationalen Kampf der Sudetendeutschen.
2. Hat nie ein richtiges Verhältnis zu seinen Schülern gefunden und wird wegen seiner unsozialen Haltung von den Schülern durchweg abgelehnt. Hat es immer verstanden durch Ausnutzung seiner Stellung als Rektor und Vorsitzender der Prüfungskommission sich wirtschaftlich zu sichern und von der Notlage seiner Anstalt und seiner Lehrer fernzuhalten.
3. Angesehener Komponist von hohem Können, doch zählt ein Grossteil seiner Werke zur „entarteten Kunst“.

Zusammenfassung: Für Prag kaum mehr tragbar, vor allem nicht als Rektor. Versetzung ins Reich erscheint mir möglich.⁷⁹

Dieses Schreiben wurde später gemeinsam mit genauen Listen der Lehrer und der Schüler mit ihrer jeweiligen „Abstammung“ beziehungsweise Zugehörigkeit zu einer bestimmten Volksgruppe dem im Februar nach Berlin geschickten Bericht der Deutschen Gesandtschaft an das Auswärtige Amt beigelegt. In dem Bericht, der etwas ratlos wirkt, wurde dringend um eine klare Anweisung gebeten. Außerdem geht daraus hervor, dass ein „neues Institut“ geplant war, die Denkschrift des Kuratoriums also bereits Folgen gehabt hatte:

Es darf schon jetzt darauf hingewiesen werden, dass gegen eine sofortige Auflösung der alten Akademie gewisse Bedenken bestehen, solange nicht geklärt ist, was in Prag an ihre Stelle gesetzt werden soll. Der für das neue Institut in Prag notwendige Lehrkörper kann nicht aus dem Reststaat zusammengestellt werden, auch ist vorläufig kein Schülernachwuchs aus der Volksgruppe zu erwarten. Die sudetendeutschen Schüler und die derzeit in Prag tätigen Lehrer würden von der in Teplitz-Schönau zu errichtenden Landesmusikschule aufgesaugt werden. Lehrer und Schüler für Prag müssten also vom Reich berufen werden.

Nach der anliegenden Beurteilung der massgebenden Lehrer der Musikakademie würde es auch von den hiesigen Volksdeutschen nicht verstanden werden können, wenn sie alle in den Reichsdienst übernommen würden.⁸⁰

Vermutlich weil keine klaren Anweisungen eintrafen, suchte ein namentlich nicht genannter Mitarbeiter der Prager Gesandtschaft am 22. Februar 1939 Martin Miederer vom Reichserziehungsministerium in Berlin auf. Den Inhalt des Gesprächs hielt er in einem Vermerk fest: Die Akademie in sehr reduzierter Form in die Karls-Universität zu

⁷⁸ Vgl. ebenda.

⁷⁹ Vgl. ebenda.

⁸⁰ Vgl. ebenda, Schreiben vom 17. Februar 1939, gez. Schleinitz [sic].

integrieren, wurde weiterhin als beste Lösung dargestellt. Die Lehrer der Akademie sollten zunächst weiter unterstützt werden. Allerdings sollte „*schon jetzt geprüft werden, welche Lehrer beurlaubt und ins Reich übernommen werden können*“.⁸¹ Das bedeutete, dass sie nicht dem neuen Institut angehören würden. Ein (weiterer) Bericht Beckings wurde wenige Tage darauf angefordert, und geliefert. Im Wesentlichen bezeichnete er darin wieder Fidelio F. Finke, außerdem Friedl Stratil („*gänzlich überflüssig*“), Willy Schwejda („*durch öffentliche Stellungnahme gegen das Deutsche Reich für die Deutschen untragbar*“) und Eugen Kalix („*Mittelmäßige Qualifikation, ungarischer Herkunft, Halbjüdin zur Frau, Wohlhabend*“) als „entbehrlich“.⁸² Becking richtete auch ein Schreiben an das Sozialamt des Deutschen Arbeitsamtes, welches die Auszahlungen der Beihilfen übernommen hatte, um auch hier noch einmal zusammenzufassen, welche Lehrer aus seiner Sicht keiner Unterstützung bedürften.⁸³ Offenbar ging er zu diesem Zeitpunkt davon aus, dass seine Einschätzungen ernste Konsequenzen für die Betroffenen haben würden. Ein unsigniertes Papier mit Stellenstreichungen ist auch nachweisbar. Es ist jedoch unwahrscheinlich, dass die Streichungen umgesetzt wurden, zumal sich Wien-Claudi, der immer noch als Vereinspräsident im Amt war, weigerte, Kündigungen auszusprechen. Laut einem handschriftlichen Vermerk erhoffte er sich immer noch eine „Subvention“. Es ist möglich dass er damit das tschechoslowakische Unterrichtsministerium meinte, welchem die Akademie offiziell noch immer zugeordnet war.⁸⁴ Mit dem Verein und der Subvention hing auch noch die Schulden-, beziehungsweise Vermögensfrage zusammen: Wie oben bereits erwähnt, hatte Wien-Claudi – nun als „nichtarisch“ stigmatisiert – sich hoch verschuldet, um den Weiterbetrieb der Akademie in der Krisenphase zu gewährleisten. Er wurde von der Böhmisches Union Bank mehr und mehr bedrängt, seine Schulden zurückzuzahlen, was er in mehreren Eingaben und genauer Darstellung bei der Deutschen Akademie beklagte. Diese Eingaben wurden von Stratil dann der Deutschen Gesandtschaft weitergeleitet.⁸⁵ Als außergewöhnlich muss man vielleicht das Verhalten Fidelio F. Finkes werten, der zu diesem Zeitpunkt ja bereits denunziert worden war, und in einem Brief vom 24. Februar 1939 den Kulturattaché von Krafft darum bat, die Schulden aus „*Mitteln der Reichshilfe zu veranlassen*“. Gleichzeitig wies er auf die Verdienste Wien-Claudis hin:

Herr Dr. Wien-Claudi hat durch seine persönliche Bürgschaft es verhindert, dass die Akademie noch kurz vor der, für den Herbst geplant gewesenen Verstaatlichung aufgelassen worden wäre. Diese, im damaligen Augenblick für die Akademie unschätzbar wertvolle Bürgschaft war für Dr. Wien-Claudi ohnehin bereits mit Kosten, Mühen und Zeitverlust verbunden, da sich die B.U.B. [Böhmische Union Bank] nicht leicht zu einem Kredit, einem so unsicheren Partner gegenüber, wie es die Akademie ist, bereit erklärt hat. Hinzu kommt, dass Herr Wien-Claudi seit

⁸¹ Vgl. ebenda, Vermerk vom 27. Februar 1939.

⁸² Vgl. ebenda, Schreiben vom 2. März 1939, Becking an von Krafft: „Auf Ihre Frage, wer von den Lehrern der deutschen Musikakademie im heutigen Betriebe der Anstalt entbehrlich sein, erlaube ich mit folgende Auskunft zu geben [...]“.

⁸³ Vgl. ebenda, das Schreiben vom 3. März 1939 an Dr. Lerch vom Sozialamt des Deutschen Arbeitsamtes Prag.

⁸⁴ Vgl. ebenda, die Streichungen und den Vermerk auf der Liste der Februar-Aushilfe, anliegend am Schreiben Beckings vom 3. März 1931.

⁸⁵ Vgl. ebenda, das Schreiben vom 9. November 1939 mit der anliegenden Darstellung Wien-Claudies vom 7. Dezember 1939 und das Schreiben Stratils vom 15. November 1939 mit der anliegenden Darstellung Wien-Claudies vom 13. Februar 1939 (Abschrift).

15 Jahren die Geschäfte des Kuratoriums der Akademie ehrenamtlich leitet und zwar mit einer beispiellosen Arbeitsfreudigkeit. In der ganzen Zeit hat er die Hauptlast der recht umfangreichen Kuratoriumsagenda getragen, seine ganze Kanzlei in den Dienst der Akademie-Angelegenheiten gestellt /was einer nicht unbeträchtlichen Subvention gleichkommt/, seine weitverzweigten gesellschaftlichen Beziehungen stets der Akademie nutzbar gemacht. Dass die Akademie ihren Existenzkampf überhaupt bestehen konnte in einer Zeit, die jeder deutschen Kulturleistung in Prag abhold war, das ist in der Hauptsache der Verdienst Dr. Wien-Claudis.⁸⁶

Als größeres Vermögen verfügte der Verein auch noch über ein Erbe, welches aus Hausbesitz und Aktien bestand und in den folgenden Abschnitten noch zur Sprache kommen wird. Dieses war noch nicht verfügbar, da die Erbschaft angefochten wurde. Ein Versuch, Erträge dieses Erbes für die Deutsche Akademie nutzbar zu machen, ist nachweisbar.⁸⁷ Franz Wien-Claudi war von der Erblasserin als alleiniger Testamentsvollstrecker eingesetzt worden, er sollte auch alle Verhandlungen führen, die sich aus etwaigen Erbstreitigkeiten mit der umgangenen Verwandtschaft ergeben könnten. In einem Gutachten vom Februar 1939 für die Deutsche Gesandtschaft bezifferte er die voraussichtliche Dauer des Erbstreits auf drei Jahre.⁸⁸

Beendet wurden Beckings Bemühungen zunächst mit dem Einmarsch der Wehrmacht in Prag. Die Deutsche Gesandtschaft in Prag wurde im Zuge der Errichtung der Behörde des Reichsprotectors abgewickelt. Weder die Frage der von Becking denunzierten Lehrer, noch die Angelegenheiten des Vereins wurden durch die Gesandtschaft abschließend geklärt.

⁸⁶ Vgl. ebenda, das Schreiben von 24. Februar 1939. Eine Abschrift der Forderung der Böhmisches Union Bank war beigelegt. Eventuell besaß Wien-Claudi eine Sonderstellung durch seine engen Kontakte zur Sudetendeutschen Partei, als deren jüdisches Aushängeschild er noch im Juli 1938 gegenüber dem amerikanischen Botschafter fungiert hatte. Die Vertreter der Sudetendeutschen Partei hatten bei dieser Gelegenheit betont, dass Juden ein Duldungsrecht zuerkannt werden würde. Vgl. Jörg OSTERLOH, *Nationalsozialistische Judenverfolgung im Reichsgau Sudetenland*, München 2006 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum), S. 163–164. Außerdem, <http://www.borderswithin.info/#!iris-nachum/ce4b> (29. Oktober 2013): Zu Wien-Claudi und seiner besonderen Situation arbeitet derzeit in ihrem Promotionsvorhaben Iris NACHUM, *Nationalbesitzstand – Selbstbestimmungsrecht – Wiedergutmachung. Zur Geschichte dreier Kampfbegriffe in den Böhmisches Ländern in der ersten Tschechoslowakischen Republik* (die Arbeit soll 2014 an der Universität Tel Aviv eingereicht werden).

⁸⁷ So bat die Deutsche Gesandtschaft Ende Dezember 1938 in Prag um die Vermittlung des tschechischen Ministeriums für auswärtige Angelegenheiten, da ihnen vom Oberfinanzpräsidenten in Berlin (Devisenstelle) die Mitteilung gemacht worden war, dass die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst wegen finanzieller Not einen Transfer von Erträgen ihrer testamentarisch vermachter Vermögenswerten beantragt habe. Die deutsche Gesandtschaft übermittelte die Nachfrage des Oberfinanzpräsidenten, ob der Transfer für die Akademie existenziell notwendig sei, und ob es sich „um jüdische oder nichtjüdische“ Begünstigte handele. Vgl. NA, MŠANO, Karton 3421, 33 Praha Akad. Nēm. A-B und B1-H, darin: 33 Praha Akad Nēm b1-h, darin: b (2), darin: Č. 12 507 1939, Schreiben vom 28. Dezember 1938 und 17. Januar 1939. Das Schreiben erreichte im Januar 1939 das tschechoslowakische Unterrichtsministerium, am 14. Februar meldete der Direktor der Akademie Fidelio F. Finke dorthin dann die Namen der jüdischen Lehrer und Kuratoriumsmitglieder, die „derzeit beurlaubt“ seien. Er nannte nicht den Namen Wien-Claudi. Vgl. ebenda, Nr. 25449 1939, Schreiben vom 14. Februar 1939: „In Erledigung des obigen vertraulichen Auftrages nennen wir folgende Namen: Aus dem Lehrkörper: Dr. Albin Goldschmied, Prof. Julie Pollak, Dr. Erich Steinhard, Irma Tuschkau und Prof. Konrad Wallerstein; alle Genannten sind derzeit beurlaubt. Aus dem Kuratorium; soweit der Direktion bekannt: Dr. Franz Bacher, Dr. Ludwig Czech, Dr. Paul Eger, Dir. Ludwig Neumann, Hans Petschek, Dr. Josef Portheim/?/ und Redakteur Leo Schleissner.“ Vgl. Anm. 86.

⁸⁸ Vgl. ebenda, Gutachten Wien-Claudis vom 13. Februar 1939 und Schreiben von Kraftts (Abwicklungsstelle der Deutschen Gesandtschaft) an den Oberfinanzpräsidenten (Devisenstelle) in Berlin, vom 8. Mai 1939 (Konzept, ab am 12. Mai 1939).

Am 16. Mai 1939 berichtete von Krafft an das Auswärtige Amt in Berlin, dass die Angelegenheiten der Akademie zukünftig von der Abteilung Kulturpolitik beim Reichsprotektor behandelt würden, von einer Übersendung der Vorakten habe man abgesehen. Der zuständige Referent der Abteilung war Hugo Kinzel, der von seiner Position als Referent des Gaupropagandaamtes in Reichenberg dorthin gewechselt hatte.⁸⁹ Es ist anzunehmen, dass Kinzel, der Becking in Bezug auf die Akademie schon zuvor mit einer gewissen Reserve begegnet war, seine Empfehlungen distanzierter betrachtete.

Festhalten kann man zum ersten Teilabschnitt, dass sich hier in der Interimsphase für die Frage nach dem Angliederungsprozess der Akademie für Musik und darstellende Kunst an die Deutsche Karls-Universität bereits mehrere wichtige Punkte zeigen, bzw. andeuten: die Rivalität oder Abneigung, die zwischen Becking und Finke entstand, augenscheinlich von Becking ausging, Beckings Wunsch, die Akademie in der Nähe der Universität zu halten oder in die Universität zu integrieren und Beckings eigene Ambitionen die Musikausbildung betreffend, ferner die später noch relevante Konkurrenz zwischen den beiden Ministerien. Als Opfer des Prozesses dieser frühen Phase sind die jüdischen Mitglieder des Lehrerkollegiums und des Kuratoriums zu nennen.

Die „universale“ Hochschule und der Kurator

Als zweiter Aspekt der Eingliederung wird nun die zeitweilig in Prag und Berlin im Raum stehende „Vision“ der universalen Hochschule vorgestellt. Nach der Sudetenkrise und dem Münchner Abkommen hatten Diskussionen darüber eingesetzt, wie und wo die gesamte deutsche Hochschullandschaft im neuen „Sudetengau“ zu entwickeln bzw. fortzuführen sei. Als Orte waren traditionell Reichenberg, ferner Aussig, Teplitz-Schönau und Eger im Gespräch.⁹⁰ Teil dieser Diskussionen war, wie oben beschrieben, auch die Akademie für Musik und darstellende Kunst, besonders vorangetrieben durch die Person Gustav Beckings, der zeitweilig als Dekan der philosophischen Fakultät amtierte.⁹¹ Becking erwähnte in seinem oben zitierten Brief eine Universität oder ein ähnliches Gebilde, in welches auch Hochschulen anderer fachlicher Ausrichtungen – er nannte Musik – eingeschlossen werden sollten. Diese oder eine ähnliche Diskussion wurde auch noch nach dem Einmarsch deutscher Truppen in Prag und der folgenden Übernahme der „deutschen Hochschulen in Böhmen und Mähren“ mit Verordnung vom 2. August 1939 in die Verwaltung des Reiches weiter geführt.⁹² Zwischen November 1939 und Januar 1940 wurde im

⁸⁹ Vgl. ebenda, Schreiben vom 16. Mai 1939. Von Krafft (Abwicklungsstelle der Deutschen Gesandtschaft) an das Auswärtige Amt. Vgl. für den Übergang der Funktion der Gesandtschaft auf die Behörde des Protektors im Fall der Universität: Mišková, *Universität*, S. 76–78. Hier übernahm demnach nach dem 15. März 1939 die „Gruppe Kultur und Wissenschaft“ unter der Leitung des Ministerialrats Helmut Bojunga, der zuvor Kurator der Universität Göttingen gewesen war.

⁹⁰ Vgl. Mišková, *Universität*, S. 54.

⁹¹ Becking sagt selbst in seinem Brief vom 21. Oktober 1938, dass er „das Amt des Dekanats wieder übernehmen musste, das jetzt alles andere als angenehm ist“ (Vgl. Anm. 44). Dem entgegen steht die Angabe von Alena Mišková (Vgl. Mišková, *Universität*, S. 46), die für die Zeit des Rektorats von Ernst Otto vom 23. September 1938 – 31. Dezember 1939 für die philosophische Fakultät folgende Dekane angibt: bis zum 1. September 1939 Karl Maria Swoboda, seit dem 1. September 1939 Ernst Schwarz. Eventuell war Becking kurzfristig eingesetzt oder agierte als Stellvertreter, jedenfalls amtierte er nach eigener Aussage im Oktober 1938.

⁹² Vgl. ebenda, S. 99. Mit Bezug auf den Art. 11 im Erlass des „Führers und Reichskanzlers“ vom 16. März 1939 (Reichsgesetzbl. I, S. 485). Es handelte sich um die Universität in Prag und die Technischen Hochschulen in

Ministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung der Plan einer „universalen“ Hochschule in Prag ernsthaft erwogen.⁹³ In der Diskussion hieß es u.a.:

Es ist ja auch für Berlin im Zusammenhang mit dem Bau der neuen Hochschulstadt beabsichtigt, und die allgemeinen kulturpolitischen Gründe, die für eine solche Zusammenlegung sprechen, sind in Denkschriften des früheren Amtschefs Wacker zur Frage der neuen Berliner Universität niedergelegt. [...] Es soll ein historischer Fehler korrigiert werden, der darin lag, dass die zu Anfang des 19. Jahrhunderts ausschließlich humanistisch-geisteswissenschaftlich eingestellten Universitäten die heraufkommende Technik wissenschaftlich nicht für voll nahmen und in ihren Kreis nicht aufnehmen wollten; dadurch wurde sie zu einer Sonderentwicklung gezwungen, die gewiß auch Vorteile hatte, aber im Wesentlichen doch wohl verfehlt war. Es soll durch die Vereinigung auch allgemein dem „Fachpartikularismus“ entgegengewirkt werden und der Gedanke der „Universitas“, die alle Wissenschaften umfaßt, herausgestellt werden. Es sollen ferner aber auch auf der Seite der Lehrenden und der Lernenden die Vertreter verschiedener Fächer einander nähergebracht und eine Befruchtung von Lehre und Forschung von Fachgebiet zu Fachgebiet und auf den Grenzgebieten erzielt werden.⁹⁴

In einer gemeinsamen Schrift erläuterten dann die beiden Rektoren der Universität und der Technischen Hochschule, Otto und Brass, sowie der Dozentenbundführer Konrad Bernhauer:

Der Nationalsozialismus strebt nach Vereinheitlichung, nach universaler Gestaltung der gesamten Wissenschaft. Die Erziehung der akademischen Jugend in nationalsozialistischem Sinn verträgt keine Absonderung der Dozenten sowie der Studierenden nach ihren „Fächern“, sondern fordert die Gemeinschaftsarbeit aller Dozenten sowie die Gemeinschaftserziehung aller Studierenden.⁹⁵

Die Zusammenlegung wurde schließlich zu Beginn des Jahres 1940 aus „kulturpolitischen“ Gründen wieder verworfen. Es stand die Angst vor einem Stellenabbau im Raum, der trotz der großen Visionen aus pragmatischen Gründen von den betroffenen Professoren befürchtet wurde. Das Beispiel der Breslauer Universität, bei der eine Zusammenlegung gescheitert war, wurde ebenfalls erörtert und Gutachten aus Breslau herangezogen.⁹⁶ Im Frühjahr des Jahres 1940 und wahrscheinlich mit dem Scheitern des großen Plans zusam-

Prag und Brünn. Vgl. auch BA, Bestand R 2, Nr. 12430, Bl. 12–16, hier Bl. 14, Schreiben vom 19. März 1940, WH 720.

⁹³ Vgl. BA, Bestand R 4901, Nr. 13488, Schreiben vom 21. November 1939 (Oberregierungsrat Führer mit Bezug auf Prof. Gudden, Haushalt Geisteswissenschaften), 23. November 1939 (Stellungnahme Nipper, negativ, Breslau hat aus seiner Sicht nicht funktioniert), 25. November 1939 (Stellungnahme Breuer, positiv, Scheitern in Breslau hauptsächlich durch die TU verschuldet), 29. November 1939 (der kommissarische Dozentenführer Bernhauer meldet: die Rektoren sind einverstanden, die Dekane noch nicht), 14. Dezember 1939 (Bernhauer an Ministerialdirektor Mentzel, Chef im Amt Wissenschaft, „die Schaffung einer universalen Hochschule“, soll beispielhaft werden), 13. Dezember 1939 (gez. Schäfer, phys. Institut der univ. Breslau, schildert Scheitern), 5. 1. 1940 (Mentzel an REM, Zusammenlegung momentan aus kulturpolitischen Gründen unzweckmäßig).

⁹⁴ Ebenda, Schreiben vom 27. November 1939.

⁹⁵ Ebenda, Otto (DKU), Brass (TU), Bernhauer (Dozentenbund), Schreiben vom 29. November 1939. Vgl. auch Mišková, *Universität*, S. 88–89.

⁹⁶ Vgl. Liste der Schreiben in Anm. 92.

menhängend, zerschlug sich auch der erste konkret nachzuweisende Übernahmeversuch der deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst durch die zu diesem Zeitpunkt als „Reichshochschule“ bezeichnete Universität. In den erhaltenen Akten der philosophischen Fakultät finden sich Hinweise in einer Art Vertrag zwischen der „Reichshochschule“⁹⁷ beziehungsweise Universität (die Verhandlungen wurden mit Rektor Ernst Otto geführt) und dem Verein der Akademie. Es wurde über die Übernahme des Vereinsvermögens der Akademie verhandelt. Der Verantwortliche für Organisation beim Reichsprotector, Lothar Schröder, formulierte in seinem Erlass vom 18. November 1939, das Vermögen ginge genau dann in das Eigentum der „Reichshochschule“ über:

Sobald eine deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst im Anschluss an die Reichshochschule errichtet wird [...].⁹⁸

Aus unklaren Gründen wurde die beigelegte Schlussverfügung kurze Zeit später vom Reichsprotector rückgängig gemacht und der Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst aufrechterhalten. Gustav Becking hielt in einer Notiz fest: „*Der Verein behält sein Vermögen.*“⁹⁹ Dem Kuratorium des Vereins gehörten nun nach dem Willen des Reichsprotectors der Ordinarius für Musikwissenschaft, Gustav Becking, der Rechtsanwalt Dr. Piffel und als Geschäftsführer Reinhold, der Referent der Gruppe XIV (Unterricht und Kultus) des Reichsprotectors an,¹⁰⁰ die gemäß ihrer Aufgabenbereiche denjenigen des Reichserziehungsministeriums entsprach.¹⁰¹

Mehrere wichtige Änderungen waren seit Mai 1939 eingetreten: Der Präsident des Vereins – Wien-Claudi – tauchte nicht mehr auf. Zwei Personen des neuen Kuratoriums hatten ihn beerbt: Becking war aus seiner Eigenschaft als zweiter Stellvertreter, außerdem Piffel, der Wien-Claudis Kanzlei oder zumindest Teile ihrer Aufgaben übernommen hatte.¹⁰²

⁹⁷ Damit war zu diesem Zeitpunkt vermutlich ein Zusammenschluss mehrerer Hochschulen gemeint.

⁹⁸ Vgl. Prag, Archiv Univerzity Karlovy (weiter AUK), Bestand Rektorát Německé univerzity (weiter RNU), Phil. Fak. – instituty, B5, 1939–1944, Inv. Nr. 291, Karton 106, Schreiben vom 18. November 1939. Der Reichsprotector, i.A. Lothar Schröder, verantwortlich für Organisation, sendet Schlussverfügungen über das Vereinsvermögen an Otto, Vereinbarung der treuhänderischen Abgabe des Vermögens an die „Reichshochschule“, Bedingung: Fortsetzung der Akademie, Schlussverfügung anbei vom 26. September 1939.

⁹⁹ Vgl. ebenda, und Schreiben vom 6. Mai 1940. Demnach besteht der Verein Deutsche Musikakademie weiter, der Erlass zur Auflösung und Übertragung des Vermögens an die Universität vom 18. November 1939 Nr. 27 c/Dr. Schö/St, ist rückgängig gemacht. Das Kuratorium besteht aus Dr. Piffel, Prof. Becking und Dr. Reinhold, der auch die Geschäfte führt.

¹⁰⁰ Vgl. ebenda.

¹⁰¹ Reinhold arbeitete zu diesem Zeitpunkt unter der Leitung des Min. Dir. Bojunga, Vorgänger des späteren Kurators der Universität und der Hochschulen. Vgl. für die Zuständigkeit des Reichserziehungsministers für diese Gruppe die aufschlussreichen Haushaltsverhandlungen des Reichsprotectors für diese Gruppe im BA, Bestand R 2, Nr. 12431, Schreiben vom 10. Juni 1941 – 26. März 1943, bes. das Schreiben vom 1. August 1941 (Reichsprotector an Finanzministerium). Offenbar mussten die Stellen der Gruppe im Haushaltsplan des Reichserziehungsministers vorgesehen werden, der zum Teil aber andere Ansichten über die Stellenbesetzung hatte als der Reichsprotector.

¹⁰² Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-02-01, Hochschulinstitut für Musik, 1941–44, darin (kurz nach dem zusammengehefteten Konvolut zur Stilllegung der Musikhochschulen): G.-Z. 400/A/B [Zahl des HI], bzw. V-7-1-196/41 [Zahl des RP], Schreiben des Hochschulinstituts vom 1. Dezember 1941, in dem es heißt: „derzeit wird das Vermögen von zwei Advokatenkanzleien /ehemalige Kanzlei Dr. Wien Claudis [sic] und Dr. Piffel/ verwaltet, was natürlich entsprechende Spesen verursacht. Da mit der Verwaltung des Vereinsvermögens keine besondere Arbeit verbunden ist, könnte das Vereinsvermögen ohne weiteres vom Herrn Kurator auf das Konto ‚Verwahrungen‘ übernommen werden.“

Außerdem war die Verwaltung der Akademieangelegenheiten von Hugo Kinzel und der Gruppe „Kulturpolitische Angelegenheiten“ weg zur Gruppe „Unterricht und Kultus“ verlegt worden,¹⁰³ vermutlich hing die Verlegung mit der Zuständigkeit der Gruppe „Unterricht und Kultus“ auch für die Universität zusammen.¹⁰⁴ Wie sich die Situation Beckings in seiner neuen Position darstellte, ist unklar. Möglicherweise versuchte er seinen Einfluss auf die Akademie für Musik und darstellende Kunst – und ihr Geld – zu erhalten. Es ist jedoch bisher nicht nachzuweisen, dass er das Scheitern der Verhandlungen provozierte. Sehr wahrscheinlich hing es jedoch mit den Spannungen zwischen Becking und Finke zusammen, der anders als von Becking empfohlen weiter im Amt blieb. In der oben bereits zitierten *Denkschrift über die Erhaltung der deutschen Musikhochschule in Prag und ihre Angliederung an die Deutsche Universität*¹⁰⁵ war der Ordinarius für Musikwissenschaft noch als ständiger Kurator eines neu zu schaffenden Instituts in Aussicht genommen worden. Nach Beckings Denunziationen liegt es jedoch nahe, dass Finke an einer Zusammenarbeit nicht mehr interessiert war, dass er von den Denunziationen wusste, ist anzunehmen, zumal er nach 1945 selbst davon erzählte.¹⁰⁶

Als Nachklang der Diskussion um die „universale Hochschule“ kann man das Einsetzen eines Kurators werten. Dieser sollte nicht nur die Verwaltungsgeschäfte der Universität, sondern gleich die aller Prager Hochschulen und der Technischen Hochschule in Brünn übernehmen. Für die Funktion wurde mit Erlass vom 30. März 1940 zum 1. April Ministerialrat Karl August Fischer bestellt. Als „ständige örtliche Vertretung des Reichsministers für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung“ hatte er folgende Aufgaben:

1. Aufsicht über das ihm als Dienstvorgesetztem unterstellte Personal
2. Ausübung des Rechtes zur Ernennung der Beamten
3. Vereidigung der Hochschulbeamten
4. Aufsicht über Haushalts-, Kassen-, Rechnungswesen
5. Gesamte äußere Verwaltung der Institute, Kliniken, Seminare, sonstige
6. Leitung der Gebäude und Vermögensverwaltung
7. Vertretung in allen Reichsgeschäften vor und außerhalb von Gerichten

Der gesamte Schriftverkehr der Hochschulen an den Reichsminister und den Reichsprotector ging von nun an „durch die Hand des Kurators“.¹⁰⁷ Schnell kam es zu Machtkämpfen

¹⁰³ Die Gruppe XV (Kulturpolitische Angelegenheiten) entsprach dem Propagandaministerium. Sie stand unter der Leitung des Freiherrn von Gregory. Die Abteilung Kulturpolitische Angelegenheiten beim Reichsprotector war mit dem Propagandaministerium „dienstlich verbunden“, unterstand ihm aber nicht direkt. Vgl. Tim FAUTH, *Deutsche Kulturpolitik im Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1941*, Göttingen 2004 (Berichte und Studien 45), S. 25–26, 83–107, hier S. 89f. Ein Eintrag im Geschäftsbuch der Universität im Juni ist der früheste nachweisbare Hinweis für den Wechsel der Zuständigkeit: er zeugt von einem Schreiben der philosophischen Fakultät an die Gruppe XIV („Unterricht und Kultus“) beim Reichsprotector angelegentlich der Angliederung der deutschen Kunstakademie an die deutsche Universität (die Kunstakademie und die Musikakademie wurden später gleichzeitig übernommen). Vgl. das Geschäftsbuch der Deutschen Karls-Universität, 1939, Juni–Dezember, Eintrag Nr. 1095, 21. 6. (Phil. Dekanat, 20. 6. 1939, Erl: Wurde im Original dem Reichsprotector (XIV) überreicht, Erlass am 21. 6. 1939).

¹⁰⁴ Vgl. OTTO, *Bericht*, S. 97. Hier waren die leitenden Angestellten der Gruppe XIV zum „Gefolge“ des Reichserziehungsministers gerechnet worden.

¹⁰⁵ Vgl. Anm. 78.

¹⁰⁶ Vgl. HÄRTWIG, *Finke*, S. 180–181.

¹⁰⁷ Vgl. AUK, Kurator, NU, 11-01-03-26, ebenda, Kurator, Allgemein, 11-01-03 (allgemeine Verwaltung, Behörden und Dienststellen), darin: Blaue Mappe, Kurator 11-02-03 1949 sic-45, Karton 2 (Verwaltungsreform,

zwischen ihm und dem Rektor der Universität.¹⁰⁸ Für die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst bzw. das Hochschulinstitut für Musik und darstellende Kunst war er zunächst nicht zuständig. Erst am 26. Oktober 1940 wurde rückwirkend zum 1. April – also dem Datum, zu welchem der Kurator bestellt worden war – ein „Hochschulinstitut für Musik und darstellende Kunst bei der Deutschen Karls-Universität“¹⁰⁹ errichtet, gleichzeitig mit einem Hochschulinstitut für bildende Künste. Im Erlass des Reichserziehungsministeriums hieß es:

Ich bin [...] damit einverstanden, daß beiden Hochschulinsti-
tuten eine weitgehende Selbstän-
digkeit – namentlich in fachlicher Hinsicht, belassen bleibt, was unter anderem auch bedeutet,
daß sie nicht dem Rektor der Universität oder anderen akademischen Behörden unterstellt sind.
Ich bitte mir nach Benehmen mit dem Kurator für jedes der Kunstinstitute eine Geschäftsord-
nung vorzulegen [handschriftlich eingef.: Vgl. I 10 No. V 6-7-120/41 i.a. Rpr.], in der auch die
Abgrenzung der Selbständigkeit nach Möglichkeit festzulegen ist. Gegen die von Ihnen vorge-
schlagene Regelung für die Behandlung der Fragen über die Besetzung der Lehrstühle habe ich
nichts einzuwenden. Beide Institute haben mit den Ihnen zur Verfügung stehenden Kräften die
laufenden Verwaltungsarbeiten selbst zu erledigen. Der dienstliche Schriftverkehr der Institute
mit mir geht durch den Kurator an Sie. Ebenso werde ich die für die Institute bestimmten Schrei-
ben an Sie richten, mit der Bitte um Weiterleitung an den Kurator.¹¹⁰

Das zitierte Schriftstück markiert den Zeitpunkt der tatsächlichen Übernahme der Deut-
schen Akademie für Musik und darstellende Kunst in universitäre Zusammenhänge, aber
wohin genau? Von Seiten der Universität wurde eine unmittelbare Angliederung im Sep-
tember des Jahres 1941 negiert, wie sie sich ja auch aus der „weitgehenden Selbständigkeit“
ergab. In der Darstellung beschrieb der amtierende Rektor:

Diese Verhandlungen haben jedoch zu dem Ergebnis geführt, dass die Institute völlig selbständig
seien und in keinerlei Beziehung zur Universität stehen. Die Tatsache einer zunächst erfolgten

Vereinfachung), Schreiben vom 10. 6. 1940, K.P. 11-01: An die Herren Dekane, Vorstände der Institute, Se-
minare und Kliniken, Lehrstuhlinhaber der Deutschen Karls-Universität (am Ende der Mappe, nicht paginiert,
zum Teil chronologisch).

¹⁰⁸ Vgl. für die Rivalitäten des Kurators mit dem Rektor und auch die Aufgaben des Kurators A. MIŠKOVÁ, *Uni-
versität*, S. 101–104 und 76–78. Nach Alena Mišková trat der Kurator seinen Dienst am 18. April an. Nach
dem Antrag auf Abberufung Fischers vom Oktober 1941 folgte ihm mit Berufung zum 1. Januar 1942 Gustav
Ehrlicher aus Bonn, der zunächst noch die Bonner Universität mitbetreute und zum 1. April 1943 fest nach
Prag versetzt wurde. Vgl. ebenda, S. 101–104.

¹⁰⁹ AUK, Kurator, 13-02-22-02, Hochschulinstitut für Musik, Personalia, Bd. 1, 1940–44 (nicht chronologisch,
nicht paginiert), 13-02-22, Schreiben vom 6. November 1940 (Va 1910, Vc, WH b), vgl. Abdruck im Anhang.
Der Name entsprach den Namen der bereits bestehenden Hochschulinsti-
tute in Breslau und Königsberg.

¹¹⁰ Vgl. ebenda. Offenbar zog sich der konkrete Prozess der Übernahme in die Deutsche Verwaltung bis in das
neue Jahr hinein, wie einem Briefwechsel zwischen dem Reichsprotector (i.A. Hansel) und dem tschechischen
Unterrichtsministerium vom 28. Januar 1941, bzw. 31. Januar 1941 zu entnehmen ist: „Nach Abschluss der
über einen längeren Zeitraum ausgedehnten Verhandlungen“ wird die rückwirkende Übernahme dem tschechischen
Unterrichtsministerium gemeldet, welches daraufhin anfragt, ob es die Rentenzahlungen für die
Gesangslehrerin Elise Brömse-Schünemann einstellen soll. Vgl. NA, MŠANO, Karton 3421 (MŠANO 33),
Mappe: 33 Praha Akad. Nĕm. A-B und B1-H, darin: Mappe: 33 Praha Akad. Nĕm. b1-h, darin: Mappe: 33 a1,
darin: Nr. 11924/1941.

gewissen haushaltsmäßigen Verbindung, sowie die Zuständigkeit des hiesigen Kurators auch für die beiden Institute, begründen tatsächlich und rechtlich keine Beziehung zur Universität.¹¹¹

Der Kurator legte für die Belange des Hochschulinstituts mehrere Aktenordner an, darunter zahlreiche Personalakten. Er verwaltete, wie es seinem Aufgabenbereich entsprach, das Hochschulinstitut. Die Lehrer wurden zunächst übernommen, Finke und einige seiner von Becking denunzierten Kollegen hatten jedoch Schwierigkeiten, standen auf Abruf und sollten ausgewechselt werden.¹¹² In den Aktenübersichten des Kurators sind die beiden Kunstinstitute als eigenständige Nummern nach der Universität und den Technischen Hochschulen in Prag und Brünn aufgeführt.¹¹³ Es lässt sich damit tatsächlich Ende 1940 die Konstruktion einer größeren zusammenhängenden Hochschullandschaft in Prag feststellen, deren Bestandteil schon in den anfänglichen Planungen die Musikausbildung gewesen war. Als Hochschulinstitut für Musik gehörte die frühere Akademie für Musik und darstellende Kunst dieser vom Kurator verwalteten Hochschullandschaft an.

Die Strategien des Ministeriums: Universität und Schulmusik

Die Tatsache, dass die Akademie für Musik und darstellende Kunst unter die Aufsicht des Kurators eingeordnet wurde und über eine „weitgehende Selbständigkeit“ verfügte, bedeutete nicht gleichzeitig, dass sie einen eigenen Haushalt besaß. Sie wurde im Haushalt der Universität geführt. Das war Ergebnis eines längeren Prozesses der Aushandlung, bzw. des Streits zwischen dem Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda (geleitet von Joseph Goebbels) und dem Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung (geleitet von Bernhard Rust), der sich bereits in der Phase angedeutet hatte, als die Deutsche Gesandtschaft in Prag agierte. Bereits 1933 war die Reichskompetenz für die Kunstverwaltung – bis auf Kunst- und Musikhochschulen, Museen, Denkmalpflege, Naturschutz und Volkshochschulen – vom Innenministerium dem Propagandaministerium übertragen worden. Das Preußische Ministerium für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung behielt jedoch seine Kunstverwaltung, die traditionell auch die Musikhochschulen

¹¹¹ Vgl. AUK, RNU, Phil. Fak. – instituty, B5, 1939-1944, Inv.-Nr. 291, Karton 106, Schreiben vom 25. September 1941, Tgb. Nr. 1713/41. Der Rektor der DKU an den Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung.

¹¹² Dieses Vorhaben zog sich wegen der Tatsache in die Länge, dass aus dem „Altreich“ keine qualifizierten Kräfte nach Prag gehen wollten. Finke sollte nach dem Willen des Reichserziehungsministeriums ausgetauscht werden, außerdem waren besonders betroffen der Pianist Eugen Kalix, der wegen seiner „jüdischen“ Ehefrau, der Geiger Willy Schweyda, der wegen seiner Mitwirkung in einem „tschechischen“ Quartett, und der Theorielehrer Theodor Veidl, der wegen seiner früheren Logenangehörigkeit Probleme hatte. Vgl. UdKA, Bestand 1, Konzept, Bl. 175r, auf der Rückseite des Schreibens vom 8. April 1942. Fidelio F. Finke an Franz Rühlmann, den stellvertretenden Direktor der Hochschule für Musik in Berlin: „Ich entnehme aus Ihrer Anfrage, daß Sie nun auch Ihren Herrn Schweyda verlieren sollen, was sicher ein schmerzlicher Verlust für Sie sein wird. Freilich habe ich in Bezug auf Ihn immer Befürchtungen gehabt. Der Fall K.[alix] tut mir besonders leid, ich kann hier der gezogenen Konsequenz kein volles Verständnis entgegenbringen, allerdings kenne ich die näheren Umstände, die zu ihr geführt haben, nicht. Auch ich glaube, daß sein Einsatz an anderer Stelle, wenn er sich hat scheiden lassen, durchaus im Bereich des Möglichen liegt.“ Vgl. für Veidl: FUCHS, *Die Deutsche Akademie*, S. 83–86. Fuchs zitiert auch einen Brief von Becking an Petyrek vom 27. August 1944, der sich anlässlich von Veidls Entlassung über Finke dahingehend äußerte, dass dieser der Entlassung nichts entgegengesetzt hätte. Offenbar war ihm zu diesem Zeitpunkt nicht mehr bewusst, dass er selbst der erste gewesen war, der Veidl als Freimaurer denunziert hatte.

¹¹³ Vgl. die Aktenübersicht des Kurators im AUK, ohne Signatur.

umfasste. Im Jahr 1934 gab das Reichsministerium des Innern dem neuen Reichs- und Preußischen Ministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung die Aufsicht über die Kunstverwaltungen der Länder für den Bereich seiner Reichsbefugnisse, was in Bezug auf die Kunsthochschulen ständiger Streitpunkt blieb.¹¹⁴ Das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung bestand zunächst ab dem 1. Mai 1934 in Personalunion neben dem Preußischen Ministerium für Wissenschaft Kunst und Volksbildung und bildete seit dem 1., bzw. 20. Dezember in „Realunion“ das Reichs- und Preußische Ministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. Aus diesem ging dann am 9. Mai 1938 das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung hervor. Wegen dieser Vorgeschichte des Reichserziehungsministeriums, wie es ab dem 9. Juni 1936 auch offiziell in Kurzform genannt wurde,¹¹⁵ waren die „preußischen“ Institute traditionell fester in seiner Hand. Neu hinzukommende Gebiete waren dafür prädestiniert, neuen Streit hervorzurufen. Wichtiger Aspekt dieser Verhandlungen war die Schulmusik, bzw. die Ausbildung von Kunst- und Musiklehrern. Auf einer Chefbesprechung am 19. Juni 1934 waren dem Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda zwar „Erziehung und Ausbildung auf dem Gebiete der Kunst“ zugeteilt worden, Teil der Verabredung war jedoch, dass „Reichsminister Dr. Goebbels und Dr. Rust möglichst bald in persönlicher Aussprache eine Einigung herbeiführen“ würden.¹¹⁶ In einer Note hatte Rust am 27. Juni um eine Ergänzung gebeten:

Erziehung und Ausbildung auf dem Gebiet der Kunst gehen samt den ihnen dienenden Anstalten grundsätzlich auf das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda über; zu den Angelegenheiten der Kunsterziehung gehört nicht die Ausbildung der Lehrer für die künstlerischen Fächer, also insbesondere für Musik-, Zeichnen- und Werklehrer.¹¹⁷

¹¹⁴ Vgl. BA, D. BRATHER, *Bestandsgeschichte*, in: Findbuch Bestand R 4901, Bd. 1, Potsdam 1960, S. 1–46, hier S. 7–8 und 35–36, außerdem Anne C. NAGEL, *Hitlers Bildungsreformer. Das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung 1934–1945*, S. 138–149 (Ein spezieller Feind des Ministers: Joseph Goebbels und der Streit um die Kunst).

¹¹⁵ Vgl. Bernhard vom BROCKE, *Kultusministerien und Wissenschaftsverwaltungen in Deutschland und Österreich: Systembrüche und Kontinuitäten 1918/19–1933/38–1945/46*, in: Rüdiger vom Bruch – Brigitte Kaderas (Hgg.), *Wissenschaften und Wissenschaftspolitik: Bestandsaufnahmen zu Formationen, Brüchen und Kontinuitäten im Deutschland des 20. Jahrhunderts*, Stuttgart 2002 (Wissenschaftsgeschichte), S. 193–214, hier S. 201; NAGEL, *Bildungsreformer*, S. 66–69, und BRATHER, *Bestandsgeschichte*, S. 7–8. Brather vermerkt, dass die korrekte Bezeichnung ab dem 1. Dezember 1934 zunächst: „Der Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung und Preußische Minister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung“ lautete und mit Erlass vom 20. Dezember die Bezeichnung „Reichs- und Preußisches Ministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung“ eingeführt war.

¹¹⁶ Vgl. BA, Bestand R 2, 4758, Bl. 115, Auszug aus der Niederschrift vom 19. Juni 1934 (Abschrift).

¹¹⁷ Vgl. BA, R 2, 4758, Bl. 117, Schreiben des Staatssekretärs der Staatskanzlei an das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda vom 27. Juni 1934, RK. 5641, mit Bezug auf die Besprechung am 19. Juni 1934. Vgl. für den Streit auch: UdKA, Bestand 1, Nr. 471 (Korrespondenz mit anderen Musikhochschulen 1890–1934), darin das Schreiben vom 13. Juni 1934, Fritz Stein (Direktor der Hochschule für Musik Berlin) an Carl Wendling (Direktor der Hochschule für Musik in Stuttgart): „Wir stehen gerade jetzt dicht vor der Entscheidung, ob die Hochschule und die Schulmusik *in Toto* zum Propagandaministerium kommt, oder ob die Schulmusik nicht vielleicht beim Ministerium für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung (Reichsunterrichtsministerium) bleibt. [...] Im Augenblick bleiben ja noch die Hochschulen den einzelnen Länderregierungen unterstellt. Später dann einheitlich durch Reich und Konferenz.“ Außerdem: BRATHER, *Bestandsgeschichte*, S. 35. Und BA, Bestand 4901, Nr. 12768 (Korrespondenz des Staatssekretärs Zschintsch, Bd. 3, Schreiben und Vorlagen an Reichsminister Rust, 1936–1945), Schreiben vom 24. Juni 1936, Bl. 11–12, Zschintsch an Rust in Badenweiler, Hotel Römerbad, durch einen Eilboten „[...] Herr Reichsminister Goebbels, der auch mich

Die Einigung kam nie zustande, auch wenn sämtliche, also auch die außerpreußischen Musikhochschulen faktisch vom Reichserziehungsministerium verwaltet wurden.¹¹⁸ Wahrscheinlich ist jedoch, dass dennoch von der Schulmusik, bzw. der Ausbildung der Lehrer infolge der Note eine gewisse strategische Bedeutung ausging. Während sich der erste Teil dieses Abschnitts nun auf den Prozess konzentrieren wird, der die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst im Rahmen der Verhandlungen mit dem Finanzministerium in den Haushalt der Deutschen Karls-Universität integrierte, bezieht sich der zweite Teil hauptsächlich auf entsprechende Aspekte der Schulmusik.

Hochschule für Musik oder Hochschulinstitut – die Universität als rettender Anker im Zuständigkeitsstreit

Eine nicht mehr erhaltene Akte mit dem Titel „Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag“, bzw. ihre Erwähnung im Findbuch des Geheimen Staatsarchivs in Berlin, deren Laufzeitbeginn mit 1938 angegeben ist, zeugen von einem realen Beginn der Verwaltungstätigkeit innerhalb des Ministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung, was auch den oben beschriebenen Vorgängen entspricht.¹¹⁹ Auch das

gestern zu sich gebeten hatte, hat den dringenden Wunsch, daß in Heidelberg zwischen Ihnen, Herr Minister, und ihm die Frage der Abgrenzung der Zuständigkeiten der Ministerien abschließend erörtert werde. Er verlangte mir gegenüber insbesondere die Übertragung der gesamten Kunsterziehung auf sein Ressort und neuerdings auch derjenigen Museen, in denen Bilder und Werke der lebenden Kunst ausgestellt seien, z.B. Kronprinzenpalais. Ich habe Herrn Minister Goebbels lediglich erklärt, daß es mir unmöglich sei, Dinge aus dem Ressort des Reichserziehungsministers abzugeben, auf deren Verbleib der Herr Minister persönlich bereits schriftlich entscheidenden Wert gelegt hat. Herr Minister Goebbels kam auf die schon wiederholt erörterte Besprechung beim Führer selbst zu sprechen, deren Ergebnis er dahin zusammenfaßte, daß dem Propagandaministerium alle Angelegenheiten der lebenden Kunst einschließlich der gesamten Kunsterziehung zu übertragen seien. Soweit es sich dabei um preußische Anstalten, z.B. staatliche Musikhochschule, Kronprinzenpalais u. a. handelt, kann dies von uns nur erfolgen mit Zustimmung des preußischen Finanzministers und des Herrn preußischen Ministerpräsidenten, es sei denn, daß der Herr Reichsminister Goebbels zugleich preußischer Minister wird. Ich werde die Unterlagen für eine solche Besprechung mit Herrn Minister Goebbels mit nach Heidelberg bringen und Vortrag halten.“

¹¹⁸ Vgl. Anm. 28 (Geschäftsverteilungspläne) und außerdem als Beispiel für einen außerhalb Preußens liegenden Bereich: Maren GOLTZ, *Musikstudium in der Diktatur. Das Landeskonservatorium der Musik/die Staatliche Hochschule für Musik Leipzig in der Zeit des Nationalsozialismus 1933–1945* (Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte 46), S. 57: „Doch blieb lange Zeit ungelöst, ob das Propagandaministerium, oder das neu gebildete Reichserziehungsministerium für die Musikhochschulen zuständig sei. Das änderte sich erst, als man im Jahr 1934 das gesamte ‚Musikerziehungswesen‘ dem von Bernhard Rust geleiteten Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung unterstellte, und im darauf folgenden Jahr auch die Musikschulen und Musikhochschulen mit in diese Zuständigkeit einband.“

¹¹⁹ Vgl. GStA, Rep. 76 (Kultusministerium) Ve (Kunstsachen), *Findbuch* Bd. 1, Sektion 1 (Generalia), Tit. II (Musik), Nr. 164, unmittelbar nach Punkt 163 „Musikschulen, Konservatorien im Ausland“. Erste Berichte über die Akademie in deutschen Regierungskreisen reichen bereits in die zwanziger Jahre zurück und waren nicht besonders euphorisch. Die Deutsche Gesandtschaft in Prag schrieb im November 1925 über die traurige finanzielle Situation der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst. Sie beurteilte jedoch die Gründung der Akademie als übereilt, bezweifelte sogar die Notwendigkeit einer Musikakademie in Tschechien und äußerte die Befürchtung, dass ihre Absolventen den ohnehin schon überbevölkerten Arbeitsmarkt in Deutschland und Österreich überschwemmen würden. Da sie jedoch bestehe, müsste man sie auch unterstützen, um das Ansehen der Deutschen nicht zu gefährden. Vermutlich erfolgte der Bericht auf Anfrage des Auswärtigen Amtes mit Bezug auf einen Bericht in der *Vossischen Zeitung* vom 25. November 1925, Nr. 567. Vgl. Walter KOCH – Manfred ALEXANDER, *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag, Teil II, Vom Kabinett Beneš bis zur ersten internationalen Regierung unter Švešla 1921–1926*, München 2004 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 49/II), S. 449–450 (Nr. 170, 24. Dezember 1925, „Finanzielle Schwierigkeiten der

Propagandaministerium hatte einen Zuschuss von 6000 RM aus den Goebbels „zur Verfügung gestellten Fonds“ an die Akademie gesandt, der nach der oben bereits genannten Intervention des Reichserziehungsministeriums nicht zur Auszahlung kommen durfte. Offenbar verzögerte die Kompetenzfrage die Übernahme.¹²⁰ Gustav Becking machte seinem Unmut über dieses Kompetenzgerangel am 2. Mai 1939 in einem Brief an Felix Petyrek Luft:

Das Schicksal der Musikakademie ist noch völlig dunkel. Bisher haben – 7 Monate lang – zwei Behörden die Kompetenzfrage zu lösen versucht. Wenn sie geklärt ist – ich weiß nicht, wann das geschehen wird – wird man sich wohl auch um den Patienten kümmern, um die Anstalt, die total auf dem Hund ist, mehr noch als früher, um die Lehrer, die am Verhungern sind, und um die Schüler, an denen die Sache wohl am Schlimmsten hinausgeht.¹²¹

Im April 1939 hatte Staatssekretär Zschintzsch noch vermerkt:

Herr Reichsminister hat mir mitgeteilt, daß nach einer Aussprache, die er mit Staatssekretär Hanke vom Reichspropagandaministerium gehabt habe, eine Einigkeit erzielt sei dahingehend, daß das Propagandaministerium die Übertragung der Kunsthochschulen und -schulen auf das Propagandaministerium nicht mehr beanspruche, sondern daß sie im Bereich unseres Ressorts verbleiben sollen. Das Propagandaministerium habe lediglich den Wunsch, an der Aufstellung der Lehrpläne beteiligt zu werden. Diesem Wunsche soll entsprochen werden.¹²²

Im November jedoch beschwerte sich der Reichsminister für Volksaufklärung und Propaganda – Joseph Goebbels – mit Bezug auf die Staatsakademie in Wien und die Musikakademie in Prag beim Reichsminister des Innern:

Ich habe nicht die Absicht, die grundsätzliche Frage der Zuständigkeit für die Anstalten zur Erteilung von Unterricht in der Musik und den bildenden Künsten zum gegenwärtigen Zeitpunkt einer Lösung zuzuführen und damit die Regelung für die Ostmark aufzuhalten. Meine Ansprüche in dieser Frage behalte ich mir vor und muß in Abrede stellen, daß Staatssekretär Hanke in der Besprechung im April 1939 einen Verzicht erklärt hat. Hier müssen Mißverständnisse vorliegen. Lediglich um die Meinung zu entkräften, als ob bisher eine Zuständigkeit des Herrn Reichsministers für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung vorliege, muß ich in Kürze die gegenwärtige Lage darstellen.

Zwischen dem Herrn Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung und mir herrscht eine Meinungsverschiedenheit über das wechselseitige Verhältnis der Verordnungen, die unsere Zuständigkeit regeln (für mein Ministerium vom 30. Juni 1933 – RGBl. I S. 449 –, für das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung vom 11. Mai 1934 – RGBl. I S. 375 –). Ausdrücklich genannt waren die in Rede stehenden Akademien in keiner

Deutschen Musikakademie in Prag“, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt). Ab 1926 beginnen dann die oben schon genutzten Archivalien.

¹²⁰ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 4758, Bl. 112–113r, hier Bl. 113, Schreiben von Joseph Goebbels an das Reichsministerium des Innern vom 21. November 1939, R 1419-01/2.11 39, Abschrift für den Reichsfinanzminister.

¹²¹ Vgl. FUCHS, *Die Deutsche Akademie*, S. 76; dort zitiert nach: Biografische Sammlung des Sudetendeutschen Musikinstituts in Regensburg.

¹²² Vgl. BA, Bestand R 4901, Nr. 12774, Bl. 9, Vermerk Zschintzsch's vom 22. April 1939.

dieser Verordnungen; es kommt darauf an, ob sie zum Schul- oder zum Kunstwesen gehören. Die Auslegung, deren es bedurfte, wurde bewirkt: erstens durch die Chefbesprechung vom 19. Juni 1934 [...] und zweitens durch das Ergänzungsgesetz zum Reichskulturkammergesetz vom 15. Mai 1934 (RGBl. I S. 413). Im Jahre 1937 kam es auch zu einem vom Herrn Staatssekretär und Chef der Reichskanzlei aufgestellten Entwurf einer Verordnung, die die Frage im Sinne meiner Auffassung löste; eine Einigung über den Inhalt dieser Verordnung konnte aber nicht erzielt werden. Ich lasse im einzelnen [sic] unerörtert, wie unbefriedigend die durch diese Unklarheit geschaffene Lage im Altreich seit Jahren ist. In den außerpreußischen Ländern fehlt es an einer geschlossenen Reichsaufsicht und -führung; für die preußischen Anstalten übt der Herr Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung die Verwaltungsbefugnisse in seiner Eigenschaft als preußischer Minister aus. Für die unmittelbaren Reichsanstalten, die nunmehr als erste dieser Art in der Ostmark entstehen, hat sich das Fehlen einer klaren Verwaltung und Führung als Nachteil schwerster Art ausgewirkt.¹²³

Mit Bezug auf Wien versuchte Goebbels seine Zuständigkeit aus der traditionellen Verbundenheit der Anstalt mit der Wiener Staatsoper und dem Burgtheater zu begründen, mit Bezug auf Prag erläuterte er:

Nicht anders liegen die Verhältnisse, um das schon hier zu bemerken, an der Prager Musikakademie. Es handelt sich bei ihr um eine der ältesten Musikanstalten Europas; sie stammt aus dem 14. [sic] Jahrhundert. Auch dort sind die Gehälter der Lehrkräfte durchaus unzulänglich und monatelang überhaupt nicht zur Auszahlung gelangt. Die dadurch entstandenen Verhältnisse schildert anschaulich das in Abschrift beigefügte Schreiben, das die Frauen der Lehrer in ihrer Not an mich gerichtet haben. [...]¹²⁴

Abschließend bemerkte er:

Einer Zuweisung der Anstalten an den Herrn Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung kann ich nicht zustimmen.¹²⁵

Das Erziehungsministerium plante dessen ungeachtet die Übernahme der Prager Akademie. Am 13. März 1940 reichte es einen Haushaltsentwurf für die übernommenen Hochschulen in Prag und Brünn bei Ministerialrat Baccarich vom Finanzministerium ein, die Musikakademie war im Haushalt der Universität bereits vorgesehen:

Dabei ist aber zu berücksichtigen, daß in dem Haushaltsentwurf der Universität Prag auch die Ausgaben für das Hochschulinstitut für Leibesübungen, für die frühere deutsche

¹²³ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 4758 (Haushalt, Propagandaministerium), Bl. 112, Schreiben vom 21. November 1939, R 419-01/2.11.39 auf das Schreiben des Reichsministers für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung vom 2. November 1939, Z II a 3436/39 (b).

¹²⁴ Vgl. ebenda. Das Schreiben ist leider nicht anbei, befindet sich vermutlich irgendwo in den Akten des Innenministeriums (BA), die für diesen Aufsatz allerdings nicht durchsucht werden konnten.

¹²⁵ Vgl. ebenda, Unterstreichung im Original.

Musikhochschule in Prag, für die frühere deutsche Hochschule für die bildenden Künste [...] enthalten sind [...].¹²⁶

Einen Monat später, am 18. April, erreichte den Ministerialrat im Finanzministerium Dr. Schmidt-Schwarzenberg ein Haushaltsentwurf des Propagandaministeriums für die Deutsche Akademie, die offenbar in ihrer damaligen Form aufrechterhalten werden sollte.¹²⁷

Sieben Tage später sandte wiederum der Reichserziehungsminister genauere Pläne. Er schickte den ausführlichen Bericht eines Sachverständigen über die Akademie und bezog sich ansonsten auf eine Haushaltsberatung im Reichsfinanzministerium, bei der neben der grundsätzlichen Aufklärung über die Akademie die Frage aufgeworfen worden war,

ob die ehemalige Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag als Hochschulinstitut für Musik der Universität angegliedert, oder als selbständige Hochschule für Musik mit eigenem Haushalt und Stellenplan künftig weiter geführt werden soll.¹²⁸

Er bemerkte hierbei:

Die Fortführung der ehemals bedeutenden Akademie für Musik und darstellende Kunst durch Angliederung eines Hochschulinstitutes für Musik an die Universität erscheint mir mit Rücksicht auf die besonders gelagerten Verhältnisse im Protektoratsgebiet als unzweckmäßig und in einer solchen Form gegenüber dem bereits bestehenden tschechischen Staatskonservatorium nicht ebenbürtig. Denn die Angliederung an die Universität muss nach außen hin den Eindruck erwecken, daß es sich nicht um eine selbständige Hochschule, sondern um ein der Universität untergeordnetes Institut handelt.

Durch die Eingliederung des böhmisch-mährischen Gebietes in das Großdeutsche Reich ist es aber notwendiger denn je, in diesem Kulturraum eine Kunstmetropole zu schaffen, die fähig und bereit ist, die Erbschaft des alten Prager Konservatoriums, das einst Weltruf hatte, erneut zu übernehmen und damit die Führung auf musikerzieherischem Gebiet in diesem Raume wieder in deutsche Hand zu bringen. Eine solche Kunstmetropole, die mit einer so wichtigen Aufgabe betraut werden soll, kann aber nur entstehen in Form einer selbständigen Musikhochschule, die den Hochschulen des Altreiches gleichsteht.¹²⁹

Es kam dann Ende Mai zu Beratungen im Finanzministerium, bei denen klar wurde, dass das Finanzministerium oder zumindest die teilnehmenden (namentlich nicht genannten)

¹²⁶ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 12430, Bl. 12–16, hier Bl. 14, Schreiben vom 19. März 1940, WH 720. Schreiben des Referenten des Reichserziehungsministers i.A. Mentzel an den Finanzminister, z.Hd. Ministerialrat Baccharich. Haushalt der drei Hochschulen in Böhmen und Mähren.

¹²⁷ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 4758, Schreiben vom 18. April 1940, M/10941/18.4.40/41 1/3.

¹²⁸ Vgl. ebenda, Nr. 12430, Bl. 18–19, Schreiben des Reichserziehungsministers vom 26. April 1940 (handschriftlich 13. 7. 1940) Va Nr. 320, im Auftrag Hermann, z. Hd. Baccharich, Schnellbrief betreffend die Errichtung einer Hochschule für Musik und darstellende Kunst in Prag. Er übersendet auch den Bericht Rühlmanns, über den Besuch der Akademie, der deutschen Musikschulen in Budweis, Brünn, Olmütz und Mährisch Ostrau.

¹²⁹ Vgl. ebenda. Weiterhin wird auf die künftige Struktur der Hochschule nach Grazer, bzw. Salzburger Modell eingegangen, eine Gliederung in drei Abteilungen: Abteilung Jugend- und Volksmusik, Fachschule und Hochschule.

Sachbearbeiter vom Angliederungsplan noch nichts gehört hatte/n, was angesichts der vorangegangenen Schreiben verwundert. Die Vertreter des Ministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung mussten zunächst erläutern, „welche Bewandnis es mit diesen Instituten habe“. Die Vertreter des Finanzministeriums notierten:

Die früher von einem Verein unterhaltene „Akademie für Musik und darstellende Kunst“ und die der staatlichen tschechischen Hochschule für die bildenden Künste angegliederte „Deutsche Abteilung“ müssen aus politischen Gründen als Ausgleich für derartige tschechische Anstalten weiter erhalten bleiben. Da eine Verreichlichung¹³⁰ der vorerwähnten Anstalten nicht erfolgt sei, habe der RMinfWiss. zunächst den Ausweg gewählt, sie der Universität Prag als Institute einzugliedern. In Zukunft sei die Errichtung selbständiger Anstalten aus diesen Instituten geplant. Da es sich hier um eine Angelegenheit handelt, mit dem das RFM bisher noch in keiner Weise befasst worden ist, wurde diese Frage aus den Haushaltsberatungen ausgeschieden und RminfWiss. ersucht, hierüber mit RFM abgesondert unter ausführlicher Darstellung der Sachlage in Verhandlung zu treten.¹³¹

Weitere Darstellungen wurden vom Reichserziehungsministerium nachgereicht. Sie umfassten einen kompletten Haushaltsplan der Hochschule für Musik und darstellende Kunst, den neuerlich abgeschriebenen Bericht des Sachverständigen und ein längeres Begleitschreiben des Reichserziehungsministers Rust.¹³² Rust betonte:

Bei der kulturellen Bedeutung und Tradition des böhmisch-mährischen Raumes halte ich es für unbedingt notwendig, die beiden Institute als selbständige Hochschulen fortzuführen.¹³³

Abschließend nahm er auf die Zuständigkeit Bezug:

Zum Schluss möchte ich noch kurz die Frage der Zuständigkeit streifen. Auch die beiden Prager Kunsterziehungsanstalten gehören zu meiner Zuständigkeit. Ich verweise hierzu auf mein Schreiben vom 18. April 1940 – Va 600 z II a – und stelle fest, daß das Kunsterziehungswesen im ganzen Reich de facto seit 1934 und nach meiner Auffassung seit Frühjahr vorigem Jahre auch de jure zu meiner Zuständigkeit gehört.¹³⁴

¹³⁰ Hiermit ist vermutlich die Übernahme der Länderkompetenz auf das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung gemeint.

¹³¹ Vgl. ebenda, Bl. 20, Vermerk vom 28. Mai 1940 (handschriftlich: 15. 7. 1940) Beratungen über den Haushalts- und Stellenplan der Hochschulen im Protektorat Böhmen und Mähren 16.–18. 4. 1940.

¹³² Vgl. ebenda, Schreiben vom 6. Juni 1940, Bl. 186, der Reichserziehungsminister (i.a. Hermann) übersendet dem Reichsfinanzminister (z.Hd. Baccarich) die „Entwürfe für die deutsche Hochschule für Musik und darstellende Kunst in Prag [...]“, Bericht ab Bl. 191 (S. 1–31).

¹³³ Vgl. ebenda, Bl. 187–189, Schreiben vom 6. Juni 1940 Va 1160, WH, ZII (a), (handschriftlich 15. 7. 1940). Der Reichserziehungsminister, gez. Rust, im Anschluss an das Schreiben vom 26. April 1940.

¹³⁴ Vgl. ebenda. Mit „de facto“ meint Rust die mit der Gründung des Reichsministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung tatsächlich übernommenen Hochschulen. Mit „de jure“ die bereits oben schon erwähnte Besprechung mit Staatssekretär Hanke. Vgl. auch NAGEL, *Bildungsreformer*, S. 140–147.

An der Diskussion beteiligte sich auch der Unterstaatssekretär beim Reichsprotector Kurt von Burgsdorff in einem Schreiben an den Reichserziehungsminister.¹³⁵ Auch er befürwortete eine selbstständige Anstalt, wenn sie sich ermöglichen ließe. Aus seiner Formulierung lässt sich sogar eine gewisse Wahrscheinlichkeit für ein selbstständiges Institut ableiten:

Ich begrüße es, daß der Herr Reichsminister der Finanzen die Errichtung je einer selbständigen Kunsthochschule [also auch das spätere Hochschulinstitut für die bildenden Künste] in Erwägung zieht.¹³⁶

Burgsdorff ist es auch, der auf die ihm ebenfalls in Kopie zugegangenen Entwürfe bereits Ende Juni 1940 mit Sorge reagiert, denn nach einer Prüfung habe er festgestellt, dass „*die in Aussicht gestellten Mittel – auch bei sparsamster Bewirtschaftung – nicht ausreichen* [...]“.¹³⁷ Dieses Schreiben wurde bei der dann ausschlaggebenden Haushaltsverhandlung jedoch offenbar nicht beachtet, oder lag nicht vor. Bei der am 15. Juli 1940 im Finanzministerium stattfindenden Sitzung wurde der Antrag des Ministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung auf eine eigenständige Hochschule besprochen, eine Abweichung der zuletzt eingereichten Haushaltspläne von offenbar schon vorhandenen registriert. Das Hauptproblem war jedoch ein anderes, wie aus dem Vermerk des Sachbearbeiters im Finanzministerium, Baccarich, hervorgeht:

Bei der Verhandlung mit den Vertretern des Reichsmin.f.Wiss. pp. am 7. Juni 1940 hat der unterzeichnete Referent auf den Umstand hingewiesen, daß auch das Propagandaministerium einen Haushaltsentwurf für die Hochschule für Musik und darstellende Kunst eingereicht hat [...]. Für den Fall, dass der Reichsmin.f.Wiss. darauf bestände, die in Rede stehenden Hochschulen als selbstständige Anstalten zu führen, müßte daher zunächst die Zuständigkeitsfrage zwischen dem Reichsmin.f.Wiss. und dem Propagandaministerium ausgetragen werden. Hingegen lägen keine Bedenken vor, über die Errichtung von Hochschulinstituten für Musik und darstellende Kunst sowie für bildende Künste mit dem Reichsmin.f.Wiss., dem die Universität Prag untersteht, zu verhandeln. Eine solche Lösung müßte vom Standpunkt des RFM auch wegen des wesentlich geringeren Aufwandes, der Vorzug gegeben werden. Die Verhandlungen wurden nun auch auf dieser Grundlage geführt [...].¹³⁸

¹³⁵ Vgl. ebenda, das Schreiben vom 4. Juli 1940 (handschriftlich 15. 7. 1940), Bl. 179–181, Reichsprotector, V/7-6 a-101/40. Betreffend die Errichtung einer deutschen Hochschule für Musik und darstellende Kunst und einer deutschen Akademie der bildenden Künste, im Anschluss an den Schnellbrief vom 22. Mai 1940.

¹³⁶ Ebenda, Schreiben vom 22. Mai 1940 (handschriftlich 15. 7. 1940), Protector, Auszugsweise Abschrift, Bl. 181–185, V/-6a-101/40, Betreffend die Errichtung einer Hochschule für Musik und darstellende Kunst und einer Akademie der bildenden Künste in Prag (zum Schreiben vom 26. April 1940 Va Nr. 320). Von Burgsdorff geht ausführlich auf noch notwendige Maßnahmen zur Errichtung des Instituts ein, befürwortet auch die Dreigliedrigkeit.

¹³⁷ Vgl. ebenda, Bl. 397–398, Schreiben vom 27. Juni 1940 (handschriftlich 19. 8. 40), Nr. V/-6d-102/40, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren an den Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung.

¹³⁸ Vgl. ebenda, Bl. 392–393, Vermerk vom 15. Juli 1940, Referent Ministerialrat Baccarich. Bereits am 5. Juli 1940 hatte das Finanzministerium (gez. von Manteuffel) dem Propagandaministerium berichtet und in Abschrift an das Reichserziehungsministerium gesandt („Abschrift übersende ich unter Bezug auf die Besprechung meines Referenten mit Ministerialrat Hermann“): „Zu Ihrer Haushaltsanmeldung zu Einzelplan V a Kapitel 2 Titel 16 (Musikschule in Prag) teile ich Ihnen mit, daß für die deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag und für die deutsche Abteilung der tschechischen Akademie der bildenden Künste in Prag vom Herrn Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung im Rahmen des Haushaltes

Zu diesem Standpunkt hatte sich das Reichsfinanzministerium nach interner Besprechung und pragmatischer Betrachtung der Sachlage durchgerungen. Der Plan des Ministerialrats Schmidt-Schwarzenberg, das Propagandaministerium zu einer Einigung mit dem Erziehungsministerium zu veranlassen lief dabei parallel zu der Strategie des Ministerialrats Baccarich, den Haushaltsplan des Erziehungsministeriums für das Hochschulinstitut, bzw. die Hochschule unter dem „Schutz“ der Universität durchzuwinken.¹³⁹ Das Finanzministerium war dabei gezwungen irgendeine Entscheidung zu treffen, da nach dem Wunsch Hitlers „Zuständigkeitsstreitigkeiten während des Krieges unterbleiben“ sollten.¹⁴⁰

Mit Beendigung der Verhandlungen war der Haushalt beschlossen und die Akademie für Musik und darstellende Kunst als Hochschulinstitut dem Haushalt der Deutschen Karls-Universität angegliedert. Erst Ende des Monats fand dann das oben beschriebene besorgte Papier des Reichsprotectors Aufmerksamkeit. Das Reichserziehungsministerium bat um Nachbesserung, bzw. nachträgliche Erhöhung der Mittel.¹⁴¹ Offensichtlich ungehalten erwiderte der Sachbearbeiter des Reichsfinanzministeriums, dass die Mittel im Einvernehmen mit den Mitarbeitern des Reichserziehungsministers beschlossen und zur Grundlage des Haushalts erklärt worden seien. Er müsse:

[...] nun im Interesse einer baldigen Feststellung des gesamten Reichshaushaltes 1940 bitten, daß es für diesen Teil des Haushalts bei den getroffenen Abmachungen verbleibt.¹⁴²

Das Hochschulinstitut wurde zwei Monate später zwar wie beschrieben dem Kurator unterstellt, die Mittel reichten jedoch von vornherein nicht aus.

Aus dem hier beschriebenen Streit zwischen den beiden Ministerien ging aus pragmatischen Gründen zwangsläufig hervor, was Gustav Becking schon zu Beginn gewünscht hatte: eine Form der Angliederung der Akademie für Musik und darstellende Kunst an die Deutsche Karls-Universität. Es muss jedoch davon ausgegangen werden, dass die Art und Weise, in der die Angliederung erfolgte, nicht seinen Vorstellungen entsprach.

Rühmanns Berichte, die Strategie Miederers und die Schulmusik

Eine wichtige Rolle bei den Vorbereitungen der Verhandlungen spielte der oben bereits kurz erwähnte Sachverständige, der einen ausführlichen Bericht über die Akademie für Musik und darstellende Kunst und ihre Angliederungsmöglichkeiten an die Deutsche

der Universität Prag, bei der sie als Hochschulinstitute geführt werden, Mittel angefordert worden sind. Die Mittel für diese Institute werden bei Einzelplan XIX zur Verfügung gestellt.“ Vgl. außerdem ebenda, Nr. 12617 (1940–43, Handakten Oberregierungsrat Gottschalk, Durchführung des Reichshaushaltsplans 1940–45, Bd. 1).

¹³⁹ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 4758, Bl. 106ff., Schreiben des Reichsfinanzministers vom 5. Juli 1940 (auch andere Konservatorien u.Ä. betreffend), Pro. 1010.40-3I; Bl. 102–104, Erwiderung des Propagandaministeriums vom 9. Juli 1940, H 1146-26/9.7.40; Generalreferat Abt. I (Reichsfinanzministerium) vom 24. Juni 1940, zu dem Schreiben mit dem Zeichen Wis 3003-55 I.

¹⁴⁰ Vgl. ebenda, Bl. 102r, Schreiben des Reichspropagandaministeriums vom 9. Juli 1940, H 1146-26/9.7.40, gez. Greiner.

¹⁴¹ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 12430, Schreiben des Reichserziehungsministers vom 29. Juli 1940 (handschriftlich 19. 8. 40), Bl. 395–396, an das Reichsfinanzministerium, gez. Krümmel, Nr 1440 II, WH, UII a, Z III (b). Der Reichsprotector hat mitgeteilt, dass die Mittel nicht ausreichen.

¹⁴² Vgl. ebenda, Bl. 399, Schreiben vom 19. August 1940, der Reichsfinanzminister an den Reichserziehungsminister, Wis 3000 Prt. 61-I.

Karls-Universität geschrieben hatte. Aus seinen später noch vermehrten Berichten lassen sich einige Erkenntnisse über die Planungen des Reichserziehungsministeriums und auch die Funktion der Schulmusik als Teil eines größeren musikalischen Bildungsplans gewinnen, die für die Angliederung an die Deutsche Karls-Universität besonders interessant sind. Die Berichte werden hier als Ausgangspunkt für weitere Erörterungen dienen.

Rühlmann hatte in seiner Sachverständigentätigkeit eine Art Vor-Ort-Funktion für die Sicherung der Ansprüche des Erziehungsministeriums. Ende Oktober 1939 hatte der Musikreferent im Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung, Martin Miederer, ihn das erste Mal nach Prag gesandt.¹⁴³ Franz Rühlmann war zu diesem Zeitpunkt Professor an der Berliner Hochschule für Musik und agierte auch als Stellvertreter des Direktors der Hochschule, Fritz Stein.¹⁴⁴ Im ministeriellen Auftrag reisten er oder Stein häufig zu musikalischen Ausbildungsinstituten, um Bericht zu erstatten.¹⁴⁵ Besonders Rühlmann arbeitete eng mit Miederer zusammen.¹⁴⁶ Laut Rühlmanns Reisekostenabrechnung besprach er bei seinem ersten Besuch in Prag im Oktober 1939 mit dem Referenten der Gruppe XIV (Unterricht und Kultus) der Protektorsregierung, Reinhold, die Belange der Akademie und ihre „Etatisierungsmöglichkeiten“.¹⁴⁷ Sein Besuch, der gemeinsam mit einem Mitarbeiter des Reichserziehungsministeriums erfolgte, wurde als nützlich empfunden:

Der zweitägige Besuch Ihres Beauftragten, des Professors Dr. Rühlmann von der Hochschule für Musik in Charlottenburg und des Amtrates Graeser aus ihrem Haus am 19. und 20. Oktober hat die beabsichtigte Überführung der Deutschen Musikakademie in ein Hochschulinstitut für Musik in erfreulicher Weise sehr gefördert.¹⁴⁸

¹⁴³ Vgl. UdKA, 1/5061, Dienstreisabrechnung vom 23. Oktober 1939 und Schreiben der Protektorsregierung vom 16. November 1939 (Abschrift).

¹⁴⁴ Vgl. UdKA, 1/5060 (Personalakte Franz Rühlmann), Schreiben vom 8. Dezember 1939, Va 2992, Stein darf Rühlmann erst jetzt unter dem Vorbehalt des Widerrufs mit der ständigen Vertretung beauftragen. Zum Einstellungsprozess, vgl. ebenda, Bl. 8–55, die Schreiben vom 27. Juni 1933 bis 27. September 1934 (Berufung).

¹⁴⁵ Vgl. für die Berichte: UdKA, 1/2597, 25. Februar 1936 (Stein: Hochschule für Musik Weimar, Chorleiterprüfung); 9. Mai 1936 (Stein/Bieder: Hochschule für Musik Köln); 1/5060 (nur Rühlmann), 5. Februar 1941 (Prag, u.a. Haushalt des Hochschulinstituts); 1/5061 (nur Rühlmann), 3. Februar 1937 (Militärmusikschule Bückeburg), 7. September 1938 (Kulturtag der HJ in Salzburg), 25. März 1939 (Staatsakademie Wien), 3. Januar 1940 (Hochschulinstitut Prag u.a.), 23. Februar 1940 (Musikakademien in Posen und Danzig), 8. Juli 1940/27. Juni 1940 (Hochschulinstitut Prag – Bauangelegenheiten), 8. Februar 1941 (Hochschulinstitut Prag – Haushaltsentwurf), 27. Mai 1941 (Detmold, Wagner Schule), 4. Februar 1942 (Hochschule für Musik Weimar).

¹⁴⁶ Vgl. für diese Zusammenarbeit zum Beispiel: Martin MIEDERER – Franz RÜHLMANN, *Die Notwendigkeit der Gründung von Orchesterschulen mit Schülerheimen zur Heranbildung des musikalischen Nachwuchsbedarfs für die Kulturorchester, die Wehrmacht, Waffen-SS und den Reichsarbeitsdienst*, für den Dienstgebrauch, [Berlin 1942]. Die enge Zusammenarbeit zwischen dem Musikreferenten im Kultusministerium und dem stellvertretenden Direktor der Hochschule für Musik hatte eine Tradition, die besonders in den zwanziger Jahren durch die Zusammenarbeit von Leo Kestenbergs (Musikreferent) und Georg Schünemann (stellvertretender Direktor der Hochschule für Musik in Berlin) gepflegt worden war. Vgl. Dietmar SCHENK, *Die Hochschule für Musik zu Berlin. Preußens Konservatorium zwischen romantischem Klassizismus und neuer Musik, 1869–1932/33*, Stuttgart 2004 (Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, Bd. 8), S. 88–89, 92 und 160–162, und Heike ELFTMANN, *Georg Schünemann (1884–1945). Musiker, Pädagoge, Wissenschaftler und Organisator. Eine Situationsbeschreibung des Berliner Musiklebens*, Sinzig 2001 (Berliner Musikstudien 19), S. 64–77 (Kap. 2.2.1, Die staatliche Hochschule für Musik als Mittelpunkt staatlicher Musikpflege).

¹⁴⁷ Vgl. UdKA, 1/5061, Dienstreisabrechnung vom 23. Oktober 1939 und Schreiben der Protektorsregierung vom 16. November 1939 (Abschrift).

¹⁴⁸ Vgl. ebenda, Schreiben (Abschrift ohne Unterschrift) vom 16. November 1939, XIV, Nr. V/7-6-a.

Der Protektor bat um einen Bericht und einen weiteren, längeren Besuch Rühlmanns. Er brachte außerdem seinen starken Wunsch zum Ausdruck, das Institut nach Kräften zu unterstützen. Oberregierungsrat Miederer übersandte die Abschrift an die Berliner Musikhochschule mit der Bemerkung:

Ich lege Wert darauf, daß die Reise nach Möglichkeit beschleunigt wird.¹⁴⁹

In dem ausführlichen Bericht vom Februar 1940, den Rühlmann nach der zweiten Reise vorlegte, untersuchte er Vorgeschichte, Lehrer und Raumverhältnissen vor Ort.¹⁵⁰ Er nahm auf die Frage, ob ein selbstständiges Institut oder ein angegliedertes vorteilhafter wäre, nicht Bezug, untersuchte jedoch die Möglichkeiten und Probleme der Überführung in ein Hochschulinstitut. Zum einen wies er auf die schlechten Beziehungen zwischen Finke und Becking hin und machte Vorschläge für eine Neubesetzung des Direktorenpostens:

Auch scheint das Verhältnis zu dem Ordinarius für Musikwissenschaft an der Universität, Prof. Becking, bislang stellvertretender Vorsitzender des Kuratoriums der Akademie, nicht das Beste, wobei ich aber die Schuldfrage ganz offen lassen möchte; da sich nach dem Anschluss der Akademie an die Universität zwangsläufig eine enge Zusammenarbeit mit dem musikwissenschaftlichen Institut ergeben wird, ist ein harmonisches Verhältnis zwischen den Personen erwünscht.¹⁵¹

Außerdem befürchtete er, dass sich

[...] bei der Überführung der Akademie in ein Hochschulinstitut der Universität Unzuträglichkeiten ergeben, da bei der Mehrzahl der Schüler von einer Hochschulreife weder in geistiger, noch in künstlerischer, bzw. technischer Hinsicht die Rede sein kann.¹⁵²

Als Lösung des zweiten Problems schlug Rühlmann im Verlauf seines Berichts die Angliederung einer Musikschule bzw. einer Orchesterschule vor, außerdem sollte eine Schulmusikabteilung entstehen. Rühlmann nannte aber auch gleich weitere Schwierigkeiten: Bezüglich der Musikschule empfand er die bereits vorhandene *Musikschule der Volksbildungsstätte*, die auch mit der HJ zusammenarbeitete, als problematisch. Sie war der *Deutschen Arbeitsfront* unterstellt, welche wiederum dem *Deutschen Volksbildungswerk* zugeordnet war, das direkt der NSDAP unterstand. Dies war aus Rühlmanns Sicht ungünstig, da der Zustand angestrebt werden sollte:

¹⁴⁹ Vgl. ebenda, Rückseite. Außerdem sollte Rühlmann die deutschen Musikschulen in Brünn, Olmütz und Mährisch-Osttau untersuchen.

¹⁵⁰ Vgl. ebenda, Bericht vom 5. Februar 1940, S.1–22, hier S. 5. Rühlmanns umfassender Bericht, der vielleicht in einer anderen Studie noch ausführlicher betrachtet werden könnte, gliedert sich in die Abschnitte I. Zweck und Verlauf der Reise, II. Das deutsche Musikwesen im Protektorat, III. Die Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag, a. Schülerbestand, b. Lehrkörper, c. Lücken in Lehrplan und Lehrkörper, d. Stellenverteilung, e. Lösung der Raumfrage, f. Die Leitung.

¹⁵¹ Vgl. BA, R2, Nr. 12430, Abschrift zu Va 1160, WA, Z II a Reisebericht Rühlmann o.D. (handschriftlich nachträglich eingefügt: 15. 7. 1940), Bl. 191–208, (Teilkopie des Berichts aus Rühlmanns Personalakte), S. 1–31, hier S. 27 (die vermehrten Seitenzahlen ergeben sich aus der gedrängteren Schrift). Als Kandidaten schlug er Paul Höffer, Karl Höller und Hugo Distler vor, als problematisch aber möglich nannte er Paul Hindemith.

¹⁵² Vgl. ebenda, S. 9.

[...] das gesamte künstlerische Unterrichtswesen unter die Zuständigkeit des Reichserziehungsministeriums zu bringen [...] ¹⁵³

Die Vorstellung von einer „Hochschule als Ausbildungsstätte für Künstler und Musikerzieher“, in der die Ausbildung der Lehrer für höhere Schulen, die Fortbildung von Musikerziehern an Volksschulen, Haupt-, und Mittelschulen und den Lehrerbildungsanstalten erfolgen sollte, legte der mit Rühlmann eng zusammenarbeitende Referent des Reichserziehungsministers Martin Miederer später in einem ausführlichen Referat auf dem Deutschen Gemeindetag im Mai 1942 noch einmal dar. ¹⁵⁴ Dabei entwickelte er seinen Plan von vier geordneten aufeinander aufbauenden Grundformen musikalischer Ausbildung in 1. städtischen Musikschulen, 2. städtischen Musikfachschulen, 3. Landesmusikschulen und 4. den Hochschulen für Musik und argumentierte:

Zur Wahrung einer einheitlichen Linie in der Musikerziehung des gesamten Volkes ist es aber ein unabwiesbares Erfordernis, daß Laienbildung und Berufsausbildung bis zur künstlerischen Höchstleistung zu dieser geschlossenen Einheit zusammengeführt werden. Die Loslösung eines Teilgebietes aus dem geschilderten Gesamtrahmen müsste zwangsläufig zu einer Zersplitterung und Unübersichtlichkeit der gesamten Volksbildungsarbeit führen, was unter allen Umständen zu verhindern ist. ¹⁵⁵

Bezüglich der Schulmusik stieß Rühlmann auf ein anderes Problem: auf die mit der Akademie bzw. dem geplanten Hochschulinstitut konkurrierende Ausbildung von Lehrern innerhalb der bereits vorhandenen Pädagogischen Akademie durch Gustav Becking in Kooperation mit dem durch Gustav Becking geleiteten Musikwissenschaftlichen Institut (vgl. den Abschnitt über die Deutsche Gesandtschaft). Rühlmann berichtete:

Der Nachwuchs für die Grundschulen wird von Lehrerbildungsanstalten gedeckt, von denen eine auch im Anschluss an die deutsche Karls-Universität besteht. Sie nennt sich noch „pädagogische Akademie“, und wie mir von Prof. Becking dargelegt wurde, betreibt er in seinem musikwissenschaftlichen Institut auch die Ausbildung dieser Musiklehrer im Rahmen dieser pädagogischen Akademie. Soweit sich dies auf Lehrkräfte für Grundschulen beschränkt, wäre dagegen wohl auch nichts einzuwenden. Nun besteht aber Grund zu der Annahme, daß an der Universität auch eine Einbeziehung der Musiklehrer-Ausbildung für die Oberschule angestrebt wird oder gar schon erfolgt ist. Hiergegen müsste Einspruch erhoben werden. Vorgänge im Reichsgebiet (Königsberg, Breslau) können nicht herangezogen werden, da in Prag eine Musikakademie als gegebener Träger dieser Ausbildung vorhanden ist und daher jeder Grund für eine behelfsmäßige Regelung entfällt. Da zweifellos wohl auch ein Interesse besteht, die deutschen Oberschulen im Protektorat mit fachlich geschulten Musiklehrern zu versorgen, bin ich der Ansicht, daß an

¹⁵³ Vgl. ebenda, S. 15.

¹⁵⁴ Vgl. NA, Bestand Úřad říšského protektora (weiter ÚŘP), Karton 1146, Mappe RP IV -2M- 1942-1945, Abschrift des Referats, gehalten im *Deutschen Gemeindetag* an 22. Mai 1942, Nr. 17/18 S. 1–20, hier S. 12–13.

¹⁵⁵ Vgl. ebenda, S. 16–17. Vgl. für die Pläne des Reichserziehungsministers Rust auch die Darstellung von GOLTZ, *Musikstudium*, S. 258, die den Inhalt der Rede Rusts anlässlich der Verstaatlichung und Erhebung zur Hochschule des Landeskonservatoriums Leipzig wiedergibt: Neben den Musikschulen für Jugend und Volk und den Fachschulen als Teil eines Gesamtkonzepts spricht Rust auch hier von der Aufgabe der staatlichen Musikhochschulen, sowohl Künstler, als auch Musikerzieher heranzubilden.

der Akademie eine Schulmusikabteilung nach dem Muster von München, Köln, Stuttgart Weimar u.a. aufgebaut werden muss, durch die auch die Studenten der pädagogischen Akademie musikalisch zu betreuen wären. Es darf angenommen werden, daß die Universität diese Entlastung von Pflichten durch die sie nur in der Verfolgung ihrer angestammten wissenschaftlichen Aufgaben behindert wird, begrüßen wird. In dem seinerzeit aufgestellten Etatsentwurf sind Mittel für eine solche Schulmusikabteilung noch nicht vorgesehen.¹⁵⁶

Rühlmann erwähnte die Beispiele Königsberg und Breslau im negativen Sinne. Wie oben bereits beschrieben, waren sie als Vorbereitungsinstitute den jeweiligen Universitäten angegliedert. Zur Zeit der Angliederung des Prager Hochschulinstituts unterstanden beide bereits seit Jahren der Leitung des jeweiligen ordentlichen, bzw. außerordentlichen Professors für Musikwissenschaft der Universitäten in Breslau und Königsberg.¹⁵⁷ Vermutlich hatte Becking sich eine ähnliche Lösung gewünscht. Vielleicht hatte er gegenüber Rühlmann diese Position auch vertreten. Sehr wahrscheinlich wollte er seine bereits ausgeübte Tätigkeit für die Pädagogische Akademie ausbauen, nachdem die Angliederung der Akademie an die Universität nach dem Plan der oben genannten Denkschrift fehlgeschlagen war (vgl. den Abschnitt über die Deutsche Gesandtschaft). Dass er sich selbst in Bezug auf die Akademie zumindest zeitweilig als in leitender Position befindlich empfand, darauf deutet eine nach dem Krieg geschriebene, und daher nur bedingt zuverlässige Quelle hin: der Aufsatz *In Memoriam Gustav Becking* von Karl Dèzes. Er schreibt:

Mit der Begründung einer „Deutschen Pädagogischen Akademie“¹⁵⁸ bekam er die musikalische Ausbildung eines großen Teils der sudetendeutschen Volksschullehrerschaft in die Hand, eine pädagogische Aufgabe, deren Bedeutung er schon lange erkannt hatte. [...] Das Ergebnis seiner pädagogischen Bemühungen war ein musikalisch ausgezeichnet vorgebildeter Junglehrerstand, der sich für die Volksmusikbewegung mit ganzer Kraft einsetzte. [...] Ein eigenes Seminar für die Ausbildung der Musiklehrer an höheren Schulen errichtete er an der Prager Musikakademie, deren zweiter Direktor er war, nach langwierigen Bemühungen erst nach Kriegsausbruch.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 12430, Bl. 191–208, S. 1–31, hier S. 20, Abschrift zu Va 1160, WA, Z II a, Reisebericht Rühlmann o.D. (6. 7. 1940), handschriftlich nachträglich eingefügt: 15. 7. 1940, Unterstreichung im Original.

¹⁵⁷ In Breslau war es der Musikwissenschaftler Arnold Schmitz, in Königsberg nach dem Weggang von Joseph Mülle-Blattau, Hans Engel. Vgl. am besten die Archivalien im UDKA und im BA, die die direkten Briefwechsel zwischen den Instituten und der Hochschule für Musikerziehung (Hochschule für Kirchen- und Schulmusik) in Berlin enthalten: UdKA, Bestand 2, Nr. 13 (Königsberg 1925–1937), Nr. 5 (Breslau 1931–1937), Nr. 7 [sic] (Breslau 1937–1939), Nr. 6 (Breslau 1939–1944); BA: Bestand R 56 II (Reichsmusikkammer), Nr. 190 (Königsberg 1937–1944). Joseph Müller-Blattau hatte sogar einmal einen Antrag beim preußischen Ministerium für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung gestellt, das Königsberger Institut um künstlerische Ausbildungsklassen zu erweitern, war damit aber gescheitert. Wesentlich war dafür mitverantwortlich das negative Gutachten des Direktors des Instituts für Kirchen- und Schulmusik in Berlin, Eugen Bieder. Vgl. UdKA, Bestand 2, Nr. 13, Schreiben vom 9. März 1934ff.

¹⁵⁸ Gründer der zunächst privaten Deutschen Pädagogischen Akademie war Ernst Otto, Rektor der Deutschen Karls-Universität zwischen 1938 und 1939. Vgl. *1. Jahresbericht der Deutschen Pädagogischen Akademie Prag*, (Teil der Deutschen Pestalozzi-Gesellschaft in der Tschechoslowakei), Studienjahr 1931/32.

¹⁵⁹ Karl DÈZES, *In Memoriam Gustav Becking*, in: Walter Kramolisch (Hg.) *Gustav Becking zum Gedächtnis. Eine Auswahl seiner Schriften und Beiträge seiner Schüler*, Tutzing 1975, S. 341–351, hier S. 348.

Da Becking 1945 starb, vermutlich in den Nachkriegswirren erschossen wurde,¹⁶⁰ müsste er also schon vorher irgendwo über seine musikpädagogische Tätigkeit gesprochen haben. Die Behauptung, dass Becking als „zweiter Direktor“ des Instituts an der Prager Musikakademie amtiert hätte, lässt sich in den Archivalien jedoch an keiner Stelle nachweisen, lediglich die – gescheiterte – Denkschrift von 1938 hatte ihn als ständigen Kurator der anzugliedernden Akademie in Aussicht genommen. Becking war auch bei keiner der folgenden Besprechungen zwischen Rühlmann und den Prager Vertretern anwesend, von denen noch zwei weitere Berichte eingingen.¹⁶¹ Im August 1940 besprach Rühlmann mit dem Universitätskurator Ministerialdirektor Karl Fischer – „*dessen Verwaltung das Hochschulinstitut als solches mit unterstehen wird*“ – und dem Leiter des Deutschen Volksbildungswerkes in Prag, Dr. Herbert Hiebsch, die Angliederung der bereits erwähnten Volksmusikschule an das künftige Hochschulinstitut und damit in gewisser Weise auch an die Karls-Universität. Seine Verhandlungen bezweckten „*die gesamte Verantwortung eindeutig bei der Leitung des Hochschulinstituts*“ zu verankern. Außerdem drang er bei dem schon bekannten Sachbearbeiter Reinhold und dem Verwalter der Deutschen Musikakademie Friedl Stratil darauf, schon bald einen Antrag auf Errichtung der Schulmusikabteilung zu stellen.¹⁶² Im zweiten Bericht vom 2. Mai 1941, in dem es besonders um den Haushaltsentwurf für 1941/42 und Bauangelegenheiten ging, war die Angliederung des Hochschulinstituts in der oben beschriebenen Weise schon erfolgt, auch die Musikschule war der Oberleitung des Institutsdirektors Fidelio F. Finke unterstellt. Bei den Besprechungen waren neben Finke, Reinhold und Hiebsch dieses Mal auch Stadtrat Zimmermann und der Musikschulleiter Karner, außerdem Prof. Paul Schenk vom Landeskonservatorium Leipzig anwesend.¹⁶³ Rühlmann empfahl in diesem Bericht noch einmal besonders die Gliederung des Hochschulinstituts in Jugend- und Volksmusikschule, Fachschule und Hochschule; zum einen um klare Strukturen vor der Übersiedlung ins Rudolfinum zu schaffen, das als Hauptgebäude für das Hochschulinstitut genutzt werden sollte, zum anderen, weil es in Prag zu diesem Zeitpunkt noch immer zu wenige Schüler mit Hochschulniveau gab. Er vermutete außerdem einen Nachwuchsmangel an Musiklehrern für die Oberschulen, und gab wahrscheinlich aus stra-

¹⁶⁰ Vgl. ebenda, S. 351.

¹⁶¹ Zusätzlich war er auch in anderen östlichen Gebieten unterwegs: Offenbar war das Reichserziehungsministerium mit der Vor-Ort-Wirkung, die Rühlmann im Machtkampf Propagandaministerium/Erziehungsministerium entfaltet, sehr zufrieden. Mit Schnellbrief und ohne Vorbereitung sandte man ihn kurz nach seiner zweiten Heimkehr aus Prag im Februar 1940 sofort wieder nach Posen und Danzig, um auch dort die Zuständigkeit des Erziehungsministeriums zu vertreten, bzw. von dort zu berichten. Beide Institute standen auf einer Liste von Streitobjekten, die das Finanzministerium dem Propagandaministerium zurückgesandt hatte (vgl. BA, Bestand R2, Nr. 4758, Bl. 106, Schreiben des Reichsfinanzministers vom 5. Juli 1940, Pro 1010.40-3 I, Bl. 102–104, Schreiben des Reichspropagandaministers vom 9. Juli 1940, H 1146-26/9.7.40; Bl. 101, Schreiben des Reichserziehungsministers vom 7. August 1940, Va Nr. 1633 und Bl. 100, Schreiben vom 2. September 1940, Pro 1010.40-111.). Rühlmanns ausführliche Berichte über die Musikschulen in Posen und Danzig geben Aufschluss über die Praxis des Reichspropagandaministers durch Präsenz vor Ort und Zahlung von Zuschüssen Tatsachen zu schaffen, er versucht örtlich in seinem, bzw. dem Sinne des Reichserziehungsministers aufzuklären. Vgl. UdKA, Bestand 1, Nr. 5061, Bericht vom 23. Februar 1940 und Schreiben vom 6. Februar 1940ff.

¹⁶² Vgl. UdKA, Bestand 1, Nr. 5061, Bericht vom 1. August 1940. Unterstreichungen im Original. Weitere Themen waren die Errichtung einer Orchesterschule und die Besichtigung der Räumlichkeiten im Rudolfinum, dem geplanten zukünftigen Hauptgebäude für das Hochschulinstitut. Vgl. auch die Bitte des Reichsprotectors um erneute Entsendung Rühlmanns vom 27. Juni 1940 (Abschrift) auf dem Schnellbrief des Reichserziehungsministeriums vom 8. Juli 1940, Va Nr. 1440/40, Z III.

¹⁶³ Schenk unterrichtete in Leipzig „Musikerziehung“. Er bemühte sich in Leipzig um den „totalen“ und „organischen“ Einbau der Musikschule für Jugend und Volk daselbst. Vgl. GOLTZ, *Musikstudium*, S. 270.

tegischen Gründen eine Prüfung seiner Vermutung in Auftrag. Er nutzte die Gelegenheit, zu konstatieren:

Notwendig erscheint also die Einrichtung einer Schulmusikabteilung bei der Akademie Hochschule, in deren Rahmen dann zugleich auch die musikalische Ausbildung der Schüler der Prager pädagogischen Akademie, also der werdenden Grundschullehrer zu erfolgen hätte, die jetzt im wissenschaftlichen Institut der Universität erfolgt, dort aber zweifellos am falschen Ort ist.¹⁶⁴

Rühlmann ging sogar so weit, bereits einen Leiter der geplanten Schulmusikabteilung vorzuschlagen, den Musikpädagogen Erwin Josewski, der die Stelle später auch erhielt und im Januar 1942 antrat.¹⁶⁵ Er empfahl außerdem, dem Leiter der Schulmusikabteilung auch die stellvertretende Direktion zu übertragen, wenn sich dieser für den Posten eignen sollte. Es ist unklar, wie Becking zu diesen Entwicklungen stand. Vom 22. März, also knapp zwei Monate nach Rühlmanns Bericht, ist ein Schreiben erhalten, in dem Becking wegen der mangelnden Mittel für einen Assistenten sowohl dem Dekan der philosophischen Fakultät als auch dem Rektor der Universität mit der Schließung des Musikwissenschaftlichen Instituts droht, was aus seiner Sicht sowohl das Studium der Musikwissenschaft, als auch die Ausbildung von Musiklehrkräften für Oberschulen auf unbestimmte Zeit aussetzen würde. Das lässt sich als eindeutiges Zeichen dafür werten, dass die Ausbildung der Oberschullehrer zu diesem Zeitpunkt noch innerhalb der Universität stattfand.¹⁶⁶ Die Drohung weist möglicherweise auf die Konkurrenz zwischen Finke und Becking hin, vielleicht auch auf Neid um die Mittel für das Hochschulinstitut. Dazu im Widerspruch steht eventuell die Bitte Beckings in seiner Eigenschaft als Dekan der philosophischen Fakultät – er wurde Ende April in dieses Amt berufen – eine Dienstreise nach Leipzig antreten zu dürfen, weil er glaubte, einer Einladung zur feierlichen Ernennung des Landeskonservatoriums der Musik in Leipzig zur staatlichen *Hochschule für Musik und Musikerziehung* am 8. Juni 1941 Folge leisten zu müssen.¹⁶⁷ Der Unmut über das Hochschulinstitut äußerte sich dann im September desselben Jahres noch einmal nachweislich und folgenreich. Vermutlich kam auch auf Beckings Initiative der oben bereits auszugsweise zitierte Antrag des Rektors der Karls-Universität an den Reichserziehungsminister vom September 1941 zustande, im Namen des Hochschulinstituts den Zusatz „bei der deutschen Karls-Universität“ künftig wegzulassen und nur noch die Bezeichnung *Hochschulinstitut für Musik* zu benutzen, um damit seine Abgrenzung von der Universität klarzustellen, womit jedoch keine administrativen Änderungen verbunden waren. Er lautete:

Die beiden Institute [gemeint ist auch das Hochschulinstitut für bildende Kunst] gehören jedoch nicht zur Deutschen Karls-Universität und stehen zu ihr in keinerlei personeller, sachlicher und verwaltungsmäßiger Beziehung. Insbesondere stehen auch der Universität keinerlei Befugnisse

¹⁶⁴ Vgl. UdKA, Bestand I, Nr. 5061, Bericht vom 5. 2. 1941, S. 1–8, hier S. 3, Streichungen im Original.

¹⁶⁵ Vgl. ebenda. Rühlmann nennt Josewski als ersten in einer Reihe weiterer möglichen Kandidaten. Vgl. für den Antritt: BA Bestand R 31, Nr. 24, Bl. 182 (Lebenslauf von 1932, Beilage: Empfehlungsschreiben von Müller-Blattau), Nr. 24b, Schreiben vom 14. Januar 1942, 20. Januar 1942 und 10. März 1942.

¹⁶⁶ Vgl. AUK, RNU, Phil. Fak. – instituty, B5, 1939–1944, Inv.-Nr. 291, Karton 106, Schreiben vom 33. März 1931 ff. Becking an den Dekan der Philosophischen Fakultät.

¹⁶⁷ Vgl. BA, Bestand R 31 (Kurator), Nr. 506: Personalakte Becking, Schreiben vom 27. Mai 1941 (Dienstreiseantrag) und 22. April 1941 (Ernennung zum Dekan).

gegenüber den beiden Instituten zu und den Universitätsbehörden obliegt deshalb auch keine Verantwortung dafür. Die Bezeichnung des Hochschulinstitutes führt ferner bereits zu dauernden Verwechslungen mit dem zur Universität gehörenden Musikwissenschaftlichen Institut. Die Bezeichnung der Institute als zur Deutschen Karls-Universität gehörig, dürfte wohl wesentlich auf Grund der seinerzeitigen Verhandlungen, in denen auch das Verhältnis zur Universität erörtert wurde, beruhen. Diese Verhandlungen haben jedoch zu dem Ergebnis geführt, dass die Institute völlig selbständig seien und in keinerlei Beziehung zur Universität stehen. Die Tatsache einer zunächst erfolgten gewissen haushaltsmäßigen Verbindung, sowie die Zuständigkeit des hiesigen Kurators auch für die beiden Institute, begründen tatsächlich und rechtlich keine Beziehung zur Universität. Ich bitte deshalb anordnen zu wollen, dass die unzutreffende und irreführende Bezeichnung „bei der Deutschen Karl Universität Prag“ bei beiden Instituten wegfällt.¹⁶⁸

Dem Wunsch der Universität wurde durch den Reichserziehungsminister im Februar 1942 stattgegeben.¹⁶⁹ Im selben Monat hatte das Hochschulinstitut eine Informationsbroschüre zur neu gegründeten Abteilung Schulmusik herausgegeben, noch mit der alten Bezeichnung.¹⁷⁰ In der Broschüre war auch eine Übersicht über die anderen Studiengänge enthalten. Das Hochschulinstitut gliederte sich demnach in:

Meisterklassen für Komposition, Violine und Klavier;
Abteilungen für sämtliche Streich- und Blas-Instrumente, Klavier, Orgel, Gesang;
Abteilung für Schulmusik;
Abteilung für Kirchenmusik;
Abteilung für Rhythmische Erziehung, Gymnastik, Tanz;
Vorbereitung auf die Prüfung für Privatmusiklehrer.
Angegliedert: Städtische Musikschule für Jugend und Volk.

Zur Abteilung Schulmusik war näher ausgeführt:

Die Abteilung für Schulmusik hat ihre Arbeit mit dem Wintersemester 1941/42 aufgenommen. Ihre Aufgabe ist: Durchführung eines mindestens sechs Semester dauernden Studiums, Abschluss desselben durch Ablegung der Staatlichen Prüfung für das künstlerische Lehramt an höheren Schulen (Fachrichtung Musikerziehung). Neben dem Hauptfach Musik muß von jedem Studierenden ein wissenschaftliches Beifach, das selbständiges höheres Lehrfach an Höheren Schulen ist, an der Universität belegt werden.

Volksschullehrern soll Gelegenheit gegeben werden, nach einem 4 Semester währenden Fortbildungsstudium eine Staatliche Abschlussprüfung abzulegen, die zur Anstellung an Lehrerbildungsanstalten befähigt.

¹⁶⁸ Vgl. AUK, RNU, Phil. Fak. – instituty, B5, 1939–1944, Inv.-Nr. 291, Karton 106, Schreiben vom 25. September 1941, Tgb. Nr. 1713/41 (Der Rektor der DKU an den Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung).

¹⁶⁹ Vgl. AUK, RNU, B1, Ústavy, instituty – zřízení, 1940–42, alphabetisch sortiert: H, Schreiben vom 2. Februar 1942 Va 58, Vc, WH (a). Der Reichserziehungsminister an den Reichsprotector, bzw. den Rektor der DKU.

¹⁷⁰ Vgl. *Hochschulinstitut für Musik bei der Deutschen Karls-Universität. Abteilung für Schulmusik*, Prag 1942 [Datierung auf S. 9]. Ein Exemplar befindet sich im AUK.

Staatliche Lehrgänge für Musikerzieher an Musikschulen für Jugend und Volk (Dauer acht Wochen) sollen in absehbarer Zeit abgeschlossen werden.¹⁷¹

Die Tatsache, dass in Prag auch Prüfungen abgehalten werden sollten, hob das Prager Hochschulinstitut von den bereits bestehenden ab. Sowohl in Breslau als auch in Königsberg hatte man sich lange darum bemüht, eigene Prüfungen durchführen zu dürfen. Die Diskussion zog sich bis Ende 1944 hin. Teil der Begründungen der negativen Bescheide war stets der Fakt, dass die jeweiligen Institute von Musikwissenschaftlern geleitet wurden, denen die pädagogischen Fähigkeiten, die zu einer Prüfung von Musikpädagogen notwendig seien, abgesprochen wurden.¹⁷² Zu den an der Universität zu belegenden Beifächern gehörten u. a. Deutsch, Erdkunde oder Geschichte. Musik war nicht dabei.¹⁷³ Auch die Jahresberichte der Karls-Universität, die die Ausbildung der Lehramtskandidaten im Rahmen der philosophischen Fakultät beschreiben, nennen das Fach Musik nicht. Becking ist in der erhaltenen Broschüre vom Februar 1942 auch nicht als Lehrer des Hochschulinstituts erwähnt.¹⁷⁴ Es ist also wahrscheinlich, dass die beschriebene schulmusikalische Ausbildung mit der Gründung der Abteilung für Schulmusik im Hochschulinstitut nur noch dort erfolgte, Becking damit zumindest direkt nicht mehr befasst war, dass das Hochschulinstitut durch die Studierenden des künstlerischen Lehramts – und ihre Beifächer – aber administrativ mit der Universität verbunden war.

Nachdem der neu berufene Leiter der Abteilung für Schulmusik, Erwin Josewski, sein Amt angetreten hatte, verschob sich die Funktion des Berichterstatters aus Prag für das Ministerium vermutlich von Franz Rühlmann auf ihn, da weitere Berichte Rühlmanns nicht nachzuweisen sind. Josewski hingegen führte zwischen Dezember 1941 und Juni 1943 – meist auf der Fahrt zu seiner Familie – sehr viele Dienstreisen nach Berlin ins Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung und in die Berliner Hochschule für Musikerziehung.¹⁷⁵ Der Kontakt zwischen dem Hochschulinstitut und der Berliner Hochschule für Musik wurde – zumindest nachweislich – nur sporadisch weitergepflegt.¹⁷⁶ Unklar ist, ob auch die Ablösung des mit Rühlmann sehr eng zusammenarbeitenden Sachbearbeiters Reinhold beim Reichsprotektor durch Wolf von Both oder die Ernennung Heydrichs eine Machtverschiebung mit sich brachten, die die Beziehungen Rühlmanns

¹⁷¹ Vgl. ebenda, S. 4.

¹⁷² Vgl. UdKA, Bestand 2, Nr. 6 (Breslau 1939–1944), abschließend das Schreiben vom 5. Oktober 1944 (Gutachten Eugen Bieders, Direktor der Hochschule für Musikerziehung, für den Reichserziehungsminister) ff. und BA: Bestand R 56 II, Nr. 190 (Königsberg 1937–1944), Mappe: Generelles, Schreiben vom 21. Juli 1941, 10. September 1941, 12. Oktober 1942 und 28. Februar 1944. Darin der Vorschlag Bieders in Königsberg bis Ende des Krieges ein Prüfungsamt zu errichten, mit Bezug auf das Recht zu Prüfen an „neugegründeten Ausbildungsstätten“.

¹⁷³ Was auch den bekannten Bestimmungen entsprach. Bestrebungen, ein Beifach „Musikwissenschaft“ einzuführen, waren jedoch durchaus vorhanden. Vgl. BA, Bestand R 56 II, Nr. 190 (Königsberg 1937–1944), Mappe: Generelles, Schreiben vom 30. Juni 1941. Hans Engel, Prof. für Musikwissenschaft in Königsberg, an das Reichserziehungsministerium: „Denkschrift über die Ausbildung der Schulmusiker“.

¹⁷⁴ Vgl. Anm. 171.

¹⁷⁵ Vgl. ebenda, Bestand R 31, Nr. 24b, Dienstreiseabrechnungen und Reiseanweisungen vom 29. Januar 1942, 27. März 1942, 5. Mai 1942, 1. Oktober 1942, 1. Januar 1943, 5. April 1943 und 12. Juni 1943, außerdem UdKA, Bestand 2, Nr. 30 (Chronik 1941–1942), Bl. 110, Vermerk des Besuchs von Josewski am 14. Februar 1942.

¹⁷⁶ Vgl. STOFF, *Fühlungnahme*, S. 328f.

nach Prag oder auch das Hochschulinstitut betrafen.¹⁷⁷ Es lässt sich vermuten, dass sich durch Josewski auch eine Konkurrenz zwischen der Berliner Hochschule für Musikerziehung und der Hochschule für Musik in ihren Einflussmöglichkeiten auf das Erziehungsministerium entwickelte, eventuell war sie auch schon vorhanden. Augenscheinlich ist, dass Josewski im Prager Hochschulinstitut eine Art Führungsposition übernahm, die sich aus der Bedeutung, die die Schulmusik hatte, erklärt. Dafür spricht zum einen, dass es überhaupt möglich war, im Februar 1942 die Mittel für eine gedruckte Broschüre auf gutem Papier mit zwei Bildern aufzutreiben, um die neue Schulmusikabteilung zu bewerben; einem Jahr, in dem zum Beispiel die Berliner Hochschule für Musik auf gedruckte Jahresberichte bereits verzichtete, selbst wenn man in Betracht zieht, dass Prag als sogenannter „kultureller Vorposten“ diente. Zum anderen ist in dem Heftchen selbst zwar auch die Struktur des ganzen Hochschulinstituts dargestellt, Josewski nimmt aber deutlich sichtbar den zweiten Platz nach Finke ein. Auf der ersten Seite, gleich nach der Nennung der übergeordneten Behörden, heißt es:

Hochschulinstitut für Musik:
Professor Fidelio F. Finke, Direktor;
Abteilung für Schulmusik:
Professor Erwin Josewski, Abteilungsleiter.

Die gleiche Reihenfolge auch bei den Sprechstunden.¹⁷⁸

Interessant für die Verbindung des Hochschulinstituts zur Deutschen Karls-Universität ist in diesem Zusammenhang auch die Erwähnung der Studierenden des Hochschulinstituts in den *Prager Hochschulblättern*, dem Nachrichtenblatt der Deutschen Karls-Universität, der Technischen Hochschule, des Kurators, der Deutschen Akademie der Wissenschaften, des NS-Dozentenbundes, des Nationalsozialistischen Studentenbundes und anderen.¹⁷⁹ In dieser Zeitung ist das Hochschulinstitut für Musik nicht mit einer eigenen Rubrik vertreten, wie die Universität oder die Technische Hochschule, es taucht nur in den Berichten des Nationalsozialistischen Studentenbunds mit auf, ein Zeichen, das auf seine Unselbstständigkeit beziehungsweise ungeklärte Stellung hindeutet. Bereits im Dezember 1941 war eine regelrechte Einführung der Studierenden des Hochschulinstituts in die „studentische Gemeinschaft“ erfolgt, was an die anfänglich beschriebene „universale Hochschule“ erinnert. Anlässlich der Enthüllung eines Gemäldes welches den Augenblick darstellte,

¹⁷⁷ Bisher lassen sich nachteilige Entwicklungen für das Hochschulinstitut in der Raumverteilung im Rudolfinum nachweisen, da von Both nicht über die alten Pläne orientiert war. Vgl. AUK, Bestand Kurator, 14-22-01, Hochschulinstitut für Musik – Bauangelegenheiten, dort das Schreiben vom 24. Juli 1943, Wolf von Both an den Kurator, indem er anlässlich von Raumverteilungsproblemen auf seine Nachfolge und Anwesenheit in Prag seit März 1943 eingeht.

¹⁷⁸ Vgl. *Hochschulinstitut für Musik bei der Deutschen Karls-Universität. Abteilung für Schulmusik*, Prag 1942 [Datierung auf S. 9], S. 3–4. Ein Exemplar befindet sich im AUK. Eventuell ist es spitzfindig darauf hinzuweisen, dass Josewskis Sprechstunde genau vor der Finkes lag. Wer beide sprechen wollte, ging also – möglicherweise – zuerst zu Josewski.

¹⁷⁹ Landwirtschaftl. Hochschule Tetschen-Liebwerda, Altherrenbund, Verein der Freunde der Technischen Hochschule.

in dem der Führer des großdeutschen Reiches auf der Prager Kaiserburg dem Kampf des Studententums um das Prager Deutschtum durch eine Auszeichnung des Prager Studentenführers Dank und Anerkennung ausspricht [...],

wurden auch

[...] selbständige Studentenführungen an den Hochschulen für bildende Kunst und für Musik und darstellende Kunst in die Studentische Gemeinschaft eingefügt. [...] Der Führer hat durch seine Partei das Volk reif gemacht für diesen Kampf. [...] Keiner von uns kann sich heute außerhalb dieser Zeit und ihrer Forderungen stellen. So ist auch die Zeit vorbei, in der es Studenten gab, die abseits von der Volksgemeinschaft ihr eigenes Leben führten. Studenten und Arbeiter schaffen heute an verschiedenen Plätzen als kämpferische Träger der gemeinsamen Idee. Wenn heute die Studenten der früheren „Akademie für bildende Kunst“ und der „Akademie für Musik und darstellende Kunst“, die nun verwaltungsmäßig die Stellung von Hochschulen erhalten haben, in die Gemeinschaft studentischer Erziehung einbezogen werden, so soll damit betont werden, dass auch der Künstlernachwuchs auf unseren Hochschulen nicht aus den gemeinschaftlichen Aufgaben des deutschen Studententums herausfällt.¹⁸⁰

Im Spätsommer 1942 beteiligten sich die Musikstudierenden am Kriegseinsatz der Studenten, die bei Umsiedlungsbauern arbeiteten: „*Spielgruppen des Hochschulinstituts für Musik brachten Abwechslung in die Arbeit in Betrieben und Höfen.*“¹⁸¹ Anfang des Jahres 1943 fand im Rahmen der Kulturtage der Prager Studenten ein Kammermusikabend des Hochschulinstituts für Musik im Rudolfinum statt,¹⁸² Josewski glänzte bei der „kulturellen Betreuung der Prager Lazarette“, die eine unter seiner Leitung arbeitende „Singschar“ übernahm.¹⁸³ Im Juni 1943 veranstaltete das Hochschulinstitut einen „bunten Spielnachmittag“ für Wehrmachtstudenten, umrahmte mit Musik auch zwei Lesungen und eine Veranstaltung der *Hochschulgemeinschaft Deutscher Frauen*. Josewski beteiligte sich als Dirigent.¹⁸⁴ Anlässlich der „Kulturtage der Prager Studenten“ im Frühjahr 1944, an der als Gäste Direktoren, Professoren und Dozenten anderer deutscher Hochschulen und Hochschulinstitute für Musik und bildende Kunst teilnahmen, tat sich Josewski besonders hervor:

Den Ausklang bildete wie im vorigen Jahre eine große Morgenfeier im Rudolfinum, die von Dr. Ernst Schremmer, der auch dieses Mal wieder für die Kulturtage verantwortlich zeichnete, und Prof. Josefski vom Hochschulinstitut für Musik vorbereitet worden war. [...] Bei der

¹⁸⁰ Vgl. *Prager Hochschulblätter* (weiter PH), 1. Jg., Heft 1/2, Dezember 42/Jänner 42, S. 2 (Feier im Lange-marckhaus). Als eine mögliche Vorgeschichte dieser Einfügung könnte die Teilnahme von Studierenden der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag an den Tagungen der Deutschen Musikstudentenschaft ab 1931 gesehen werden. Vgl. STOFF, *Fühlungnahme*, S. 320.

¹⁸¹ Vgl. ebenda, 1. Jg., Heft 3/4, Dezember 1942 / Januar 1943, S. 11–12, hier S. 12 („12 Monate Studentische Arbeit“).

¹⁸² Vgl. ebenda, 1. Jg., Heft 5, Februar 43, S. 1 und 4 (Kulturtage der Prager Studenten, 7.–14. 2. 1942).

¹⁸³ Vgl. ebenda, S. 5.

¹⁸⁴ Vgl. ebenda, 2. Jg., Heft 1, Juli 1943, S. 5–7 NSD-Studentenbund Prag, hier S. 6–7 (Schauspielnachmittag in der Wälschen Gasse; Wir spielen deutsche Musik und lesen deutsche Dichtung; Bruno Brehm vor Prager Studenten, Hochschulgemeinschaft deutscher Frauen).

rückblickenden Gesamtbetrachtung verdient die musikalische Ausgestaltung durch das Hochschulinstitut für Musik unter Leitung von Prof. Josefski besondere Erwähnung.¹⁸⁵

Zusammenfassend kann man also zu der Frage, wie sich die Anbindung des Hochschulinstituts an die Universität gestaltete, festhalten, dass die Schulmusikabteilung, die eventuell Teil einer Sicherungsstrategie für das Erziehungsministerium war, einerseits möglicherweise Konkurrenzkämpfe auslöste, gleichzeitig aber das Hochschulinstitut enger an die Universität band.

Die endgültige Auflösung des Vereins Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst

Auch nachdem das Hochschulinstitut dem Haushalt der Universität längst eingefügt worden war und vom Kurator mitverwaltet wurde, sogar noch nach der Errichtung der Schulmusikabteilung bestand der *Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag* weiter. Vermutlich wegen der sich hinziehenden Streitigkeiten mit den bei der oben beschriebenen Erbschaft umgangenen Verwandten. Wien-Claudi hatte in einem noch für die Deutsche Gesandtschaft verfassten Bericht von einer voraussichtlichen Prozessdauer von drei Jahren gesprochen.¹⁸⁶ Mitglied des Kuratoriums an seiner Stelle war spätestens seit Mai 1940 und vermutlich auch noch danach Gustav Becking (siehe oben). Da das Vermögen des Vereins schon beim ersten – gescheiterten – Angliederungsversuch der Akademie an die „Reichshochschule“ Teil der Verhandlungen gewesen war, rechnete Fidelio F. Finke noch immer mit der Übernahme des Vermögens. Er versuchte dafür die Auflösung des Vereins zu erreichen. Erster Nachweis hierfür ist ein Schreiben an Reinholds Nachfolger beim Reichsprotector Wolf von Both vom 1. Dezember 1941. Hier heißt es:

Da das aus der ehemaligen Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst hervorgegangene Hochschulinstitut für Musik bei der Deutschen Karls-Universität in Prag seit dem 1. April 1940 vom Deutschen Reich übernommen wurde, besteht kein Grund mehr, das der Verein „Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag“ eine weitere Tätigkeit ausübt.¹⁸⁷

Finke erhoffte sich, von dem Vermögen (nach seiner Angabe zu diesem Zeitpunkt 50 000 RM) Stipendien zu errichten und einen Reservefonds für unerwartete Ausgaben zu bilden.¹⁸⁸ Von Both bemühte sich zwar um die beschleunigte Anweisung des Vermögens,¹⁸⁹

¹⁸⁵ Vgl. PH, 2. Jg., Heft 3, Mai 1944, S. 14–15 (Kulturtag der Prager Studenten).

¹⁸⁶ Vgl. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Gutachten Wien-Claudis vom 13. Februar 1939 (Abschrift) und Schreiben vom 8. Mai 1939, von Krafft an den Oberfinanzpräsidenten, mit dem Hinweis auf das Testament Hermine Siegerts: demnach war ausdrücklich Wien-Claudi zum Testamentsvollstrecker ernannt. Nur er sollte auch alle etwaigen Streitigkeiten klären.

¹⁸⁷ Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-02-01, Hochschulinstitut für Musik, 1941–44, darin (kurz nach dem zusammengehefteten Konvolut zur Stilllegung der Musikhochschulen): G.-Z. 400/A/B [Zahl des Hochschulinstituts], bzw. V-7-1-196/41 [Zahl des Reichsprotectors], Schreiben des Hochschulinstituts (Finke) vom 1. Dezember 1941.

¹⁸⁸ Vgl. ebenda.

¹⁸⁹ Vgl. ebenda, V-7-1-196/41, Schreiben vom 8. Dezember 1941 (von Both an A. Roth, Gruppe 1 12).

scheiterte aber: Der Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst wurde in Folge von Finkes Bemühungen zwar am 27. Januar 1942 aufgelöst.¹⁹⁰ Anders als von Finke geplant, wurde das Vermögen jedoch an die im August 1941 auf Anregung der Partei gegründete *Deutsche Musikgesellschaft*¹⁹¹ „für Zwecke der Pflege und Förderung des deutschen Musiklebens in Prag“ weitergereicht, und zwar „im Einvernehmen und auf Wunsch der zuständigen Parteidienststellen“, mit Billigung, bzw. auf Entscheidung des Unterstaatssekretärs Kurt von Burgsdorff, der auch den Vorsitz übernommen hatte.¹⁹²

Von Both vermerkte die Problematik bei einem späteren Anlass folgendermaßen:

Es wurde ursprünglich angenommen, dass das Vermögen des seinerzeit als finanzieller Rückhalt für die ehem. Deutsche Musikakademie in Prag gegründeten Vereines „Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst“ dem Hochschulinstitut für Musik und darstellende Kunst zugewiesen werden würde, das aus der Akademie hervorgegangen ist. Da die im Reichshaushalt für das Jahr 1941 vorgesehenen Mittel für die Beschaffung von Instrumenten und Einrichtungsgegenständen des Hochschulinstituts ganz erheblich hinter den geforderten Beträgen zurückblieben, bestanden damals keine Bedenken, Mittel des Vereines für unumgänglich notwendige Anschaffungen in Anspruch zu nehmen. Mit Schreiben vom 16. Januar 1942 – 37C. 2-1/19 hat der Beauftragte für Organisation mitgeteilt, dass auf Grund einer Entscheidung des Unterstaatssekretärs das Vermögen des aufgelösten Vereines der Deutschen Musikgesellschaft zu zweckentsprechender Verwendung angewiesen wird. Versuche des Hochschulinstituts, wenigstens den Zuschuss zu retten, sind erfolglos geblieben. Daher muss nunmehr die Rückzahlung erfolgen. [...]¹⁹³

Laut einer ausführlichen Darstellung Finkes, die er von Both am 10. Februar 1942 sandte, begründete man das Vorgehen ihm gegenüber auch damit, dass die Akademie das Geld

¹⁹⁰ Dem Todesjahr Wien-Claudis. Vgl. http://czech.stonepics.com/czech_cemeteries/cz00043.pdf (30. Oktober 2013). Für den Hinweis auf diese Quelle danke ich sehr herzlich Peter Brod (Prag).

¹⁹¹ Vgl. PRIEBERG, *Handbuch*, Version 1.2-3/2005 (CD-ROM), S. 7091 mit Bezug auf den Bericht über die Gründung der Deutschen Musikgesellschaft, in: Der Neue Tag, Nr. 211, 1/VIII/41, im Bericht enthalten auch die Rede von „Unterstaatssekretär SA-Brigadeführer Dr. von Burgsdorff“. Vgl. außerdem zur *Deutschen Musikgesellschaft*: FUCHS, Abschn. 6. 1918–1945 im Artikel *Prag*, in: Widmar Hader (Hg.), *Lexikon zur deutschen Musik-Kultur in Böhmen, Mähren und Sudetenschlesien*, Bd. 2, München 2000, Sp. 2136–2152, hier Sp. 2148–2149.

¹⁹² Was schon am 16. Dezember 1941 festgestanden hatte: Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-02-01, Hochschulinstitut für Musik, 1941–44, darin (kurz nach dem zusammengehefteten Konvolut zur Stilllegung der Musikhochschulen): G.-Z. 400/A/B [Zahl des HI], bzw: V-7-1-196/41 [Zahl des RP, handschriftlich hinzugefügt], zusammengeheftetes Konvolut: Das Schreiben des Beauftragten für Organisation Dr. A. Roth an die Gruppe I 11, Hochschulen, vom 16. Januar 1942, bestätigt die von Both bereits fernmündlich mit geteilte Entscheidung des Unterstaatssekretärs von Burgsdorff. Das Schreiben vom 19. Februar 1942 (Dr. A. Roth, Gruppe I 12, Beauftragter für Organisation an die Gruppe I 11 Hochschulen), bestätigt die Auflösung des Vereines mit Verf. II/349 vom 27. Januar 1942. Vgl. außerdem ebenda: (unmittelbar nach dem zusammengehefteten Konvolut zur Stilllegung der Musikhochschulen): 12-22-02, das Schreiben vom 17. Februar 1943 (Deutsche Musikgesellschaft in Prag, Reg. Oberinspektor Hansen an Oberregierungsrat Dr. von Both beim RP, Abwicklungsfonds der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst, bittet um Überweisung von 6824 RM, der Forderung der Deutschen Musikgesellschaft an das Hochschulinstitut, Besprechung mit SS-Sturmbannführer Wolf; am 22. Februar 1943: Weiterleitung an den Kurator, handschriftlicher Vermerk: „am 26. 2. 1943 zur Anweisung gekommen“). Vgl. auch das Schreiben vom 15. Dezember 1942: der Kurator an das Hochschulinstitut: darin wird als die „Rechtsnachfolgerin“ des aufgelösten Vereines *Deutsche Akademie* usw. die *Deutsche Musikgesellschaft* in Prag bezeichnet.

¹⁹³ Vgl. ebenda, 2. Dezember 1942, Vermerk des Sachbearbeiters beim Reichsprotector von Both.

nicht mehr brauche, da sie in die Verwaltung des Reiches übernommen wäre. Ein Argument, dass er nicht anerkannte. Er bezog sich auf das Testament der Hermine Siegert, aus deren Erbe das Vermögen des Vereins demnach zur Gänze bestand, die darin die Akademie und nicht den Verein begünstigt hatte und betonte:

Nicht der Vereinspräsident, sondern der Advokat Dr. Wien-Claudi war der Verwalter dieses für die Verhältnisse der Akademie sehr erheblichen Vermögens [...],¹⁹⁴

was man als Seitenhieb auf Gustav Becking verstehen kann. Finke erinnerte daran, dass das Erbe bereits bei den Haushaltsverhandlungen mit Amtsrat Graeser¹⁹⁵ berücksichtigt worden war und bat von Both um Weiterleitung der Darstellung an die „entscheidende Behörde“, der der Sachverhalt möglicherweise unbekannt sei,

damit nicht einmal der Direktion vom Reichserziehungsministerium mit Recht der Vorwurf gemacht werden kann, dass das Erbe der Akademie ohne Einspruch anderen Zwecken überlassen wurde, als für die es letztwillig bestimmt war.¹⁹⁶

Es ist davon auszugehen, dass Finke zu diesem Zeitpunkt der Ansicht war, dass die „entscheidende Behörde“ das Reichserziehungsministerium wäre, was möglicherweise in Bezug auf die Erbschaft und die Deutsche Musikgesellschaft nur bedingt zutrifft. Finke verlor den Kampf um das Erbe. Das Vermögen wurde der Deutschen Musikgesellschaft übergeben und der oben beschriebene ausgelegte Betrag musste zurückgezahlt werden.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-02-01, Hochschulinstitut für Musik, 1941–44, darin (kurz nach dem zusammengehefteten Konvolut zur Stilllegung der Musikhochschulen): G.-Z. 400/A/B [Zahl des HI], bzw. V-7-1-196/41 [Zahl des RP], Schreiben des HI vom 10. Februar 1942. Vgl. außerdem PA-GesP, Verein Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag 1938–1939, Bd. 1, Karton 24, Paket 28, Schreiben von 8. Mai 1939: von Krafft an den Oberfinanzpräsidenten, mit dem Hinweis auf das Testament Hermine Siegerts: Wien-Claudi ist explizit als Testamentsvollstrecker eingesetzt, soll auch alle etwaigen Streitigkeiten klären.

¹⁹⁵ Anlässlich von Rühlmanns erstem Besuch, siehe oben.

¹⁹⁶ Vgl. ebenda.

¹⁹⁷ Nachweisbar ist eine Forderung für Rechnungen zweier Orgelbaufirmen. Da von Both die Instrumente erwähnt, sei an dieser Stelle auch auf die Praxis des Hochschulinstituts hingewiesen, Instrumente „aus jüdischem Besitz“ vom Zentralamt für die jüdische Auswanderung (ab August 1942 Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren) zu erwerben. Finke ging infolge Geldmangels später sogar so weit, mit anderen Gruppen eine Schlammschlacht um Mobiliar und sonstige Ausstattungsgegenstände auszufechten, die auch aus dem Besitz der jüdischen Bevölkerung stammten. Vgl. AUK, Bestand Kurator, 14-22-01, 1943 Bauangelegenheiten, darin: Schreiben vom 7. März 1943, 24. März 1943, außerdem ebenda, 11-22-01, Hochschulinstitut für Musik 1941–1944, darin: Schreiben des Reichserziehungsministers i. A. Miederer vom 6. August 1942, Va 1984/42, III, auf die Berichte vom 15. Juli 1942 – G.Z. 1334/A/Bö und vom 30. Juli 1942 G.Z. 1401/A/B [Zeichen des Hochschulinstituts]: „Ich ersuche Sie, sämtliche nach den Berichten zur Verfügung stehenden Instrumente (Klaviere, Pianos, Flügel, das Harmonium usw.) für Zwecke der neu einzurichtenden Orchester-schulen sicherzustellen und mir baldigst eine Aufstellung der Instrumente unter Angabe der Einzelkaufpreise vorzulegen. Wegen der Übernahme der Kosten bin ich mit dem Herrn Reichsminister der Finanzen in Verbindung getreten. Zum Abschluss der Verhandlungen ist die Kenntnis der Kaufpreise erforderlich. Beschleunigung ist mir daher erwünscht [...]“, und ebenda: Schreiben vom 15. Mai 1943 (Belege), 20. April 1944 (Miederer an den Kurator, Klaviere betr.), 14. April 1944 (Finke an den Kurator, wegen beschädigter Instrumente), 15. März 1944ff. (Rechnungen), 3. August 1943 (Kurator an Kreishauptamtsleiter, Möbel, Läufer, Vorhänge, Teppiche „aus Judenbeständen“), 31. Juli 1943 (Finke, Original), 10. Juli 1943 (Absage Kreishauptamtsleiter, Entrüstung Finkes), 16. September 1943 (Nachfrage des Kurators), 3. Dezember 1943 (Amt für Volkswohlfahrt, Bestände bereits verteilt), 16. Dezember 1943 (Miederer an den Kurator, Klaviere, die „vom Zentralamt für die Regelung der Judenfrage“ gekauft wurden), 30. Dezember 1943 (Weiterleitung an Finke), 14. September 1943 (Finke an

Fidelio F. Finkes Haltung zur Deutschen Musikgesellschaft war jedoch durchaus ambivalent. Die erste größere Aktivität der Gesellschaft war Mitte Oktober 1941 die Aufführung seiner „Deutschen Kantate“ gewesen, die er auf Texte des Sudetendeutschen Dichters und Leiters der Kulturabteilung der NSDAP im Sudetengau, Franz Höller, geschrieben hatte.¹⁹⁸ Hans Heinz Stuckenschmidt schrieb darüber in der Prager Zeitung *Der Neue Tag*:

Wir wollen es als ein schönes Symptom für die Verjüngung unseres Musiklebens nehmen, daß die Dt. Musikgesellschaft in P. ihre Tätigkeit mit der Uraufführung eines modernen Werkes begonnen hat. [...] Seine Dt. Kantate hat sich als eines der bedeutendsten Kunstwerke der nationalen Chor-Literatur bewährt; sie wird von P. aus ihren Weg machen.¹⁹⁹

Auch wenige Monate später – also nach dem Entzug des Erbes – arbeitete Finke mit der Deutschen Musikgesellschaft zusammen. Bei den von der Gesellschaft veranstalteten Prager Musikwochen 1942 vom 15. Mai bis zum 15. Juni wurde ein Chorsatz von ihm *Wir tragen ein Licht* auf Worte Franz Höllers und der Hymnus *Oh Herzland Böhmen* für Chor, Orgel und Bläser auf Worte von Herbert Hiebsch aufgeführt, letzterer eine Uraufführung. Der Text war im Begleitband gleich nach dem Geleitwort Heydrichs und dem Vorwort des Vorsitzenden von Burgsdorff abgedruckt. Finke war darunter als Komponist genannt und trug zur Festschrift außerdem den Text „Vom *Prager Konservatorium* zum *Hochschulinstitut für Musik*“ bei. Er schloss mit den Worten:

Zukunftsfroh rüstet sich das Institut zur Bewältigung der neuen und großen Aufgaben, welche ihm die geniale, den kommenden Jahrhunderten die Richtung weisende Politik unseres Führers Adolf Hitler auferlegen wird.²⁰⁰

Außer ihm war als Autor vom Hochschulinstitut noch Theodor Veidl vertreten, als Bekannter aus den zwanziger Jahren tauchte auch Hans Heinz Stuckenschmidt mit einem Aufsatz auf.²⁰¹ Gustav Becking trat nicht in Erscheinung.

den Kurator, hat 24 Flügel und 22 Pianinos in Verwahrung, braucht sie selbst), 16. September 1943 (der Kurator an Miederer, leitet Finkes Schreiben weiter), 11. Juni 1943 (Kulturamt der Hauptstadt Prag, die Musikschule braucht noch Klaviere). Annie Finke, Fidelio F. Finkes Frau, schrieb nach dem Krieg über eine Anzahl von „Juden-Klaviere[n]“, die Finke vor der Verschickung bewahrt habe. Eventuell stehen die von ihr erwähnten Instrumente in einem Zusammenhang mit dem Vorgang. Vgl. FUCHS, *Die Deutsche Akademie*, S. 361 (Anhang, Dokument Nr. 16, Annie Finke an Alois Hába am 4. Mai 1964).

¹⁹⁸ Vgl. FUCHS, Abschn. 6. 1918–1945 im Artikel *Prag*, Sp. 2148–2149.

¹⁹⁹ Zitiert nach Fuchs. Vgl. ebenda. Dort nachgewiesen mit: *Der Neue Tag*, Nr. 292, 1941. Vgl. auch PRIEBERG, *Handbuch*, Version 1.2-3/2005 (CD-ROM), S. 7573, der zwei Artikel Stuckenschmidts zur Aufführung nennt: *Finke und seine Deutsche Kantate. Zur heutigen Uraufführung im Prager Rudolfinum* (*Der neue Tag*, 19. Oktober 1941) und *Finkes Deutsche Kantate uraufgeführt* (*Der neue Tag*, 21. Oktober 1941).

²⁰⁰ Vgl. Fidelio F. FINKE, *Vom „Prager Konservatorium“ zum „Hochschulinstitut für Musik“*, in: Herbert Hiebsch (Hg.), *Prager Musikwochen 1942*, S. 3, 5–6 und 25–31.

²⁰¹ Vgl. ebenda S. 11–15 (Theodor VEIDL, *Deutsche Musik in Prag*) und S. 16–24 (Hans Heinz STUCKENSCHMIDT, *Prager Musik um 1600*). Die Tatsache, dass Stuckenschmidt neben Veidl an dieser Stelle auftaucht, setzt paradoxerweise eine Tradition fort, die in den zwanziger Jahren mit der Begründung der Zeitschrift *Der Auftakt*, langjährig geleitet durch den später deportierten Erich Steinhardt, begonnen hatte. Stuckenschmidt, der Berlin wegen einem Berufsverbot verlassen hatte, schrieb auch sonst auffallend viel über Fidelio F. Finke und das Hochschulinstitut in der Zeitung *Der Neue Tag*, hatte dort auch über die Gründung der Deutschen Musikgesellschaft und die Rede des Unterstaatssekretärs, SA-Führer von Burgsdorff berichtet (Nr. 211, 1. 8. 1941). Vgl. PRIEBERG, *Handbuch*, Version 1.2-3/2005 (CD-ROM), S. 7088 und 7091. Vgl. zu Steinhardt und dem *Auftakt*:

Mit der endgültigen Auflösung des Vereins war die alte Akademie für Musik und darstellende Kunst ganz verschwunden. Es ist wahrscheinlich, dass Gustav Becking, der zu Beginn der Verhandlungen ein wichtiger Gesprächspartner gewesen war, mehr und mehr an Einfluss verlor, letztlich waren er und auch die Universität nicht unter den Nutznießern des Vermögens.

Die Tatsächliche Angliederung des Hochschulinstituts an die Deutsche Karls-Universität, als Musikinstitut

Eine überraschende Wende nahm das Verhältnis des Hochschulinstituts zur Deutschen Karls-Universität mit seiner Schließung, beziehungsweise mit der Anordnung der Stilllegung sämtlicher Kunst- und Musikhochschulen im Rahmen der Maßnahmen zum „Totalen Krieg“, die das Hochschulinstitut schließlich als *Institut für Musik* dem Dekan der Philosophischen Fakultät und dem Rektor der Deutschen Karls-Universität unterstellte.

Schon zu Beginn des Krieges, also noch vor der Errichtung des Hochschulinstitutes, waren einzelne Musikhochschulen kurzzeitig geschlossen worden, um sie – nachdem ein organisatorisches Chaos um das Weiterstudium der betroffenen Studierenden entbrannt war – wieder zu öffnen.²⁰² Auch die zweite größere Stilllegungsaktion, an der nun auch das Hochschulinstitut beteiligt war, war hauptsächlich von Chaos geprägt. Bereits im März 1943 war ein Erlass ergangen, der bestimmte, dass der Unterricht an den Kunst- und Musikhochschulen zwar weiterzuführen sei, Unterrichtszweige mit zu wenig Lehrpersonal jedoch stillzulegen seien.²⁰³ Zwischen dem 11. Oktober 1944 und dem 31. Januar 1945 setzte dann eine regelrechte Kaskade von Erlässen und Telegrammen ein, deren Inhalt im Wesentlichen die Stilllegung der Kunst- und Musikhochschulen und die Fortführung des Unterrichts für Kriegsbeschädigte und Studierende des künstlerischen Lehramts im Rahmen der Universitäten regelte. Das Hochschulinstitut in Prag war dabei auf zweierlei Arten in einer Sonderposition. Zum einen wegen der Tatsache, dass die Angelegenheiten der Kunst- und Musikhochschulen – zu denen das Hochschulinstitut zählte – in diesem Fall getrennt von denen der Universitäten behandelt wurden,²⁰⁴ zum anderen deswegen, weil der seit August 1943 als Deutscher Staatsminister amtierende Karl Hermann Frank für sich beanspruchte, persönlich an allen Regelungen beteiligt zu werden. Ein Wunsch, dem in Bezug auf das Hochschulinstitut zum Teil entsprochen wurde.

Jitka LUDVOVÁ, *Das Deutsche Musikzeitschriftenwesen in Böhmen 1860–1945*, in: Aleš Březina, *Prager Musikleben zu Beginn des 20. Jahrhunderts*, Bern u.a. 2000 (Jahrbuch der Bohuslav Martinů-Stiftung 1), S. 123–139, hier S. 129 und 138, zu Steinhard ebenda, S. 131 und 132. Finke selbst hatte sich zu Steinhardt nach 1945 gegenüber seinem Biografen Dieter Härtwig geäußert, mit dem er für dessen Habilitationsschrift umfangreiche Gespräche führte: „[...] die Zeitschrift ‚Der Auftakt‘ mußte ihr Erscheinen einstellen. Der Chefredakteur Dr. Erich Steinhard, von jüdischer Herkunft, verließ Prag. Über sein weiteres Schicksal wurde nichts bekannt.“ Vgl. Dieter HÄRTWIG, *Fidelio F. Finke, Leben und Werk*, Leipzig 1970, dort im Kapitel 6, 1939–1945. Im Schatten der Zeitereignisse, S. 179.

²⁰² Vgl. UdKA, Bestand 2, Nr. 31 (Chronik 1938–1940), Bl. 113, Schreiben vom 15. September 1939.

²⁰³ Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-22-01, gelbe Mappe, Hochschulinstitut für Musik 1941–44, darin Ordner mit der Aufschrift: 11-22-01, Stilllegung, bzw. Einschränkung des Lehrbetriebes, Kunst und Musikhochschulen. Schreiben vom 27. März 1943, va 624/43 (b) Durchführung des Unterrichtsbetriebes an den deutschen Kunst- und Musikhochschulen im Kriege.

²⁰⁴ Für die Vorgänge an der Deutschen Karls-Universität vgl.: MIŠKOVÁ, *Universität*, S. 209–210.

An der Universität war seit dem 25. Juli 1944 die Immatrikulation eingestellt worden, am 1. September kam ein Erlass heraus, der den Einsatz der Studierenden im „Totalen Krieg“ regelte und Ausnahmen zuließ.²⁰⁵ Für die Kunst- und Musikhochschulen erging erst am 11. Oktober ein Erlass, der auf die bevorstehende Stilllegung und den Plan hinwies, die Musikerziehung in noch unbekannter Weise fortzuführen. Dieser kam möglicherweise nicht in Prag an, er ist jedoch in der Überlieferung der Berliner Hochschule für Musikerziehung erhalten und wurde demnach an die Direktoren aller Kunst- und Musikhochschulen gesandt. Zuvor war in Berlin per Telegramm die Weisung des Erziehungsministeriums eingegangen, den Unterrichtsbetrieb nicht aufzunehmen, Neuaufnahmen waren zu unterlassen.²⁰⁶

Dem Anschein nach erhielt der Deutsche Staatsminister den ersten Erlass, der auch gleich die Schließung der Hochschulen bestimmte, erst am 21. Oktober 1944 vom Reichserziehungsminister weitergereicht, mit dem Bemerken:

Unter Bezugnahme auf die fernmündliche Rücksprache meines Sachbearbeiters mit Universitätskurator Dr. Ehrlicher vom 18. und 19. Oktober und Ihre hierbei gegebene Zustimmung, bestimme ich, daß dieser Erlass auch auf die Universitätsinstitute für Bildende Kunst und Musik in Prag Anwendung findet. Ich bitte hiernach das Weitere zu veranlassen.²⁰⁷

Der Erlass vom 20. Oktober regelte die Stilllegung der Hochschulen zum 31. Oktober 1944, eine Eröffnung des Wintersemesters sollte nicht mehr stattfinden. Studierende sollten zum Rüstungs- und Kriegseinsatz bereitgestellt werden. Freiwerdende Lehrkräfte waren zu melden. Kurz danach stellte Fidelio F. Finke solch eine Liste der Lehrenden zusammen. Dass er zu diesem Zeitpunkt bereits von der Fortführung der Ausbildung der Musikerzieher wusste, ist daraus zu schließen, dass er die Lehrer, die in der „Abteilung Musikerziehung“ beschäftigt sein würden, gesondert markierte.²⁰⁸ Anfang November erreichte dann das Hochschulinstitut direkt ein Telegramm aus dem Erziehungsministerium. Es lautete:

Frage der Stilllegung der Kunst- und Musikhochschulen wird nochmals geprüft. Wegen Bereitstellung der Studierenden verbleibt es bei Ziffer 2 meines Erlasses vom 20. 10. 1944 RV 550/44 – Versehrtenexamenssemester – Nicht einsatzpflichtige Kriegerwitwen und Studierende des Künstlerischen Lehramtes ab 5. und höheren Semester sind nicht zu melden. Im übrigen [sic] weiteren Erlass abwarten.²⁰⁹

Der nächste nachzuweisende Erlass vom 9. November 1944 regelte die Anrechnung der Studiensemester, die nötig war, um das Berufsziel Lehramt nachzuweisen. Er erreichte Prag möglicherweise nicht, war aber der Adressliste zufolge dorthin abgesandt worden.²¹⁰ Am

²⁰⁵ Vgl. ebenda, S. 209–210.

²⁰⁶ Vgl. UdKA, Bestand 2, 653, Schreiben vom 11. Oktober. 1944, Va Nr. 686/44 (Vertraulich). Ergänzung, bzw. Berichtigung vom 12. Oktober. 1944, Va Nr. 686/44 ebenda, 2/530. und ebenda, Telegramm vom 23. September 1944.

²⁰⁷ Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-22-01, gelbe Mappe, Hochschulinstitut für Musik 1941–44, darin Ordner mit der Aufschrift: 11-22-01, Stilllegung, bzw. Einschränkung des Lehrbetriebes, Kunst und Musikhochschulen, Schreiben vom 21. Oktober 1944.

²⁰⁸ Vgl. ebenda, Anschreiben und Anlage vom 27. Oktober. 1944, G.Z. 1261/F-L.

²⁰⁹ Vgl. ebenda, Abschrift des Telegramms vom 2. November 1944.

²¹⁰ Vgl. UdKA, 2/530, Schreiben vom 9. November 1944, E VII 879, V, RV.

13. November versuchte dann der Kurator in Berlin anzurufen, um Näheres in Erfahrung zu bringen. Laut seinem Vermerk teilte ihm Ministerialrat Hermann (verantwortlich für Kunsthochschulen) mit, dass die Frage der Öffnung der Hochschulen für Musik und bildende Kunst noch nicht entschieden sei:

Nachdem zwischen der Partei-Kanzlei und dem Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung bezüglich der wissenschaftlichen Hochschulen eine Neuordnung getroffen worden sei, habe die Partei-Kanzlei darauf hingewiesen, daß die Neuordnung auch Rückwirkungen auf die Kunsthochschulen haben müsse. Der Reichserziehungsminister habe sich dieser Auffassung angeschlossen und vorgeschlagen, daß nunmehr auch die Hochschulinstitute für Musik und bildende Kunst im Winter-Semester arbeiten sollen. Überraschenderweise habe die Partei-Kanzlei diesen Vorschlag abgelehnt. Der Reichserziehungsminister sei nun nochmals bei der Partei-Kanzlei vorstellig geworden, die Antwort stehe jedoch noch aus.²¹¹

Die Tatsache, dass das Studium am Hochschulinstitut nicht fortgeführt werden konnte, führte in Prag zu Ungeduld seitens des Nationalsozialistischen Studentenbundes (Deutsche Studentenschaft). Der Studentenführer Karl Kiesel beschwerte sich direkt bei Staatsminister Karl Hermann Frank darüber und führte das Beispiel des Konservatoriums in Würzburg an, das seinen Unterricht demnach bereits wieder aufgenommen hätte.²¹² Auch der Kurator Gustav Ehrlicher nutzte die Gelegenheit, um einen Tag nachdem ihn die Abschrift der studentischen Beschwerde erreicht hatte – am 23. November – eine eigene Stellungnahme zu verfassen und dem Deutschen Staatsminister zu senden: Da die Wissenschaftlichen Hochschulen den Unterricht bereits seit Wochen wieder aufgenommen hätten, wäre es nicht vertretbar, die Kunstinstitute noch länger geschlossen zu halten, zumal die Studierenden bereit stünden. Sein Antrag wurde durch den Deutschen Staatsminister genehmigt.²¹³

Als der Unterricht am 1. Dezember 1944 wieder aufgenommen worden war, erreichte als nächste Chaosmeldung den Kurator Gustav Ehrlicher das Gerücht, dass tief greifende personelle Veränderungen am Hochschulinstitut durch den Reichserziehungsminister geplant seien, worauf er sich sofort schriftlich an Miederer im Ministerium wandte, um ihn auf die Bedeutung hinzuweisen, die aus seiner Sicht das Einverständnis des Deutschen Staatsministers Frank zu allen Angelegenheiten hatte, zumal dieser in der Vergangenheit zu selten

²¹¹ Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-22-01, gelbe Mappe, Hochschulinstitut für Musik 1941–44, darin Ordner mit der Aufschrift: 11-22-01, Stilllegung, bzw. Einschränkung des Lehrbetriebes, Kunst und Musikhochschulen, Vermerk vom 13. November 1944.

²¹² Schreiben vom 22. November 1944 (Abschrift für den Kurator).

²¹³ Vgl. ebenda, Schreiben vom 23. November 1944, handschriftliche Notiz auf dem ersten und Notiz der Abt. I auf dem Doppelstück, die Frank das Schreiben mit dem Bemerken weitergesandt hatte „Bei der mehr wie verzögerlichen Geschäftsbehandlung des Reichserziehungsministeriums ist nicht damit zu rechnen, dass eine klare Entscheidung in absehbarer Zeit ergeht; andererseits ist nicht zu verantworten, dass die Professoren, die teilweise für andere Zwecke uk. gestellt sind, zwangsweise beurlaubt werden.“ (Unterstreichungen im Original). Vgl. auch das Schreiben des Kurators an das Hochschulinstitut vom 9. Dezember 1944, mit seiner Bitte um einen Bericht nach der Wiederaufnahme, nachdem er am 27. November 1944 die Erlaubnis zur Fortführung weitergeleitet hatte. Auch die Berliner Hochschule für Musikerziehung hatte den Unterricht unter Vorbehalt wieder aufgenommen bzw. fortgeführt, ohne eine Weisung abzuwarten. Vgl. UdKA, 2/539, Schreiben vom 30. November 1944, Tagebuchnummer 285/44.

befragt worden sei.²¹⁴ Miederer wiederum teilte kurz danach telefonisch in Abwesenheit des Kurators den Stand der Dinge mit: Es sei geplant, die Hochschulinstitute für Musik und bildende Kunst im Rahmen der Deutschen Karls-Universität weiterarbeiten zu lassen, als Leiter sei von der Partei-Kanzlei Professor Franz Rühlmann aus Berlin vorgesehen. Wegen der Eilbedürftigkeit wäre es nicht möglich gewesen, die Zustimmung des Deutschen Staatsministers einzuholen.²¹⁵ In einem Schreiben vom 14. Dezember bat Ehrlicher nach seiner Rückkehr von einer Dienstreise wiederum Miederer eindringlich darum, dem Deutschen Staatsminister Gelegenheit zur schriftlichen Stellungnahme zu geben. Seiner Meinung nach sei es unwahrscheinlich, dass Frank „*jetzt mitten im Semester einer organisatorischen und personellen Änderung, wie Sie sie vorgeschlagen haben, zustimmen wird*“, eindeutig wollte er selbst nicht die Vermittlung übernehmen,²¹⁶ was vermutlich auch damit zusammenhing, dass er in Personalunion Sachbearbeiter der Behörde des Reichsprotectors und Kurator der Universität war.²¹⁷ Miederer rief daraufhin wieder in Prag an. Ehrlicher fertigte ein Protokoll des Gespräches an und sandte es an den Deutschen Staatsminister. Darin hieß es:

Das Hochschulinstitut bzw. die Hochschulen für Musik werden im Zuge der totalen Kriegsführung stillgelegt. Das Hochschulinstitut für Musik wird aber im Rahmen der Deutschen Karls-Universität weitergeführt; es behält wie bisher seine eigene Leitung. Für das Studium kommen in Betracht die gleichen Kategorien, die auch an den wissenschaftlichen Hochschulen studieren dürfen, und die Studierenden des künstlerischen Lehramts. Sollte darüber hinaus noch das Bedürfnis bestehen, auch Tschechen in einem gewissen Umfange zum Studium zuzulassen, so würde darüber der Deutsche Staatsminister die Entscheidung zu treffen haben.

Direktor Finke sei von der Partei-Kanzlei als Leiter abgelehnt worden. Es sei deshalb im Einvernehmen mit der Partei-Kanzlei der stellvertretende Leiter der Musikhochschule in Berlin, Professor Rühlmann, für die Leitung in Aussicht genommen.²¹⁸

Außerdem wurde eine telegrafische Einholung der Stellungnahme Franks in Aussicht gestellt, „*falls der Erlass noch nicht abgegangen sei*“. In dieser Formulierung und in der Tatsache, dass dem Deutschen Staatsminister die Entscheidung über die Studiengenehmigung lediglich für die tschechischen Studierenden – die nach wie vor am Hochschulinstitut studierten²¹⁹ – überlassen werden sollte, lässt sich ein Kompetenzgerangel zwischen dem Deutschen Staatsminister und dem Reichserziehungsministerium ausmachen. Möglicherweise entzündete sich dieser Streit auch an der Person Finkes, der vom Reichserziehungs-

²¹⁴ Vgl. AUK, Bestand Kurator, 11-22-01, gelbe Mappe, Hochschulinstitut für Musik 1941–44, darin Ordner mit der Aufschrift: 11-22-01, Stilllegung, bzw. Einschränkung des Lehrbetriebes, Kunst und Musikhochschulen, Schreiben vom 7. Dezember 1944.

²¹⁵ Vgl. ebenda, Vermerk des Angestellten Tomsa vom 12. Dezember 1944.

²¹⁶ Vgl. ebenda, Schreiben vom 14. Dezember 1944.

²¹⁷ Vgl. BA, Bestand R 2, Nr. 12431, Vermerk vom 26. März 1943.

²¹⁸ Ebenda, Vermerk vom 18. Dezember 1944 und Anschreiben vom 19. Dezember 1944.

²¹⁹ Vgl. ebenda, Bericht Finkes vom 10. Januar 1945. Tschechische Studierende, bzw. „Protectoratsangehörige“ als Studierende des Hochschulinstituts wurden immer wieder in den Berichten, die Rühlmann oder auch Beauftragte des Protectors anfertigten, bemängelt. Finke redete sich dabei auf erfinderische Weise immer wieder heraus, versprach, die „Quote“ zu verringern, was aber tatsächlich nicht im geforderten Maße stattfand. Diese Frage oder auch die Frage der Koexistenz, eventuell Zusammenarbeit mit dem Tschechischen Staatskonservatorium könnte vielleicht einer gesonderten Studie zugrunde liegen, da sie in diesem Aufsatz nicht mit bearbeitet werden kann.

minister nach Einflussnahme der Partei-Kanzlei abgelehnt wurde. Finke hatte zu diesem Zeitpunkt gerade unter dem Deutschen Staatsminister eine Art Rehabilitation erfahren, wenn man in Betracht zieht, dass er nach dem Willen des Reichserziehungsministeriums von Anfang an auf Abruf gestanden hatte. Auf Antrag Franks war er zuerst zum ordentlichen Professor vorgeschlagen worden, später – Antragsteller war wieder der deutsche Staatsminister – sollte ihm auch das Kriegsverdienstkreuz 2. Klasse ohne Schwerter verliehen werden.²²⁰ Dem Kompetenzstreit ist es vermutlich mit zuzuschreiben, dass in dem schließlich am 9. Januar 1945 aus Berlin abgehenden Erlass, der die Weiterführung des Studiums regelte, die Position der Leitung des neuen Musikinstituts bei der Deutschen Karls-Universität nicht besetzt war. Dort wurde auf eine gesonderte Regelung verwiesen.²²¹ Nach dem nun endlich ergangenen Erlass, der im Anhang abgedruckt ist, sollten die bekannten Gruppen weiterstudieren dürfen: Kriegsbeschädigte, Kriegerwitwen und Studierende des künstlerischen Lehramts, die im Sommersemester 1944 bereits im vierten Fachsemester gestanden hatten und zu diesem Zeitpunkt bereits dieses Berufsziel gehabt hatten. Neuaufnahmen unterlagen noch strengeren Regelungen. Die Ausbildung sollte in Anlehnung an die musikwissenschaftlichen Institute der Universitäten stattfinden. Neben Prag waren die Universitäten in Berlin, Breslau, Graz, Greifswald, Heidelberg, Leipzig, München, Wien und Würzburg genannt. Als Ausbildungsleiter waren mit einer Ausnahme die ausgewählten Direktoren der stillgelegten Musikhochschulen festgelegt worden.²²² Womöglich lässt sich diese Generallösung auch auf organisatorische Veränderungen im Reichserziehungsministerium zurückführen: spätestens ab 1942 waren mit Gründung der Abteilung V III Musik die Musikhochschulen nicht mehr in Preußen und Reich gegliedert. Mit einem neuen Plan übernahm der federführende Referent der Abteilung Martin Miederer aber auch die „Mitbearbeitung“ der Angelegenheiten von Musikforschungseinrichtungen und der Musikwissenschaftler an Universitäten. Im Frühjahr 1944 kam es dann sogar zur

²²⁰ Vgl. BA, Bestand R 31, Nr. 535 (Personalakte Finke), Schreiben des Deutschen Staatsministers vom 31. 7. 1944 (Abschrift, Vorschlag auf Ernennung zum Professor), mit Bezug auf das nicht erhaltene Schreiben des Reichserziehungsministers vom 29. März 1944, V3 Nr. 782 und ebenda, das Schreiben vom 19. April 1945 (Empfangsbescheinigung, nicht originale Unterschrift Finkes /gez. Finke/ als o. Professor) und ebenda, Nr. 34 (Kriegsdienstauszeichnungen), Schreiben vom 19. Dezember 1944.

²²¹ Vgl. ebenda, Erlass vom 9. Januar 1945 (mit blauer Tinte wurde das ursprüngliche Datum vom 9. Dezember 1944 überdruckt, was auch bei dem in Berlin erhaltenen Exemplar der Fall ist: UdKA, Bestand 2, Nr. 530, Erlass vom 9. Januar 1945). Ein weiterer Grund für die Auslassung ist die schwierige Position, in der sich Rühlmann offenbar im Zuge der Einschränkungen der Musikhochschulen befand. Es ist unklar, wo er sich Feinde gemacht hatte. Vom Hochschulinstitut für Musikerziehung ging eine gewisse Reserviertheit aus, da Rühlmann in Vertretung Steins das an der Berliner Universität neu errichtete Musikinstitut leitete. Da an der Hochschule für Musik Studierende der Musikerziehung nicht vorhanden waren, hatten die Verantwortlichen der Hochschule für Musikerziehung bei der faktischen Zusammenlegung womöglich erwartet, mit der Leitung betraut zu werden. Vgl. für diesen Unmut die Berichte Martens an Direktor Bieder, Martens amtierte als Stellvertreter, während Bieder sich von seinen Kriegsverletzungen erholte: UdKA, Bestand 2, Nr. 530, besonders das Schreiben vom 28. Januar 1944 und 19. Januar 1945. Außerdem hatte die Partei-Kanzlei kurz nachdem Rühlmann als Leiter des Prager Musikinstituts in Aussicht genommen war, Bedenken angemeldet, nannte ihn „wenig aufrecht“ und eine „undurchsichtige Erscheinung“. Indem sich diese Zweifel herumsprachen, folgte binnen kurzer Zeit Rühlmanns politischer Abstieg. Unklar ist, wie Miederer sich dazu verhielt. Es ist keine Reaktion nachzuweisen, lediglich die Tatsache, dass er sich in der für Rühlmann akuten Phase auf einer Dienstreise befand. Als Kandidaten waren für Prag von der Parteizentrale zuletzt Karl Blessinger aus München und Walther Müller-Giesow aus Dresden vorgeschlagen worden. Vgl. BA, Bestand R 4901, Nr. 12307, Schreiben vom 24. Januar 1945 und 2. März 1945.

²²² Vgl. ebenda. Die Ausnahme betraf das Musikwissenschaftliche Institut in Greifswald. Dort war Friedrich Blume als Ausbildungsleiter eingesetzt worden.

Schaffung eines eigenständigen Referates *Musikwissenschaft und Musikforschung, Theaterwissenschaft und Theaterforschung*, Referent war Martin Miederer.²²³

Nachdem ihm der Erlass zur Schaffung des neuen Instituts vom Deutschen Staatsminister weitergeleitet worden war, richtete der Kurator ein Schreiben an den Rektor der Deutschen Karls-Universität, um das neue Institut zu errichten. Als Leiter beließ er – ob auf Anordnung des Staatsministers, ist nicht bekannt – Fidelio F. Finke bis auf weiteres im Amt. Der Name Gustav Becking fiel nicht. Der Kurator schloss:

Das Hochschulinstitut für Musik ist für die Folge wie die anderen Universitätsinstitute zu behandeln. Berichte und Anträge laufen künftig durch den Dekan der philosophischen Fakultät und durch Ihre Hand über mich an den Herrn Minister.²²⁴

Aus dem letzten erhaltenen Bericht des neu eingerichteten Instituts für Musik, der auf dem neuen Dienstweg über den Dekan der philosophischen Fakultät – es amtierte zu diesem Zeitpunkt Hans Joachim Beyer²²⁵ – und den Kurator Gustav Ehrlicher an den Reichserziehungsminister Ende Februar abging, geht hervor, dass zu diesem Zeitpunkt noch 175 Studierende das Institut besuchten. Nur 6 von ihnen gehörten der strategisch so wichtigen Schulmusikabteilung an, 12 waren kriegsbeschädigt, außerdem befand sich unter ihnen eine Kriegerwitwe. Die übrigen 156, unter ihnen vermutlich auch noch „Protectoratsangehörige“,²²⁶ studierten vorbehaltlich ihrer Einberufung durch die Wehrmacht, den Reichsarbeitsdienst oder das Arbeitsamt weiter. Es ist unklar, wie lange der Unterricht weitergeführt wurde, die letzte Gehaltsbescheinigung eines Teils der Lehrenden der Akademie trägt übereinstimmend das Datum 18. April 1945.²²⁷

Die zuvor in Bezug auf die Schul- und Kirchenmusikausbildung nur in Breslau und Königsberg praktizierte, wirkliche Eingliederung von Musikhochschulen in universitäre Zusammenhänge war hiermit in der Endphase des Krieges im Zuge einer allgemeinen Reduzierung für wenige Monate in Prag und allen noch verbliebenen deutschen Musikhochschulen angeordnet worden, wobei die Studierenden der künstlerischen Lehramtsstudiengänge zu den neuen Instituten leichteren Zugang haben sollten. Es wurde so kurzzeitig zumindest auf dem Papier ein Zustand hergestellt, der wieder zu den Ursprüngen musikalischer Institute an Universitäten zurückführte. Dem entsprach allerdings der tatsächliche

²²³ Vgl. BA, Bestand R 4901, Nr. 12768 (Korrespondenz Des Staatssekretärs Zschintsch, Bd. 3 Schreiben und Vorlagen an Reichsminister Rust, 1936–1945), Bl. 175, Schreiben vom 12. Januar 1942 (Nachfrage Zschintschs zum Geschäftsverteilungsplan, Einspruch Amt Wissenschaft); Nr. 12601 (Zentralamt), Schreiben vom 14. Januar 1937 (Geschäftsverteilungsplan des Amtes V), Schreiben vom 19. Januar 1942 mit Bezug auf den Erlass vom 7. Januar 1942, ZII 24/42 (Geschäftsverteilungsplan der Abt. V III Musik); 12602 (Geschäftsverteilungspläne), Nr. 13257 (darin nochmals der Geschäftsverteilungsplan vom 25. Februar 1942). Vgl. auch Nr. 12783 (Geschäftsverteilung, Handakten des Amtes Thiel, 1941–1945), darin das Schreiben vom 20. April 1944 mit Bezug auf den Erlass vom 1. März 1944, Z II Nr. 374 WV, zur Inkraftsetzung des Planes für das selbstständige Referat W6f, Musikwissenschaft und Musikforschung Theaterwissenschaft und Theaterforschung, Referent: Ministerialrat Miederer.

²²⁴ Vgl. ebenda, Schreiben vom 23. Januar 1945.

²²⁵ Vgl. MÍŠKOVÁ, *Universität*, S. 216–218.

²²⁶ Der oben genannte Bericht Finkes, vom 10. Januar 1945, der in mehrere Gruppen unterscheidet, zählt insgesamt 178 Hörer, darunter je nach Auslegung mindestens 52 „Protectoratsangehörige“.

²²⁷ Vgl. die Personalakten im BA, Bestand R 31 (Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag und der geschlossenen tschechischen Hochschulen), z.B. Nr. 658 (Hilde Schauer), 571 (Eugen Kalix), 594 (Joseph Langer), 568 (Willibald Jirtschak), 579 (Johann Koch), 37 (Hermann Nordberg), 38 (Anton Novakowski).

Anteil der Studierenden des künstlerischen Lehramts an der Gruppe der verbliebenen Studierenden des neuen Musikinstituts nicht.

Fazit

Abschließend kann man die eingangs aufgeworfene Frage, wie sich die Angliederung der Akademie für Musik und darstellende Kunst gestaltete, so beantworten:

Bereits einer sehr frühen Phase, nach dem Münchner Abkommen, war begonnen worden über einen neuen Standort oder eine neue Form der *Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag* nachzudenken. Zwei Varianten wurden zunächst favorisiert: die Verlegung der Akademie als selbstständige Institution in den Sudetengau oder ihre Angliederung an die Karls-Universität an ihrem zukünftigen Standort. Die zweite Variante wurde besonders stark vom Ordinarius für Musikwissenschaft der Deutschen Karls-Universität, Gustav Becking gewünscht, der vermutlich auch mit Blick auf die Beispiele in Breslau und Königsberg die in seinem Institut bestehende Ausbildung von Studierenden des künstlerischen Lehramts ausbauen und erweitern wollte. Um dieses Ziel zu erreichen, suchte er die Deutsche Gesandtschaft in Prag zu beeinflussen, wobei er nicht vor Denunziationen zurückschreckte. Sein Einfluss wurde allerdings sehr wahrscheinlich gebrochen durch die Abwicklung der Gesandtschaft. Seine Denunziationen brachten ihm außerdem ein angespanntes Verhältnis zum Leiter der Musikakademie, Fidelio F. Finke ein. Ende 1940 lässt sich die Konstruktion einer zusammenhängenden Hochschullandschaft nachweisen, die vermutlich auch Überbleibsel einer größeren Vision einer „universalen“ Hochschule war. Die Musikakademie oder das Hochschulinstitut war auf unklare Weise in dieses Konstrukt eingebunden, unterstand bei einer relativen Selbstständigkeit der Aufsicht des Kurators und war Teil des Haushalts der Universität. Grund für diese merkwürdige Konstellation war nach der „Vorbereitung“ durch Gustav Becking hauptsächlich die Konkurrenz zweier Ministerien, des Reichserziehungsministeriums und des Reichspropagandaministeriums. Ersteres strebte nach einer ersten Phase der Orientierungslosigkeit eine selbstständige Musikhochschule in Prag an, die als „kultureller Vorposten“ und Mittelpunkt des deutschen Musiklebens in der Region dienen sollte. Durch die erwähnte Konkurrenz entschied letztlich der Pragmatismus der Mitarbeiter des Reichsfinanzministeriums die Einfügung des Hochschulinstituts in den Haushalt der Karls-Universität. Strategische Bedeutung kam bei dem Konkurrenzkampf der Schulmusik zu, da sie in dem niemals zu Ende geführten Streit zwischen den Ministerien der Anker war, an dem das Reichserziehungsministerium seinen Gesamtanspruch auf die Steuerung der deutschen Musikausbildung aufhängte. Nach dem die Schulmusikausbildung am Hochschulinstitut etabliert war, kam es vermutlich durch die wissenschaftlichen Beifächer der Studierenden zu einer Annäherung an die Karls-Universität. Eine wichtige Rolle spielte auch die Nationalsozialistische Studentenschaft. Die Kluft zwischen Fidelio F. Finke und Gustav Becking verschärfte sich jedoch, vermutlich auch deswegen, weil Becking auf die Schulmusik verzichten musste. Beckings anfänglich großer Einfluss verringerte sich mehr und mehr. Auch seine Mitgliedschaft im Kuratorium des erst 1942 aufgelösten Vereins Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst, dessen Vermögen schließlich nicht in den Haushalt der Deutschen Karls-Universität überging, konnte er nicht für seine Zwecke nutzen. Selbst als die tatsächliche Angliederung des

Hochschulinstut an die Universität erfolgte, es dem Dekan der philosophischen Fakultät und dem Rektor der Universität unterstellt wurde, trat er nicht in Erscheinung. Die besondere Form der Angliederung des Hochschulinstut, welches sich letztlich mit einer Person vergleichen lässt, die zwischen zwei Stühlen sitzt, erklärt sich aus der Kriegssituation und dem das Institut umgebende Chaos. In seiner Ausrichtung als Hochschulinstut für die Ausbildung von Musikerziehern und Musikern in universitären Zusammenhängen stellte es ein Novum dar.

FRANZISKA STOFF

Mezi stolicemi

K procesu připojení Německé akademie hudby a dramatického umění v Praze k Německé Karlově univerzitě 1938–1945

SHRNUTÍ

Práce se věnuje historii jedné z německých vysokých škol působících v českých zemích. Stručně shrnuje předválečné dějiny pražské Německé akademie hudby a dramatického umění a posléze se soustřeďuje na vývoj v letech 1938–1945.

V rané fázi, hned po uzavření Mnichovské dohody, se začalo uvažovat buď o novém působišti, nejspíš v Sudelech (Liberec), nebo o nové formě činnosti Německé akademie hudby a dramatického umění, o jejím přičlenění k Německé Karlově univerzitě. Druhou variantu podporoval především profesor hudební vědy Gustav Becking s poukazem na situaci ve Vratislavi a v Královci. Snažil se proto ovlivnit názory německého vyslanectví, k čemuž užíval i cestu denunacií svých kolegů z Akademie. Jeho vliv byl zřejmě zlomen vývojem poměrů na vyslanectví. Denunciace způsobily napětí mezi ním a vedoucím hudební akademie Fideliem F. Finkem.

Koncem roku 1940 vznikla představa „univerzální vysoké školy“, do níž by byla včleněna i hudební akademie. Při relativní samostatnosti měla podléhat dohledu kurátora a být součástí hospodaření univerzity. Tento konstrukt byl způsoben konkurencí dvou říšských ministerstev – výchovy a propagandy. Ministerstvo financí nakonec pragmaticky rozhodlo o spojení akademie s univerzitou. Důležitou roli sehrálo také nacionálně-socialistické studentstvo. Sřet Finkého s Beckingem se vyostřil, Becking ovšem postupně ztrácel vliv. Nemohl využít ani svého členství v kuratoriu Spolku Německé akademie hudby a dramatického umění, jehož jmění nakonec nepřešlo na Německou univerzitu. Zvláštní způsob přičlenění hudební akademie k univerzitě lze vysvětlit válečnou chaotickou situací. Každopádně zřízení vysokoškolského institutu pro vzdělávání učitelů hudby a hudebníků spojeného s univerzitou představovalo dosud neobvyklou novinku.

Studie je doplněna přílohami, které obsahují personální seznamy (učitelské síly apod.) a rozsáhlý podrobný seznam pramenů.

ANHANG 1

Tabelle, Universitätsmitglieder als Kuratoriumsmitglieder der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst und als Angehörige des Lehrkörpers

Quelle: Jahresberichte der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst.

Jahr	Universitätsangehörige im Kuratorium des Vereins	Universitätsangehörige im Lehrkörper der Akademie
Prag 1921*	<p><u>Stellvertreter des Präsidenten:</u> Univ. Prof. Dr. August Sauer</p> <p><u>Beisitzer:</u> Senator, Univ. Prof. Robert Mayr-Harting Univ. Prof. Dr. Egmont Münzer (ärztlicher Beirat) Univ. Prof. Dr. Heinrich Rietsch, Lehrkanzel für Musikwissenschaft</p>	<p>Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme</p> <p>Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte</p> <p>Univ. Bibliothekar: Erich Steinhard, Musikgeschichte</p> <p>Univ. Prof. Dr. St. Winternitz, Geschichte der Religionen</p>
Prag 1922	<p><u>Präsident:</u> Senator, Univ. Prof. Robert Mayr-Harting, Rektor der deutschen Universität</p> <p><u>Stellvertreter:</u> Univ. Prof. Dr. Heinrich Rietsch</p> <p><u>Beisitzer:</u> Univ. Prof. Dr. Egmont Münzer (ärztlicher Beirat) Univ. Prof. Dr. August Sauer</p>	<p>Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik</p> <p>Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte</p> <p>Univ. Bibliothekar: Erich Steinhard, Musikgeschichte</p>
Prag 1923	<p><u>Präsident:</u> Senator, Prof. Robert Mayr-Harting</p> <p><u>Stellvertreter:</u> Univ. Prof. Dr. Heinrich Rietsch</p> <p><u>Beisitzer:</u> Univ. Prof. Dr. Anton Elschmig Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka Univ. Prof. Dr. Egmont Münzer (ärztlicher Beirat) Univ. Prof. Dr. August Sauer</p>	<p>Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik</p> <p>Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte</p> <p>Univ. Bibliothekar: Erich Steinhard, Musikgeschichte</p>
Prag 1924	<p><u>Präsident:</u> Senator, Prof. Robert Mayr-Harting</p> <p><u>Stellvertreter:</u> Univ. Prof. Dr. Heinrich Rietsch</p> <p><u>Beisitzer:</u> Univ. Prof. Dr. Anton Elschmig Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka Univ. Prof. Dr. Egmont Münzer (ärztlicher Beirat) Univ. Prof. Dr. August Sauer</p>	<p>Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik</p> <p>Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte</p> <p>Univ. Bibliothekar: Erich Steinhard, Musikgeschichte</p>

* (Vereinsjahr 1920, Studienjahr 1920/21)

Jahr	Universitätsangehörige im Kuratorium des Vereins	Universitätsangehörige im Lehrkörper der Akademie
Prag 1925	<u>Präsident:</u> Univ. Prof. Dr. August Sauer <u>Beisitzer:</u> Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka Univ. Prof. Dr. Heinrich Rietsch	Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte Univ. Bibliothekar: Erich Steinhard, Musikgeschichte Karl Birk, Einführung in die Regielehre
Prag 1926	<u>Präsident:</u> Univ. Prof. Dr. August Sauer <u>Beisitzer:</u> Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka Univ. Prof. Dr. Heinrich Rietsch	Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte Univ. Bibliothekar: Erich Steinhard, Musikgeschichte Karl Birk, Einführung in die Regielehre
Prag 1927	<u>Stellvertreter des Präsidenten:</u> Univ. Prof. Dr. Heinrich Rietsch <u>Beisitzer:</u> Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka (Prof. Rudolf Löhr [nicht verifiziert ob Prof. der Univ.]) Univ. Prof. Dr. R. Zeynek	Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte (Steinhard nicht mehr als Univ. Bibliothekar aufgeführt, „Dr. Erich Steinhard“) Karl Birk, Schauspiel, Regielehre, Theatergeschichte
Prag 1928	Tod Rietschs, Nov. 1927: („Rietsch war als zweiter Vorsitzender des Kuratoriums der Akademie ein überaus verdienstvoller Förderer unseres Institutes, mit dessen Geschichte sein Name untrennbar verbunden ist“ /S. 3–4) <u>Beisitzer:</u> Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka Univ. Prof. Dr. R. Zeynek	Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte Karl Birk, Schauspiel, Sprechkunst, Regielehre, Theatergeschichte
Prag 1929	<u>Beisitzer:</u> Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka Univ. Prof. Dr. R. Zeynek	Univ. Doz. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte Karl Birk, Schauspiel, Sprechkunst, Regielehre, Theatergeschichte
Prag 1930	<u>Stellvertreter des Präsidenten:</u> Prof. Dr. Gustav Becking <u>Beisitzer:</u> Abgeordneter Univ. Prof. Dr. Bruno Kafka Univ. Prof. Dr. R. Zeynek	Univ. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik und Instrumentenkunde Univ. Assistent Dr. Joseph Opitz, Kunst und Kulturgeschichte Theodor Veidl, Elementar- und Harmonielehre, Generalbassspiel Karl Birk, Schauspiel, Sprechkunst, Regielehre, Theatergeschichte

Jahr	Universitätsangehörige im Kuratorium des Vereins	Universitätsangehörige im Lehrkörper der Akademie
Prag 1933	<u>1931–1932</u> <u>Stellvertreter des Präsidenten:</u> Prof. Dr. Gustav Becking <u>Beisitzer:</u> Univ. Prof. Dr. R. Zeynek	<u>1931/32</u> Univ. Prof. Dr. R. Imhofer, Anatomie und Hygiene der menschlichen Stimme, Akustik und Instrumentenkunde (Joseph Opitz ist nur noch als „Oberkom.“ aufgeführt) Karl Birk, Schauspiel, Sprechkunst, Regielehre, Theatergeschichte Theodor Veidl, Elementar- und Harmonielehre, Generalbaßspiel, Aesthetik <u>1932/33</u> Theodor Veidl, Musiktheorie, Formenlehre, Generalbaßspiel, Akustik Karl Birk, Schauspiel, Sprechkunst, Regielehre, Theatergeschichte
Prag 1935	<u>1933–1934</u> <u>Stellvertreter des Präsidenten:</u> Univ. Prof. Dr. Gustav Becking <u>Beisitzer:</u> Univ. Prof. Dr. Richard Zeynek	<u>1933/34</u> Theodor Veidl, Musiktheorie, Formenlehre, Generalbaßspiel, Akustik Karl Birk, Schauspiel, Sprechkunst, Regielehre, Theatergeschichte <u>1934/35</u> Theodor Veidl, Musiktheorie, Formenlehre, Generalbaßspiel, Akustik Karl Birk, Schauspiel, Sprechkunst, Regielehre, Theatergeschichte

ANHANG 2

Tabelle, als „nichtarisch“ bezeichnete Lehrende und Vereinsmitglieder

Quellen: NA, MŠANO, Karton 3421, 33 Praha Akad. Něm. A-B und B1-H, darin: 33 Praha Akad. Něm. b1-h, darin: b (2), darin: Nr. 25449 1939, Schreiben vom 14. Februar 1939. PA-GesP, Karton 24, Paket 28, Schreiben vom 31. November 1931, 30. Januar 1938, 1. Februar 1939, 28. Februar 1939.

Lehrende	Albin Goldschmied (Pädagogik)
	Julie Pollak (Klavier am Musikpädagogischen Seminar)
	Erich Steinhard (Musikgeschichte)
	Irma Tuschkau (Klavier)
	Konrad Wallerstein (Gesang)
Sekretärin	Henriette Schläger
Vereinsmitglieder	Franz Wien-Claudi (Vorsitzener)
	Franz Bacher (3. Stellvertreter)
	Ludwig Neumann (Schatzmeister)
	Leo Schleißner (Geschäftsleiter)
	Josef Portheim (Beisitzer)
	Hans Petschek (Beisitzer)
	Paul Eger (Beisitzer)
	Ludwig Czech

ANHANG 3

„Die Lehrkräfte der Deutschen Akademie für Musik in Prag“

In: PA-GesP, Karton 24, Paket 28, ohne Datum, Anlage am Bericht der Gesandtschaft in Prag für das Auswärtige Amt vom 17. Februar 1939, auf demselben Papier und mit derselben Schreibmaschine, die Becking zuvor (vgl. ebenda, Schr. vom 5. Dezember 1938) benutzt hatte, außerdem in der von ihm benutzten Tintenfarbe, vermutlich auch seiner Schrift die Worte: „*alle Lehrkräfte sind arisch*“.

Die Lehrkräfte der Deutschen Akademie für Musik in Prag

Die Begutachtung erfolgt nach

1. Nationalpolitischer Einstellung
2. Sozialer Einstellung, vor allem zu den Schülern, erzieherischen Erfolgen
3. Fachlicher Leistung

Zusammenfassung am Schluss

alle Lehrkräfte sind arisch [handschriftlich eingefügt]

Finke, Fidelio F. Rektor der Anstalt, Meisterlehrer für Komposition.

1. Nationalpolitische Haltung bis zum Frühjahr 1938 schwankend. Noch über diesen Zeitpunkt hinaus mit Juden eng befreundet /auf Dufzuss/. In seiner Haltung wohl vom wirtschaftlichen Vorteil bestimmt. Nach schweren Zeitungsauseinandersetzungen vom Kulturamt der SdP im Zuge der allgemeinen Versöhnung anerkannt. Keine Verdienste im nationalen Kampf der Sudetendeutschen.
2. Hat nie ein richtiges Verhältnis zu seinen Schülern gefunden und wird wegen seiner unsozialen Haltung von den Schülern durchweg abgelehnt. Hat es immer verstanden, durch Ausnutzung seiner Stellung als Rektor und Vorsitzender der Prüfungskommission sich wirtschaftlich zu sichern und von der Notlage der Anstalt und ihrer Lehrer fernzuhalten.
3. Angesehener Komponist von hohem Können, doch zählt ein Grossteil seiner Werke zur „entarteten Kunst“.

Zusammenfassung: Für Prag kaum mehr tragbar, vor allem nicht als Rektor. Versetzung ins Reich erscheint mir möglich.

Dr. Veidl, Theodor. Professor für Musiktheorie.

1. War aus Rücksicht auf seine schlechte wirtschaftliche Lage Freimaurer, jedoch nicht aus Gesinnung und in keiner Weise dort tätig. Hat den einwandfreien Beweis dafür geführt und wurde von der SdP gefördert. Seine Opern werden in Deutschland aufgeführt.
2. Gut beschlagener, solider, aber unlebendiger Lehrer. Ohne viel persönlichen Einfluss auf die Schüler.
3. Opernkomponist von hohem Rang.

Zusammenfassung: Für Prag tragbar. Es wäre aber erwünscht, wenn Veidls bedeutendes Können eine Wirkungsstätte im Reich fände und Prag dafür eine jüngere, lebendigere Kraft erhielte.

Dr. Riess, Karl. Lehrer für Musikgeschichte.

1. Musikalischer Berater der SdP. Musikbeauftragter des deutschen Arbeitsamtes/Kundt/. Musikalischer Beauftragter des NS Studentenbundes/Studentenchor/.
2. Von den Studenten verehrt, geschickter Lehrer.
3. Vorzüglich bewährte, erste wissenschaftliche Kraft.
Zusammenfassung: Muss mit erweitertem Lehrauftrag unbedingt an der Anstalt bleiben.

Vogt, Prof. Lehrer für Pädagogik usw.

1. Nationalsozialist seit jeher.
2. Ausgezeichneter Erzieher, von Schülern hoch verehrt.
3. Hervorragender Kenner der pädagogischen Literatur.
Zusammenfassung: Muss unbedingt an der Anstalt bleiben.

Franz, Prof. Lehrer für Chorgesang

1. Österreichischer Offizier, jedoch Marxist. Bis in die jüngste Zeit Berater der von Kestenberg unterstützten marxistischen Arbeitergesangsvereine. Trotz Aufnahme in die SdP im Zuge der „Versöhnungsaktion“ /politisch nicht zuverlässig/.
2. Ungenügende Lehrkraft, über die sich Schüler lustig machen. Angestellt nur infolge persönlicher Beziehungen.
3. Ohne fachliche Eignung.
Zusammenfassung: Als Musikpädagoge weder in Prag, noch im Reich tragbar.

Langer, Franz. Meisterlehrer für Klavier.

1. Bis Frühjahr 1938 Logenmitglied, doch nicht aus Überzeugung, sondern gezwungen durch wirtschaftlich sehr schlechte Lage. Stets aufrechter, deutscher Gesinnung, wurde von der SdP gefördert. Konzertierte in Deutschland.
2. Ausgezeichneter Lehrer, der es mit seiner Pflicht ernst nimmt und von seinen Schülern hoch verehrt wird. Ausgezeichnete Erfolge.
3. Pianist von internationalem Ruf.
Zusammenfassung: sollte unbedingt in Prag gehalten werden.

Langer, Josef. Professor für Klavier.

1. Christlich-sozial. Logenmitglied. Deutsche Gesinnung ist nicht anzuzweifeln. Doch wurde L. vom Kulturrat der SdP künstlerisch abgelehnt.
2. Lehrer mit den besten Absichten aber ohne pädagogisches Geschick. Die Schüler stehen gleichgültig [sic] zu ihm.
3. Als ausübender Organist, Pianist, Cembalist wenig verlässlich und sehr unterschiedlich in seinen Leistungen.
Zusammenfassung: Für Prag wegen seiner schwachen Leistungen unerwünscht. In Deutschland bestimmt an geeigneter Stelle gut zu verwenden.

Kalix, Eugen. Professor für Klavier.

1. Ungarischer Abstammung. Wird auf der Prager Ungarischen Gesandtschaft als Nationalungar geführt. Mit reicher Halbjüdin verheiratet /Wien-Claudi/. Wahrscheinlich auch Logenmitglied. Verdienste für fas Deutschtum sind mir nicht bekannt.

2. Leichtherziger Lehrer, der noch keinen guten Schüler herausgestellt hat. Studenten stehen gleichgültig [sic] zu ihm.
3. Guter Techniker, ohne tiefere Auffassung. Ohne ernsten künstlerischen Ehrgeiz.
Zusammenfassung: Für Prag keine positive Kraft, daher unerwünscht. Ob für Deutschland tragbar, kann ich nicht entscheiden.

Schauer, Hilde. Professor für Klavier

1. Politisch nicht hervorgetreten. Einwandfreie deutsche Gesinnung. Parteimitglied.
2. Erfolgreiche Lehrerin voll Verantwortungsbewusstsein, von Schülern anerkannt.
3. Als Lehrerin der Unterstufe ausgezeichnet qualifiziert.
Zusammenfassung: Sollte in Prag gehalten werden, jedoch nur Unterstufe.

Schweyda, Willy. Meisterlehrer für Violine.

1. Theoretisch: Guter Deutscher. Praktisch: Schwach und bequem und unverlässlich. Als Mitglied des gemischtsprachlichen Prager Quartetts ganz unter dem Einfluss des chauvinistischen Tschechen Černý, der auch für alle Mitglieder des Quartetts den Protest an die Welt gegen die „Vergewaltigung“ der Tschechen durch das Reich unterschrieb, ohne das Schweyda protestiert oder die Folgerungen gezogen hätte. Schweydas Lässigkeit ging so weit, dass er es zuliess, dass sein Name bei Konzerten vor tschechischem Publikum in tschechischer Schreibweise erschien, um als Deutscher nicht anzustossen. Freimaurer. Hat den Weg zur SdP ernstlich nicht gesucht und war nicht Mitglied.
2. Als Lehrer zwar von gutem Können, aber durch menschliche Eigenart – Kleinlichkeit, Misstrauen, Pessimismus – für viele Schüler abstoßend und unfruchtbar. Ausgesprochener Mangel an Einstellung, von den Schülern durchweg heftig angegriffen. Doch gibt es (wo ein Schüler sich nicht beirren lässt) auch sehr gute Lehrerfolge bei Ihm.
3. Vorzüglicher Geiger, der nur unter Richtungslosigkeit und mangelnder Energie leidet.
Zusammenfassung: Ist für eine Wirksamkeit an der Prager deutschen Akademie viel zu schwer belastet. Ob im Reich tragbar, vermag ich nicht zu entscheiden.

Koch, Johann. Professor für Violine.

1. Politisch nicht hervorgetreten, jedoch national unbedingt verlässlich. Parteimitglied. Vom Kulturredirektor der SdP hoch anerkannt.
2. Erfolgreicher Lehrer für mittlere Stufe, von den Schülern hoch verehrt. Uebt infolge seiner südslawischen und bulgarischen Sprachkenntnisse grosse Anziehungskraft auf Schüler vom Balkan aus.
3. Fachlich einwandfrei geeignet für seine Aufgabe.
Zusammenfassung: Für die Anstalt in Prag fast unentbehrlich.

Kalliwoda, Karl. Lehrer für Violine, Bratsche, Kammermusik.

1. Politisch nach keiner Seite hin hervorgetreten. Durchaus deutsche Gesinnung und entsprechendes Verhalten.
2. Solider Lehrer, jedoch wenig anregend. Kein Mangel an sozialer Gesinnung, doch kleinlicher, als der Student es durchweg verträgt.
3. Guter Geiger, aber unlebendig bis zur Langeweile. Es fehlt ihm der Anschluss an eine Kraft, die ihn vorwärts treibt.

Zusammenfassung: Für Prag verwendbar, doch nicht für erste Aufgaben. Versetzung ins Reich wäre für K. gewiss eine bedeutende Förderung.

Neumann, Erich. Lehrer für Cello.

1. Nationalsozialist. Mit Leipzigerin verheiratet.
2. Als Lehrer mit besten Absichten und ernstem Verantwortungsbewusstsein, jedoch als sehr junger Mensch noch mit mangelnder Erfahrung.
3. Guter Spieler, der allerdings noch arbeiten muss. Spielt viel in Deutschland.

Zusammenfassung: In Prag in seiner Aufgabe verwendbar.

Brömse-Schünemann, Else. Professorin für Gesang.

1. Reichsdeutscher Abstammung, als alte Dame ohne politische Entschiedenheit, doch einwandfreier deutscher Gesinnung und entsprechenden Verhaltens.
2. Für ihre Schüler oftmals überbesorgt. Manch schöne Erfolge, doch fachlich eng begrenzt.
3. Früher bedeutende, geistig hochstehende Sängerin.

Zusammenfassung: Geht in Pension.

Jirtschak, Willibald. Professor für Klarinette.

1. Hat als Orchestermusiker durch aufrechte nationale Haltung zum Ansehen des deutschen Musikers beigetragen.
2. Erfolgreicher Lehrer, der vorzüglich für seine Schüler sorgt.
3. Künstler von internationalem Ruf.

Zusammenfassung: Sollte der Anstalt erhalten bleiben.

Birk, Karl. Professor für Schauspielkunst.

1. National verlässlich, Parteimitglied. Enge Beziehungen zum Reich und zur Theaterkammer. Vom Deutschen Arbeitsamt (Kundt) in Aussicht genommen für besondere Aufgaben.
2. Erfolgreicher, geschickter Lehrer, dem die Schüler dankbar sind.
3. Für sein Fach vorzüglich qualifiziert.

Zusammenfassung: Sollte der Anstalt erhalten bleiben.

Alle anderen Lehrstellen sind gegenwärtig unbesetzt oder durch Neben- oder Aushilfslehrer besetzt, deren Qualifikation nicht dringlich erscheint.

Uebersicht

I. An der Anstalt sind zu halten:

Dr. Riess (Musikgeschichte), müsste Chorgesang hinzunehmen)

Prof. Vogt (Pädagogik, müsste nahestehende Fächer hinzunehmen)

Franz Langer (Klavier I)

Hilde Schauer (Klavier II oder III)

Johann Koch (Violine II)

Dr. Kalliwoda (Viola, Kammermusik)

E. Neumann (Cello)
W. Jirschak (Klarinette)
K. Birk (Schauspiel)

II. Von Prag sind zu versetzen:

F. F. Finke (Komposition), Dr. Th. Veidl (Theorie), Josef Langer (Klavier), Eugen Kalix (Klavier), Willy Schweyda? (Violine)

III. Von diesen könnte Veidl in Prag übernommen werden, falls Umstände dafür sprechen.

IV. Neu zu besetzen wären an der Anstalt:

Komposition, Violine I, Klavier II (wenn im Ganzen 3 nötig), Orgel, Gesang Oper, Gesang Lied, eventuell Theorie.

Aus dem Altreich und der Ostmark müssten kommen: Komposition und Violine I.

ANHANG 4

Erlass des Reichserziehungsministers zur tatsächlichen Angliederung im Januar 1945

Der Reichsminister für Wissenschaft,
Erziehung und Volksbildung

V3 Nr. 3185/44, RV, WJ (a).

Berlin, den 9. ~~Dezember 1944~~¹ = 9. JAN. 1945²

Totaler Kriegseinsatz; hier: Weitere Ausbildung der kriegsbeschädigten Musikstudierenden und der Musikerzieher.

Die mit meinem Telegramm vom 1. November 1944 – Va 732/44 – angekündigte Überprüfung meines Erlasses vom 20. Oktober 1944 – RV 550/44 – ist inzwischen abgeschlossen. Sie hat zu dem Ergebnis geführt, daß die Zahl der Ausbildungsstätten vergrößert worden ist, um insbesondere im Interesse der Kriegsbeschädigten einen Wechsel des Ausbildungsortes soweit als möglich zu vermeiden.

Ich ordne nunmehr folgendes an:

I.

Die mit meinem Erlass vom 20. Oktober 1944 – RV 550/44 – angeordnete Stilllegung der Musikhochschulen ist nunmehr, soweit dies noch nicht geschehen ist, beschleunigt durchzuführen.

Die Ausbildung der auch weiterhin zum Studium berechtigten findet im Anschluss an die im folgenden [sic] genannten wissenschaftlichen Hochschulen statt.

II.

1. Zur Weiterführung ihres Musikstudiums sind berechtigt:

- a) sämtliche kriegsbeschädigten Studierenden
- b) die Kriegerwitwen, die nicht meldepflichtig für den Arbeitseinsatz sind,
- c) die männlichen und weiblichen Studierenden des künstlerischen Lehramts an Höheren Schulen – Fachrichtung Musikerziehung –, die im Sommersemester 1944 im vierten oder einem höheren Fachsemester standen und damals bereits nachweislich das Berufsziel Lehramt hatten.

2. Zur Neuaufnahme des Musikstudiums sind berechtigt

- a) die Kriegsbeschädigten, die von der Wehrmacht zum Studium beurlaubt werden oder als Lazarettinsassen Studienurlaub erhalten,
- b) die aus der Wehrmacht entlassenen Versehrten, die nach der Entscheidung des Arbeitsamtes nicht arbeitseinsatzfähig sind,
- c) die Kriegerwitwen, die nicht meldepflichtig für den Arbeitseinsatz sind.

¹ Gedruckt.

² Mit Stempel nachträglich hinzugefügt.

Für die Zulassung von Ausländern ergehen besondere Vorschriften.

Den sogenannten Examenssemestern eine weitere Gelegenheit zum Abschluss ihres Studiums zu geben, hat sich nicht ermöglichen lassen; sie sind daher für den Kriegseinsatz bereitzustellen.

III.

1. Für die Dauer der Stilllegung der Musikhochschulen findet die weitere Ausbildung im Rahmen der Philosophischen Fakultät und in Anlehnung an das Musikwissenschaftliche Institut bei den Universitäten Berlin, Breslau, Graz, Greifswald, Heidelberg, Leipzig, München, Prag, Wien und Würzburg statt.
2. Mit der Leitung der Ausbildung werden beauftragt:
  - a) an der Universität Berlin:
Der Direktor der stillgelegten Staatlichen Hochschule für Musik, Prof. Dr. Fritz Stein,
  - b) an der Universität Breslau:
der Direktor des musikwissenschaftlichen Seminars und des Hochschulinstituts für Musikerziehung bei der Albertus-Universität in Königsberg i. Pr., Prof. Dr. Hans Engel,
  - c) an der Universität Graz:
Der Direktor der stillgelegten Staatlichen Hochschule für Musikerziehung Graz, Prof. Dr. Felix Oberborbeck,
  - d) an der Universität Greifswald:
Der Direktor des Musikwissenschaftlichen Seminars bei der Christian-Albrecht-Universität Kiel, Prof. Dr. Friedrich Blume,
  - e) an der Universität Heidelberg:
der stellvertretende Direktor der stillgelegten staatlichen Hochschule für Musik Frankfurt a.M., Prof. Ernst Lothar von Knorr,
  - f) an der Universität Leipzig:
der Direktor der stillgelegten Staatlichen Hochschule für Musik Leipzig, Prof. Johann Nepomuk David,
  - g) an der Universität München:
der Präsident der stillgelegten Staatlichen Hochschule für Musik – Akademie der Tonkunst – München, Prof. Richard Trunk,
  - h) an der Universität Prag:
hierüber ergeht besonderer Erlaß,
  - i) an der Universität Wien:
der Direktor der stillgelegten Reichshochschule für Musik Wien, Prof. Franz Schütz,
  - k) an der Universität Würzburg:
der Direktor des Staatskonservatoriums der Musik Würzburg, Geheimrat Dr. Hermann Zilcher.

Die eingesetzten Direktoren und Professoren leiten im Rahmen des ihnen erteilten Auftrages die Ausbildung der Studierenden selbstständig; sie tragen auch die Verantwortung für die Ausbildung. Berichte und Anträge sind mir auf dem Dienstwege über den Rektor der jeweiligen Universität vorzulegen.

Die zur Durchführung eines ordnungsgemäßen Studiums erforderlichen Lehrkräfte werden in erster Linie aus den nichtkriegsverwendungsfähigen Lehrern der stillgelegten Musikhochschulen von mir zur Verfügung gestellt; die benötigten Lehrkräfte sind unter Angabe des Lehrgegenstandes und des voraussichtlichen Umfanges ihrer Unterrichtstätigkeit bei mir auf dem Dienstwege anzufordern.

3. Das Studium erfolgt nach den bisher eingeführten Studienordnungen der stillgelegten Musikhochschulen. Für Studierende des künstlerischen Lehramts an Höheren Schulen – Fachrichtung Musikerziehung – gilt die „Ordnung der Prüfung des künstlerischen Lehramts an Höheren Schulen im Deutschen Reich“ vom 20. August 1940 (MBIWEV. S. 416).
4. Als Semesterzeiten gelten die für die jeweiligen Universitäten festgesetzten Zeiten.
5. Die an den Hochschulen für Musik und Musikerziehung, an den Hochschulinstiuten für Musikerziehung, und an den Landes (Gau-) Musikschulen bisher verbrachten Semester sind auf das Studium voll anzurechnen.
6. Für diejenigen Studierenden, die ihr Studium fortsetzen, entfällt die Entrichtung einer Aufnahmegebühr an der Universität. Die Studiengebühren sind nach den Sätzen zu erheben, die an den stillgelegten Hochschulen für Musik und Musikerziehung und an den Hochschulinstiuten für Musikerziehung zuletzt gegolten haben. Die Studiengebühren bei der Universität in Greifswald sind nach den Sätzen der stillgelegten Staatlichen Hochschule für Musik in Berlin, die an der Universität Heidelberg nach den Sätzen der stillgelegten Hochschule für Musik Frankfurt a. M. und die Studierenden an der Universität Würzburg nach den Sätzen der Staatlichen Hochschule für Musik – Akademie der Tonkunst – München zu erheben. Die Einziehung erfolgt bis auf weiteres durch die Zahlstellen der in Betracht kommenden stillgelegten Hochschulen für Musik und Musikerziehung und der Hochschulinstiute für Musikerziehung, bei den Universitäten Greifswald und Heidelberg durch die Universitätsquästuren.
7. Der Unterricht ist in den bisherigen Gebäuden der stillgelegten Musikerziehungsanstalten oder in ihren Ausweichstellen zu erteilen, sofern die von den Universitäten bereitgestellten Räume nicht ausreichen. Wo geeignete Unterrichtsräume nicht vorhanden sind, wird der Universitätskurator beauftragt, das Weitere zu veranlassen. Etwa erforderliche Instrumente und sonstiges Lehrmaterial sind – soweit nicht vorhanden und örtlich nicht zu beschaffen – bei mir zu beantragen.
8. Über die haushalts-, kassen-, und rechnungsmäßige Behandlung ergehen weitere Weisungen.

IV.

1. Ich ersuche die Leiter der stillgelegten Hochschulen, Hochschulinstiute und Landes- (Gau-) Musikschulen, die Studierenden, die zur weiteren Ausbildung zugelassen sind, auf diese Möglichkeit hinzuweisen.

2. Befindet sich an dem hiesigen Studienort eins der neuen Universitätsinstitute, so haben die Studierenden am gleichen Orte zu verbleiben. Im anderen Falle bleibt die Wahl des Studienortes dem Studierenden überlassen.
3. Die Studierenden haben sich bei der für sie zuständigen oder gewählten Universität einzuschreiben, und zwar als ordentliche Studierende, sofern sie das künstlerische Lehramt an höheren Schulen – Fachrichtung Musikerziehung – gewählt haben, andernfalls als Studierende mit kleiner Matrikel.

V.

Zum 1. Februar 1945 ersuche ich um Bericht über die Zahl der eingeschriebenen Studierenden, aufgeteilt nach Kriegsbeschädigten, Kriegerwitwen, sonstigen Studierenden für das künstlerische Lehramt, und um zahlenmäßige Angabe der Studierenden der einzelnen Hauptfächer.

Die Direktoren der Landes- (Gau-) Musikschulen ersuche ich, bis zum 1. Februar 1945 die Zahl der bei Ihnen verbleibenden Kriegsbeschädigten zu melden, die auf Grund der vorstehenden Bestimmungen zum Weiterstudium berechtigt sind.

Rust.

An

- a) die Herren Direktoren der preußischen Hochschulen für Musik und Musikerziehung,
- b) die Unterrichtsverwaltungen der Länder (außer Preußen),
- c) den Herrn Direktor des Hochschulinstituts für Musikerziehung bei der Universität Königsberg i. Pr. – durch den Herrn Universitätskurator in Königsberg –,
- d) die Herren Reichsstatthalter in den Reichsgauen,
- e) den Herrn Regierungspräsidenten der Reichshauptstadt Berlin in Berlin W 15, Lietzenburger Straße,
- f) die Herren Regierungspräsidenten in Preußen und in den Reichsgauen Danzig-Westpreußen und Sudetenland,
- g) den Herrn Oberpräsidenten – Verwaltung des Provinzialverbandes – in Kiel,
- h) den Herrn Oberpräsidenten – Verwaltung des Provinzialverbandes – in Breslau,
- i) den Herrn Oberpräsidenten – Verwaltung des Provinzialverbandes – in Kattowitz,
- k) den Herrn Chef der Zivilverwaltung in Straßburg,
- l) die Herren Kuratoren der Universitäten in Berlin, Breslau, Graz, Greifswald und Wien,
- m) den Herrn Deutschen Staatsminister in Böhmen und Mähren – Deutsche Dienstpost Böhmen-Mähren –

zu m: mit der Bitte um Kenntnisnahme und Benachrichtigung des Kurators und des Rektors der Karls-Universität und des Hochschulinstituts für Musik in Prag.

Zu e bis m je mit 5 Überdrucken.

ANHANG 5

Quellenverzeichnis für die Akademie für Musik und darstellende Kunst / das Hochschulinstitut für Musik und darstellende Kunst

PRAG

Knihovna Pražské konzervatoře

Ohne Signatur

Bibliothek oder Teile der Bibliothek der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst/des Hochschulinstituts für Musik

V 12, Německá Akademie hudby v Praze/V9 C 23

– Gruppenbild (undatiert)

– Geschäfts-Protokoll (1921–1929)

– Inventarverzeichnis (Noten, Bücher, Instrumente, Lehrmittel)

– Karty Studentů německé hudební Akademie v Praze (?), 11

– Programme 1930–1931

Archiv hlavního města Prahy

Überlieferung der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst/Hochschulinstitut für Musik

Nr. 1–25, Matrikel (1920/21–1944/45)

Nr. 26, Schülerliste (1943–44)

Nr. 27, Prüf-Protokolle (1919–40)

Nr. 28, Prüf-Protokolle, Aufnahms-Protokolle (1939–1944)

Nr. 29, Staatsprüfungs-Protokolle (1924/25–1942/43)

Archiv Univerzity Karlovy

Bestand Kurator

11-22-01, Hochschulinstitut für Musik, 1941–1944, diverses, u.a. Stilllegung bzw. Einschränkung des Lehrbetriebes

11-22-02, Hochschulinstitut für Musik, 1942–1944, Angelegenheiten der Studierenden u.a.

13-02-22-02, Hochschulinstitut für Musik, Personalia Bd. 1, 1940–1944, diverses

13-02-22-02, Hochschulinstitut für Musik, Personalia Bd. 2, 1940–1944, diverses

13-02-22, 11-02-22-01 k. 16, 1940, 1943–44, Tanzabteilung, Listen der Lehrer, Prüfbericht

13-04-22-01, Hochschulinstitut für Musik 1940–1945, Reinemachefrauen, Hausmeister, Kanzlisten, Bibliotheksangestellte

14-22-01, 1943, Hochschulinstitut für Musik, Bauangelegenheiten

Národní archiv

Bestand Ministerstvo školství a národní osvěty

Karton 3421

Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst/Hochschulinstitut für Musik und darstellende Kunst, 1919–1941? (Überlieferung der Korrespondenz mit dem Ministerium)

Bestand Úřad říšského protektora

Karton 1144

RP IV-2 M 8000, 1939–1943, Rudolfinum, diverses

IV M 8000 1939–1942, Rudolfinum, Allgemeines und Hausverwaltung
8000, Rudolfinum, Baugeschichte

Karton 539

I-10, V-7-1 –v-7-k 1939–1944, Rudolfinum

BERLIN

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes

Bestand Gesandtschaft Prag

Karton 23, Paket 27/1, Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst, 1926–1937

Karton 24, Paket 28/6, Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst, 1938–1939

Archiv der Universität der Künste

Bestand 1 (Staatliche akademische Hochschule für Musik)

Nr. 5060 und 5061, Personalakten Franz Rühlmanns, enthalten: Reiseberichte

Archiv der Akademie der Künste

Nachlass Fidelio F. Finke

Bundesarchiv

Bestand R 31 (Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag und der geschlossenen tschechischen Hochschulen)

Tabelle: Lehrende des Hochschulinstituts für Musik in Prag, Akten im Bestand R 31

Aktennr.	Laufzeit	Name und Fach der Lehrenden
1	1940–44	Avanzini, Angelo, Oboe
2	1940–44	Bartel, Erwin, Fagott
4	1940–42	Cervenka, Anton, Schlagzeug
7	1940–44	Felber, Marthe, Harfe???
8	1940–41	Fischer, Max, Operndramatischer Unterricht
10	1940–43	Franz, Leo, Chorgesang
14	1940–45	Friedrich, Gustav, Horn,
16	1943–44	Haas, Dr. Hermann, Musik zur Bewegung
17	1944–45	Habel-Wanka, Elisabeth, künstlerische Lehrkraft
18	1940–41	Hoche, Manfred, Sprachlehrer, italienisch, französisch
19	1943–44	Höninger, Franz-Alex, Musiklehrer, Elementarlehre, Kriegsvertreter
20	1940–41	Heinl, Otto, Posaune

Aktennr.	Laufzeit	Name und Fach der Lehrenden
22	1944	Jahn, Felizitas, künstlerische Lehrkraft
23	1943–44	Janda, Eduard, Schlagwerk
24, 24a–b	1918–1944	Josewski, Erwin, Professor 3. Bde., Schulmusik
24c	1940–45	Kalliwoda, Dr. Karl Günter, Violine
25	1940–42	Keilbarth, Josef, Dirigieren
29	1941	Lehovec, Otto, nationalsozialistische Weltanschauung
30	1944	Lübig/Lubich, Dorothea, Violine
65, 42	1943–45	Ludwig, Dr. Ernst, Musikgeschichte
33	1943–44	Morawetz, Franz, Klassische Tanzform
36	1940–44	Neumann, Erich, Cello
37	1940–45	Nordberg, Noe/Hermann von, Korrepetition, Theatergeschichte
38	1941–45	Novakowski, Anton, Kirchenmusik
39	1940–43	Opitz, Josef, Kunstgeschichte 2. Bde.
44	1941	Ribbentrop, Manfred von, Dramaturgie
48	1943–44	Schüller, Ingeborg, Haltungsschulung
49	1943–1944	Schwarz, Friederike, Korrepetition
50	1940–42	Storch, Franz, Kapellmeister, Orchesterübungen
51	1941–1944	Stratil, Friedl, Verwalter, Theorie
53	1940–1944	Tomschtschek, Josef, Kontrabaß
58	1940–44	Wanka, Leopold, Trompete
60	1940–41	Wildner, Alfred, Flöte
133	1940–1945	Nohl, Rudolf, Hausmeister
374	1943–1945	Fröhlich, Charlotte, Sprecherziehung
511	1940–43	Birk, Karl, Schauspiel
671	1940–1945	Schweyda, Willi, Geige
520	1940–1945	Brömse-Schünemann, Else, Gesang
594	1940–1945	Langer, Josef, Orgel und Klavier
595	1940–1945	Langer, Franz, Klavier
535	1944–1945	Finke, Fidelio, Direktor, Komposition
571	1940–1945	Kalix, Eugen, Klavier
579	1940–1945	Koch, Hans/Johann, Violine
658	1940–1945	Schauer, Hilde, Klavier
682	1940–1944	Veidl, Theodor, Theorie, Harmonielehre, Kontrapunkt
503	1940–1945	Dr. Augustin, Hans, Deutsch
530	1940–1945	Eppinger, Grete, Rhythmik
568	1940–1945	Jirtschak, Willibald, Klarinette
553a	1941–1945	Harbich, Adolf, Operngesang

FILOSOFICKÉ PUTOVÁNÍ MILANA MACHOVCE

VOJTĚCH ČURDA

THE PHILOSOPHICAL JOURNEY OF MILAN MACHOVEC

This article describes the intellectual development of the Czech philosopher Milan Machovec and its complicated twists and turns, which reflected the social and political changes of his lifetime. The author presents an interpretation of Machovec's key works, many of which dealt with the formative personalities of Czech and European culture, and analyses his mediating role in Christian–Marxist dialogues.

Key words: Milan Machovec – Czech philosophy – Christianity – Marxism – Charles University – ecological thinking

Dne 15. ledna 2013 uplynulo deset let od smrti filozofa Milana Machovce. Výročí je jednou z příležitostí připomenout si osobnost a především originální myšlení tohoto muže. Na jedné straně vyvstává potřeba kritického zhodnocení Machovcova odkazu, na straně druhé je třeba i zamyšlení nad aktuálními aspekty jeho díla. Je nutno přiznat, že ačkoliv Machovec patří k autorům často citovaným a známým širší veřejnosti, jeho osobnost se nám stále jeví jako obtížně uchopitelná. Přestože můžeme v celém Machovcově díle najít několik shodných charakteristických rysů, akcenty jeho myšlení se v průběhu dlouhého života často významně posouvaly a měnily. Proto se pokusím alespoň ve stručném nástinu zachytit Machovcovo dílo v chronologickém vývoji, od jeho autonomních počátků v raných šedesátých letech až po díla pozdní, naplněná řadou civilizačních obav. V Machovcově tvorbě lze přitom vždy pozorovat snahu reagovat na otázky a problémy současnosti, propojovat filosofii s historií a uměním, včetně určité tendence k problematizování zavedených stereotypů. Rád bych se v následujícím textu zabýval především myšlenkovým světem Milana Machovce, rozhodně však nemohu zcela pominout politický a historický kontext, z něhož Machovcovy práce vzešly.¹

¹ Konečnou verzi tohoto textu jsem odevzdal na podzim roku 2012. O rok později vyšel sborník s příspěvkem P. Žďárského, v němž je věnován prostor také Machovcově filosofii. Poznatky z jeho studie jsem nemohl do svého textu zapracovat, srv. Pavel ŽĎÁRSKÝ, *Filosofické kořeny marxisticko-křesťanského dialogu Milana Machovce*, in: Erazim Kohák – Jakub Trnka (edd.), *Hledání české filosofie*, Praha 2012 (ed. 2013), s. 211–231.

Léta raná a učednická

Milan Machovec (*1925) pocházel z pražské středostavovské rodiny, do níž se narodil jako syn učitele jazyků a ředitele obchodní akademie Františka Machovce a poštovní úřednice Boženy Machovcové. V pozdějších rozhovorech popisoval odlišný přístup rodičů k jeho výchově i k němu samotnému, kdy zmiňoval především pozoruhodný vliv svého otce.² Rozmanité osobní zájmy i intelektuální rodinné zázemí jej po ukončení páté třídy obecné školy disponovaly k dalšímu studiu a vzdělávání. Toho se mu dostalo na Benešově gymnáziu v Londýnské ulici v Praze, kde v roce 1944 složil maturitu. Přestože pocházel ze sekulární rodiny, již během raného dětství se začal zajímat o liturgii a náboženství. Jednou z cest, které jej k tomu přivedly, byla hudba (vždyť v letech pozdějších se stal dobrým varhaníkem). V období dospívání přibýly pravidelné návštěvy v emauzském klášteře, kam docházel až do jeho likvidace okupační správou v roce 1941. Básník Jaromír Hořec, jeden ze zakladatelů proslulé dynamoarchaické skupiny, po mnoha letech vzpomínal na schůzky s Machovcem během bytových seminářů, nahrazujících činnost uzavřených univerzit, a vášnivě diskuse, které tyto semináře provázely.³ Podle vlastních slov se tehdy Machovec vášnivě zajímal o mystiku a mocným iniciačním zážitkem prý pro něho v osmnácti letech byla inscenace Wagnerova Lohengrina.⁴

Po skončení druhé světové války započal Machovec studium na pražské filosofické fakultě, kde si zapsal nelehké obory: filosofii v kombinaci s klasickou filologií. V rozjitřené době „Vítězného února“ vstoupil do řad Komunistické strany. V tomto ohledu se jednalo ve značné míře o generační záležitost, kdy do KSČ ve velkém počtu vstupovala generace mladých dvacátníků, poznamenaná ranými válečnými zkušenostmi, odporem vůči nacistické antisovětské propagandě, a někdy i zážitky z květnového osvobození. U Machovce šlo rovněž o výrazné vzdálení od původních myšlenkových představ a názorů, ovlivněných před časem prostředím benediktinského klášteře. Stejně jako kdysi náboženství vyhledával, nyní se od něj (na čas) proklamativně vzdálil.

Machovec se v této fázi přiklonil k Nejedlého pojetí českých dějin, které také ovlivnilo jeho příští historizující studie a eseje. Nejedlého koncepce jej tehdy přitahovala především kontinuálním pojetím českých dějin, v nichž socialismus vcelku přímočaře navazoval na obrozeneckou tradici i některé myšlenkové koncepty T. G. Masaryka. V roce 1950 pak Machovec nastoupil jako asistent na nově vzniklou Vysokou školu politických a hospodářských věd v Praze, kde měl jako odborný asistent na starosti výuku „*logiky, kulturních dějin a českého filosofického myšlení*“.⁵ Nevěnoval se ale jen výuce, nýbrž už tehdy si osvojil vlastní, osobitě způsoby uvažování, i když jeho vědecká práce nutně podléhala ideolo-

² Pavel ŽDĀRSKÝ, *Hovory s Milanem Machovcem*, Praha 2008, s. 147: „Z dětství vzpomínám kladně spíš na figury mužské: na otce a několik skvělých strýců... Otec se mnou za dvacet let života prohodil snad deset vět a všechny jsem si pamatoval. Matka mluvila denně dvě až tři věty, ale nepamatuji si z toho nic. Takže v dětství jsem se asi feministou nestal.“

³ Jaromír HOŘEC, *Protektorátní univerzity*, in: Kamila Jindrová – Pavel Tachecí – Pavel Žďárský (edd.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, Praha 2005, s. 142–145, zde s. 143: „Mezi dvěma extrémy – výrazně orientovaným teismem a úchylně levičáckým marxismem – se diskutovalo bouřlivě, jinak nelze ani od mladých očekávat. Milan Machovec udivoval jednak hlubokou znalostí filosofického materiálu, jednak i vzácnou mírou tolerance, nikde neupadající do povrchní rozbedlosti. V tom měl jasnou převahu.“

⁴ Milan MACHOVEC, *Krajiny, rody a dědictví*, in: Tamtéž, s. 33–39, zde s. 34.

⁵ Tomáš NOVÁK, *Životopis Milana Machovce*, in: Tamtéž, s. 11–29, zde s. 13.

gickému a politickému tlaku. Zaujaly jej otázky filosofie českých dějin i problémy etické a náboženské. Propojování těchto okruhů bude napříště stěžejním námětem jeho uvažování, v němž se odrážely, byť třeba někdy poněkud eklekticky, nejružnější vlivy soudobé filosofie a teologie.

Zpočátku se Milan Machovec, především ještě pod vlivem Nejedlého,⁶ věnoval vybraným osobnostem českých dějin, považovaným v rámci oficiální doktríny za představitele „pokrokových tradic“.⁷ Jeho habilitační práce se zabývala myšlením Jana Husa a práce kandidátská filosofii českých dějin u Františka Palackého.⁸ V mnoha ohledech se originálněji jeví Machovcova studie o Josefu Dobrovském, kterou sepsal již roku 1953, knižně však vyšla mnohem později – až v roce 1964 (a lze tedy předpokládat, že v textu došlo k výrazným změnám).⁹

Milan Machovec už v *Josefu Dobrovském* předznamenával styl, kterým se později vyznačovaly jeho jiné velké monografické studie, věnované význačným postavám historie a velikánům myšlení. Je příznačné, že Machovcův Dobrovský vyšel v edici Odkazy pokrokových osobností. Jednalo se tehdy spíše o dobovou „úlitbu“, protože z hlediska vyznavačů marxismu nemohlo být ve skutečnosti o Dobrovského „pokrokovosti“ příliš řeči. Z marxistického hlediska mohl být Dobrovský pokrokový pouze v komparaci s „temnými“ časy protireformace, a tak nakonec téma pojal i Milan Machovec. Jeho pojednání o Josefu Dobrovském nelze označit za práci čistě historiografickou – samotný Machovec by se takovému označení nejspíše bránil. U osobností, jimž věnoval svou pozornost, jej zajímal široký dějinný, kulturní a politický kontext jejich díla, zatímco biografickým detailům se věnoval pramálo. Velmi příznačná byla přitom jeho tendence aktualizovat historická témata, jimiž se zabýval. V Machovcových pracích (a zřetelně právě v těch historických) se objevuje neustálé propojování původních námětů se soudobými problémy, rozpory a otázkami.

Přispíval k tomu také autorův lehký vypravěčský styl, který snad můžeme nazývat populárním, nebo popularizačním. Samotný Machovec dával přitom najevo, že se nehodlá stát „kabinetním filosofem“ a svými knihami se pokouší především rozpoutat veřejnou diskusi, což se mu v řadě případů podařilo.¹⁰ Povedlo se mu to už v jeho *Dobrovském*, knize, která byla čtena a přijímána především v kontextu intelektuální diskuse počátku šedesátých let, kdy uvnitř československé společnosti docházelo k destalinizačnímu procesu. Ten vedl k opětovnému tázání po kulturních a intelektuálních kořenech, kterému Machovcova práce právě svou aktualizací konvenovala. Zbývá ještě zdůraznit, že v Machovcových historicko-filosofických pracích se objevuje velmi častá autostylizace, Milan Machovec byl člověkem temperamentním i empatickým a velmi často se dokázal do svých „hrdinů“ doslova vžít.

Ve studii o Dobrovském Machovec nejprve vykreslil kontury doby a intelektuálního světa, z něhož osvícenský historik pocházel. Osvícenské ovzduší Dobrovského života přitom klade do ostrého kontrastu k předcházejícímu protireformačnímu období, které v souladu s obrozeneckými historickými a ideologickými stereotypy označuje jako dobu „temna“.¹¹

⁶ T. NOVÁK, *Životopis Milana Machovce*, s. 14.

⁷ Milan MACHOVEC, *Husovo učení a význam v tradici českého národa*, Praha 1953.

⁸ Milan MACHOVEC, *František Palacký a česká filosofie*, Praha 1961.

⁹ Milan MACHOVEC, *Josef Dobrovský* (Odkazy pokrokových osobností), Praha 1967.

¹⁰ P. ŽĎÁRSKÝ, *Hovory s Milanem Machovcem*, s. 145: „Nevěřím tomu, že filosofové se musí vyslovovat nesrozumitelně. Jsem přesvědčen, že filosof má nejsložitější problémy vesmíru, dějin a intimity vykládat prostě, nikoliv nějakou učenou hatmatilkou.“

¹¹ Marxistická historiografie zde bez větších potíží přebírala Jirákovu terminologii.

Pobělohorská doba je pro něj nejenom časem hospodářského úpadku, nýbrž také hluboké morální devastace, způsobené autoritářským a utlačovatelským režimem. Hlavním prostředníkem násilné rekatolizace je pro něj jezuitský řád, využívající k svému prosazení podpory ze strany světské moci. Jezuitská politika, zaměřující se podle Machovce především na vnější konformitu obyvatelstva, však prý vedla k rozštěpenému vědomí člověka, k diferenciaci vnějších projevů chování a vnitřního prožívání.¹² Domnívám se, že tento koncept pobělohorské společnosti Machovec do značné míry přejímal z Masarykovy *České otázky*¹³ (sám se k němu později vrátil ve své masarykovské studii), do značné míry však rezonoval právě se stávajícím destalinizačním procesem, k němuž vytvářel určitou alegorii. Poté se Machovec zabývá i jansenistickou protijezuitskou opozicí. Jansenismus oceňoval především coby opozici vůči formalistnímu a okázalému projevování pobožnosti, na druhé straně v něm viděl i nebezpečí určitého typu vypjaté „reformační“ víry, odkazující k primátu Boží milosti a augustiniánskému modelu lidské spásy.¹⁴ V tomto kontextu jsou zajímavé pozdější posuny Machovcova uvažování při interpretaci významu Augustinovy filosofie.

Machovcův *Dobrovský* vstupuje na scénu, která je do jisté míry předem připravena z jedné strany reformním katolickým osvícenstvím, z druhé strany josefinistickou ideologií osvícenského státu. Machovec se dále zabývá Dobrovského společenským působením a především jeho vztahem k náboženství, vědě, historii a kultuře. V jeho životních a názorových postojích spatřoval prototyp racionalistického osvícence, udržujícího si značný odstup jak od abstraktních filosofických pojmů a spekulací, tak od celé řady teologických konstrukcí. Zmiňoval přitom Dobrovského smysl pro praktičnost a empirii, která jej vedla k zájmu o helénistické filosofické školy¹⁵ (jednalo se třeba o epikureismus, jímž Machovec bytostně pohrdal).¹⁶

Milan Machovec nemohl zároveň pominout realitu Dobrovského kněžského působení, proto na něj aplikuje určitou teorii „rozdvojení“. S odstupem je možné konstatovat, že Machovec v dané době nebyl schopen či odhodlán pochopit fakt, že i zcela své víře oddaný kněz může současně kritizovat praktiky uvnitř organizace obecné církve. Na jedné straně tak u Machovce stojí náboženská víra jako výraz hluboké osobní potřeby, z druhé strany pak nekompromisní kritičnost, která vyplouvá na povrch v jeho díle vědeckém i v některých osobních zápasech. Pro Machovcova interpretaci je přitom klíčový právě „obrazoborecký“ charakter Dobrovského díla. Na něm zdůrazňuje Dobrovského útoky proti církevní

¹² Milan MACHOVEC, *Josef Dobrovský*, s. 17–18: „Používající (jezuité) i prostředků sugestivního zapůsobení a zastrašování, dovedli získat souhlas lidských slov, lidského chování, třeba i vůle, ne vždy už rozumu, ale když i rozumu, málokdy i lidského srdce, celé vnitřní osobnosti člověka. Provozujíce vyslovené despotické, mocenské umění, získali v českých zemích poměrně snadno téměř všechny lidi, ale málokdy celého člověka. Učili lidi úloze rozdvojených bytostí, přivykly hrát určitou úlohu navenek, ve společnosti, ale vedle toho chce mít svůj vlastní vnitřní svět, vnějškově nekontrolovaný.“

¹³ T. G. MASARYK, *Česká otázka, Naše nynější krize, Jan Hus*, Praha 2000.

¹⁴ Tamtéž, s. 29: „Jansenismus, obracející se proti jezuitům a středověké aristotelské scholastice, hledá vůbec své hlavní opory v bibli a ve svatém Augustinovi, zatímco vyspělým osvícenským směrům byl právě augustinianismus svým učením o suverenitě boží a o bytostné náklonnosti člověka ke zlu přímo zosobněním toho, co v katolicismu nejvíce nenáviděli a nejrudčeji napadali.“

¹⁵ Tamtéž, s. 87: „Osobně na něj z antických filosofických škol působily nejvíce epikureismus a stoicismus, a to nikoliv svými základními světonázorovými výklady, ale především svou stránkou etickou a životně-filosofickou. Klasické ideály a ony klasické modely přístupu k běžným a častým životním situacím, jak jsou zachyceny v těchto školách, v postojích epikurejského a stoického ‚mudrce‘, zůstaly mu trvalou složkou jeho vlastního osobního života, k nimž se podle potřeby vracival v různých životních situacích jako k útěše a posile.“

¹⁶ Milan MACHOVEC, *Filosofie tváří v tvář zániku*, Praha 1998, s. 165.

hierarchii a kultickým prvkům víry, především pak proti církevním legendám. V duchu své tehdejší marxistické koncepce kladl Dobrovskému za zásluhu oproštění národního hnutí od církevního vlivu, a to především vyvrácením nepomucenské legendy. Tu pojímá Machovec v duchu obrozenecké ideologie 19. století jako „kněžský výmysl“, jehož odhalení postavilo nepřekonatelnou hranici mezi církevní hierarchií a národní hnutí.¹⁷ Rovněž tak se Machovec pokoušel sledovat Dobrovského postupné směřování k osvícenskému deismu a sblížení s myšlenkovým světem francouzských osvícenských intelektuálů.

Pro Milana Machovce je Dobrovský zároveň prvním zakladatelem kritické české historiografie. Oceňoval vysoké nároky, vznášené na vědecké poznávání, které „jen svým metodickým pochybováním, svou připravenou skepsí, ostražitě zaměřenou především proti hypotézám a domněnkám libivým, dal Dobrovský české novodobé vědě a kultuře ony jistoty, ony pevné základy kulturního a morálního vědomí dalších generací“.¹⁸ Právě v prosazování nekompromisně kritického a nezávislého myšlení spatřoval Machovec Dobrovského přínos českému kulturnímu a vědeckému světu. Stejně tak se zabýval i pohnutým závěrem Dobrovského života, kdy vyvrcholily jeho spory s následující generací jungmannovských obrozenců a navíc jej postihovala vážná duševní choroba. Právě v jeho posledním zápase, vedeném proti rukopisnému kultu, spatřoval Machovec příklad osobního hrdinství, nezastavujícího se ani před pohrůžkami silícího českého nacionalismu.

Otázku Dobrovského posledního zápasu tak Milan Machovec znovu aktualizoval ve vztahu k soudobému českému marxismu, jemuž vytýká omlouvání či zakrývání problematických postojů Jungmannova okruhu. Dobrovského odkaz vnímá jako výzvu k odmítání účelových konstrukcí dějin či mýtů pod rouškou pokroku či jiných, zdánlivě ušlechtilých ideálů. V daném kontextu lze znovu spatřovat odkazy na dobové dění v československé společnosti druhé poloviny padesátých a první poloviny let šedesátých.¹⁹ Ačkoliv je Machovcova studie o Josefu Dobrovském v mnoha ohledech značně schematická a nyní možná i zastaralá, domnívám se, že z dnešního hlediska jsou zajímavé a přínosné její aktualizací tendence, které jsou neodmyslitelnou součástí Machovcova přístupu k dějinám. Podle mého názoru toto pojetí mohlo souviset i s určitou Machovcovou „osobní destalinizací“, s odklonem od rigidismu a dogmatismu padesátých let, kterým procházeli mnozí intelektuálové, angažovaní ve vědě od počátku padesátých let.

Na přelomu padesátých a šedesátých let se Machovec najednou znovu vrací k religio-nistické, teologické a církevní tematice. V tomto kontextu se potom jeví jeho monografie o Dobrovském, vydaná v roce 1964, v níž kněžské poslání svého protagonisty podřizuje pseudoosvícenské kritice, jako poněkud anachronická. V díle Milana Machovce se už koncem padesátých let začíná objevovat také existenciální tematika. V roce 1957 vychází kniha

¹⁷ M. MACHOVEC, *Josef Dobrovský*, s. 91–92.

¹⁸ Tamtéž, s. 120.

¹⁹ Tamtéž, s. 146: „Ale tato jeho (Dobrovského – pozn. autora) láska k vlasti měla neúprosného soudce ve vyšší hodnotě, a to v onom osvícensko-kritickém bytostném zadání se pravdě... Tento poměr, lásky k vlasti a jiných lásek, zejména k pravdě, není něčím, co by jednou bylo ‚pokrokové‘, podruhé ‚reakční‘, a to podle toho, jak nám to ex post vyhovuje v už proběhnuté historii, či pro vlastní historizující konstrukce, nýbrž patří k oněm základním hodnotám lidské emancipace a integrace vůbec, k elementárním předpokladům samé existence lidské civilizace a to už od pradávna, naopak obracení hierarchie těchto hodnot na ruby (tj. například v ‚dobré vůli‘ pro věc pokroku klamat či idealizovat, paušalizovat a pomlouvat, dopouštět se zbožných lží z machiavelistické chytrosti) je vždy nízké a přinese-li dočasné úspěchy (ať pro ‚věc národa‘ jako v době Jungmannově, ať pro ‚věc komunismu‘ jako v době Stalinově či dnes) – výsledným efektem je vždy nezměrně více škody, bolesti a utrpení než dočasných úspěchů.“

O smyslu lidského života, zabývající se etickými a antropologickými problémy. V této práci se Machovec ještě přidržoval „vědeckého materialismu“, později však vydal v šedesátých a devadesátých letech odlišně zpracované studie se stejným námětem. Některé motivy jeho pozdějšího uvažování jsou přesto patrné již z výše uvedeného spisku. Náboženství zde sice jednoznačně posuzuje jako „falešné vědomí“, zároveň jej však oceňuje kvůli „vytyčení problému lidského života, rozmachu přesvědčení, že lidský život je možno pojímat nejen jako souhrn příjemných a nepříjemných jednotlivostí, nýbrž také jako celkovou smysluplnou službu něčemu velkému, jako celek dialektický... v němž dílčí potíže a nezdary mohou nabývat z hlediska celku hlubokého pozitivního významu“.²⁰ Lze tedy usuzovat, že v raném věku poučený křesťan v Machovcově nitru sváděl tuhý boj s přesvědčeným marxistou.

Cestou pedagoga

Za vrchol odborné kariéry Milana Machovce a období krystalizace jeho tvůrčích sil můžeme bezpochyby považovat působení na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v šedesátých letech. V roce 1962 zde Machovec založil seminář pod názvem *Dialog marxistů s křesťany*, který patřil k významným počínům československého intelektuálního života. V této době navazovala Karlova univerzita velmi čilé styky se zahraničím a v Praze se objevují tak významné osobnosti západního myšlení jako Erich Fromm, Hannah Arendtová, Jean-Paul Sartre, Jürgen Habermas či Theodor W. Adorno. Machovcův seminář se tak často stával platformou pro seznamování se soudobými západními marxistickými směry, vycházejícími většinou z myšlení „mladého“ Marxe²¹ a jeho *Ekonomicko-filosofických rukopisů*. Zároveň se zde skýtal možnost dialogu pro současné náboženské myslitele a teology, především protestantského vyznání. V rámci mezinárodních kontaktů pak Machovec dokázal svým posluchačům zprostředkovat i studijní pobyty v zahraničí, např. v Heidelbergu.²² Témata seminářů i diskusí pak byla velmi pestrá a často se dotýkala aktuálních problémů.²³ Práce a diskuse v semináři bezpochyby podnítila i vznik Machovcových nejpозорuhodnějších prací o Ježíšovi, sv. Augustinovi, či T. G. Masarykovi, v nichž se prolíná mnoho motivů marxisticko-křesťanského dialogu.

Samotné křesťansko-marxistické dialogy rozhodně nebyly československým specifikem a v šedesátých letech se odehrávaly také v jiných evropských zemích, především v Itálii a ve Francii, kde se vlivy náboženství a levicového myšlení často střetávaly, tříbily a stávaly se významnou komponentou politického života. Nelze se ani příliš divit, sociální citění církve (resp. církví) a marxistických teoretiků i politiků měly mnohé styčné body, mnozí katoličtí teologové projevovali značný zájem o marxistickou ideologii. Tento trend

²⁰ Milan MACHOVEC, *O smyslu lidského života*, Praha 1957, s. 23.

²¹ K velkým titelům „mladého“ Marxe náležel pak s určitým zpožděním i historik Dušan Třeštík.

²² Jiřina ŠIKLOVÁ, *Dialogický seminář na filozofické fakultě UK*, in: Mistr dialogu Milan Machovec, s. 55.

²³ J. ŠIKLOVÁ, *Dialogický seminář*, s. 56: „bud' přednášel někdo z ciziny a Milan Machovec to překládal a pak začala diskuse... Nebyl-li přítomen někdo z ciziny, přednášel vždy někdo z účastníků svoje téma, nebo se diskutovalo o knize, která ho zaujala a která nebyla běžně dostupná. Jednou to byl zen-buddhismus, podruhé Barthova kniha o dialektické teologii, jindy se mluvilo o Emanuelu Rádlovi a jeho vztahu k víře, o židovských kořenech evropské civilizace, o kabale, ale i o islámu či o Fišerově (Egon Bondy – pozn. autora) disertaci Útěcha z ontologie.“

pak posílil ještě II. vatikánský koncil, jenž se snažil otevřít římskou církev světu i jinověrcům a usiloval také o ekumenické sblížení různých vyznání.

V průběhu šedesátých let se konalo několik mezinárodních konferencí s tématem marxisticko-křesťanského dialogu; na jaře 1967 se jedna z nich uskutečnila také v Mariánských Lázních. V sedmdesátých letech se určitá vstřícnost vůči křesťanství objevuje v řadách emancipujících se eurokomunistických stran. Vzájemné kontakty jsou potom ukončeny až na konci sedmdesátých let, po nastolení nového antikomunistického kurzu papežem Janem Pavlem II. Svou úlohu však jistě sehrálo i vzednutí nové vlny levicového terorismu,²⁴ ale nepochybně i antikomunistické přesvědčení Jana Pavla II. – Poláka Karola Wojtyły, jenž měl s komunisty mnohé osobní negativní zkušenosti za svého působení v rodné zemi.

Vraťme se ale zpět v čase: koncepce Machovcova semináře rozvíjela také podněty tzv. marxistického revizionismu, reprezentovaného především Frankfurtskou školou. Představitelé tohoto směru (rezonujícího v různých koncepcích „třetí cesty“ a nových sociálních hnutí druhé poloviny šedesátých let) odmítali především ekonomický determinismus v marxistické teorii a opírali se o teorie odcizení člověka v díle raného („mladého“) Marxe. S tím pak úzce souvisel koncept „totálního člověka“, tedy člověka rozvinutého ve veškeré potencialitě jeho bytí, tzn. na poli ekonomickém, společenském i duchovním (tento koncept se potom prolíná také dílem marxistů, stojících mimo Frankfurtskou školu, např. Rogera Garaudyho nebo Roberta Kalivody). Svoji kritikou mocenských struktur pak tyto směry zároveň představovaly určitou liberalizační tendenci (byť se zde rozhodně nejednalo o obhajobu formálních principů tradiční liberální demokracie) a ohlasu se jim dostávalo především ve studentském hnutí na univerzitách západních zemí. Pro úplnost je třeba uvést, že marxisticko-křesťanský dialog se rozvíjel v této době i v Latinské Americe, kde vedl ke konceptu tzv. teologie osvobození, orientované na sociální problémy a inspirující se marxismem. Odkazy na marxisticko-křesťanský dialog se rovněž objevují ve světové kinematografii, kde můžeme připomenout proslulý film *Evangelium podle Matouše* (1964) levicově orientovaného režiséra Piera Paola Passoliniho, věnovaný nedávno zesnulému papeži Janu XIII.

Jak už jsem naznačil, Milan Machovec nebyl jediným protagonistou tuzemského marxisticko-křesťanského dialogu, vyvěrajícího z atmosféry uvolnění v šedesátých letech. K dialogickým textům ve vztahu ke křesťanství se vázaly rovněž studie Pelušky Bendlové (zabývající se především moderními proudy katolické teologie, katolickým personalismem a Teilhardem de Chardin²⁵) a především práce Vítězslava Gardavského *Bůh není zcela mrtev*.²⁶ Gardavský zde přistupuje k náboženství jako k fenoménu, s nímž se nelze vypořádat jednostrannou negací a odmítáním. Naopak vidí ve Starém i Novém zákoně řadu inspirativních prvků, ba dokonce i vzájemných analogií s marxismem. Je to především myšlenka transcendence jako vyjití člověka ze světa ustáleného kosmického řádu, příznačná právě pro hebrejské myšlení. Ta pak může být inspirací i soudobému marxismu. Gardavský se přitom zabývá podobnými tématy a osobnostmi jako Machovec (sv. Augustin, Ježíš). Zároveň

²⁴ Tomáš BUBÍK, *České bádání o náboženství ve 20. století*, Praha 2010, s. 171.

²⁵ Peluška BENDLOVÁ, *Člověk a moderní katolicismus: krise katolického humanismu*, Praha 1965; Táž, *Teilhard de Chardin. Nová naděje katolicismu?*, Praha 1997.

²⁶ Vítězslav GARDAVSKÝ, *Bůh není zcela mrtev*, Praha 1967.

se mu ovšem nejedná o jednoduché analogie mezi těmito odlišnými proudy, odmítá i někdy oblíbené označování Ježíše za sociálního revolucionáře.²⁷

Možnosti realizace Machovcova semináře byly důsledkem atmosféry společenského uvolnění šedesátých let a zároveň vznikaly prostřednictvím kontaktní sítě marxistů a křesťanů, existující již v druhé polovině padesátých let.²⁸ Významným přínosem semináře byla nesporně sokratovská dialogická metoda. I v době etablovaného marxismu tak mohlo docházet k rovnocennému dialogu bez vznášení mocensky podepřeného nároku na pravdu. Podle některých osobních vzpomínek však seminář zároveň vzbuzoval v mocenských kruzích značné obavy.²⁹ Určitý vrchol Machovcova působení nadchází v roce 1966, kdy byl jmenován docentem a dostalo se mu tak ocenění i pro jeho pedagogické působení.³⁰

Normalizace a ústup ze světské slávy

Machovcova činnost a dialogický seminář se pochopitelně ocitly v křížové palbě během kritického období fakultních čistek let 1969–1970. Tehdy byl Milan Machovec novým vedením fakulty a stranickým výborem obviněn z protistátní činnosti, jejíž součástí mělo být i pořádání seminářů, které údajně vedlo k oslabení marxistických pozic.³¹ Významnou úlohu zde však nejspíše sehrála jeho aktivita v době srpnové okupace. On sám se tehdy účastnil wagnerovských slavností v Bayreuthu a poté, co jej zastihla zpráva o invazi, sepsal proti ní protest, uveřejněný v několika světových denících.³² V devětašedesátém roce bylo pak několikrát projednáváno Machovcovo pedagogické působení. Dne 27. února 1970 byl definitivně zproštěn pedagogické činnosti. Krátce poté byl Machovec vyloučen z Komunistické strany Československa, redakční rady *Filosofického časopisu* i ostatních vědeckých a kulturních pracovišť. Stihl ho tak neblahý osud lidí upadnuvších do osidel stranických čistek – i v roce 1969 byli s větší benevolencí posuzováni „nevěřící“, tedy nestraníci, než „heretici“, tzn. provinilci proti stranické ortodoxii.

V sedmdesátých letech byl Milan Machovec zbaven možnosti učit a předávat své znalosti studentům. Ocitl se ve zcela odlišné realitě, ale současně byl jeho myšlenkový svět

²⁷ T. BUBÍK, *České bádání o náboženství*, s. 158–164.

²⁸ Milan OPOČENSKÝ, *Křesťansko-marxistický dialog v Praze*, in: Mistr dialogu Milan Machovec, s. 45.

²⁹ Ivo TRETERA, *Vzpomínky na Bohumila Hrabala a jiné*, Praha 2011, s. 206: „Kompertaj byla hlavně znepokojena tím, že Milan Machovec organizoval na fakultní půdě tzv. dialogy s teologií o náboženství. Zkušený Svoboda (prof. Ludvík Svoboda, vedoucí katedry filozofie – pozn. autora) včas dobře rozpoznal, že by se jí tím mohlo dobře nahrát na smeč, tj. poskytnout záminku k represivnímu zásahu vůči katedře filosofie. ‚At‘ s tím jde Machovec někam na teologii,‘ doporučil tenkrát důrazně. Tak vlastně vznikaly proslulé debaty mezi marxisty a křesťany v Jirchářích, kam ovšem pilně docházely i osoby, abych tak řekl, s třetím ‚posláním‘, takže na StB i na sekretariátě KSČ byli o každém proneseném tam slovu informováni ještě za tepla.“

³⁰ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Filozofická fakulta (dále Fond FF UK), osobní složka Milan Machovec, č. 329 (návrh na jmenování Milana Machovce profesorem dějin filozofie): „Jeho sedmnáctiletá pedagogická činnost je výrazem jeho hluboké zainteresovanosti o vývoj mladé generace. Vychoval řadu vědeckých pracovníků. Na své žáky působí nejen obsahem svých přednášek, ale i osobní zainteresovaností, vnitřním vztahem k filozofickým otázkám a stanoviskům.“

³¹ AUK, fond FF UK, osobní složka M. Machovec, č. 329 (analýza činnosti FF UK v letech 1968–69, s. 5): „Marxisté vedou s křesťany dialog tak, že ustupují ze svých pozic a doslova se nabízejí za jakoukoliv tvrdou měnu. Pořádají se společně semináře s evangelíky a katolíky, při nichž se vznešeně hovoří o bytí a jiných ontologických kategoriích, pod nimiž si důsledně myslí člověk, materialista už sotva co představí. Původní správné pojmy materiálního a společenského bytí jsou interpretovány idealisticky a metafyzicky.“

³² T. NOVÁK, *Životopis Milana Machovce*, s. 20.

obohacen o jiné podněty. Způsob nové obživy mu přitom poskytl kaplan holešovického kostela sv. Antonína, páter František Kohlíček, když mu zde zajistil místo varhaníka. Výše jsem připomněl, že podle vlastního vyjádření jej k náboženství v raném věku přivedla právě hudba. Zároveň se Machovec pod vlivem zpráv Římského klubu začal zajímat o problematiku udržitelného života a ekologické krize, které později rezonovaly především v jeho pozdních spisech.³³

Machovec však byl pedagogicky aktivní i poté, co byl zbaven možnosti řádného působení na filosofické fakultě. Své znalosti předával zájemcům v rámci bytových seminářů, které se konaly na různých místech Prahy, především se odehrávaly v Jirchářích. Na konci sedmdesátých let byly jeho životní podmínky ještě ztíženy po podpisu Charty 77, přesto se mu podařilo znovu obnovit kontakty se zahraničními filosofy a teology. Na semináři se proto opět začínala scházet řada různorodých osobností, mezi pravidelné návštěvníky patřily tak rozličné postavy jako například evangelický biblista Milan Balabán nebo nonkonformní marxistický filosof a teoretik undergroundu Egon Bondy. Po listopadové revoluci se pak v roce 1990 Machovec vrátil zpátky za katedru na Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy.³⁴

Zde se mu podařilo rychle začlenit do života fakulty a jeho přednášky patřily k oblíbeným a studenty byly velmi vyhledávané.³⁵

Mezi křesťanstvím a marxismem

Už výše jsem naznačil, že od přelomu padesátých a šedesátých let se Machovec začal zajímat o náboženské otázky a jejich konfrontaci s marxismem a že z těchto podnětů vyšly jeho nejplodnější knihy následující dekády. Otázkou samozřejmě zůstává jak Machovcův osobní poměr ke křesťanství, tak jeho vztah k marxismu. Ačkoliv v rámci dialogu na seminářích vystupoval Machovec oficiálně z marxistických pozic, nemohl popřít svoji ranou křesťanskou orientaci z doby počátků druhé světové války, kdy se intenzivně zajímal o katolickou mystiku. Proto už také nemohl křesťanství nahlížet pouze jako vnější pozorovatel a z jeho textů naopak promlouvá silné osobní zaujetí. Bezrozporné však není ani jeho pojmání marxismu. Na jednu stranu se Machovec k Marxovi bezesporu hlásil a kritizoval některé náboženské principy z marxistických pozic. Na druhé straně jeho spisy neobsahují téměř nic z bezmála povinných marxistických paradigmat: neakcentují třídní vztahy, nezabývají se přechody společensko-ekonomických formací, opomíjejí vztahy mezi základnou a nadstavbou. Podle mého soudu byla Marxova filosofie jedním z mnoha inspiračních zdrojů Machovcova myšlení, pohybujiícího se napříč různými filosofickými systémy i náboženstvími. Je ovšem pozoruhodné, že samotný Machovec se k Marxovi (na rozdíl od mnoha

³³ Tamtéž, s. 21.

³⁴ Tamtéž, s. 24–25.

³⁵ I. TRETERA, *Vzpomínky na Bohumila Hrabala*, s. 174: „Musím ještě dodat, že Machovec měl u polistopadových posluchačů obrovský úspěch, hlavní posluchárnu FF zcela zaplnil, a jak jsem si ověřil z audiovizuálních záznamů, které si sami studenti pořídili, přednášel stále lépe. Z jeho přednášek se ozývaly salvy smíchu, avšak zejména všichni oceňovali neslychanou hloubku jeho znalostí i styl, jakým je předával. Snad největším významem pro Milana Machovce je to, že od jeho odchodu v roce 2003 se ke dni jeho úmrtí každoročně studenti scházejí, aby si vyslechli jednu z jeho digitálně zachycených přednášek.“

jiných) přihlásil v roce 1990 při rozhovoru pro časopis Kunst und Kirche.³⁶ Tady hovoří o budoucnosti marxismu se značnou skepsí a z jeho zprofanování obviňuje i „husákovsko-brežněvovskou dobu“. O to více se znovu hlásí k odkazu „mladého“ Marxe, podle něhož je zrušení hospodářského vykořisťování a zbožního fetišismu úzce provázáno s odstraněním společenského odcizení. V mnoha ohledech tak zůstal ve svém myšlení konzistentním. Sám ale hovořil o jisté „tekutosti“ a otevřenosti svého myšlení a odmítal každé jednoznačné a povrchní „zaškatulkování“ či „onálepkování“ sebe samého.³⁷

Dialogy, které Machovec vedl se svými teologickými protějšky, jsou pozoruhodné jak vzájemným respektem, otevřeností a určitou spřízněností, tak někdy i velmi zásadními a tvrdými kontroverzemi. Příznačné jsou rozhovory s německým protestantským teologem Horstem Georgem Pöhlmannem. Oba muži se poznali během dialogických seminářů v šedesátých letech a přátelské vztahy udržovali i v následujícím dvacetiletí. Jejich dialogy se často odvíjely jako zanícené disputace, často se přímo dotýkaly otázek vlastní podstaty Boží existence. Oba se přitom projevovali jako myslitelé kriticky reflektující vlastní názorovou pozici a výchozí ideová stanoviska – protestantskou tradici i marxismus. I z těchto rozhovorů je jasně patrné, že pro Machovce není marxismus systémem katechismových pouček, nýbrž především humanistickým projektem emancipace člověka, zaměřeným směrem k budoucnosti. Stalinistická a brežněvovská forma socialismu se pak stala perverzí a nikoliv naplňováním Marxových myšlenek. Pöhlmann vychází především z hojně diskutované moderní protestantské tradice, kladoucí důraz na existenciální aspekty víry a evangelijní zvěsti.

V dialogu s Pöhlmannem Machovec kritizoval některé formy náboženství jako „opiovou“ záležitost. Napadl především metafyzickou podobu náboženství, konstruuující „zásvětí“ jako lacinou útěchu, vedoucí ke stabilizaci existujících nespravedlivých poměrů. Klád důraz na zcela autonomní lidskou aktivitu, která se může obejít bez jakéhokoliv metafyzického rámce (tady Machovec do jisté míry připomíná Roberta Kalivodu, s nímž měl jinak pramálo společného). Pöhlmann odmítl rovněž představu jakéhosi „boha za kulisami“, klíčem ke světu však pro něj zůstává lidská transcendence směrem k božskému Ty. Tato orientace je pro něj zároveň obranou proti všem pokusům o utopické uskutečnění „ráje na zemi“ lidskou svévolí. Přestože mezi oběma osobnostmi zůstává v posledních otázkách podstatný rozdíl, shodují se především na kritice konzumní civilizace a nerefektovaného optimismu, doprovázející technický pokrok. Zároveň se však domnívám, že v rozhovoru s Pöhlmannem volil Machovec mnohem ostřejší formulace, než bylo typické pro jeho texty, zabývající se stejnými problémy.³⁸

Mezi Machovcova nejznámější díla bezesporu patří studie *Svatý Augustin*, vydaná roku 1967.³⁹ Machovec si zde vybral ke studiu komplikovanou postavu významného starověkého teologa, ceněného a uznávaného ve středověku i v novověku především proto, aby

³⁶ P. ŽDÁRSKÝ, *Hovory s Milanem Machovcem*, s. 81–87.

³⁷ Tamtéž, s. 83: „Když se dostanu mezi hegeliany a novotomisty, mám pocit, že jsem blízko Marxovi a argumentuji marxisticky. Když však přijdu, což se dnes stává velmi zřídka, do skupiny ortodoxních marxistů, cítím se blízky Teilhardovi de Chardin nebo Janu XIII. Od Marcela jsem se naučil, že hloupost se vyskytuje všude. Mezi komunisty jsem se setkal se stovkami vynikajících, morálně čistých lidí, mezi katolíky rovněž. A na obou stranách byli i prevítí a lumpové. Proto výpověď typu ‚jsem katolík‘ nebo ‚marxista‘ nevyhovuje téměř o nic.“

³⁸ Tamtéž, s. 8–59.

³⁹ Milan MACHOVEC, *Svatý Augustin*, Praha 1967.

poukázal na určitou souvislost jeho myšlení s moderní dobou. Sv. Augustin – Augustinus Aurelius jej přitahuje v mnoha ohledech a Machovec líčí jeho působení ve velmi širokém dějinném kontextu. Machovec zde prokázal důslednost ve spojování filosofie a filosofických systémů s konkrétním historickým pozadím, na němž se promítají. Pokud je Augustin běžně považován za spojovatele mezi antickou filosofickou tradicí a křesťanskou vírou, pak Machovce především zajímá, jakým způsobem u něj k tomuto propojení dochází. Jak tehdy ve své knize správně upozornil, označování Augustina pouze jako „posledního muže antiky a prvního muže středověku“ je v podstatě banální školometskou poučkou. Je proto potřeba přihlédnout k tomu, že na přelomu 4. a 5. století již docházelo ke komplikovanému prolínání principů antické filosofie a křesťanské víry. Otázkou však podle Milana Machovce zůstávají specifika Augustinovy interpretace stěžejních křesťanských témat.⁴⁰

Klíčovým přínosem sv. Augustina není podle Machovce synkreze antiky a křesťanství, nýbrž nový způsob uvažování o víře. Oproti spekulativní tradici řecké teologie postavil Augustinovy texty založené především na vnitřním prožívání a introspekci. Augustin je pro něj v zásadě prvním „existenciálním“ teologem, poznávání Boha je u něho přímo propojeno se sebepoznáním člověka. Augustinova výzva tak leží především „*ve spojení tradiční křesťanské a teologické látky s vnitřním obsahem a dynamikou individuálního lidského vědomí, přesněji řečeno v tom, že Augustin vnesl do tradiční struktury křesťansko-teologické látky složitost a dynamiku lidského nitra, jeho zvláštní polaritu a rozpornost*“.⁴¹

Machovcova augustinovská studie není bohužel vybavena poznámkovým aparátem a někdy lze jen odhadovat, ke kterým pasážím z Augustinova díla se jeho komentáře vztahují. Základním spisem, ze kterého Machovec vycházel, jsou však zjevně Augustinova *Vyznání*. Odtud Machovec usuzuje, že poznávání Boha je pro Augustina především živým zápasem, ve vztahu mezi člověkem a Bohem se tak objevuje určitá „dialektická“ polarita. V Augustinově sebezpytování i značně subjektivistickém uvažování o základních člancích víry spatřuje Machovec snahu o postižení člověka v oné totalitě, jakou si přáli vidět zmínění marxističtí filosofové. V zápase s pelagiány (stoupenci koncepce římského mnicha, odmítající článek o dědičném hříchu a stavějící otázku spásy pouze na individuálních zásluhách člověka) dokonce dává přednost Augustinovi, který je proti zdánlivě „liberálnímu“ a „svo-bodomyslnému“ Pelagioví schopen lépe zachytit protikladnou dynamiku lidské existence.⁴² Z tohoto hlediska jsou podnětné Machovcovy úvahy o historické recepci Augustinova díla. V něm nachází dva protikladné prvky. Na jedné straně propracování teoretických základů hierarchické církve, na straně druhé koncepci církve neviditelné jako společenství „Kristových vyvolených“. Tento druhý Augustinův koncept se potom stával ideovou základnou pro nejrůznější heretická hnutí ve středověkém i novověkém období, protože relativizoval či zpochybňoval legitimitu stávajících společenských a především pak církevních struktur. Pokud je augustinianismus v rámci oficiální církve později zatlačen do pozadí tomismem (jemuž Machovec možná trochu neoprávněně podsunuje pouze metafyzické a konzervativní prvky), pak je naopak využíván v rámci nejrůznějších antiinstitucionálních proudů. Augustinův vliv se tak odráží jak v myšlení Jana Viklefa, tak v díle Husově, Lutherově, Kalvínově a Jansenově.

⁴⁰ Tamtéž, s. 48.

⁴¹ Tamtéž, s. 69.

⁴² Tamtéž, s. 131–136.

Na rozdíl od předchozí studie o Dobrovském ve studii o Augustinovi vyjádřil Machovec určitý odstup a jistou míru skepse ve vztahu k osvícenským idejím. Tyto ideje, postavené i na supremaci lidského rozumu, se podle Machovce odrážejí i v soudobých teologických koncepcích Pierra Teilharda de Chardin. Jestliže se Machovcovi jedná o aktualizaci významu Augustinovy filosofie, potom jej spatřuje především v návaznosti určitého antiosvícenského proudu na některé její motivy. Machovec tak jako Augustinova následníka zmiňuje nejen dánského filosofa Kierkegaarda, ale také další v šedesátých letech hojně skloňovaná jména – Kafku, Sartra, Chaplina a Camuse.⁴³

Machovec tak soudobé problémy vidí především v kontextu zpochybnování jednostranné racionality i adorace vědy a jednostranného vyzdvihování lidského rozumu. Machovcovo myšlení není v tomto ohledu pouze negativistické (čímž se výrazně liší například od pozdějších Patočkových *Kacířských esejů o filosofii dějin*), ale spíše nabývá povahy určitého varování. Svůj vliv tu mohla zanechat i Adornova a Horkheimerova práce *Dialektika osvícenství*,⁴⁴ která právě v indiferentním a formálně-technokratickém osvícenství viděla kořeny totalitarismu 20. století. Určité zpochybnění jednostranně zaměřeného osvícenství se objevují i v Kalivodových spisech a později kulminují v jeho (nevydaných) komeniologických studiích. Podobné náměty se objevují i v díle Kosíkové.⁴⁵

Těžko lze určit, nakolik se jeho autor inspiroval idejemi svých kolegů, s nimiž měl pravděpodobně napjaté vztahy, kořenicí ještě v padesátých letech. Mnohem více se mi Machovec jeví jako myslitel krize, která byla ve společnosti pociťována. Tato krize však zároveň nesla impulz určité šance společenských změn. Machovcův *Augustin* je především příspěvkem do soudobé diskuse a jeho autor vědomě projektuje otázky, diskuse a rozpory Augustinovy doby do soudobých debat a problémů. Machovec dokonce vidí analogii mezi eschatologickými nadějemi raného křesťanství a původními revolučními aspiracemi socialistického hnutí. Zároveň je jeho studie nepokrytou reflexí marxismu, ocitajícího se na určitém rozcestí. Stejně tak přirovnává rozpory, naděje i otázky své současnosti k přelomovému dějinnému období 5. století, kdy dochází k rozpadu římského impéria a které je zároveň dobou prohlubování křesťanství. Tento svět pozdní římské říše pak přirovnává k „*hroutícímu se světu 20. století*“, hledajícímu novou podobu a tvář.⁴⁶ V době pokračující vědecko-technické revoluce se Machovec stává jedním z varovných hlasatelů, obávajících se hypertrofie konzumního způsobu života, a v podtextu zaznívá i obava z krize ekologické a humanitární. Také proto Milan Machovec požadoval prohloubení marxismu směrem k „*totálnímu osvobození člověka*“,⁴⁷ které je obdobou konceptu rozvinutí totální existence.

⁴³ Tamtéž, s. 170.

⁴⁴ Theodor W. ADORNO – Max HORKHEIMER, *Dialektika osvícenství*, Praha 2009.

⁴⁵ Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního*, Praha 1965.

⁴⁶ Tamtéž, s. 175: „Předně je tu již určitá analogie samotných epoch a jí daná jistá aktuálnost Augustinova myšlení, mnohé závažné i dílčí obdoby: tehdy hroutící se antika, dnes hroutící se svět XX. století – svět sebeklamů, měšťáctví, individualismu, západnické výlučnosti, kolonialismu, ale i příliš prostě a lacině pojímané revolučnosti... Tehdy počátky křesťanství, dnes socialismu. Tehdy nebezpečí řecké ‚odlidštěné‘ teologie, dnes nebezpečí zvěcnění člověka, rozmach jednostranné specializace, pouhého vědění o věcech a užívání věcí.“

⁴⁷ Tamtéž, s. 180.

Ježíš a Masaryk

Asi nejproslulejší Machovcovou prací je jeho studie ježišovská. Zatímco v Československu byla její sazba po sovětské okupaci rozmetána a v sedmdesátých letech se šířila ve strojopisných kopiích, v Německu (SRN) vyšla tato práce rovněž v sedmdesátých letech pod názvem *Ježíš pro ateisty*.⁴⁸ V Československu byl Machovecův Ježíš vydán až rok po listopadové revoluci. Machovec se v této knize zabýval Ježíšovým historickým působením a nejrůznějšími způsoby interpretace jeho myšlení. Tuto práci můžeme pojímat i jako kritické vyrovnávání s impulzy moderní protestantské teologie. Určitým způsobem lze číst toto dílo i jako polemiku s Bultmannovým konceptem demytologizace Nového zákona, vykládajícím obsah novozákonních textů existenciálním způsobem. Machovcovi se však jedná také o výklad historický, o začlenění Ježíšova poselství do dějinných struktur a souřadnic. Je přitom zvláštní, že Machovec se ve studii o moderní protestantské teologii Bultmannovi vůbec nevěnuje (o to větší pozornost věnuje dialektické teologii Karla Bartha i koncepci nenáboženské víry Dietricha Bonhoeffera). Milanu Machovcovi se tedy jednalo jak o uchopení Ježíšovy historické osobnosti na základě analýzy a kritiky pramenů, tak opět o zřetelné aktualizací přesahy, typické pro lineární vnímání dějin.

Machovec nejprve začlenil Ježíše do společenského a politického kontextu v dávné Palestině. Domnívám se, že v rozčlenění palestinských politických skupin (na jedné straně etablované vrstvy saduceů a farizeů, na druhé straně radikálního hnutí zélótů a sektářské skupiny essejských) a v očekávání „nového věku“ viděl analogii k soudobým politickým a filosofickým proudům a směrům. Podobně si představoval, že je možné (i v Československu) očekávat nový dějinný zlom. Machovec ale odmítá prvoplánové pojetí Ježíše jako sociálního revolucionáře (jak se objevuje především u Karla Kautského, nebo ve zmíněném Passoliniho filmu). Ježíš je pro Machovce zvěstovatelem „nového světa“, tedy určitého ideálního stavu lidstva, a je v tomto ohledu součástí židovské prorocké tradice. Tato představa tehdy ještě nenese platónské rysy hranice mezi „zásvětím“ a světem vezdejší, vize budoucího věku je spíše určitým naplněním tužeb současnosti.⁴⁹ Hlavní Ježíšův přínos, který jej vyčlenil z předchozí tradice a umožnil univerzalitu jeho zvěsti, je podle Machovce důraz na vnitřní proměnu člověka (*metanoia*).⁵⁰ Eschatologická představa konce věků se tak nepojí pouze s očekávanými vnějšími událostmi, ale stává se záležitostí vnitřního obratu lidské existence. Tato přeměna je tedy hlavním smyslem Ježíšova poselství, především pak proslulého horského kázání. Onu proměnu však Machovec chápe také jako výzvu k aktivní činnosti, tato cesta tedy rozhodně nemá vést pouze k uzavřenému, nebo čistě meditativnímu životu. Tady také Machovec viděl autentickou náplň Ježíšova poselství. Pozdější církevní, kultické a vnějškové prvky Ježíšova učení jsou pak důsledkem následujícího politického vývoje a především pozdější syntézy křesťanství a antického filosofického myšlení. Tady pak podle Machovce došlo k určité „platonizaci křesťanství“, kdy byl původní dynamický obsah Ježíšova poselství, zakotvený v hebrejské tradici, transformován do statických

⁴⁸ Milan MACHOVEC, *Jesus für Atheisten*, Stuttgart – Berlin 1972.

⁴⁹ Milan MACHOVEC, *Ježíš pro moderního člověka*, Praha 1990, s. 48–49.

⁵⁰ Tamtéž, s. 51: „Řecké slovo metanoia bývá tradičně překládáno ‚čiňte pokání‘, což ovšem dnes navozuje jisté kultivní a kostelní představy, o něž tehdy nešlo: filologický obsah i celá souvislost ukazují jasně, že mnohem přesněji porozumíme tomu slovu, přeložíme-li jej ‚změňte se vnitřně‘, popřípadě ‚změňte mysl‘, ‚budte jiní‘, ‚usilujte o vlastní vnitřní přeměnu‘, ‚přerodte se‘.“

kategorií antické filosofie.⁵¹ Podobným přístupem (spojením historické kritiky a filosoficko-religionistické interpretace ze sekulárně-humanistické perspektivy) se z českých autorů zabýval ježišovskou problematikou pouze Otakar A. Funda.⁵² Přestože je jeho studie dle mého názoru mnohem historicky i metodologicky propracovanější, a zároveň přináší podnětné religionistické interpretace, náležitější pozornosti se jí ani v řadách intelektuálních kruhů bohužel příliš nedostalo.⁵³

Právě specifická hebrejského myšlení a židovská prorocká tradice Machovce velmi zajímala. Zvláště blízká mu byla akcentace dějinnosti a dějinné odpovědnosti v hebrejském náboženství, které jej výrazně odlišovalo od řeckého panteonu či orientálních kosmologických božstev. Machovec tak viděl i v kořenech marxismu dědictví židovského mesianismu a kritiky řádu stávajícího světa, společně s touhou po jeho proměně. Židovská tradice i rané křesťanství podle něj mohou být pro marxismus důležitou inspirací, hlavně v otázkách dotýkajících se nejpodstatnějším způsobem lidské existence. Touto snahou po určitém propojování marxismu s židovskou a křesťanskou tradicí a některé „existenciální“ motivy v marxismu (především tzv. alienační teorii) se Machovcovo myšlení velmi blížilo Erichu Frommovi, který se v šedesátých letech dialogického semináře rovněž účastnil. Analogický byl i jeho vztah k dílu dnes neprávem zapomínaného Ernesta Blocha.⁵⁴

Machovcova studie o Ježíšovi se stala i v západních intelektuálních kruzích knihou známou a diskutovanou. Byla dokladem jeho osobitého přemýšlení, ale také vyrůstala z atmosféry, problémů a otázek končící „české dekadý“ a její český osud byl více než symbolický. Samotné téma přitom bylo převelice obtížné, neboť Ježíšova postava byla vždy předmětem nejrůznějších individuálních i skupinových projekcí a více či méně kvalifikovaných diskusí. Machovec se proto při své interpretaci velmi snažil držet se rámce historických pramenů. Totéž se však rozhodně nedá tvrdit o jeho studii Masarykovské.

Práce Milana Machovce o T. G. Masarykovi vyšla v období Pražského jara a stala se výrazným příspěvkem do diskuse o reformování socialismu. Machovcovi se rozhodně nejednalo o klasickou životopisnou studii, ani o práci historiografickou. Hlavním smyslem tohoto díla je podle mého názoru aktualizovaná rehabilitace Masarykovy osobnosti, především jeho myšlenkového odkazu. Druhou rovínou je potom propojení Masarykova myšlení a uvažování se soudobými filosofickými a duchovními směry (tedy těmi aktuálními a módními v druhé polovině šedesátých let), především s existenciální filosofií, moderní protestantskou teologií a západním marxismem.

K obecnému odsouzení Masarykovy osobnosti došlo v pounorovém Československu až během ideologické kampaně v roce 1953. Do té doby byla sice zatracována jeho činnost politická, problémem však zůstávala recepce jeho ideového díla. Otázka kontinuity a diskontinuity s předcházejícími politickými a kulturními tradicemi byla součástí

⁵¹ Důraz na ostré rozlišení mezi hebrejským myšlením a antickou filosofickou tradicí můžeme pozorovat zvláště v díle starozákonního badatele M. Balabána (např. Milan BALABÁN, *Hebrejské myšlení*, Praha 1993). Pravidelné dialogy s Balabánem v rámci bytových seminářů tak mohly být Machovcovi inspirací i při ježišovské práci.

⁵² Otakar A. FUNDA, *Ježíš a mýtus o Kristu*, Praha 2007.

⁵³ Výjimkou je recenze Petra ČORNEJE v *Dějínách a současnosti*, 30/8, 2008, dostupné z <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/7/otakar-a-funda-jezis-a-mytus-o-kristu>.

⁵⁴ Asi nejvýstižnější reflexí díla Ernesta Blocha je studie Theodor W. ADORNO, *Ernst Bloch's Spuren. Notes to Literature*, in: Vol. One, New York 1991.

politického boje mezi znesvářenými skupinami uvnitř politického aparátu.⁵⁵ Kampaň proti „masarykismu“ potom odstartovala (poněkud anachronicky) současně s kampaní proti „sociáldemokratismu“ a anarchisticko-trockistickým“ tendencím. Nebyl tehdy odsouzen pouze politický a hospodářský systém první republiky, s nímž bylo Masarykovo jméno spojováno, ale došlo i k odsouzení Masarykovy filosofie. Během kampaně pak docházelo k odstraňování Masarykových pomníků z veřejných prostranství, Masarykovy knihy byly vyhozeny z veřejných knihoven. Kampaň proti masarykismu se pochopitelně dotkla také akademického prostředí.⁵⁶ Tomuto obvinění se v padesátých letech nevyhnul ani Machovec. Jak jsem již zmínil, v padesátých letech se Machovec věnoval význačným, profilujícím postavám československé historie (Hus, Dobrovský, Palacký). Právě jeho habilitační práce o Husovi (*Husovo učení a význam v tradici českého národa*, 1953) se stala na stránkách *Filosofického časopisu* terčem útoku Karla Kosíka a vysloužila si obvinění z masarykismu a subjektivistických tendencí.⁵⁷

K obnovení diskuse o Masarykovi došlo po roce 1956 a především v průběhu šedesátých let. Právě Machovcovu knihu je možno vnímat jako významný příspěvek k jeho rehabilitaci. Jedná se mu přitom především o prokázání souvislosti Masarykova myšlení s otázkami přítomnosti. Ostatně Masaryk a masarykovská tradice byly stále živé zejména v povědomí starší generace občanů (především těch českých). Domnívám se, že Machovec byl přitahován k Masarykovi i určitou osobní blízkostí, spřízněností ducha, která je jasně patrná i z textu knihy. Machovcovi byla vždycky blízká určitá hraniční poloha, otevřenost různým duchovním proudům a směrům a Masaryka proto považoval za svého bližence. Ve studii se záměrně nevěnuje Masarykově politické kariéře a upozadřuje celé prvorepublikové období a jeho prezidentskou éru.

Masaryka představuje jako originálního myslitele, jehož učení může být plně oceněno až následujícími generacemi. Zároveň vidí Masarykovu filosofii v široké dějinné perspektivě a v souvislosti s ostatními, dle jeho mínění duchovně spřízněnými filosofy – Kierkegaardem, Blaise Pascallem či sv. Augustinem. Machovec pak podobně jako u svatého Augustina oceňoval existenciální aspekty Masarykova díla. Masaryk je pro něho především bojovníkem za lidskou autenticitu a odmítání falešných „bůžků“ a model. Machovec v něm viděl téměř svého současníka, osobnost promlouvající do soudobých rozporů. Masaryk je pro něj především myslitelem krize a krizovosti, kterou prochází moderní doba. Není proto tvůrcem ucelených názorových soustav, teorií ani pouček, primární pro něj zůstává autenticita lidské existence. Masaryk v Machovcově pojetí je tak blízký teoretikům Frankfurtské školy (Marcusemu, Adornovi, Frommovi) a svojí kritikou zvěčnělosti člověka moderní vědecko-technologické civilizace stojí blízko individualistickým „filosofům existence“ i moderní protestantské teologii. Onen „mysl pro odcizení“ potom propojuje Masarykovo myšlení s dílem raného Karla Marxe.

Machovcův *Masaryk* patrně nebyl pouze autorovou sebereprojekcí, ale mohl sloužit i k jistě „sebereprojekcí“ společnosti, o čemž svědčí enormní zájem čtenářů – kniha byla rozembrána krátce poté, co se objevila na knihupeckých pultech. Její obliba mohla souviset i s určitou dobovou idealizací prvorepublikového období, i když se Machovec od takového hodnocení

⁵⁵ Je potřeba připomenout, že ministr školství Zdeněk Nejedlý byl Masarykovým posluchačem a žákem a významnou část svého díla věnoval právě Masarykovi.

⁵⁶ Jiří KNAPIK, *V zajetí moci*, Praha 2006, s. 245–246.

⁵⁷ T. NOVÁK, *Životopis Milana Machovce*, s. 14.

v knize distancoval. Výmluvné je i to, že druhé vydání masarykovské monografie bylo po srpnové invazi staženo z prodeje. S časovým odstupem dnes můžeme vůči Machovcovu textu vznášet kritické výhrady. Domnívám se, že přesně tyto výtky formuloval filosof Jindřich Srovnal.⁵⁸ Ten upozorňuje na Machovcovu příliš jednostrannou akcentaci motivu autenticity v Masarykově díle a opomíjení Masarykova silného důrazu na etiku. Stejně tak oprávněně naznačuje odlišná východiska „filosofů existence“ k samotnému bytí, kdy je výrazně potlačena úloha vědy a představa racionálně organizovaného pokroku.⁵⁹ Domnívám se, že právě etické pojmání víry (očistěné od kultických prvků) sehrává u Masaryka zcela klíčovou úlohu a promítá se i do jeho společenských názorů. Ne náhodou se také Masaryk kriticky hlásil k Augustu Comtovi. V zásadě se mu jednalo především o filosofii, která by z „hlediska věčnosti“ garantovala konkrétní naplňování smyslu lidské existence, včetně politické a společenské dimenze. U Masaryka tak velkou úlohu sehrávaly platónské motivy, potřeba měřit život z hlediska nadosobních idejí. Odsud plynula jeho nechuť k liberalismu a relativismu různých druhů. Z toho pramení i Masarykův kriticky vyhraněný postoj k nejrůznějším aspektům marxismu, patrný hlavně z jeho *Otázky sociální*.⁶⁰ Problematiké je i naroubování Masarykova myšlení na soudobé proudy protestantské teologie, tak jak Machovec učinil – nejen z dnešního pohledu více než adekvátní jsou tyto soudy poněkud anorganické. Barth, Bultmann i Bonhoeffer⁶¹ vycházeli ze zcela odlišného myšlenkového kontextu, kterému představa Ježíše jako učitele mravnosti příliš neodpovídala, a naopak se u všech objevuje distance vůči pojmání Ježíše jako humanistického učitele morálky.

Z analýzy Machovcových prací lze usoudit, že jeho vývoj byl určitou cestou od Marxe k Masarykovi, od revolučního socialismu k sociální demokracii. K ní se ostatně sám přihlásil podpisem chartistického manifestu *Sto let českého socialismu* (1978), vydaného ke stoletému výročí založení české (česko-slovenské) sociální demokracie, společně například s Františkem Krieglem, Jaroslavem Šabatou, Ladislavem Hejránkem či Václavem Havlem.⁶²

Machovec pozdní – myslitel krize

Téma krize evropské společnosti prochází u Machovce většinou jeho děl, v osmdesátých letech se jí pak věnoval ve studii *Filosofie tváří v tvář zániku*, která však v doplněném a upraveném vydání vyšla až v letech devadesátých.⁶³ Jedná se v mnoha ohledech o knihu velmi pozoruhodnou. Milan Machovec zde koncentruje své uvažování o smyslu filosofie v soudobém světě a znovu otevírá témata, jimž se věnoval v předcházejících dílech. Zároveň je tato kniha určitým průvodcem dějinami filosofie, uvnitř kterých se Machovec pokouší

⁵⁸ Jindřich SROVNAL, *T. G. Masaryk ve filosofii Milana Machovce*, in: Mistr dialogu Milan Machovec, s. 64–79.

⁵⁹ Tamtéž, s. 72–74.

⁶⁰ T. G. MASARYK, *Otázka sociální*, Praha 2000.

⁶¹ Karl BARTH, *Stručný výklad listu Římanům*, Praha 1989; Dietrich BONHOEFFER, *Na cestě ke svobodě*, Praha 1992; Rudolf BULTMANN, *Ježíš Kristus a mytologie*, Praha 1995.

⁶² Martin C. PUTNA, *Václav Havel – duchovní portrét v rámu české kultury*, Praha 2010, s. 156.

⁶³ M. MACHOVEC, *Filosofie tváří v tvář zániku*, Praha 1998.

odhalit cesty, vedoucí lidstvo k současnému neutěšenému stavu. Jak je pro Machovce příznačné, filosofií se zde opět zabývá v širokém kulturním a historickém kontextu.

Základním tématem této knihy je směřování lidstva k vlastní záhubě. Toto téma zde přitom není pojímáno fatalisticky, ani není líčeno pouze v apokalyptických vizích. Předmětem Machovcovy reflexe jsou spíše rozpory uvnitř evropské civilizace, vedoucí k ekologické krizi. Machovec si znovu a nově klade některé otázky, které se objevily už v jeho starších pracích, a dochází právě z jistého ekosofického pohledu k přehodnocení Marxovy filosofie. Hlavním problémem současného světa je podle Machovce hypertrofie konzumní společnosti a individualismu, typická především pro západní svět. Toto stadium je pak výsledkem dosavadního historického vývoje. Počátky dialektiky evropských dějin spatřoval Machovec už v raném myšlení řeckých presokratiků, v obratu od světa mytologie ke světu vědy.

Machovec odmítá tradicionalistické obrácení se k minulosti jako „zlatému věku“ coby únikové strategii, ale zároveň problematizuje tento samotný „obrat k rozumu“, obecně považovaný za počátek evropské filosofie. Právě dávná přírodní filosofie totiž podle Machovce vytrhla člověka z přirozeného zakotvení v řádu celku a vedla k jeho vyčlenění. Tady podle něho dochází k novému vnímání přírody jako materiálu k přetvoření lidskou činností (techné).⁶⁴ Přes zjevné ocenění řecké myšlenkové tradice 5. a 4. století před Kristem se v Machovcově textu objevují zřetelné výhrady vůči Sokratovi, Platonovi a Aristotelovi. Právě v sokratovském myšlení vidí Machovec naopak příliš silný individualismus, vidí zde důsledky nezájmu o mimolidský svět. Platonovi potom vyčítá metafyzický dualismus a elitářský ráz filosofie, Aristotelovi jednostrannou akcentaci vědy na úkor existenciálních rozměrů bytí. Také v tomto díle vyzdvihuje Machovec oproti antické filosofii tradici hebrejskou s jejím zvláštním smyslem pro pochopení dynamiky lidských dějin. Zároveň ovšem podrobil razantní kritice ideu pokroku, vyvěrající podle něho právě z tohoto dědictví. Je možné, že taková kritika byla podnícena i lichou, ale stále zdůrazňovanou vírou v pokrok, tak typickou pro propagandu komunistických režimů.

Jak jsem již zmínil, Machovcův pohled na Marxovu filosofii je v jeho pozdním díle značně kritický. Tato kritičnost souvisí s tím, jak se do centra jeho pozornosti dostávají otázky bezprostředně související s uchováním udržitelnosti ekosystému. Můžeme zde naopak nalézt souznění s Frommovou koncepcí „biofilní“ orientace života. Právě z této perspektivy se také Machovec vypořádal s Marxovou filosofií dějin. Na ní stále oceňoval důraz na aktivitu, na odvahu ke změně společensko-ekonomických poměrů, na druhé straně jí však vytýká nekritickou akcentaci vize lineárního pokroku, eschatologické uvažování o zákonitostech dějin i jednostranný důraz na rozvoj průmyslové výroby. Právě představa „završení dějin“ dělá podle Machovce z Marxe starozákonního proroka, nabízejícího nový typ eschatologického konceptu, slibujícího vizi „nové budoucnosti“, překonávajícího třídní rozpory starého světa. Jednostranné soustředění na sociálně-ekonomické faktory však podle něj onen marxovský „skok do svobody“ zcela znemožnilo a naopak ještě více svět přiblížilo k ekologické a humanitární krizi.⁶⁵

⁶⁴ Tamtéž, s. 72: „Naučiv se v rané antice a skrze ‚první filosofy‘ tomu v jejich převratu vůbec nejužasnějším a nejdalekosáhlejšimu, totiž že může svůj základní zřetel odvrátit od vágních bájí k oblasti ‚techné‘, tj. k rozumem řízenému zpracovanému materiálu, vrhl se tímto směrem tak prudce s koncentrovaností tak jednostrannou, že tím spíše přeměnil svou domovskou planetu v zásobárnu materiálu, který má cenu jen pragmaticky využít, ale sám o sobě je jen zanedbatelnou suti.“

⁶⁵ Tamtéž, s. 274–279.

Pozdní Machovcova filosofie je tedy poznamenána vědomím této „krizovosti“ a jistým obratem od antropocentrismu k holistickému pohledu na svět. Machovcovo uvažování se v jeho pozdních letech dostává na určité ekofeministické pozice. K ekologické krizi totiž podle Machovce ve značné míře přispěl právě „mužský“ charakter evropské civilizace. Ten v sobě podle něho nesl prvky nadvlády a útlaku, zatímco žena byla těsněji spojena s přírodou, plozením a uchováváním života.⁶⁶ Z téhož důvodu se však také kriticky vymezuje vůči modernímu ideálu emancipace, který ženy pouze pasuje do úlohy zastávání „mužských rolí“.

K tématu globální krize se pak Machovec ještě vrátil v devadesátých letech ve studii *Smysl lidské existence*; jeho ekofeministické názory pak zaznívaly z mnoha rozhovorů. Machovec byl celý život filosofem aktivním, promlouvajícím do problémů a otázek veřejného dění, přičemž od mládí až do pozdního věku zachovával, ba pěstoval punc „filosofa – provokatéra“. I na konci života se tak třeba kriticky (v protikladu s oficiální českou politickou linií) vyjadřoval k bombardování Bělehradu letouny NATO v roce 1999. Od vyhraněnějších politických postojů však v této době zaujímal spíše odstup.⁶⁷ Pestrý život československého filosofa se uzavřel před více jak deseti lety, 15. ledna 2003.

Rozmanitý odkaz Milana Machovce

Přestože Milan Machovec rozhodně není zapomenutým filosofem a bývá většinou zařazován mezi české „filosofické veličiny“, jeho filosofický odkaz stále ještě čeká na zevrubnější hodnocení. Dokázal působit i jako výrazný inspirátor během své pedagogické činnosti, o čemž svědčí pravidelné připomínky jeho památky ve výroční den smrti, pořádané jeho bývalými studenty. Mezi jeho schopnosti patřila především dovednost navazovat dialog mezi zdánlivě nesmiřitelnými stranami. Sám se také nechával inspirovat celou řadou filosofických a duchovních proudů, mezi kterými dokázal hledat vzájemné souvislosti. Tento synkretický (nikoliv však povrchní) přístup ke světu dokladovaly i stěny Machovcovy pracovny, kterou zároveň používal k přespávání. Visely zde vedle sebe portréty Zdeňka Nejedlého, Jana XXIII. a Mahátmy Gándhího.⁶⁸

VOJTĚCH ČURDA

Die philosophische Wanderschaft des Milan Machovec

ZUSAMMENFASSUNG

Der Aufsatz fasst die grundlegenden Arbeiten von Milan Machovec im Kontext seines Lebens und gesellschaftlichen Wirkens zusammen und interpretiert sie. Milan Machovec durchlief während seines langen Lebens eine dynamische intellektuelle Entwicklung, die von einer frühen Faszination der christlichen Mystik über eine Neigung zum Marxismus Ende der vierziger Jahre zum marxistisch-christlichen Dialog in den sechziger Jahren

⁶⁶ Tamtéž, s. 283–285.

⁶⁷ P. ŽďÁRSKÝ, *Hovory s Milanem Machovcem*, s. 144–145.

⁶⁸ Tento příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury UK (projekt 633312).

führte, bis er schließlich erneut zur Theologie kam und sich für Fragen der Ökologie interessierte. Dabei überschritt sein Werk die Grenzen der verschiedensten Wissenschaftsdisziplinen, vor allem der Philosophie, Theologie und Geschichte. Für Machovec' Geschichtsanschauung charakteristisch ist die Aktualisierung historischer Themen und die intellektuelle Bewältigung des Vermächtnisses bedeutender Persönlichkeiten (Dobrovskýs, Masaryks, Augustinus', Jesu) im Kontext von Fragen der Gegenwart. Machovec' Marxismus können wir einen dialogbe-reiten und offenen nennen, der sich oftmals von den üblichen und etablierten Schemata dieser Ideologie entfernt. Am Ende seines Lebens können wir eine Wandlung im Denken Machovec' beobachten, die mit einer immer größer werdenden Sorge um die Entwicklung der europäischen Zivilisation verbunden ist und ihn zu einer nahezu öko-feministischen Haltung führte. Auch die Kulissen seines Wirkens wurden deutlich andere. In den sechziger Jahren leitete er an der philosophischen Fakultät der Karlsuniversität offene und progressive Seminare, in der Zeit der sog. Normalisierung wurde er zwar entlassen, doch konnte er durch Privatseminare eine teilweise Kontinuität der vorausgegangenen Zeit wahren. Nach 1989 gliederte sich Milan Machovec wieder erfolgreich in das akademische Leben ein.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Kronika

Konference *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo*

Porotní sál zámku v Jičíně, 19.–20. dubna 2013

Příjemná jarní setkávání českých i zahraničních historiků na pravidelných konferencích v Českém ráji patří již k tradičním součástem české historiografické kultury posledních dvaceti let. Letošní, už 17. konference, se jako obvykle konala z iniciativy Pekařovy společnosti Českého ráje, za pořadatelské spoluúčasti Národního archivu, města Jičín a Regionálního muzea a galerie v Jičíně. Ke spolupráci se dále přihlásily Česká archivní společnost, Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872), Ústav dějin a Archiv Univerzity Karlovy, Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín, Muzeum Českého ráje v Turnově a občanské sdružení Jičínská beseda. Celá akce proběhla pod záštitou starosty města v Porotním sále jičínského zámku ve dnech 19.–20. dubna 2013. Malebné prostředí východočeského Jičina nebylo zvoleno náhodou, ale s ohledem na konferenční téma *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo*. Stopětadvacáté výročí narození tohoto významného jičínského rodáka, které připadá právě na rok 2013, vyvolalo symbolickou i faktickou potřebu celkového zmapování a zhodnocení Kazbundova života a díla v širším tematickém kontextu. Společně se zdařilou diplomovou prací Jitky Bílkové¹ – mimo jiné jedné z klíčových organizátorek celé akce – se tak konference řadí k prvním uceleným reflexím významného, byť nezdířka opomíjeného českého historika a archiváře, žijícího v letech 1888–1982.

Dvoudenní konferenční program dokázal úspěšně obsáhnout pestrou paletu tematických asociací, jež dnes tváří v tvář Kazbundovu dílu vystavávají. Z hlediska tematických okruhů byla konference rozčleněna do čtyř koherentních bloků, zakončených diskuzí. Po zahajovacích projevech organizátorů a čtyřech nosných úvodních referátech následovaly bloky *Karel Kazbunda, historik a archivář*, *Kazbundovo historické dílo*, *Archivní rozluka a Ochrana kulturního dědictví a mezinárodní právo*. Závěrečnou bilanci celého dvoudenního jednání nabídli Jitka Bílková a Jan Kahuda.

Na skladbě biografických příspěvků je třeba ocenit, že kromě odborně-životopisné polohy zde nechyběla ani – vždy nenahraditelná – dimenze pamětnická. Hned na samý úvod konference vystoupil s působivým projevem zasloužilý český historik (a ostatně další jičínský patriot) Robert Kvaček, který se vedle střípků osobních vzpomínek na Karla Kazbundu pokusil o náročnou formulaci toho, co můžeme nazvat Kazbundovým odkazem. Trsy osobních vzpomínek pak nabídl rovněž příspěvek Josefa Tomeše a před nedávnem zesnulého Zdeňka Šambergera, jenž patřil ke klíčovým Kazbundovým žákům, pečujícím o připomínání jeho profesních zásluh již za Kazbundova života.² Dílčí biografické postřehy z Kazbundova života zazněly dále v referátech Jitky Bílkové, Karla Chutného a Radky Janků, orientovaných převážně na Kazbundův vztah k rodnému Jičínu. Zajímavé byly rov-

¹ Jitka BÍLKOVÁ, *Historik Karel Kazbunda a jeho rodné město Jičín*, diplom. práce PedF UK, Praha 2010, 275 s.

² Viz četné Šambergerovy jubilejní články ke Kazbundovým kulatinám v Archivním časopise, včetně nekrologu.

něž referáty o vztazích Karla Kazbundy ke známým i méně známým osobnostem dobové české vědy a kultury (Jaroslav Bouček pojednal o Kazbundově poměru k Janu Slavíkovi, Karol Bílek o Kazbundově přátelství s Miroslavem Vlachem). Mimořádně cenný byl rovněž příspěvek Aleny Šubrtové, jenž účastníky seznámil se strukturou a stavem Kazbundovy pozůstalosti, uložené v Archivu Národního muzea v Praze.

Nelehké téma Kazbundova historického díla a historiografického odkazu otevřel ve své úvaze Zdeněk Beneš, který se zamyslel nad obecnou problematikou Kazbundova místa v kontextech dějin české historiografie. Z perspektivy dějin dějepiscectví byly dále podrobeny pozornosti Kazbundovy studie o Karlu Havlíčkovi (Michal Kamp a Vladimír Růžek), olbřímí *Stolice dějin na pražské universitě* (Hana Kábová, Marek Fapšo, Roman Pazderský), Kazbundovy práce z dějin mezinárodních vztahů na prahu tzv. „Velké války“ (Jiří Šouša – Eduard Kubů) a rovněž Kazbundova účast na přípravě oslavy šestistého výročí založení Univerzity Karlovy v neklidném roce 1948 (Milada Sekyrková).

V polovině sobotního jednání se téma konference plynule přesunulo od Kazbundova historického díla k obecné problematice archivní rozluky, ochrany kulturního dědictví a mezinárodního práva. Příspěvky z této oblasti mohly volně navázat na obsáhlé úvodní referáty z pátečního dopoledne, kdy vedle Evy Drašarové, která účastníky zasvětila do tématu československo-rakouské archivní a spisové rozluky po skončení první světové války, vystoupili s obohacujícími příspěvky rovněž dva významní zahraniční hosté. V první řadě šlo o obsáhlý referát emeritního ředitele vídeňského Haus-, Hof- und Staatsarchivu Leopolda Auera *Neuere Forschungen zum Schicksal des archivalischen Erbes der Habsburgermonarchie nach dem Ersten Weltkrieg*, který nabídl kriticko-analytický přehled odborných reflexí, zabývajících se osudy archivního dědictví habsburské monarchie. Druhým významným zahraničním hostem byl maďarský historik z budapeštské univerzity Imre Ress, jenž přednesl příspěvek na téma *Kaiserliches und königlich ungarisches Archiverbe und die nationalen Geschichtsschreibungen in der Vor- und Nachkriegszeit*, v němž se pokusil specifikovat roli archivní politiky v emancipačním úsilí národních historiografií v rámci habsburské monarchie od poloviny 19. století do konce 20. let století dvacátého. Otázkám archivní rozluky se věnoval rovněž příspěvek Jana Kahudy a Milana Vojáčka a dále dílčí referáty Evy Chodějovské, Milana Ducháčka, Martina Halaty a Lenky Linhartové. Závěrečný konferenční blok přinesl příspěvky z oblasti ochrany kulturního dědictví a problematiky mezinárodního práva. Vedle příspěvku k metodologii kulturní historie (Bohumil Jiroušek) zde zazněly převážně referáty k partikulárním tématům kulturního dědictví (Kristina Uhlíková, Zdeněk Hojda, Jiří Smitka).

Jak už bývá zvykem, ani letošnímu ročníku konference nechyběl bohatý doprovodný program, přibližující Karla Kazbundu formou oddychu a relaxace. První jednací den byl zakončen vydařeným večerním koncertem Smíšeného pěveckého sboru Foerster při Lepařově gymnáziu v Jičíně, který připomněl někdejší Kazbundovy pěvecké a ochotnické aktivity. V sobotu odpoledne, po zaznění všech konferenčních příspěvků, měli zájemci z řad účastníků rovněž možnost podniknout procházku Jičínem „po stopách Karla Kazbundy“, zakončenou pietním aktem u Kazbundova hrobu. V neděli 21. dubna se pak uskutečnil dopolední výlet do Prachovských skal, jímž byl program „kazbundovského víkendu“ završen.

Závěrem lze říci, že během dvou konferenčních dnů se v celkem osmadvaceti příspěvcích podařilo přinést komplexní, i když samozřejmě nikoli vyčerpávající pohled na lidskou

i profesní stránku života a díla Karla Kazbundy. Znovu se ukázalo, že jeho celoživotní tvorba zůstává prototypem pramenně poctivého, systematického a dlouhodobého naplňování náročné výzkumné činnosti, kterou si Kazbunda jako historik předsevzal. Mnohé příspěvky opět potvrdily skutečnost, že Kazbunda byl především historikem detailu, dějepisem historického faktu, jehož mnohdy vskutku duchamorná práce s empirickými daty a vysilující studium archivního materiálu zůstávají v české historiografii (podobně jako např. dílo Tomkovo, Šimákovo apod.) důležitým mementem, připomínajícím důležitost a nezastupitelnost „řemeslné“ složky historiografického bádání a v tomto smyslu i nepostradatelnost těchto poctivých a pracovitých „dělníků historie“ pro postupující historiografické poznání. Některé konferenční momenty však rovněž naznačily, že ani Kazbundovy převážně faktograficky orientované studie nebyly nikdy zcela prosty a priori zkonstruovaných dedukcí a mnohdy zajímavých interpretačních a konceptuálních schémat, jež teprve vtiskávaly z archivů pracně vytěženým faktům určitý smysl. I tento dílčí příklad svědčí o tom, do jaké míry se zásluhou této konference pohled na Kazbundovo dílo nejenom rozšířil, ale také zpřesnil.

Náleží k osudovým danostem, že nezměrné úsilí svědomitých analytických dějezců Kazbundova formátu bývá většinou zastíněno mohutnými myšlenkovými výkony jejich syntetičtější a intuitivnější založených kolegů. Už proto je třeba badatele Kazbundova typu stále připomínat. Budiž tedy této konferenci poděkováno za to, že z významné části opět úspěšně zaplnila jedno z badatelsky dosud převážně nedotčených „bílých míst“ dějin českého dějepiscetví.³ Teprve její zásluhou opustí fenomén „Karel Kazbunda“ snad již konečně území „terra incognita“.

Roman Pazderský

„Für Geist und Licht! ... das Dunkel schwand.“ (konference Innsbruck)

Innsbruck vyniká malebnou polohou, zachovalým vnitřním městem s řadou pamětihodností, vztahujících se zejména k dějinám habsburského rodu. Vedle toho v současné době Filozofická fakulta tamější univerzity, založené roku 1669, disponuje vědeckým týmem, který pod vedením profesorky Brigitte Mazohl rozvinul projekt elektronického zpřístupnění pokud možno veškeré dostupné korespondence Lva hraběte Thun-Hohensteina (1811–1888).

V rámci tohoto projektu se ve dnech 5.–8. června 2013 uskutečnila konference, resp. spíše úzce vymezený workshop pod názvem „Für Geist und Licht! ... das Dunkel schwand.“ *Die Thun-Hohensteinschen Universitätsreformen 1849–1860. Konzeption – Umsetzung – Nachwirkung*, věnovaný velké reformě vzdělání v monarchii v polovině 19. století, spojené především s Thunovým jménem.

Za přítomnosti členů rodiny Thun-Hohenstein se sešli historici z univerzit z bývalé habsburské monarchie, aby prodiskutovali význam a dopad této zásadní reformy. Vedle prezentace celého projektu zazněla řada koncepčních i případových referátů.

³ Jednotlivé konferenční příspěvky budou, jako obvykle, publikovány jako supplementum vlastivědné ročenky Z Českého ráje a Podkrkonoší.

Celou konferenci zahájili ve středu 5. června v podvečer rektor univerzity v Innsbrucku Tilmann Märk, děkan Filosoficko-historické fakulty innsbrucké univerzity Klaus Elsteter a vedoucí Ústavu dějin a evropské etnologie tamtéž Margret Firedrich. Brigitte Mazohl pak uvedla úvodní veřejnou přednášku, pronesenou Walterem Höflechnerem z univerzity v Grazu, zabývající se thunovskou reformou v kontextu vývoje vědy v Rakousku (*Die „Thunschen Reformen“ im Kontext der Wissenschaftsentwicklung in Österreich*).

Druhý den pokračovala konference od rána již konkrétními vystoupeními ke konkrétnímu dopadu reforem v jednotlivých částech rakouského soustátí. Prof. Mitchell Ash (Vídeň) se nejprve zeptal, zda byla reforma do Rakouska importována a na základě porovnání se situací v Prusku přednesl své teze k otázce koncepce původnosti změn ve školství a vědě, které přinesla (*Wurde ein „deutsches Universitätsmodell“ nach Österreich importiert? Die Universitätsreformen in Preussen und in der Habsburgermonarchie im Vergleich – Fragen und Thesen*). Franz Fillacher (Kostnice) se dále zabýval osobností samotného původce reformy Lva hraběte Thun-Hohensteina z hlediska jeho výchovy, názorů a stanovisek, které ve svém životě zastával a které se zákonitě odrazily i v jím prosazené reformě (*Leo Thun und die Aufklärung: Wissenschaftsideal, Berufungspolitik und Deutungskämpfe*). V závěru úvodního bloku byli účastníci ještě díky Thomasi Maiselovi (Vídeň) seznámeni s průběhem událostí bouřlivého roku 1848 na akademické půdě ve Vídni a s požadavky, které tehdy zazněly, zejména se zaměřením na vysvětlení požadavků svobody přednášení a vyučování (*Lehr- und Lernfreiheit und die ersten Schritte zu einer Universitäts- und Studienreform im Revolutionsjahr 1848*).

Jednání pokračovala dvěma referáty o různých aspektech průběhu a dopadu reformy na vídeňské a štýrskohradecké univerzity, které přednesli Kurt Mühlberger (*Vom Ende der Korporation? Auseinandersetzungen um die Doktorenkollegien an der Universität Wien*) a Alois Kernbauer (*Prinzipien und Pragmatismus einer innovativen Wissenschaftspolitik: Die Umsetzung Thunschen Reform an der Universität Graz*).

Odpolední maďarský blok se týkal situace na uherských právních akademiích v 50. letech 19. století (Attila Tar, *Verhältnisse und Umformung der ungarischen Rechtsakademien in den 50er Jahren*) a změn, které nastaly po reformě z hlediska odchodu studentů z Uher na zahraniční univerzity, při čemž „zahraničními“ tu byly míněny mimouherské školy (Lázló Szögl, *Die Veränderung des ausländischen Universitätsbesuches ungarländischer Studenten in der Zeit des Thunschen Ministeriums 1849–1860*).

Páteční zasedání otevřela Milada Sekyrková příspěvkem o pohledu z Prahy zejména na dopad reforem na pražskou univerzitu a její následný vývoj (*Positive und negative Seiten der Thun-Hohensteinschen Reform an der Prager Universität*).

Následovala prezentace projektu, v jehož rámci se workshop konal, kterou předvedli jeho hlavní protagonisté Tanja Kraler, Brigitte Mazohl a Christian Eugster. Představili zejména webové stránky projektu – <http://thun-korrespondenz.uibk.ac.at/> –, které formou skenů postupně zpřístupňují korespondenci všem badatelům i dalším zájemcům.

Po kávové přestávce vstoupily do diskuse příspěvky o italských univerzitách a gymnáziích v rámci monarchie, a sice o Pavii (Alessandra Ferraresi, *The Mixed Fortunes of the University Reforms in Lombardo-Veneto after 1850: the Case of Pavia*) a Milánu (Simone-tta Polenghi – Valentina Chierichetti, *Die Anwendung der Thun-Hohensteinschen Reform auf das lombardo-venetianische Gymnasialsystem. Aspekte und Probleme*).

Specifickými poměry v rakouské Haliči se zabýval Jan Surman (*Wissenschaft, Sprache und Religion. Die Thun-Exner-Bonitz Reformen in Habsburg-Galizien als akademischer Erinnerungsort*). Společný příspěvek Franze Fillafera (Kostnice) a Johannese Feichtingera (Vídeň) přiblížil rakouskou a německou historiografii, věnující se reformě (*Thun und die Nachwelt. Der Wissenschaftsreformer in der österreichischen Geschichts- und Kulturpolitik des 19. und 20. Jahrhunderts*) a uzavřel jednání celé konference, kterou definitivně ukončila velmi bohatá závěrečná diskuse.

Ostatně bohaté byly i všechny ostatní diskuse, tj. po každém jednotlivém referátu, a bylo na ně časově pamatováno již při sestavování programu. Zakončující debata se ubírala směrem k pokusu o vymezení vzájemného postavení společenských a historických věd v celkovém systému poznání od renesance do současnosti. Celá konference byla výborně připravena, promyšlena i organizačně zabezpečena. Díky prostoru k diskusím a podnětům mezi jednotlivými účastníky konference v rámci oficiálního programu i při komentované procházce městem a večerním posezení v typické štýrské hospůdce otevřela cesty ke spolupráci na poli univerzitních dějin a dějin vzdělanosti 19. století v rámci bývalé habsburské říše.

Milada Sekyrková

Budování československé antropologie: Věda o člověku v českých zemích a Aleš Hrdlička / The Building of Czechoslovak Anthropology: Science of Man in Czech Lands and Aleš Hrdlička (1869–1943)

V roce 2011 získal Archiv Karlovy univerzity část písemné pozůstalosti Jindřicha Matiegky (1862–1941), profesora antropologie a demografie Karlovy univerzity a otce významné československé badatelky v oboru egyptologie v meziválečném období a cestovatelky Ludmily Matiegkové (1889–1960), jedné z prvních doktorek pražské české univerzity, jejíž písemnosti jsou ve fondu též obsaženy. Písemnosti zahrnují dále i Matiegkovu korespondenci s antropologem světového jména Alešem Hrdličkou, pracujícím po většinu života ve washingtonské době Národního muzea, ve Smithsonian Institution.

V souvislosti s archivním zpracováním Matiegkova osobního fondu byl uspořádán mezinárodní workshop. Ten si kladal za cíl shrnout postavení antropologie u nás před vypuknutím 2. světové války a postoj československé vědy k Aleši Hrdličkovi, který československou antropologii ze zahraničí vydatně podpořoval.

Hlavní organizační břímě workshopu spočinulo na třech součástech Karlovy univerzity a jejich lidech. V první řadě leželo na Marcu Stellovi, kurátoru Hrdličkova muzea člověka i hlavním tvůrci programu zasedání, a Karlu Černém, přednostovi Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty, kteří se podělili o prostorové zabezpečení. Marek Ďurčanský a Milada Sekyrková z Ústavu dějin UK a archivu UK jednání iniciovali v souvislosti s přípravou edice korespondence mezi Jindřichem Matiegkou a Alešem Hrdličkou; workshop mimo jiné osvětlil různé okolnosti jejich odborné spolupráce.

Jednání se konalo 17. a 18. října 2013. Plenární přednášku „Aleš Hrdlička: 21st Century Perspectives in the United States“ ve čtvrtek v podvečer přednesla Jane Buikstra, profesorka bioarcheologie na Arizona State University a ředitelka Center for Bioarcheological

Research tamtéž. Věnovala se zejména pohledu na Aleše Hrdličku očima amerických antropologů a zároveň seznámila početné posluchačstvo, v němž nechyběli studenti Přírodovědecké fakulty UK, s tématy a metodami výzkumu bioarcheologie, oboru, který u nás zatím nemá žádnou institucionální základnu a v němž prof. Buikstra získala i řadu ocenění a publikovala četné knihy a články, jak dokládá její životopis – viz <http://www.asu.edu/clas/shesc/faculty/pdf/buikstraj-cv.pdf>. Účastníci semináře poté měli možnost prohlédnout si samotné Hrdličkovo muzeum v jeho dnešní podobě.

Páteční jednání zahájil Marco Stella zevrubným výkladem o historii, pokladech a převkapaních Hrdličkova muzea člověka, založeného z podnětu Aleše Hrdličky a oficiálně otevřeného roku 1937 a v současnosti spadajícího pod Přírodovědeckou fakultu UK.

Navázala Hana Havlůjová (PedF UK) přednáškou o metodologii moderní muzeologie a místu Hrdličkova muzea mezi přírodovědeckými muzei. Následovaly dva příspěvky, založené na popisu sbírek Hrdličkova muzea. Julie Tomsová (Hrdličkovo muzeum člověka) se zabývala exponáty Hrdličkova muzea v kontextu egyptologických bádání a Jan Cvrček (Hrdličkovo muzeum člověka) se zaměřil na rekonstrukci vybraných původních sbírek kostních pozůstatků Hrdličkova muzea.

Po polední přestávce Marek Ďurčanský a Milada Sekyrková (oba ÚDAUK) představili vlastní původní podnět setkání – korespondenci Aleše Hrdličky s Jindřichem Matiegkou, resp. její část, uloženou v Archivu univerzity. Přečetli některé ukázky z dopisů, dokládající její bohatou výpovědní hodnotu, a sumárně ukázali rozsah tohoto fondu. Cenné bylo i naznačení dalších možností bádání směrem např. k polským vědcům, inspirovaným Hrdličkovými výzkumy.

Ondřej Švorc (PřFUK) pak přednesl svůj pohled na Hrdličkův „druhý život“, resp. pohled na něj očima československé vědy po 2. světové válce. O možnostech dezinterpretace Aleše Hrdličky a jeho učení, resp. o možnostech selektivní interpretace jeho myšlenek pohovořil ve svém příspěvku Petr Toman (PřFUK).

Dva další zahraniční příspěvky směřovaly do německého a slovinského prostředí. Ursula Ferdinand (Berliner Gesellschaft für Anthropologie) se zabývala životem a dílem sociálního antropologa a představitele eugenických názorů Karla Valentina Müllera (1896–1963), od roku 1939 profesora sociologie na Technické univerzitě v Drážďanech. Ana Cergol Paradiž (Univerzita Lublaň) seznámila přítomné s korespondencí slovinského etnologa Božo Škerlje s Jindřichem Matiegkou, u nás zatím neznámou, která podle jejího poutavého výkladu obsahuje cenné informace i pro vztahy s Hrdličkou a pro poměry na pražské univerzitě za Matiegkova působení. Pracovní část jednání uzavřel Michal Šimůnek přednáškou o pokusu karlovarského lékaře a radiologa Ignaze Zollschana reagovat na nacistické rasové teorie z vědeckého hlediska (jím iniciované publikace se účastnila řada českých lékařů a antropologů včetně J. Matiegky).

Z pohledu organizátorů lze konstatovat, že seminář pomohl k dílčímu propojení několika různých projektů se vztahem k dějinám československé antropologie a především osobnosti Aleše Hrdličky. Především ale poukázal na mezinárodní rozměr této vědy – součástí sítě kontaktů světových antropologů nebyl jen Hrdlička, jehož k tomu přímo předurčoval post kurátora ve Smithsonian Institution, ale také jeho pražský kolega a přítel Jindřich Matiegka. Edice korespondence obou protagonistů workshopu toto tvrzení jistě přesvědčivě doloží.

Marek Ďurčanský – Milada Sekyrková

Recenze a zprávy

LIPSIENSIA

S určitým odstupem se redakce a pracovníci ÚDAUK vracejí v přítomném recenzním oddílu k jubileu dceřiné lipské univerzity, které bylo velkolepě i efektivně oslaveno před pěti lety, v roce 2009. Vracíme se k těmto událostem proto, že je provázela bohatá publikační činnost, která by neměla zapadnout bez povšimnutí. K dispozici je i záznam průběhu oslav redigovaný tehdejšími organizátorem, rektorem Häuserem. Vzhledem k tomu, že pražská univerzita má polokulaté výročí teprve před sebou, v horizontu také cca pěti let, je to dobrá příležitost k zamyšlení na půli cesty, jak takové výročí využít k přínosné badatelské práci a účinné prezentaci univerzity před veřejností.

Vracíme se především k rozsáhlému podniku vícesvazkových dějin lipské univerzity, jejichž díly budou pojednány samostatně jednotlivými recenzenty. Kromě toho chceme připomenout i další specializované svazky, které spatřily světlo světa v rámci výročních publikačních aktivit. Výčet všech publikací a edičních řad přináší Häuserovo ohlédnutí za jubileem, jímž naše recenzní zamyšlení otvíráme.

Redakce AUC – HUCP

Franz Häuser (Hg.), Das sechshundertjährige Jubileum der Universität Leipzig 2009. Eine Dokumentation

Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2011, 462 s., ISBN 978-3-86583-627-4

S jistým časovým zpožděním vyšla reprezentativní publikace kolektivu autorů pod vedením tehdejšího rektora Univerzity Lipsko Franze Häusera vydaná k 600. jubileu Lipské univerzity, které připadlo na rok 2009. Kniha, členěná do 21 kapitol, má podle Häusera za úkol dokumentovat nejen rozmanité akce v rámci výročí, ale také zachytit myšlenky účastníků oslav, kterými by bylo možné hodnotit jubileum v historické perspektivě. Může sloužit také jako úvaha o budoucnosti univerzitního výzkumu, nikoliv však jako kompletní popis všech slavnostních událostí.

V obsáhlé knize je několik podstatných kapitol. Úvod svazku především přehledně zachycuje jubilejní oslavy v minulých staletích. Konání oslavy prvního jubilea v roce 1509 zůstává z důvodu nedostatku pramenů sporné. Oslavy v letech 1609, 1709 a 1809 se konaly vždy v prosinci, tedy v měsíci, ve kterém byl roku 1409 zvolen první rektor. Předposlední oslavy roku 1909 se rozhodnutím akademického senátu přesunuly na 28. až 31. červenec s ohledem na lepší meteorologické podmínky; tehdejší prosinec byl spojen s jinými starostmi počínajícího zimního semestru.

Šestisetleté oslavy prezentují Lipskou univerzitu především jako instituci, jejíž vědecká a vzdělávací tradice by měla být vnímána jako výzva pro progresivní, světu otevřenou

akademickou institucí, která se za posledních dvacet let restrukturalizace stala plodem mírové revoluce ve sjednoceném Německu.

Oslavy byly rozloženy podle historických událostí do celého roku, což se ukázalo jako výhodné i z hlediska univerzitního harmonogramu. Příchod magistrů a studentů v květnu roku 1409 připomenul zahajovací koncert univerzitního hudebního sboru, který se konal 9. května v koncertní hale Gewandhaus. Poté následovaly vědecké kongresy a sympozia o univerzitě reflektující její minulost, současnost i budoucnost, o čemž pojednává desátá kapitola knihy, z níž vyplývá, že logickým středobodem zájmu účastníků byla doba národního socialismu a poválečného socialismu.

Darování pozemků univerzitě v lipské Ritterstrasse a Peterstrasse v létě roku 1409 pak sloužilo jako další připomínka dějin univerzity. V centru města na Augustově náměstí se v jejím rámci konala od 5. do 7. června akce „Campus 2009“, kde byla pro laickou veřejnost prezentována vědecká činnost fakult a ústavů.

Kulturním vrcholem oslav univerzitního jubilea byla výstava „Osvícení světa, Sasko a počátky moderních věd“. Jednalo se o společný projekt města, Saské akademie věd a univerzity, který probíhal od 9. července do 6. prosince v budově Staré radnice.

Další fází oslav přinesl týden od 30. listopadu do 6. prosince, jehož vrcholem byl slavnostní akt, který se konal za účasti tehdejšího spolkového prezidenta Horsta Köhlera ve středu 2. prosince v ještě nedokončené novostavbě univerzitního kostela (tzv. Paulinum) a připomenul oficiální založení Lipské univerzity.

Některé slavnosti ovšem proběhly již před zahájením oslav jubilea, jako např. výstava „600 let umění Univerzity Lipsko“, nebo kongres „Riziko Země“ na Fakultě fyziky a geologie.

Jedna z kapitol publikace se dotýká také dnes nadmíru důležitého aspektu, bez kterého by byly oslavy nemyslitelné, a to financování. Díky neutuchající aktivitě se nakonec podařilo získat prostředky od více než stovky sponzorů (podniky, soukromé osoby, nadace) ve výši 2,4 milionů euro. Spolkový stát Sasko pak přispěl 2,7 miliony euro.

Svazek v dalších kapitolách stručně či obsáhleji popisuje složení a činnost jednotlivých orgánů, založených pro koordinaci příprav na jubilejní oslavy, podává plné znění slavnostních řečí, proslovených osobnostmi univerzitního i politického života, přináší zprávu o setkání bývalých absolventů Univerzity Lipsko či popisuje etapový běh z Prahy do Lipska.

Běh měl připomenout tehdejší odchod mistrů a studentů. Symbolické akce se ve dnech 3. až 7. června účastnilo celkem 33 fyzicky zdatných pracovníků, učitelů a studentů Univerzity Lipsko a Univerzity Karlovy. A nejen etapový běh, ale celé výročí možná přispělo k většímu sejetí Lipské a Karlovy univerzity, projevující se zvýšenými akademickými i přátelskými kontakty univerzitních pracovníků.

Z dalších událostí spjatých s oslavami můžeme vyzvednout také snahy o vydání dějin Lipské univerzity, na kterých se od roku 2000 v rámci „Komise pro výzkum dějin univerzity“ podílel kolektiv předních znalců lipské univerzitní historie (např. tehdejší ředitel univerzitního archivu prof. Gerhard Wiemers). Všech pět plánovaných svazků nakonec do roku 2010 skutečně vyšlo.¹

¹ Senatskommission zur Erforschung der Leipziger Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Bd. I–V, Leipzig 2009–2010. Viz další recenze.

Osmá kapitola pak rozebírá další jubilejní publikace – obě vydané pod vedením tehdejšího rektora prof. Franze Häusera – inaugurační proslovy lipských rektorů 1871–1933² a portréty lipských profesorů.³

Jak je popsáno v patnácté kapitole, i iniciativa studentů dostala během oslav prostor a podíl na četných přednáškách a výstavách. Studenti organizovaní ve Studentské radě se však ukázali také jako nejvíce kritická instance oslav a připojili se k jejich organizaci až jako poslední. Jubilejní oslavy byly navíc na podzim doprovázeny masivními protesty proti studijním reformám. Studenti požadovali mimo jiné demokratickou vzdělávací politiku, ohradili se proti studijním poplatkům a omezování kapacity. I v tak zdánlivě slavnostní atmosféře došlo k bojkotování tzv. Boloňského procesu.

I přes některé kritické ohlasy lze ve shodě s autory publikace hodnotit oslavy jako vydařené. Podle slov bývalého rektora Franze Häusera „se díky chytré strategii, organizaci a strukturaci podařilo 600. jubileum dostat do povědomí širší veřejnosti, čímž se toto jubileum zřetelně vymyká jiným takovým, která jsou často zaměřena pouze na vědeckou obec“.⁴

Knihu uzavírá dvacátá první kapitola, pro zájemce o minulost lipské univerzity možná kapitola nejpodstatnější. Je v ní uveden stručný výčet publikací vydaných k jubileu. Vedle již výše zmíněných stojí za připomenutí např. edice matrik⁵ nebo jednosvazkové dějiny lipské univerzity.⁶

Můžeme tedy shrnout a kladně ohodnotit, že publikace je psána pro širší veřejnost. Dalším pozitivním prvkem je její přehlednost – po stručném úvodu je dále členěna podle různých obsáhlých logických celků, každý čtenář si tedy může vybrat téma, které ho nejvíce zajímá. V knize nenajdeme pouze oslavné ódy, prostor zde dostaly i kritické hlasy, a to nejen studentů, což lze také vnímat jako pozitivní fakt. Knihu samozřejmě uzavírá i doprovází bohatý obrazový materiál. Kniha tak může budoucím generacím sloužit jako podrobný pramen k univerzitním dějinám, kritická reflexe soudobého myšlení i jako inspirace pro další oslavy.

Roman Elnér – Michal Továrek

Enno Bünz – Manfred Rudersdorf – Detlef Döring, *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009, I, Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31*

Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2009, 861 s.

Pětidílná historie univerzity v Lipsku je dílem impozantním: imponuje nejen rozsahem, ale i obsahem. Kolektiv autorů vytvořil skvostné kompendium. Vzhledem k tomu, že

² Franz HÄUSER (Hg.), *Die Leipziger Rektoratsreden 1871–1933*, Bd. I–II, Berlin – New York 2009. Viz další recenze.

³ Franz HÄUSER (Hg.), *Die Professoren der Universität Leipzig im Jubiläumsjahr 2009 (Porträtband)*, Leipzig 2009.

⁴ F. HÄUSER (Hg.), *Das sechshundertjährige Jubiläum*, s. 24.

⁵ Jens BLECHER – Gerald WIEMERS, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Teilband I: *Die Jahre 1809 bis 1832*, Teilband II: *Die Jahre 1832 bis 1863*, Teilband III: *Die Jahre 1863 bis 1876*, Teilband IV: *Die Jahre 1876 bis 1884*, Teilband V: *Die Jahre 1884 bis 1892*, Weimar 2006–2010.

⁶ Konrad KRAUSE, *Alma Mater Lipsiensis – Geschichte der Universität Leipzig von 1409 bis zur Gegenwart*, Leipzig 2003.

předešlé větší dějiny tohoto vysokého učení byly sepsány k pětistému výročí v roce 1909,¹ lze předpokládat, že i nynější kvalitní dílo bude mít před sebou dlouhý život.² V Německu se už od 19. století těší univerzitní historie velkému zájmu dějepisců, jak o tom svědčí úctyhodná řada pozoruhodných knih. Připomenu jen na okraj, že téměř ve stejné době, jako se rodila práce o *alma mater Lipsiensis*, vznikaly i dějiny berlínské univerzity. Ačkoliv se zde odborníci zabývali podstatně kratším časovým úsekem (zdejší univerzita byla založena v roce 1810), výsledkem jejich snažení je rovněž nepřehlédnutelný šestidílný soubor.³

První díl dějin lipské univerzity zahrnuje období od založení do roku 1831, tedy více než 400 let, během nichž docházelo k radikálním proměnám. Na počátku je středověké *studium generale*, na konci už sekularizovaná, moderní škola. Díl je rozdělen na tři části, mezníky jsou zvoleny v souvislosti s vnějším vývojem, který měl potom hluboký vliv i na vnitřní univerzitní reformy. Pod každou z částí je podepsán jeden autor, všichni tři působí (kromě jiných aktivit) v Historickém semináři Univerzity v Lipsku. Považuji za velmi prozíravé, že náhled na vývoj celé univerzity byl v jednotlivých etapách svěřen vždy jedinému historikovi. Text je díky tomu celistvý, vyvážený, jednotlivé tematické celky se nepřekrývají, či neopakují. Univerzita je pojímána jako celek, a tak z tohoto diskursu nevybočuje ani náhled na jednotlivé fakulty, i ty jsou líčeny jako jedinečné součásti jednoho celku.

Všichni tři pánové mohli přistoupit k tomuto velkému úkolu podpoření velkým množstvím starší odborné literatury, díky vlastnímu výzkumu i díky svým diplomantům, resp. doktorandům, kteří pod jejich vedením zpracovávali své diplomky a disertace na témata z univerzitních dějin.⁴ Naproti tomu rozdělení celého několikasvazkového kompendia je už na první pohled disproportionální – vývoji do roku 1831 je vymezen nesrovnatelně menší stránkový rozsah, než epochám následujícím. Chápu ovšem, že novější a nejnovější lipské dějiny jsou de facto nazírány poprvé bez zcestné ideologické orientace, ať už nacistické, nebo komunistické.⁵

První část prvního dílu nese název *Založení a rozvoj – pozdně středověká univerzita 1409–1539* a jejím autorem je Enno Bünz.⁶ Svůj výklad začíná, jak jinak, od přehledu situace v Praze před rokem 1409. Odvolává se přitom především na práce Františka Šmahela, a to nejen ty německé, ale eviduje i jeho českou produkci.⁷ Děni na pražské univerzitě pak vykládá ve shodě s míněním Šmahelovým, naproti tomu závěry Petra Morawa jsou mu více vzdálené. Konstatování, že úpadek Prahy znamenal vzestup Lipska, není neuctivé, je

¹ *500 Jahre Universität Leipzig. Festschrift zur Feier des 500jährigen Bestehens der Universität Leipzig 1409–1909*, I–IV, Leipzig 1909.

² Lipské univerzitní dějiny byly vydány i díky úsilí Senátní komise pro výzkum dějin univerzity a vědy v Lipsku, jejímiž jsou všichni tři autoři prvního svazku členy.

³ Heinz Elmar TENORTH, *Geschichte der Universität unter den Linden*, I–VI, Akademie Verlag Berlin 2010–2012. Pro nás může být jistě zajímavé, že německá vědecká vydavatelství jsou schopná vydat tak velká díla během jednoho, resp. dvou let!

⁴ Jejich graduační práce jsou v textu dějin pečlivě zmiňovány a citovány, což rozhodně nebývá běžným zvykem ve vztahu profesora a žáka. Mnohdy přežívá „barokní“ zvyk, kdy *praeses* (tedy příslušný profesor) bývá pokládán přinejmenším za spoluautora disertace.

⁵ Pro vývoj bývalých východoněmeckých univerzit je signifikantní, že profesori Bünz a Rudersdorf pocházejí ze „západu“, Bünz studoval v Kielu a Würzburgu; Rudersdorf v Gießen, Marburgu a Tübingen. Jedině Detlef Döring je z Lipska a v tomto městě studoval evangelicko-luterskou teologii na tamní univerzitě, která až do roku 1989 nesla jméno Karla Marxe. (Biografická data všech autorů je možno dohledat na google.de).

⁶ Enno BÜNZ, *Gründung und Entfaltung. Die Spätmittelalterliche Universität Leipzig 1409–1539*, s. 17–325.

⁷ Jejich podrobný přehled nalezneme v závěrečném seznamu literatury, s. 828–829.

prostě pravdivé. Bünz ilustruje tento stav citováním latinské (dle všeho skutečně autentické) anonymní básně:

*Surge Lipczk et gloriam tolle Bohemorum,
Famam et memoriam honoris eorum.
Sane per inopiam Prage magistrorum
Concepisti copiam summe peritorum.*⁸

O tom, že zneuznaní němečtí mistři, bakaláři i studenti opustili v roce 1409 Prahu a odebrali se do Lipska, nebylo a není pochyb. Nesrovnalosti se ale objevují v tom, kolik jich vlastně bylo. Bünz řadí vedle sebe zjištění různých autorů a rozdíl v uváděných počtech působí až úsměvně.⁹ Zatímco Šmahel se kloní k názoru, že jich mohlo být až 800, Svatoš píše, že jistých bylo 500, k nimž je prý třeba přičíst ještě 200–300 ne zcela doložených. Tedy zde dospějeme opět k počtu 700–800. Sabine Schumann však dospěla ve své disertaci v roce 1984 k mnohem nižším číslům (soudí, že pražská secese přivedla do Lipska necelých 300 mužů).¹⁰ Bünz oprávněně dospěl k názoru, že vzhledem k tomu, že autentické prameny jsou zjevně dokonale vytěženy, jsou už dnes přesné počty těch, co opustili Prahu, jen těžko zjistitelné.

Jisté také je, že v Praze pokolení příslušníci německých národů zůstat nechtěli, Bünz ovšem vznáší otázku, proč ale záměřili do Lipska? Jednak mohla být důvodem relativní blízkost této lokality, jednak zdejší region prožíval pod vládou míšeňských markrabat (od roku 1423 pak saských kurfiřtů) rozkvět a v městě samotném existovaly prosperující kvalitní nižší školy.

Vztah k saským vládcům byl pro univerzitu určujícím až hluboko do novověku. Zatímco kupř. v Praze univerzita nejprve spoléhala na panovníka, což se projevilo zejména markantně v roce 1409,¹¹ později spadala do sféry zájmů pražských měst, posléze utrakvistických stavů, aby se po Bílé hoře ocitla v centru střetu zájmů katolické církve a katolického panovníka, Lipsko mělo po celé sledované období vždy nejbližší k saským vládcům a spolu s nimi sdílelo jejich osudy. Vztahy k panujícím Wettinům byly mnohem více určující, než kontakty s městem.¹²

Nicméně až do počátku 16. století dění na univerzitě ovlivňovali i jiní vnější činitelé: biskup, papež i církevní nařízení. Velký význam měl, jako i na jiných podobných středoevropských vysokých učeních, nástup humanismu kolem roku 1500. Mnohem razantnější byl ale až náraz reformace, jejíž vítězné tažení znamenalo obecně na dlouhá staletí konfesionální rozrůznění vzdělávacích ústavů a jejich důslednou teritorializaci. Univerzity se v Říši stávaly stále více, řečeno Bünzovými slovy, symbolickými „prestižními objekty“ moci světských i duchovních knížat.¹³

⁸ Recenzované dílo, s. 54.

⁹ Tamtéž, s. 56–57.

¹⁰ Sabine SCHUMANN, *Die „nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien. Ein Beitrag zur älteren Universitätsgeschichte*, Diss. Phil., Berlin 1974.

¹¹ Bohužel autoři recenzovaných Dějin Univerzity v Lipsku už nemohli přihlédnout k závěrům vědecké konference konané v jubilejním roce 2009 v Praze, viz AUC-HUCP 49/2, 2009.

¹² Bünz toto spojení pregnantně vyjadřuje např. už v názvu jedné z kapitol: Die Wettiner und ihre Universität, s. 269–277.

¹³ Recenzovaná kniha, s. 328.

Navzdory počátečnímu odporu se reformaci podřídila i univerzita v Lipsku. Sám Filip Melanchton doporučoval reformovat tento ústav podle wittenberského vzoru. K navrhovaným opravám skutečně došlo a Lipsko se stalo spolu s Wittenbergem a Jenou vzorovou saskou protestantskou univerzitou. O tom se dočteme už v druhé části prvního dílu z pera Manfreda Rudersdorfa.¹⁴ Období, které zahrnuje, se před několika desetiletími označovalo jako doba konfesionálních střetnutí, posléze se jistá část německé historiografie podřídila dosti striktně Schindlingově a Reinhardově nomenklatuře¹⁵ a hovoří o konfesionalizaci. Ruderdorf tento trend nesleduje, více než na zaujetí formálního stanoviska se soustředí na obsah. Fakt, že se jednalo o období náboženských kontroverzí, je nepopíratelný a lipské dějiny jsou toho vzorovou ukázkou.

Určující osobností pro uvedení humanistických idejí i reformace na saská vysoká učení byl jednoznačně Filip Melanchton, který své programové prohlášení koncipoval už v roce 1518 jako mladý profesor řečtiny ve Wittenbergu. Reformace znamenala ještě užší sepětí univerzity se zeměpány, kteří ve vysoké škole viděli skutečně nezanedbatelný znak své moci.¹⁶ Lipsko se postupně stalo jednou z nejdůležitějších univerzit¹⁷ v komunikačním prostoru středoevropské „republiky vzdělanců“, ovšem těch lutersky orientovaných, a také typickou ukázkou konfesijního rozrůznění a teritorializace vzdělávacích ústavů. Je symptomatické, že nedlouho po augsburgském vyrovnání se začaly konfesijní rozpory vyostřovat a lipská univerzita se na přelomu 16. a 17. věku stává pod vlivem tzv. druhé reformace na saském dvoře centrem výrazně antikalvinisticky orientované luterské ortodoxie.

Praha nebyla spjata s Lipskem jen na počátku existence tamní univerzity. Podobné osudy jim připravil i konec třicetileté války. V Lipsku sice nebyly tak dramatické jako v Praze, ale švédské vojsko, či jeho zbytky, zde setrvaly až do roku 1650. Až poté se mohla rozběhnout naplno poválečná obnova, která, opět podobně jako v Praze, byla plná proměn příliš nespěšných akademické autonomie.

V pořadí třetí část úctyhodné monografie sepsal Detlef Döring a už v titulu spatřujeme profilující směřování následujícího textu: počátky moderních věd.¹⁸ S těmi se nakonec setkáme až na konci této kultivovaně napsané pasáže. Autor nejprve seznamuje čtenáře s důležitou proměnou Saska po třicetileté válce. Ačkoliv během „dlouhé války“ byla země pustošena průtahy armád a škod doznala i výuka na univerzitě, drážďanský dvůr zaznamenal značný vzestup zejména díky úspěšné politice Jana Jiřího I. Enormního významu nabyla saská dynastie na sklonku 17. věku, kdy se Fridrich August I. stal i polským králem. Tyto

¹⁴ Manfred RUDERSDORF, *Weichenstellung für die Neuzeit. Die Universität Leipzig zwischen Reformation und Dreißigjährigem Krieg 1539–1648/1660*, s. 327–515. Ačkoliv jsem na počátku své recenze zmínila nevyvážené rozdělení lipských univerzitních dějin, pak naopak tento svazek je na jednotlivé chronologické úseky rozdělen přímo vzorně.

¹⁵ Podrobný přehled o konfesionalizačním diskursu od počátku vymezení pojmu Ernstem Waltrem Zeedenem až po současnost podala v české historiografii Olga FEJTOVÁ, „Já pevně věřím a vyznávám...“. *Rekatolizace na Novém Městě pražském v době pobělohorské*, Documenta Pragensia, Monographia 28, Praha 2012, s. 18–79.

¹⁶ To precizně dokládá Rudersdorf především v závěrečné bilanci své části knihy, s. 508–515. K tomuto tématu srv. i Manfred RUDERSDORF – Thomas TÖPFER, *Fürstenhof, Universität und Territorialstaat. Der Wittenberger Humanismus, seine Wirkungsräume und Funktionsfelder im Zeichen der Reformation*, in: Thomas Meissen – Gerrit Walter (Hgg.), *Funktionen des Humanismus. Studien zum Nutzen des Neuen in der humanistischen Kultur*, Göttingen 2006, s.214–261.

¹⁷ Velký význam měla důkladná reforma univerzity v roce 1580.

¹⁸ Detlef DÖRING, *Anfänge der modernen Wissenschaften. Die Universität Leipzig vom Zeitalter der Aufklärung bis zur Universitätsreform 1650–1830/31*, s. 517–771.

příznivé změny se pochopitelně odrazily i na chodu univerzity, která tak získala mimo jiné i větší zázemí, odkud se rekrutovali studenti; autoritativní vládcí ale současně hodlali mít na vysoké učení větší vliv. Tento trend je ovšem patrný téměř ve všech evropských zemích v osvětské éře. Brisantní problém ve vztahu mezi zeměpánem a školou nastal poté, co August Silný konvertoval ke katolicismu.

Vývoj univerzity v Lipsku v 18. století je, opět podobně jako jinde v Evropě, označován jako krizové období, či přinejmenším období stagnace,¹⁹ ale mezi jejími studenty i profesory nacházíme významné osobnosti. Za jiné je třeba zmínit alespoň Samuela Pufendorfa či Johanna Christopha Gottscheda.²⁰ Skutečným vrcholem modernizace a proměny vysokého učení stále ještě do jisté míry zatíženého středověkými a konfesijními tradicemi se stala reforma z let 1830–1831, k níž přispěly svobodomyšlné proudy v Evropě a významnou roli sehrálo i silící hnutí německých studentů. Zejména je nutno vyzdvihnout zprvu policejné zakazované turnerské spolky zakládané Fridrichem Ludwigem Jahnem.²¹

Formování moderních vědeckých disciplín pak probíhá od poloviny 18. století na všech fakultách a týká se oborů lingvistických, pedagogických, historických, přírodovědných, právních i medicínských, ale i technických a ekonomických.

Všechny tři oddíly recenzované knihy jsou napsány syntetickou metodou, autoři kombinují chronologické i tematické pohledy. Aniž bych chtěla kritizovat práci Enno Bünze a Manfreda Rudersdorfa, je patrné, že právě Döringovy partie mají nejbliže k přehledné, koncepčně promyšlené syntéze. Dějiny lipské (osvětské) univerzity jsou nazírány s odstupem a nadhledem (obě poslední slova rozhodně nemíním pejorativně, naopak). Soudím, že je to dáno tím, že Döring se historií alma mater Lipsiensis obírá nejdéle a mohl se opírat o skutečně nezanedbatelný počet vlastních starších prací.²²

Lze uzavřít, že první svazek Dějin Univerzity v Lipsku je dílem, které v mnoha ohledech může sloužit za vzor. Autoři neopomněli snad žádný z důležitých aspektů: zabývají se hospodářským zajištěním školy, správním vývojem, věnují se studentům i graduovaným,²³ sledují akademickou frekvenci i peregrinaci, zabývají se profesory i vědními obory etc. A co je nejdůležitější, dokázali včlenit univerzitní dějiny jednak do historie Saska i Říše a nahlížet na univerzitu „zvenčí“, jednak vnitřní vývoj ústavu zakomponovali do kontextu evropských intelektuálních proudů.

Ivana Čornejová

¹⁹ Jedna z kapitol je velmi výstižně nazvána: Die Verfassung der Universität zwischen Stagnation und Willen zur Reformen.

²⁰ Sám Döring je vedoucím vědeckého týmu připravujícího vydání Gottschedovy korespondence při Saské akademii věd.

²¹ K tomu srv. Bernhard STRIEGLER, Deutschlands Befreiung und Einigung und die Turner, in: Festsetzung für das 12. Deutsche Turnfest in Leipzig, Leipzig 1913, s. 106–116.

²² Jeho práce jsou citovány v závěrečném přehledu literatury na s. 787–790.

²³ Naštěstí lipské matriky se dochovaly a s jejich vydáváním započal už na sklonku 19. století Georg ERLER v rámci ediční řady *Codex diplomaticus Saxoniae* (přesné odkazy na s. 791).

**Hartmut Zwahr – Jens Blecher, Geschichte der Universität Leipzig
1409–2009, II, Das neunzehnte Jahrhundert 1830/31–1909**
Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2010, 927 s.

Svazek, týkající se většiny 19. století s malým přesahem k roku 500. výročí založení školy, je dílem tří renomovaných autorů. Období 1830–1870 zpracoval Hartmut Zwahr, profesor sociálních a hospodářských dějiny na Lipské univerzitě. Létům 1870–1909 se věnoval Jens Blecher, ředitel Archivu Lipské univerzity, autor mnoha pojednání o její historii a editor jejích matrik z let 1809–1909. Krátkou kapitolu o vědeckých společnostech, působících v Lipsku ve zkoumaném období vedle univerzity, připojil Gerald Wiemers, emeritní ředitel Archivu Lipské univerzity a mimořádný profesor tamtéž.

Lipská univerzita si po celé sledované období podržela charakter klasického *studia generale*, se čtyřmi fakultami – filozofickou, teologickou, právnickou a lékařskou, k nimž ke konci sledovaného období přibyla ještě fakulta veterinárního lékařství. Univerzita prošla zásadní modernizací a proměnou ve vyspělou vzdělávací instituci, vnitřní strukturou odpovídající evropským trendům, disponující profesory, docenty a asistenty, a produkující absolventy, schopné obstát požadavkům rozvinutého německého hospodářství a státní správy.

Autoři pojali svůj text více či méně jako vyličení aktivního podílu univerzity na životě města. Nejvíce je tento přístup patrný v první, Zwahrově, části (s. 13–547), která odvíjí osudy a proměnu univerzity od situace celého města Lipska v procesu přerodu v moderní průmyslové velkoměsto, v éře občanské společnosti. Popisuje vzájemnost z nejrůznějších úhlů, včetně např. začlenění univerzitních budov do městské architektury, zastoupení studentů a profesorů ve veřejných institucích nebo cesty, jimiž ze svých domovů chodili na přednášky. Představuje univerzitu jako významnou součást celku se všemi klady i zápory (radikalnost studentů v době jakýchkoli nepokojů). Např. na konkrétním případě získání nového refraktoru (s. 55) pro univerzitní observatoř jsou zisky univerzity v oblasti přístrojové a knižní vybavenosti prezentovány jako obohacení celého města.

Osobnosti pedagogického sboru univerzity jsou uvedeny ani ne na základě postupu v kariéře jako spíše v kontextu přístupu k výuce a univerzitě jako instituci a z hlediska zapojení se do veřejného života a obohacení kulturního prostředí. Přitom jejich univerzitní působení není nijak podceňováno a je zachována proporcionalita mezi obojím, což lze dokumentovat např. na profesoru Moritzi Wilhelmu Drobischovi, jedné z nejvýznamnějších osobností lipského pedagogického sboru 19. století. Podrobně jsou vysvětleny jeho zásluhy o budování vědecké disciplíny i jeho ostatní aktivity, směřující k organizaci výuky, zajištění učebních pomůcek i k působení ve vědeckých a občanských institucích. Drobischův vliv, jeho názory, ovlivněné jeho učitelem Herbartem, daly základ i celkovému nazírání na lipské studenty po většinu 19. století jako na chlapce, toužící po vzdělání, nikoli jako na objekt výuky. Přednášená látka pak měla z tohoto hlediska především vzejít z výzkumů, bádání a pokusů, které se studentům přibližují do nejmenších detailů. Od toho pak se odvíjela celá nová koncepce výuky a přístup k žákům.

Vnitřní dějiny univerzity Zwahr nenásilně popisuje v rámci širšího pohledu na město a dobu, kterou se zabývá, aniž by zapomněl na dokreslující detaily o změnách organizačního řádu, procedurálních postupech při ustanovování pedagogů, sledu přednášek apod.

Velmi vhodné je v kontextu knihy přehledné tabulkové zobrazení vývoje jednotlivých oborů na fakultách v průběhu celého sledovaného období a jejich personální obsazení, které pak – jak se tu právě ukazuje – nepotřebuje další detailnější komentáře a podá samo o sobě dostačující informaci. Podstatná část první části dílu je věnována reformě z roku 1830, označované za největší reformu v dějinách školy, která přinesla zásadní modernizaci výuky, zestátnění školy a oproštění od některých relikvtů ještě středověkého původu (např. zrušení univerzitních národů), které si univerzita s sebou stále nesla.

Velká pozornost je věnována i financování univerzity z vlastních a státních zdrojů, jejichž poměr se po konsolidaci poměrů před polovinou 19. století ustálil na přibližném poměru 46 % nákladů ze státních zdrojů a 54 % nákladů nesla univerzita (s. 131). Malá převaha na straně univerzity pak umožnila značnou rozhodovací pravomoc v univerzitních záležitostech.

Rok 1848 už z hlediska organizace a koncepce výuky žádnou zásadní změnu nepřinesl. Je mu rovněž věnována značná pozornost, tady více v kontextu evropského dění a studentských iniciativ v rámci univerzit jednotlivých německy mluvících států. Autor si všímá lipské reakce na obecně politické události i na studentská národnostní hnutí. Sleduje zapojení lipských posluchačů na druhém (po roce 1817) eisenaušském „Wartburgfestu“ 12. června 1848, který formuloval studentské požadavky pro Frankfurtský parlament. V této části se zmiňuje i tehdejší postoj lipských studentů a akademiků k Praze a českým zemím jako z jejich pohledu stále ještě německy mluvícím, nicméně se stále silícím slovanským prvkem, s nímž je tam nutno počítat při vzájemných kontaktech. Je citováno z dobových dokumentů, psaných v Lipsku, kde se operuje stále s pojmem „böhmisch“, ačkoli ze smyslu jde o vyhraňování se vůči silící „tschechisch“ části pražského studentstva (s. 364–365).

Univerzita se už předtím ostrou kontrolou studentských aktivit vyrovnala s přehnanými projevy buršáctví a důsledným uplatňováním akademické neutrality v sympatiích k vnějším projevům národnostního smýšlení se snažila vyhnout radikalizaci svých posluchačů.

Druhá, Blecherova, část (s. 549–848), pokračuje v linii vyprávění „univerzita a město“, nicméně zřetelně více se orientuje na situaci uvnitř instituce. Lipsko se ve 2. polovině 19. století stává městem veletrhů a průmyslovým centrem oblasti, v některých průmyslových odvětvích již velice konkrétně vyprofilovaným. Univerzita je tím samozřejmě ovlivněna např. z hlediska sociálního původu jejích studentů a od roku 1906 i řádných studentek a jejich budoucího uplatnění. Do akademických prostor stále rychleji pronikají technické vymoženosti, např. první telefony od roku 1899.

Kapitola podrobně zachycuje situaci univerzity od sjednocení Německa a hledání místa lipské univerzity v novém systému říšského vzdělávání, který ponechával spolkovým zemím v tomto směru značné pravomoci, nicméně ovlivnil výuku zejména v ohledu důrazu na vytváření celostátního pocitu německé sounáležitosti a spolupráce mezi spolkovými zeměmi v oblasti vědy a vzdělávání.

Velká pozornost je věnována personálnímu stavu univerzity, a to jak pedagogům, tak studentům a studentkám. Výklad provázejí četné přehledné grafy a statistiky, často přesahující Blecherovo období zpět i kupředu, protože tato bádání jsou právě doménou autora i v rámci samostatných studií. Autor tak ve své části pracuje hodně kvantitativní metodou výzkumu, s její pomocí věnuje velkou pozornost personálnímu stavu univerzity, proporcionálnímu zastoupení řádných a mimořádných profesorů na fakultách.

Celá Blecherova část směřuje ke svému vyústění popisem přípravy oslav 500. výročí založení univerzity a jejich průběhu. Součástí bylo i vypsání dějin univerzity, na jejichž potřebu upozorňoval již Friedrich Zarncke od roku 1859, a připravil pro ně některé edice pramenů (s. 810).

Kratší exkurz, týkající se poměru k neuniverzitním vědeckým institucím, působícím na území města ve sledovaném období, připojil Gerald Wiemers. Jeho kapitola se týká tři institucí, jimiž jsou *Jablonowiana* (1174–1945), *Königliche Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften* (od 1846) a *Die Sächsische Kommission für Geschichte* (od 1896), které byly všechny po celé období své existence s univerzitou úzce personálně propojeny. Je otázkou, zda tato část byla nutná, zda se nemohla stát součástí základního textu, protože je těžko si představit, že někdo bere svazek do ruky, aby se poučil o fungování uvedených vědeckých společností.

Obsáhlý seznam literatury na konci svazku zpracoval další autor, Uwe John (s. 853–908). Je širší, než odkazují poznámky ve vlastním textu, zaměřený na německy psanou literaturu s opravdu nepatrnými výjimkami, týkajícími se samozřejmě angličtiny. Je otázkou, zda to právě pro 19. století stačí a zda neměly být zohledněny i další, např. slovanské, či zejména francouzské práce, protože proces modernizace, kterým univerzita v souvislosti s probíhajícím národním hnutím a koncepční a organizační reformou absolvovala, se týkal i řady dalších univerzit v Evropě. I geografická pozice Lipska a migrace studentů i pedagogů by určitěmu širšímu srovnání minimálně v rámci existující literatury nebo alespoň jejího uvedení (ve svazku se ve všech částech opakuje stále srovnání s Berlínem, Mnichovem, méně s Heidelbergem) jistě nahrávala. V textu jsou samozřejmě využity i četné archivní prameny, nicméně nikde není k dispozici jejich celkový soupis.

Kniha je koncipována jako příběh univerzity ve městě, psaný více autory. Z hlediska rozsahu jde o příběh velmi hutný, detailní a relativně dobře vyvážený. Chronologické hledisko psaní naprosto převažuje nad všemi ostatními. Výjimku tvoří snad jen výše zmíněné oborové přehledné tabulky.

Milada Sekyrková

**Ulrich von Hehl – Günther Heydemann – Klaus Fitschen – Klaus König,
Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009, III, Das zwanzigste
Jahrhundert 1909–2009**

Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2010, 971 s.

Chronologický svazek k dějinám 20. století nese poměrně lapidární název *Das zwanzigste Jahrhundert 1909–2009*. Ve čtyřech chronologicky členěných kapitolách zde čtyři různí autoři nabízejí v průměru více než dvousetstránkové samostatné studie. Jde o texty výrazně autorsky vyhraněné, s čímž je spojena i jejich rozdílná kvalita, a proto si i recenzenti práci rozdělili.

Ulrich VON HEHL, *In den Umbrüchen der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Die Universität Leipzig vom Vorabend des Ersten bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges. 1909 bis 1945*, s. 17–329.

Dějiny lipské univerzity ve 20. století, ohraničeném symbolicky výročními letopočty 1909 a 2009, jsou zpracovány v poněkud překvapujících proporcích. Předvečer první světové války, válce samotné, letům Výmarské republiky a období nacistického režimu, včetně let druhé světové války, je věnována zhruba jedna třetina stránkového rozsahu svazku, zatímco období socialistické transformace po roce 1945, univerzitě ve službách socialismu a novým demokratickým počátkům zhruba dvě třetiny. Čistě matematicky to víceméně odpovídá poměru stránek a popisovaných let, obsahově se mi z pohledu první půle století zdá tento prostor mírně poddimenzován. Rozdílný přístup k první a druhé půli 20. století je možné konstatovat také z hlediska volby autorů: oproti třem autorům zabývajícím se lety 1945 až 2009 zpracoval první část zahrnující léta 1909 až 1945, se všemi jejich politickými přeryvy, autor jediný – Ulrich von Hehl, v letech 1992 až 2013 profesor moderních a soudobých dějin v Lipsku. V té době se jeho původní zájem o německé církevní a politické dějiny ve 20. století přenesl více na dějiny univerzit a dějiny vědy.

Ačkoliv svazek pokrývající dějiny lipské univerzity v letech 1909–2009 vznikl v době, kdy v německé historické obci poměrně silně rezonovaly diskuse o teoretických a metodologických otázkách dějin univerzit a dějin vědy ve 20. století (konference a workshopy organizované často v přímé návaznosti na přípravu výročních publikací německých univerzit včetně lipské), v předloženém svazku se tyto diskuse nijak výrazněji, explicitně, třeba v podobě obecnějšího úvodu neodrazily. Nedá se tedy říci, že by autoři čtvrtého svazku jako celku, ani autor kapitol o vývoji do roku 1945, pracovali systematicky například s konceptem „přerušovaných vědeckých kultur“ nebo zobecnili problematiku kontinuitního, respektive diskontinuitního vývoje (nejenom) lipské univerzity ve 20. století.¹ Přesto jsou vzájemné vztahy mezi univerzitou a politikou jednou z hlavních výkladových linií svazku (platí to pochopitelně i o jeho první části, jak napovídá již její titul).

Velmi systematicky, přehledně, důkladně, spíše deskriptivně než analyticky zpracovaná první část svazku je uvozena dvěma kratšími kapitolami (strukturálně však rovnocennými s následujícími) o obecnějších souvislostech ukotvení lipské univerzity na přelomu 20. století, jednak v rámci „německé univerzitní krajiny“, jednak v politických, společenských a ekonomických strukturách Saského království a města Lipska. Třetí kapitola pak sleduje základní okruhy univerzitního života za první světové války: válečné nasazení studentů i učitelů; „domácí frontu“; výuku, studium a počátky studentské sociální politiky; ekonomickou situaci univerzity; válečnou každodennost; aspekty vědeckého vývoje v letech války. Ve srovnání s bohatší literaturou k dějinám německých univerzit za druhé světové války je tak podrobná kapitola o jedné z německých univerzit za první světové války významnou případovou studií, vhodnou ke komparaci mj. s poměry na dalších středoevropských

¹ Jeden ze zásadních sborníků k teoretickým a metodologickým diskusím byl v době příprav svazku k dispozici, druhý vyšel paralelně s ním: Rüdiger von BRUCH – Uta GERHARDT – Aleksandra PAWLICZEK (Hgg.), *Kontinuitäten und Diskontinuitäten in der Wissenschaftsgeschichte des 20. Jahrhunderts*, Stuttgart 2006; Michael GRÜTTNER – Rüdiger HACHTMANN – Konrad H. JARAUSCH – Jürgen JOHN – Matthias MIDDEL (Hgg.), *Gebrochene Wissenschaftskulturen. Universität und Politik im 20. Jahrhundert*, Köln 2010.

univerzitách (včetně například pražských) v době extrémně zvýšeného badatelského zájmu o období let 1914–1918.²

Poměrně velký prostor je věnován prvnímu z velkých politických převratů německých dějin ve 20. století, tedy konci války a „revoluci“ (zvláštní kapitola), výrazná linie výkladu univerzity ve vírech politiky pak pokračuje i v příslušných podkapitolách o období „stranického státu Výmarské republiky“ (první roky republiky, „zdánlivá“ konsolidace, krize republiky a univerzity v letech 1929–1932). Druhou výraznou interpretační linií – sociální dějiny univerzity a jejího městského, zemského i říšského prostředí – lze sledovat napříč tematickými podkapitolami tradičních univerzitních dějin, tedy v rámci výkladu o institucionálních proměnách univerzity (včetně otázek financování), jejich zaměstnancích (včetně otázek odměňování) nebo studentech (včetně frekvence a sociálního postavení). Jiným než politickým a sociálně-ekonomickým typům přesahů za obzor vlastní instituce jsou věnovány podkapitoly o (narušených) zahraničních stycích a vztazích univerzity s městem (zde zajímavé podkapitoly o slavnostech a stavebním vývoji). Jedno z hlavních témat univerzitních dějin, tedy vědecký provoz fakult, ústavů a oborů i aktivity významných osobností, je omezeno na nezbytné minimum (v rozsahu pouhých šesti stran), neboť institucionálním vývojem vědeckých pracovišť a jejich vědeckou produkcí se zabývá zvláštní dvousvazkový 4. díl.

Dvě rozsáhlé kapitoly o období nacistické vlády jsou opět uvozeny jen minimalistickou obecnější podkapitolou, bez hlubšího teoretického a metodologického zamyšlení. Autor konstatuje dosud ne zcela dořešenou otázku, zda vůbec lze mluvit o nacionálněsocialistické vědní politice (s. 182), a jako hlavní tezi pro následující kapitoly stanoví instrumentalizaci provozu vysokých škol a vědy vůbec pro potřeby režimu, jinými slovy (opět použitými jako titul kapitoly o období 1933–1939) působení „bojové vědy“ ve službách národa a rasy (s. 184). Po několika dalších úvodních stranách, kde jsou stručně nastíněny jednotlivé složky uchopení moci a glajchšaltizace německých univerzit obecně, analyzuje tyto procesy na příkladu lipské univerzity. Rychlá proměna univerzity je představena ve fázích a kategoriích divokého propouštění, formalizovaného propouštění, výměny rektora a zavedení vůdcovského principu. Na úrovni nadpisů podkapitol i v textu se tak objevují spíše neutrální pojmy (*Entlassung*), nikoliv citově zabarvené, leč k jádru problému jdoucí výrazy „arizace“, „politické čistky“ nebo „pronásledování“, které užívá jako základní interpretační rámce nejenom česká odborná literatura.³

Postavení učitelů po těchto počátečních rychlých proměnách je tematizováno především v kontextu jejich vztahu k nacionálněsocialistické ideologii, postavení studentů pak v kategoriích od entuziasmu přes vystřízlivění ke stabilizaci. Speciální pozornost autor věnuje studentkám a otázkám sportu a vojenské přípravy, na které režim kladl zvláštní důraz, a v jiné podkapitole působení univerzitních příslušníků ve službách *Sicherheitsdienstu*. Pokud jde o vlastní vědeckou činnost fakult, ústavů, oborů a jednotlivců, soustředil se autor poměrně obsáhle právě na ty obory, osobnosti nebo pracoviště, o kterých se dá skutečně

² Na tomto místě není nepřípadné alespoň zmínit jinou významnou publikaci k dějinám univerzit za 1. světové války: Marc ZIRLEWAGEN (Hg.), „*Wir siegen oder fallen*“. *Deutsche Studenten im Ersten Weltkrieg*, Köln 2008.

³ Například: Alena MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchener Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Prag 2007, zde kapitola „*Arisierung*“ und *politische Säuberungen*, s. 58 nn.; Wolfgang Uwe ECKART, *Medizin in der NS-Diktatur. Ideologie, Praxis, Folgen*, Wien – Köln – Weimar 2012, zde kapitola „*Arisierung*“, *Gleichschaltung, Verfolgung*, s. 101 nn.

mluvit jako o vědách (disciplínách, osobnostech) sloužících režimu, tedy souhrnně „*kämpferische Wissenschaft*“ (příkladně germanistika, historiografie, pedagogika, seminář pro politické vzdělávání, ústav žurnalistiky, rasová studia a rasová hygiena apod.). Podobně jako u předchozích kapitol je značný prostor věnován i otázkám financování univerzitního provozu.

Poslední kapitola první části podává už celkem stručný, konvenční, i když mnohostranný pohled na válečná léta 1939–1945 a univerzitu i její příslušníky představuje spíše jako oběti než spolubojovníky režimu. Vzhledem k celkově deskriptivnímu charakteru (zvláště) těchto pasáží myslím nebude velkým prohřeškem, když pouze parafrázuji tituly jednotlivých podkapitol: všeobecné aspekty studia ve válečných podmínkách; univerzitní vedení a učitelé; věda, výzkum a válka; služba v propagandě a ve *Volkssturm*; následky bombardování; nouzový provoz; studentský odboj (v Lipsku, stejně jako jinde, snad s výjimkou Mnichova, pohřichu nicotný); válečné oběti; univerzita v okamžiku kolapsu. Situací v „hodině nula“ první část končí, poválečným převratům (včetně denacifikace) a hledání kontinuit a diskontinuit se tak již věnují autoři následující části.

Podobně jako v předchozích kapitolách jsou závěrečné pasáže první části svazku zpracovány na základě originálních pramenů (převážně z lipského univerzitního archivu), v některých speciálních otázkách bylo možné se opírat již o existující studie k lipské univerzitě, případně je konfrontovat s výsledky bádání o jiných německých univerzitách. Celkově je možné kapitoly o lipské univerzitě v letech nacionálního socialismu (a podobně též v období první světové války a Výmarské republiky) hodnotit jako zdařilou, materiálově solidně založenou syntézu, systematicky a rovnoměrně pokrývající většinu důležitých aspektů fungování konkrétní univerzity v první polovině 20. století, tak bohaté na politické převraty a přerovy.

Petr Svobodný

Günther HEYDEMANN, *Sozialistische Transformation. Die Universität Leipzig vom Ende des Zweiten Weltkrieges bis zum Mauerbau. 1945–1961*, s. 335–565.

Klaus FITSCHEN, *Wissenschaft im Dienste des Sozialismus. Die Universität Leipzig vom Mauerbau bis zur Friedlichen Revolution. 1961–1989*, s. 567–778.

Fritz KÖNIG, *Demokratischer Neubeginn und Weichenstellung für die Zukunft. Die Universität Leipzig von der Friedlichen Revolution bis zur Gegenwart. 1989–2009*, s. 783–908.

Poválečné kapitoly budeme s ohledem na jejich výrazná autorská specifika sledovat také postupně každou zvlášť. První poválečné období od roku 1945 do stavby berlínské zdi 1961 zpracoval Günther Heydemann.¹ Metodologicky se v úvodu odkazuje na přístupy Alfa Lüdtkeho a Jürgena Kocky, jehož koncepci společnosti prostoupené autoritou (durchherrschte Gesellschaft) slibuje na dějiny lipské univerzity uplatnit. Drží se toho ale víceméně jen v úvodu a v dalších pasážích pracuje s tradičním schématem politické moci na straně

¹ Autor působí jako profesor pro novější a soudobé dějiny na univerzitě v Lipsku a zároveň je ředitelem Institutu Hannah Arendtové pro výzkum totalitarismu.

jedné a univerzity vystavené jejím zásahům na straně druhé. Jaké problémy jsou s tímto výkladovým schématem spjaté, se pokusím zhodnotit později.

Hlavními tématy Heydemannova textu jsou obnova činnosti univerzity po roce 1945, její proměna v rámci diktatury SED, každodennost studentů a osudy výrazných univerzitních odpůrců a obětí režimu. Jednoznačný akcent přitom Heydemann klade na vývoj do roku 1953, pozdější období je zpracováno jen selektivně. V těsně poválečném období se zaměřuje na materiální a personální ztráty univerzity způsobené válkou, na denacifikaci a s ní (a nejen s ní) spojené vyjednávání o budoucnosti školy mezi univerzitou, municipalitou, komunistickou stranou a sovětskou vojenskou správou. Pozornost si přitom zaslouží hlavně téma denacifikace.

Heydemann na ni nahlíží perspektivou sporu mezi univerzitou a sovětskou vojenskou správou o to, jakou povahu má očista mít. Zatímco rektor univerzity prosazoval tzv. samoočistu (*Selbstreinigung*), která počítala s individuálním posouzením každého případu zvlášť a především s ponecháním celé záležitosti v rukou univerzity, vojenská správa požadovala plošný odchod všech bývalých nacistů (*Entnazifizierung*). Vzhledem k rozložení sil a k tomu, že denacifikací bylo podmíněno znovuzahájení výuky, vyhrál nepřekvapivě sovětský koncept.

Heydemann posléze líčí, kolik učitelů muselo z univerzity odejít (na podzim 1945 poklesl počet učitelů o dvě třetiny) a v závěru pasáže konstatuje, že vlivem válečných škod, intelektuálních reparací (deportace vědců do americké a sovětské zóny) a schematické denacifikace zůstalo na univerzitě v průměru jen dvacet procent předválečného stavu (s. 377). Zmiňuje sice také, že po roce 1947, kdy denacifikace skončila a kdy lékařská fakulta hrozila uzavřením pro nedostatek personálu, se na univerzitu mohli někteří propuštění učitelé vrátit, ale jejich přesný počet neuvádí.

Ačkoli tak autor mnohé říká, zůstává více toho, co nezmiňuje. Heydemannem uváděný osmdesátiprocentní úbytek není ukotven k žádnému jasnému datu a především není jasný charakter ztrát – kolik učitelů zemřelo přirozenou smrtí a kolik jich odešlo do západních zón?² Zároveň se nedozvídáme, kdo vlastně musel univerzity opustit, jaké funkce a pozice v hierarchii nacistického státu zastávali, co dělali během války. A především není řečeno, kolik z denacifikovaných se na univerzitu později vrátilo, jak dlouho či krátce trvala jejich přestávka a jaké funkce posléze na univerzitě zastávali.

Podle historika Ralpa Jessena byl podíl bývalých členů NSDAP na východoněmeckých univerzitách nemalý. V roce 1961 se jednalo o 29,5 % profesorů a 9,8 % docentů, ve stejné době přitom dosahoval podíl členů SED na univerzitách 31 %.³ Lipská univerzita evidentně nepředstavovala výjimku. Markantní to bylo zejména na lékařské fakultě, kde po celá 50. léta zastávali funkce děkanů bývalí členové NSDAP a dalších nacistických organizací. V letech 1951–1955 byl děkanem Heinrich Bredt, člen NSDAP od roku 1933 a člen Nacionálně socialistického svazu lékařů, nacistickou minulost měl také Karl Velhagen (děkan 1955–1957), člen NSDAP, SA a nacistického svazu učitelů, a Herbert Uebermuth (děkan 1958–1959), člen NSDAP od roku 1933.

² Podle propočtů uváděných Ralphem Jessenem se v Lipsku na poklesu personálu podílela očista jen 37 %, zatímco z jiných důvodů odešlo 44 % učitelů. Viz Ralph JESSEN, *Akademische Elite und kommunistische Diktatur. Die ostdeutsche Hochschullehrerschaft in der Ulbricht-Ära*, Göttingen 1999, s. 265.

³ Tamtéž, s. 304–305.

V Heydemannově textu a ovšem ani v dalších částech lipského kompendia (především ve čtvrtém svazku, v němž se nachází studie věnovaná lékařské fakultě) nepadne o nacistické minulosti těchto mužů jediné slovo, i když jako významní lékaři a děkani uváděni jsou. Potřeba návratu odborníků na univerzitu, byť zatížených nacistickou minulostí, je pochopitelná a těžko ji zpochybňovat. Zvláštní je ovšem mlčení, které toto téma v lipském ohlednutí za vlastní minulostí doprovází.

Ostatně celá perspektiva, s níž Heydemann o tématu pojednává, je až příliš odvozená od dobové pozice univerzity. Zatímco sovětská denacifikace je označena za schematickou – aniž by například došlo k jejímu srovnání s očistou v jiných zónách⁴ – tak univerzitní koncept samoočisty je přijímán bez otazníků. Bylo by přitom na místě se ptát, do jaké míry a zda vůbec by univerzita byla ochotná vlastními silami očistu provést a jaká míra denacifikace by vlastně byla pro nový začátek univerzity adekvátní?

Z dalšího vývoje univerzity se Heydemann zaměřuje na její nové, politicky prosazené součásti – studijní přípravky, z nichž se později etablovala rolnicko-dělnická fakulta, a fakulty pedagogickou a společenských věd. Velkou pozornost věnuje etablování komunistické strany na univerzitě (s. 421–437), dopadům tzv. druhé vysokoškolské reformy (s. 437–443) a počátkům dohledu tajné policie nad univerzitou (s. 530–546).

Po líčení těchto stabilizačních prvků socialistické diktatury obrací pozornost k faktorům destabilizačním, k protestům roku 1953, období otevřené kritiky po roce 1956 a reakcím na stavbu berlínské zdi 1961. Ve všech případech přitom musí konstatovat, že zapojení lipských akademiků i studentů bylo víceméně nepatrné. Lipská univerzita, v roce 1953 přejmenovaná na Karl-Marx-Universität, se tak jeví především jako stabilní opora režimu.

Jako svého druhu korekci tohoto obrazu popisuje Heydemann osudy odpůrců a obětí socialistické diktatury a sovětské vojenské správy (s. 470–504), mezi nimiž zaujímá čelné místo předseda studentské rady Wolfgang Natonek a řada studentů především teologie a veterinářství, z nichž se rekrutovalo nejvíce odpůrců komunistické vlády. Studentům se věnuje Heydemann i z každodenního pohledu (s. 443–470), když přibližuje jejich sociální a ekonomickou situaci po roce 1945.

Hlavní slabinou Heydemannova textu je, že implicitně používá totalitaristický rámec výkladu, který však poněkud stojí nad textem. Hned v úvodu tvrdí, že lipskou univerzitu se nepodařilo zcela ovládnout, ale že se jí podařilo „domestikovat“ v mocenském, hospodářském a společenském systému NDR (s. 337), a zároveň na řadě míst zmiňuje „většinu“ akademické obce, která sice byla loajální, ale jejíž „srdce si strana a marxismus-leninismus nikdy nezískaly“. Tyto teze jistě mají své oprávnění, avšak v textu nejsou nijak konkrétně dokazovány. Možným vysvětlením může být fakt, že Heydemann využívá jako prameny hlavně předpisy, vyhlášky a další dokumenty vyjadřující intence mocenských aktérů. Naopak prameny dokumentující reálnou praxi jsou zahrnuty o poznání méně.

Vytknout lze autorovi i to, že líčí jednotlivé univerzitní události až do přehnaných detailů, které nejsou příliš vztaheny k obecnějšímu rámci. Velká zaujatost univerzitou se odráží také v nadužívání pojmu „Alma Mater Lipsiensis“, který je jednak ahistorický, jednak budí pochybnost, zda je univerzita spíše předmětem kritického zkoumání či onou „matkou“.

⁴ Viz k tomu například Mitchell G. Ash, *Konstruierte Kontinuitäten und divergierende Neuanfänge nach 1945*, in: Michael Grüttner, *Gebrochene Wissenschaftskulturen: Universität und Politik im 20. Jahrhundert*, Göttingen 2010, s. 226–227. Ash konstatuje, že povaha denacifikace prováděná Sověty a Američany byla podobně přísná, na rozdíl od mírných Francouzů a Britů.

Autorem navazující studie popisující stabilizovanou fázi vývoje NDR (1961–1989) je Klaus Fitschen.⁵ Hlavní důraz klade na vývoj od roku 1968, který se nesl ve znamení tzv. třetí vysokoškolské reformy dovršující podřízení univerzit státu. Vývoj v následujícím dvacetiletí ukazuje Fitschen především v perspektivě vědeckého úpadku a zdomácnění projevů toho, co označuje jako socialistický „sociotop“. Žádná z kapitol však není dotažená, autor většinou přeskakuje z tématu na téma, což působí jednak potíže při čtení, jednak při výběru témat pro kritické zhodnocení. Roztříštěnost se nejvíce projevuje v pouze devítistránkové podkapitole nazvané *Věda v agónii* (s. 732–741), jež zachycuje najednou materiální problémy vědeckých pracovišť, oslavy 575. výročí založení univerzity i univerzitní ohlas helmských jednání a nuceného exilu disidenta Wolfa Biermanna. O poznání ucelenější, byť jen v rovině faktografického informování, jsou pasáže k mezinárodním vztahům univerzity (především se zeměmi třetího světa), souvisejícím festivním a životu zahraničních studentů a učitelů v Lipsku.

Celá studie končí událostmi roku 1989, při jejichž líčení autor naráží na fakt, že účast univerzity na převratu nebyla výrazná. Dospívá přitom k neurčitému závěru, že podíl studentů a učitelů na demonstracích je pamětníky hodnocen různě a nedá se kvantifikovat a že postoj studentů k diktatuře byl nejednotný. Ovšem podle průzkumu z prosince 1989, který Fitschen cituje, by 47 % lipských studentů volilo SED a mezi budoucími právníky by to bylo dokonce 84 %. To přímo vyzývá k revizi tezí, které autor čtenářům předkládal: jak je možné, že režim, který přivedl vědu do údajné agónie, požíval na lipské univerzitě tak velkou autoritu ještě v okamžiku svého zhroucení? Fitschenův text se tímto směrem bohužel nevydává. Je až příliš často postaven jen na několika vybraných příkladech, kterým chybí nejen zasazení do širšího kontextu, ale často i základní zdůvodnění, proč byly vybrány. Výsledkem je poměrně velká popisnost a parciálnost textu, který může spíše sloužit jako průvodce tématu pro další výzkum.

Poslední kapitolu věnující se období 1989–2009 napsal Fritz König, zástupce univerzitního kancléře po roce 1991, tedy přímý aktér popřevratových událostí. Jeho dvojitá pozice autora a pamětníka přitom není na škodu, byť je zřejmé, že se jedná jen o první vykročení do tématu.

König především připomíná, nakolik byl přechod k demokracii náročný, dlouhý a v začátku nesamozřejmý proces. Ještě v červnu 1990 vedle sebe působili na univerzitě členové SED, spolupracovníci Stasi a politicky spíše nezatížení učitelé, z nichž řada vyčítala vedení univerzity i státu nečinnost. Z této iniciativy zdola nakonec vznikla rehabilitační a očištná komise. Po sjednocení Německa se však tento občanský výbor stal nadbytečným, protože transformace univerzit začala být připravována a realizována shora.

V Lipsku bylo posléze zrušeno čtrnáct univerzitních součástí (např. celá žurnalistika, práva, ekonomie, politologie) a prověřeno přes třináct tisíc zaměstnanců, z nichž dvanáct set muselo školu opustit. Následně byli povoláni noví děkani a ředitelé, především ze západních spolkových zemí, kteří se v průběhu roku 1993 stali „zakladateli“ nových pracovišť.

⁵ Autor je vedoucí stolice pro novější a nejnovější církevní dějiny lipské teologické fakulty.

Zbývající části textu věnuje König proměnám vysokoškolské legislativy a tomu, jak se s nimi lipská univerzita vyrovnávala. Zmiňuje finanční problémy a s nimi spojené protesty, výstavbu nového kampusu, spory se zemskou vládou o nemovitosti a nakonec boloňský proces. V těchto pasážích však jde již skutečně jen o dokumentační náčrty, které neústí do uceleného závěru, který by uplynulé dvacetiletí zhodnotil.

Můžeme shrnout, že recenzované texty bezesporu přinášejí obrovské množství faktografických informací, především k vnitřnímu vývoji univerzity, a že díky tomu jistě budou cennou příručkou pro další výzkum. Jejich slabiny však bohužel převažují. Jde především o výrazně institucionální dějiny, které vývoj univerzity jen málo zasazují do širšího kontextu. Mnohdy tato orientovanost na univerzitu přechází až do jisté oslavnosti, která se projevuje líčením příběhu univerzity buď jako instituce soupeřící s antidemokratickými silami či později jako oběti útlaku komunistické strany. Vlastní podíl univerzity na utváření socialistického režimu, otázka, nakolik byla spíše jeho oporou než obětí, není tematizována. Stejně tak není kritické reflexi vystaveno působení bývalých členů nacistické strany na různých univerzitních postech.

Poměrně citelnou mezerou také je, že lipský svazek se až na stručnou výjimku u Heydemanna nevěnuje činnosti tajné policie na univerzitě. Výrazně je tak zastíněn berlínským jubilejním spisem, který nabízí více než stostránkovou studii k působení Stasi na Humboldtově univerzitě.⁶

Celému lipskému svazku zároveň citelně chybí závěr, který by poválečné dějiny univerzity zhodnotil. To jde bezesporu na vrub skutečnosti, že jednotlivé studie i svazek jako celek nejsou vedeny obecnějšími otázkami, na které by se snažily hledat odpověď. Jde spíše o chronologické vyprávění, které v roce 1945 náhle začíná a v roce 2009 náhle končí. Od tak rozsáhlého a štědrě vypraveného díla by však jistě bylo možné čekat více.

Jakub Jareš

Ulrich von Hehl – Uwe John – Manfred Rudersdorf (Hgg.), Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009, IV/1–2, Fakultäten, Institute, Zentrale Einrichtungen

Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2009, 1641 ss.

Podle předmluvy redaktorů souvisí vznik dvou svazků 4. dílu dějin lipské univerzity se závěrem Senátní komise pro výzkum univerzitních dějin a dějin vědy v Lipsku v souvislosti s přípravami 600. jubilea. Podle ní nebude stačit univerzitní dějiny sledovat pouze po chronologické a strukturální linii, nýbrž bude třeba věnovat velkou pozornost také specializaci a rozvoji jednotlivých fakult, oborů a disciplín. V recenzovaném dvousvazkovém dílu tak rozsáhlý autorský tým (více než 90 osob) předkládá dějiny oborů podle jednotlivých fakult,

⁶ Ilko-Sascha KOWALCZUK, *Die Humboldt-Universität zu Berlin und das Ministerium für Staatssicherheit*, in: Konrad H. Jarausch – Matthias Middell – Annette Vogt, *Geschichte der Universität Unter den Linden 1810–2010, III, Sozialistisches Experiment und Erneuerung in der Demokratie – die Humboldt-Universität zu Berlin 1945–2010*, Berlin 2012, s. 437–553.

podobně jako je obvyklé u zpracování dějin jiných německých vysokých škol.¹ Vzhledem k tomu, že nebylo v silách několika odborníků na dějiny vědy obsáhnout tak široké spektrum oborů, bylo nutné přizvat reprezentanty jednotlivých oborů a požádat je o dílčí zpracování dle jednotného vzoru s následujícími okruhy: organizačně strukturální zajištění oboru (fakulty); profil oboru s případnými přesuny akcentů; důraz na nejvýznamnější představitele; srovnání lipského případu se širšími (národními, mezinárodními) kontexty oboru; pozice oboru v lipském univerzitním kánonu.

Zpracování dějin oborů je členěno podle současného dělení na fakulty, a to i pro starší období vývoje; obory, které byly z univerzity po roce 1990 odděleny (například zemědělské), nejsou považovány za součást tradičního univerzitního kánonu a v přehledu nejsou proto zastoupeny. V případě tradičních oborů se podařilo adekvátními texty pokrýt všech 54 základních oborů.² Obsah jednotlivých příspěvků byl ponechán na odpovědnosti autorů, respektive vedoucích pracovišť, redaktoři opravovali jen zjevné chyby. Výsledek je určen učitelům, studentům i širší veřejnosti a zároveň má být východiskem dalších odborných diskusí, zejména o obdobích po roce 1945 a 1990, kde je ještě mnoho mezer v přístupnosti pramenů, malý odstup od hodnocených událostí a také rozdílné interpretační přístupy k soudobým dějinám (mj. osobní zkušenost, kterou autoři popisují, versus přístupy kritické historiografie soudobých dějin).

První „polosvazek“ zahajuje přehledová studie vývoje organizace vědecké práce na lipské univerzitě s podtitulem „od čtyř ke čtrnácti fakultám“ autorů Jonase Flötera a Sebastianiana Kusche (s. 13–31). První část studie zahrnuje ve čtyřech kapitolách nejdelší období univerzitních dějin od založení, které považují za svůj počátek i čtyři původní fakulty, i když aktivovány byly třeba s několikaletým zpožděním, do zásadní reorganizace univerzity v roce 1830. Sledován je vývoj artistické fakulty (od výuky sedmi svobodným uměním) k filozofické (již s určitým oborovým dělením pod vlivem humanismu a posléze osvícenství). Rozrůžňování původních „umění“ na humanitní a přírodní disciplíny je prezentováno i prostřednictvím tabulek, stejně jako růst počtu lékařských disciplín, kde byla diferenciací zahájena poměrně brzy (s vydělením fyziologie, anatomie a chirurgie v 16. století), podobně jako na právnické fakultě. Vedle dělení univerzity na fakulty jako základní organizační výukové a „vědecké“ jednotky je v kapitole popsán také systém univerzitních národů, jež si v Lipsku uchovaly své administrativní funkce až do reformy roku 1830.

Druhá část analyzuje diferenciaci oborů na jednotlivých fakultách od roku 1830 do současnosti. Ideu bádajících učitelů a vědeckovýzkumné univerzity spojují autoři pro Lipsko nejenom se známým humboldtovským berlínským modelem, ale také se starším vlivem osvícenských univerzit v Halle a Göttingen. Vzor práce bádajících učitelů se studenty nejen v posluchárnách, ale především v seminářích a laboratořích, vedl od poloviny 19. století

¹ Příklady z poslední doby: z šestisvazkových dějin Berlínské univerzity jsou vývoji fakult, oborů a disciplín věnovány 4. až 6. svazek: Heinz-Elmar TENORTH (Hg.), *Geschichte der Universität Unter den Linden 1810–2010*, Bd. IV–VI, Berlin 2010; zaměření na jednotlivé fakulty, pracoviště a obory převládá rovněž v pětisvazkových dějinách univerzity ve Freiburgu, zvláště ve 4. a 5. svazku: Christoph RÜCHARDT (Hg.), *550 Jahre Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*. Festschrift, Bd. IV, Freiburg – München 2007; Bernd MARTIN (Hg.), *550 Jahre Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*. Festschrift, Bd. V, Freiburg – München 2007.

² Ty jsou ovšem vymezeny velmi rozmanitě a v nestejném rozsahu: od medicíny (všechny lékařské obory, teoretické i klinické) nebo práva, přes například fyziku, vědy o zemi a geografii na fakultě fyziky a věd o zemi až po desítky dílčích oborů na třech fakultách odpovídajících zhruba našim fakultám filozofické, sociálních věd a humanitních studií.

i v Lipsku k nebývalému rozvoji ústavů (zvláště přírodovědných a medicínských) a v nich pěstovaných dílčích oborů a disciplín (Lipsko v oblasti institucionalizace nových oborů patřilo k průkopníkům například ve fyzice a v chemii). Rozrůžňování oborů v rámci medicíny nebo práva nevedlo k desintegraci původních fakult, na rozdíl od fakult filozofických, kde bylo od konce 19. století nutné řešit především vzdalování se oborů humanitních a přírodovědných. V Lipsku byl tradiční čtyřfakultní model úplně opuštěn teprve po roce 1945. Do té doby se původní filozofická fakulta členila na tři sekce (filologická, historicko-filozofická, matematicko-přírodovědná po roce 1892), respektive oddělení (filologicko-historické, matematicko-přírodovědné po roce 1919/20). K rozdělení na filozofickou a matematicko-přírodovědnou fakultu došlo až v roce 1951. V době poválečné přibývaly i další, dobově podmíněné fakulty (například pedagogická, sociálních věd, žurnalistiky, dělnicko-rolnická, pro výchovu kádrů atd.), inkorporovány byly už ve 20. letech i některé do té doby samostatné školy (například veterinární medicína). Před tzv. třetí vysokoškolskou reformou v letech 1968/69 měla tehdejší Univerzita Karla Marxe 10 fakult se 114 ústavů a 24 klinikami. Zmíněná reforma přinesla místo historických fakult tzv. sekce (většina společenskovědních i přírodních oborů, celkem 16) a dva tzv. obory (*Bereich*), které odpovídaly klasickým fakultám lékařské a teologické. Nad sekcemi a obory existovaly i nadále tzv. fakulty, ovšem pouze na úrovni řídicí práce, nikoliv vnitřního organizačního členění, jejichž děkani spolu s rektorem tvořili vědeckou radu univerzity. Návrat k fakultnímu členění přišel až s přelomovými událostmi let 1989/1990. Dnes tvoří Lipskou univerzitu 14 fakult, včetně nově začleněných dříve samostatných škol (například tělovýchovy a sportu).

Záměr a koncepce 4. dílu je shrnut v závěrečné kapitole úvodní studie. Dějiny univerzity tak v tomto podání nejsou (a nemohou být) dějinami vědy, ale dějinami *institucionalizace věd* (zvýraznění odpovídá části nadpisu této podkapitoly, s. 29).

Přehled dějin oborů pěstovaných na společenskovědných a humanitních fakultách je obsahem svazku 4/1. Posoudit úroveň jednotlivých statí, přes snahu komise zachovat jednotný formát velmi rozdílné povahy, není v silách jediného recenzenta, tento úkol čeká na badatele o dějinách příslušných institucí a disciplín. Jen jako zcela základní informaci je možné uvést, že jako celek byly zpracovány tradiční fakulty (teologická, právnická) i některé fakulty novější (pedagogická, ekonomická a tělovýchovná). Naproti tomu disciplíny pěstované na dnešních fakultách historické, filologické a společenskovědně-filozofické jsou představeny na úrovni jednotlivých oborů, se stručnými úvody sumarizujícími vývoj fakult nebo jejich předchůdců jako celku.

Také dějiny oborů na přírodovědně zaměřených fakultách (svazek 4/2) zpracovávaly zpravidla větší autorské kolektivy. Výjimkou je lékařská fakulta, které bude věnována výjimečně zvláštní pozornost níže. Pokryty jsou tak obory pěstované dnes na fakultě matematiky a informatiky, biologicko-farmaceuticko-psychologické, fyzikálně-geologické a veterinární. Zvláštní kapitolu tvoří dějiny ústředních zařízení (mj. knihovna a archiv).

Oborový původ autorů obou svazků je uveden v seznamu na s. 1586–1588 (svazky jsou stránkovány průběžně). Redaktory obou svazků čtvrtého dílu jsou odborníci z historického semináře.

Příkladem zpracování dějin jedné fakulty a oborů na ní pěstovaných může být recenzentovi nejbližší fakulta lékařská, i když její profil nemusí odpovídat profilům fakult jiných. Podobně jako v případě teologické a právnické fakulty má kapitola o lékařské fakultě (s. 951–1046) jedinou autorku, již je Ortrun Riha, přednostka lipského Ústavu pro dějiny

medicíny, specialistka na dějiny lékařství ve středověku. Tím se liší od většiny ostatních kapitol o přírodovědných oborech ve druhém svazku 4. dílu, které jsou zpracovány většinou představiteli těchto oborů, nikoliv obecnými nebo na dějiny vědy specializovanými historiky. Úvodní část (zhruba dvacetistránkovou) zahajuje O. Riha úvahou o tradiční afinitě lékařů k dějinám svých disciplín a výčtem starších celkových zpracování fakultních dějin. Stručný přehled dějin je představen v několika chronologických podkapitolách. Osou každé z nich je výčet profilujících osobností a témat, problémů a trendů stručně charakterizujících dané období. Pro počátky fakulty tak byly rozhodující výukové metody, založené na klasických autoritách a dokončování studií medicíny většinou na prestižnějších italských univerzitách. Pro 16. století je zdůrazněn vztah fakultních učitelů k městu a kurfiřtům, rozvoj anatomie, vliv humanismus, společenský dopad morových traktátů a nová místa spojená s výukou (botanická zahrada, špitál sv. Jiří). V 17. století jsou jako nové trendy zmíněny soudní lékařství, chemiatrie a maskulinizace porodnictví. Pro 18. století autorka konstatuje protiklad převažujícího konzervatismu a pronikání novinek, aby fakulta obstála vůči modernější univerzitě v Halle. K inovacím patřilo nové anatomické teatro, rozvoj chemie, botaniky, fyziologie, homeopatie a v 90. letech počátky klinické výuky ve špitále sv. Jakuba. Kapitola o 19. století nese označení „počátky medicíny založené na přírodních vědách“. K pozitivům patřila reorganizace studia, k negativům finanční a prostorové problémy. Specializace disciplín vedla ke zrodu osobností nového typu, které nahradily poslední univerzální osobnosti. Konec období se vyznačoval mj. odporem proti studiu žen (první doktorka 1902, stejně jako v Praze). 20. století je charakterizováno zvraty a přelomy: po vynikající bilanci v jubilejním roce 1909 (špičkové osobnosti světového významu) přišel s první světovou válkou první negativní zlom, po kterém se fakulta vracela k normálu jen pomalu. Další přelom je spojen s uchopením moci nacisty roku 1933, i když ve srovnání s jinými univerzitami působilo na lipské lékařské fakultě jen málo židovských učitelů, kteří ji museli opustit. Nacifikace fakulty s sebou přinesla nové obory (spojené zejména s rasovými teoriemi a válečnou medicínou), negativními důsledky byly válečné škody, poválečná provizoria a nedostatek učitelů těsně po válce (členové NSDAP, kteří museli fakultu opustit, se ovšem zanedlouho vrátili až na výjimky zpět). Počátky existence NDR se vyznačovaly odlivem personálu (odchody na západ) a po stavbě Berlínské zdi omezením zahraničních styků (cesty, dovoz literatury, léčiv atd.). Vnitřní provoz fakulty proměnila především studijní reforma v roce 1951, na rozdíl od ostatních fakult byla integrita lékařské uchována i po vysokoškolské reformě let 1968/69. V roce 1976 byly zavedeny nové zkušební obory, po roce 1990 nový aprobační řád. Takto ve zkratce můžeme parafrázovat velmi tradiční obraz dějin lékařské fakulty lipské univerzity. Na následujících více než 70 stránkách je podán vývoj jednotlivých oborů zastoupených na fakultě: teoretických, preklinických a klinických, přičemž důraz je kladen na 19. a hlavně 20. století. Výklad je doveden až do současnosti. Dějiny pracovišť jsou opět velmi tradičně demonstrovány především na řádných profesorech a přednostech. Kapitola je založena (téměř) výhradně na literatuře, která je ostatně pro mnoho oborů dosti bohatá, mj. díky tradici oboru dějin medicíny na lékařské fakultě (tomu, reprezentovanému především zakladatelem oboru v rámci Německa, lipským ordináři Karlem Sudhoffem, je věnována samostatná podkapitola). Pokud jde o dějiny fakulty jako celku, faktograficky i interpretačně podrobnější a kvalitnější než zde představená kapitola je monografické zpracování dějin fakulty z roku

1990;³ za přínos recenzovaného přehledu je možné považovat souhrn faktografie k vývoji jednotlivých pracovišť a oborů po roce 1990. Součástí pojednání o dějinách fakulty je též originální kapitola o jejím stavebním vývoji v 5. svazku.⁴

Vědecky významné osobnosti, dějiny fakult a dalších institucionálních složek univerzity jsou pochopitelně v různé míře zpracovány také v chronologických dílech prvním až třetím. Značná pozornost je věnována například nejvíce ideologicky zatíženým a moci užitečným oborům v období nacionálního socialismu ve třetím svazku.⁵

Recenzovaný svazek neprezentuje žádné shrnutí, zobecnění či závěr hodnotící vědecký přínos univerzity v jednotlivých obdobích její existence, profilujících oborů či nejvýznamnějších vědeckých a učitelských osobností a jejich výkonů. Je „jen“ přehledným, celkem vyrovnaným souborem základních informací o organizačních jednotkách, ve kterých výuka a bádání v minulosti probíhaly, a jejich hlavních reprezentantech.

Petr Svobodný

Michaela Marek – Thomas Topfstedt (Hgg.), *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009, V, Geschichte der Leipziger Universitätsbauten im urbanen Kontext*

Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2009, 796 ss.

Ačkoliv lipská univerzita patří ve středoevropském kontextu k těm nejstarším a prošla ve svých dějinách podobným vývojem z hlediska univerzitní architektury a urbanistiky jako například její pražská „matka“, je stav fyzické zachovalosti jejich staveb, vzniklých a používaných od středověku do 20. století, velmi odlišný. Většina pozdně středověkých a raně novověkých univerzitních budov, především kolejí, byla zvláště během druhé poloviny 19. století nahrazena reprezentativními novostavbami. Tyto a pozdější budovy byly z velké části zničeny nebo poškozeny v době druhé světové války nebo necitelnými zásahy plánovačů a budovatelů NDR. Univerzitní budovy a areály si ovšem na druhé straně uchovaly v obrazu města pozoruhodnou topografickou a symbolickou kontinuitu, zvýrazněnou po roce 1990, mimo jiné v souvislosti s oslavami univerzitního výročí v roce 2009.

Pestrý a mnohdy dramatický stavební vývoj lipské univerzity v průběhu šesti století je v knize sledován v deseti chronologicky řazených kapitolách z různých perspektiv a s různými akcenty. Podle stavu fyzické zachovalosti či autenticity na jedné straně a věcných hledisek na straně druhé, kterými jsou například praktické i reprezentativní funkce budov v univerzitním provozu (správa, výuka, výzkum), jejich provázanost se životem města

³ Ingrid KÄSTNER – Achim THOM (Hgg.), *575 Jahre Medizinische Fakultät der Universität Leipzig*, Leipzig 1990.

⁴ Cornelia BECKER – Christoph BOWING, *Zwischen architektonischen Form und medizinischer Funktion. Klinik-, Forschungs- und Unterrichtsgebäude der Leipziger Universitätsmedizin 1409–2009*, in: *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009, V*, s. 285–354.

⁵ Ulrich VON HEHL, *In den Umbrüchen der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Die Universität Leipzig vom Vorabend des Ersten bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges 1909 bis 1945*, in: *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009, III*, s. 223–253.

nebo uměleckohistorická či technologická kritéria, zpracovali jednotlivé kapitoly odborníci z různých oborů.

Nejméně prostoru bylo věnováno starším dějinám: období od založení univerzity do 30. let 19. století je ve dvou kapitolách (plus jedné o univerzitním kostele) popsáno na méně než čtvrtině stránkového rozsahu vlastního textu (bez katalogu budov). Vzhledem k absenci významnějších fyzických relikvů nebo většího množství ikonografického materiálu jsou autory kapitoly o období od založení do třicetileté války historička raného novověku Beate Kusche a archivář Henning Steinführer (s. 11–50). Koleje a burzy (od pouhých dvou na počátku existence k vrcholu vývoje tohoto období, kterým bylo získání bývalého dominikánského kláštera roku 1544 na místě pozdějšího i dnešního hlavního univerzitního areálu), koncentrované převážně na východním okraji historického jádra, podle autorů významně ovlivňovaly celkový vzhled Lipska. Nutno dodat, že univerzitním kolejím, burzám nebo knihovnám jako místům univerzitního provozu jsou věnovány zvláštní kapitoly také v prvním, chronologickém svazku celého díla.¹

Období mezi koncem třicetileté války a stavebním boomem poloviny 19. století je prezentováno pohledem historičky umění. Válečné škody, mj. na budovách, jsou z hlediska celé univerzity tematizovány v kapitole v prvním chronologickém svazku.² Birgit Hartung sleduje vývoj univerzitní architektury v období baroka a klasicismu z perspektivy jednotlivých objektů – jejich oprav, dostaveb, vnitřní vybavy a výzdoby (s. 51–75). Dostatečně tematizovány jsou jejich funkce v univerzitním provozu, méně již v životě a vzhledu města. Popisuje proměny jak tradičních kolejních budov (včetně hlavního univerzitního areálu, tzv. Paulina), tak typologicky nových objektů, jejichž zařazení do univerzitního portfolia si vynutil především rozvoj přírodních věd (botanická zahrada, hvězdárna, chemický a zoologický ústav, ústavy a první kliniky lékařské fakulty). Většina popisovaných zásadnějších přestaveb, případně novostaveb, v tomto období spadá až na jeho závěrečnou fázi, tedy počátek 19. století. Zvláštní (bohužel minimální) pozornost je věnována ubytování studentů.

Vedle pozdně středověkého Paulina, přestavěného v polovině 19. století na monumentální reprezentační areál, patří ke stavebním ikonám nejen univerzity, ale i celého města, univerzitní kostel sv. Pavla v bezprostředním sousedství hlavní univerzitní budovy, tzv. Augustea.³ Kostelu, jehož přítomnost, respektive absence v panoramatu univerzitního areálu i východního okraje historického centra je od středověku do současnosti klíčová, je věnována samostatná rozsáhlá kapitola (s. 77–132). Historik křesťanského umění Hartmut Mai popisuje proměny stavby a jejího vnitřního vybavení v kontextu církevních a univerzitních dějin středověku a novověku a politických dějin 19.–20. století, tedy od klášterního založení, přes reformaci, univerzitní festivity (spojené v 19. a 20. století mj. s oslavami univerzitních jubileí) až k poválečné roli kostela v duchovním a kulturním životě města. K nejzajímavějším patří poslední kapitola jeho historie: přes vcelku nevýznamná poškození koncem 2. světové války a pokračování provozu byl kostel roku 1968 z ideologických

¹ Enno BÜNZ et al., *Geschichte der Universität Leipzig*, I, s. 105–138: *Institutionen der Universität – Kollegien, Bursen, Bibliotheken, Finanzierung*; s. 313–317: *Neue Universitätsbauten*.

² Manfred RUDERSDORF et al., *Geschichte der Universität Leipzig*, I, s. 487–489: *Friedensjahr 1650 – eine Bilanz der materiellen Schäden und Verluste der Universität*.

³ Vyobrazení různých fází existence kostela je ostatně hlavním prvkem obálek čtyř z pěti dílů recenzovaných dějin.

důvodů odstraněn (spolu s vedlejší budovou Augustea), aby uvolnil místo novému univerzitnímu komplexu ve východoněmeckém stylu 70. let. Obrys průčelí kostela představený před tuto novostavbu se v roce 1990 stal symbolem návratu k tradicím a proměn univerzity, města i (východo)německé společnosti po sjednocení, které přinesly mimo jiné výstavbu zcela nového ústředního kampusu, včetně budovy rektorátu a Paulina – hlavního univerzitního slavnostního sálu s odkazem na objem a tvary původního kostela.⁴

Prvním vyvrcholením publikace je rozsáhlá kapitola sepsaná redaktorkou svazku, profesorkou dějin umění Michaelou Marek (s. 133–249). Již název kapitoly *Rentabilität – Funktionalität – Representation. Innerstädtische Bauaktivitäten der Universität Leipzig im 19. Jahrhundert* vystihuje jak časové a topografické souřadnice, tak teoretická východiska studie. V úvodu autorka uvádí na prvním místě stručně důvody, které vedly k velkému stavebnímu rozvoji univerzitní infrastruktury ve druhé polovině 19. století: nárůst počtu studentů a rozvoj a specializace jednotlivých disciplín, které si vynutily poptávku po nových pracovištích (posluchárny, seminární místnosti, laboratoře, knihovny atd.), nejprve přírodovědných a lékařských (těm jsou věnovány následující kapitoly), posléze i společenskovědních oborů. Oproti klasickým dějinám umění a zvláště architektury akcentuje Marková nový pohled na univerzitní (a obecně účelovou i reprezentativní) architekturu 19. století, kterou charakterizuje jako projev nikoliv v první řadě „uměleckého génia“, nýbrž jako výsledek vyjednávacích procesů mezi různými kompetentními aktéry (univerzitními představiteli, architekty, podnikateli, městskými i státními úředníky), zastupujícími různé principy (kromě reprezentativnosti a funkčnosti také rentabilitu, tedy ekonomické a majetkoprávní aspekty). Konkrétním kompetencím jednotlivých byrokratických složek univerzity, státu a města věnuje v úvodu velký prostor. Jádrem kapitoly jsou pak případové studie největších realizovaných univerzitních stavebních projektů v centru města, které sloužily reprezentaci univerzity jako celku a provozu jejích společenskovědních fakult.

První část, věnovaná záměru přestavby hlavního areálu (Paulina) ze 30. let je interpretována jako koncepce vybudování reprezentativní univerzitní budovy coby památníku nedávno zemřelého panovníka. Až do 70. let probíhaly v areálu ovšem jen účelové přestavby, podobně jako v dalších univerzitních areálech vnitřního města. První monumentální stavbou lipské univerzity se tak stala až novostavba knihovny (1891), na níž autorka demonstruje ony vyjednávací strategie od volby místa, přes stavební program, architektonické soutěže (mj. v kontextu výstavby moderních knihoven jiných německých univerzit) až k vypracování plánů a výstavbě. Vyvrcholením vývoje k „monumentální univerzitě“ je pak realizace přestavby areálu bývalého Paulina v 90. letech, opět ve stejných souřadnicích jako v případě knihovny, tedy v konfliktu uměleckých konceptů a reálných potřeb a možností. Výsledek, hlavní univerzitní budova Augusteum s celým areálem bývalého Paulina, je tak monumentálním uměleckým vyjádřením ambicí, poslání i možností univerzity, stejně jako pomníkem slavnému panovníkovi.⁵ (Dvojí funkci – pomníku členu vládnoucí dynastie

⁴ Výstavba kampusu na Albertově náměstí a nového Paulina je ovšem předmětem až poslední kapitoly o vývoji po roce 1990, s. 569–590. Název Paulinum, původně používaný pro komplex univerzitních budov na místě původního dominikánského kláštera, včetně samotného kostela sv. Pavla, je dnes používán pouze pro objekt novostavby slavnostního sálu na místě kostela.

⁵ Podobný přístup k dějinám univerzitní architektury použila autorka ve své starší monografii o pražské situaci: Michaela MAREK, *Universität als „Monument“ und Politikum. Die Repräsentationsbauten der Prager Universitäten 1900–1935 und der politische Konflikt zwischen „konservativer“ und „moderner“ Architektur*, München 2001.

a reprezentační nebo účelové veřejné budovy – měly ve stejné době i některé pražské novostavby, například Rudolfinum nebo v univerzitním kontextu tzv. Jubilejní pavilon císaře Františka Josefa I. ve všeobecné nemocnici.) Kapitulu uzavírají pasáže o přestavbě druhého velkého univerzitního areálu v centru města, tzv. Knížecí a Červené koleje.

Organickým doplňkem této kapitoly je kratší, uměleckohistorická studie Conny Dietrichové o uměleckém ztvárnění nových univerzitních budov v areálu bývalého Paulina na Augustově náměstí architektem Arwedem Rossbachem (s. 251–284). Také v tomto případě je realizovaný *Gesamtkunstwerk* interpretován jako výsledek střetů loajalit a strategických vyjednávání o programu výzdoby, ve kterých sama univerzita byla spíše pasivní (na rozdíl například od podobné situace ve Vídni, Kielu nebo Marburgu). Projektu, výstavbě a provozu hlavního univerzitního areálu v 19. století jsou věnovány krátké podkapitoly také ve druhém dílu celé série.⁶

Následující kapitola o budovách lékařské fakulty svým časovým vymezením na celé období existence univerzity (1409–2009) poněkud vybočuje z chronologického členění publikace, ovšem z dobrých důvodů. Zásadním přelomem v dějinách střeoevropských lékařských fakult bylo důsledné zavádění klinické výuky od konce 18. století. Od té doby je architektura „klinických, výzkumných a výukových budov lékařských fakult“ charakterizována nejenom dialogem „architektonické formy a lékařské funkce“ (parafráze názvu kapitoly, s. 285–354), ale umístění, členění a architektonické ztvárnění budov a areálů lékařských (a v návaznosti na ně i přírodovědeckých) fakult se od té doby vyvíjí v bezprostředním kontextu urbanistického rozvoje expandujících střeoevropských metropolí 19. a 20. století, jmenovitě jejich zdravotnické a hygienické infrastruktury. Podobně jako ve Vídni nebo v Praze dochází i v Lipsku během 19. století k přesunu lékařské výuky a posléze vědy z centra metropole na její periferii, obvykle za (později zbořeně) hradby.⁷ Na rozdíl od Vídne a Prahy tento přesun proběhl v Lipsku ve dvou fázích.

Úvodem ke kapitole historičky medicíny Corneliie Becker a historika Christopa Böwinga je stručný nástin míst teoretické výuky medicíny a později praktické výuky anatomie ve středověkých a raně novověkých kolejích ve starém městě. První, provizorní fázi přesunu lékařské fakulty na periferii bylo v Lipsku umístění klinické výuky v městském špitále sv. Jakuba na severozápadním okraji města. Vlastní vývoj dnešní lékařské a přírodovědecké čtvrti jihovýchodně od centra města začíná ve druhé polovině 19. století, což je důvod zařazení kapitoly na toto místo. I když už v 60. letech bylo v této periferní poloze v blízkosti Bavorského nádraží postaveno několik jednotlivých budov sloužících univerzitě, počátkem plánovitého rozvoje nemocniční čtvrti je až přeměna provizorního vojenského špitálu z prusko-rakouské války umístěného v původním sirotčinci na novou městskou a univerzitní nemocnici po roce 1871. Vývoj čtvrti nemocničních budov, teoretických ústavů lékařské fakulty a částečně promíšeně, částečně odděleně umístěných ústavů přírodovědeckých, jako celku i jednotlivých objektů, je popsán podle jednotlivých fází vynucených nejen potřebami univerzity a městského zdravotnictví, ale také politickými přerývy „německého“ 20. století: založení a růst, role lipských stavebních radů ve funkci architektů, reprezentativní budovy kolem roku 1900, novostavby období výmarské republiky, vedlejší medicínské

⁶ Hartmut ZWAHR et al., *Geschichte der Universität Leipzig*, II, s. 118–123: *Von Neuen Paulinum zum Augusteum*. ...; s. 152–164: *Fertigstellung des Augusteums*. ...

⁷ Petr SVOBODNÝ, *Periferie nebo centrum? Místo fakultních nemocnic v rámci zdravotnictví a vysokého školství střeoevropské metropole*, Documenta Pragensia 20, 2002, s. 425–447.

areály, velkolepé plány s malými výsledky v období nacionálního socialismu, obnova těžce poškozeného areálu po válce a stagnace v době NDR a konečně nový rozkvět a perspektivy po roce 1990.

Topograficky a částečně chronologicky se s pasážemi o vývoji nemocniční čtvrti překrývá kapitola o architektuře přírodovědných ústavů mimo městské centrum v letech 1830–1918 historika umění Karstena Hommela (s. 355–416). V úvodu zdůrazňuje význam různých potřeb diferencujících se přírodních disciplín na stavební program jednotlivých objektů, následují podkapitoly členěné podle období působení nejvýznamnějších architektů a univerzitních stavebních inspektorů: A. Geutebrücka (30.–60. léta), J. W. Zochera a G. Millera (70.–80. léta), J. H. A. Mosche a úřadu saského zemského stavebního úřadu (90.–10. léta), samostatnou kapitolku má komplex veterinární medicíny architekta O. J. Kramera.

Druhý editor svazku, historik umění Thomas Topfstedt (mj. specialista na dějiny architektury a urbanistiky období NDR), je autorem tří závěrečných kapitol o stavebním vývoji ve 20. století, kterému jsou věnovány zhruba dvě pětiny základního textu.

Kapitola o období výmarské republiky a nacionálního socialismu je nejkratší (s. 417–440). Přestože již před první světovou válkou započaly práce na projektu a výstavbě komplexu veterinární medicíny a úvahy o přesunutí většiny univerzitních pracovišť z přeplněného centra do plánovaného kampusu, poválečná hospodářská realita umožnila realizaci pouze nejnnutnějších staveb. Ve 20. letech to byla především výstavba sociálního bydlení pro studenty a učitele, ačkoliv realizována byla jen malá část původních plánů. Na přelomu 20. a 30. let byly omezené finanční prostředky směřovány především k dostavbě medicínské čtvrti; popis jednotlivých staveb se opět poněkud překrývá s kapitolou o budovách lékařské fakulty. (Poměrně podrobně se kunsthistorik věnuje i tak specifickým objektům, jako byly například kotelny s jejich komíny a podobná zařízení, patřící k „nejvýznamnějším památkám industriální architektury 20. století v Lipsku“, s. 428.) Přesun společenskovedních pracovišť z centra města jako celku byl sice nadále opakovaně diskutován, ale nakonec odmítnut z „ekonomických, historických a etických důvodů“.

Mezititulek „stagnace a zkáza“ zcela vystihuje období let 1933–1945. Za vlády nacionálních socialistů se postavilo jen velmi málo, naproti tomu projekty rozvoje univerzity v souvislosti s výstavbou „říšského města veletrhů“ byly velmi ambiciózní (nikoliv ovšem ze strany univerzity, ale především zemských, městských a stranických úřadů). Šance na radikální celkovou přestavbu univerzitních komplexů byly později (1944) spojovány s plány na velkorysou obnovu válkou zničeného města. Letecké bombardování (ojedinělé od roku 1940, masivní od roku 1943 až do dubna 1945) město, včetně univerzitních areálů, skutečně velice poškodilo, a to jak v centru, tak v medicínské čtvrti.⁸ V době největších náletů (1943) se diskutovaly i plány na přesídlení celé univerzity (například do Erlangen) – nikoliv naposledy.

Obnova a výstavba univerzitní infrastruktury v letech 1946–1989 sledovala zákruty poválečné obnovy a budování státu dělníků, rolníků a pracující inteligence a s tím spojených oblastí ideologie a vysokoškolské politiky (s. 441–514). Práce na zprovoznění alespoň části poničených budov předcházely znovuotevření univerzity v únoru 1946. Nejaktuálnější byla, podobně jako u jiných německých univerzit, otázka obnovy areálu univerzitních

⁸ Škody na univerzitních budovách jsou podrobně popsány také ve třetím svazku celé série (s. 316–321, 338–347).

klínik, nezbytných k zajištění zdravotnické péče. Pozornost univerzitních, městských i státních autorit byla ovšem i přes komplikované ekonomické podmínky od počátku věnována i historickému dědictví, mj. knihovnám, archivům a sbírkám. Umístění v obnovených nebo nově získaných objektech bylo nutné obstarat kromě původních pracovišť (mj. v hlavním areálu) také pro nové fakulty pedagogickou a hospodářských a sociálních věd (pro výchovu kádrů SED).

Již bezprostředně po válce a zvláště po roce 1949 se začalo pracovat – zejména pod heslem efektivity – také na odvážnějších plánech budoucího rozvoje, například přesunu univerzity do nově vybudovaného komplexu mimo centrum města (mj. do prostor již existující lékařsko-přírodovědné čtvrti; extrémní názory uvažovaly o přemístění historické saské univerzity do Drážďan), poukazovalo se také na mezinárodní tendence směřující ke kampusům mimo centra měst. V polovině 50. let musely být tyto velkorysé projekty odloženy a všechny dostupné finanční prostředky Univerzity Karla Marxe (nový název od 1953) investovány bez závazného plánu stavebního rozvoje do výstavby nejpotřebnějších objektů (převážně teoretických ústavů lékařské fakulty). Následující podkapitoly jsou strukturovány podle fakult. V souvislosti s politikou SED mělo v té době prioritu získání prostor pro tzv. dělnicko-rolnické fakulty (přípravky) a některá sportovní zařízení. Novostaveb se dostalo pracovištím lékařské, veterinární, zemědělské a přírodovědecké fakulty. Intenzivně se univerzita věnovala také výstavbě ubytovacích a sociálních zařízení pro studenty.

Radikální proměnou prošel hlavní historický areál. Jeho budoucnost se řešila v kontextu plánovitého rozvoje metropole, konkrétně územního plánu z roku 1959, který otevřel cestu radikální modernizaci historického centra. Výsledkem diskusí o podobě náměstí Karla Marxe bylo pro univerzitu „odřeknutí se historie“ (parafráze názvu podkapitoly), demolice areálu Paulina i s kostelem (1968) a projekt nového univerzitního komplexu Univerzity Karla Marxe na stejnojmenném náměstí (dnes opět Augusteum na Augustově náměstí). Výsledné realizaci, vzešlé z architektonických soutěží, z první poloviny 70. let dominovala výšková budova přezdíváná *Uniriese* (Univerzitní obr; zachovaná dodnes, i když již není univerzitou užívána) v kontrastu k horizontále rektorátu. V závěru podkapitoly o výstavbě komplexu v centru města autor problematizuje oprávněnost termínu kampus používaného i po jeho proměně po roce 2005. Komplex byl všeobecně považován za symbol vědecko-technické revoluce, deklarované SED jako celospolečenský úkol, i když už v době svého dokončení byl předstížen vývojem v oblasti vysokoškolské architektury i v samotné NDR. Jako významnému tématu dějin lipské univerzity v období NDR je výstavbě hlavního areálu věnována samostatná podkapitola ve 3. svazku celé série.⁹

V závěrečné podkapitole o univerzitních budovách v 70. a 80. letech (dostavba společenskovědných pracovišť v hlavním komplexu, další klíniky, lékařské i přírodovědecké ústavy, koleje, sportoviště, kluby) autor konstatuje, že novostavby sice vždy doháněly aktuální potřeby, ale nemohly stačit následujícímu vývoji. V kontrastu k radikálnímu rozchodu s historickým sídlem (ovšem pod tlakem zvenčí) věnovala univerzita od počátku 60. let zvýšenou pozornost svým bohatým sbírkám, které byly z větší části veřejně přístupné. Jediným významnějším praktickým i symbolickým desideratem tak zůstávaly v roce 1989 ruiny univerzitní knihovny.

⁹ Klaus FITSCHEN et al., *Geschichte der Universität Leipzig*, III, s. 636–645: *Universitätsneubau*.

Stavební vývoj univerzity (sousedství, které dominuje názvu všech tří závěrečných kapitol) po roce 1990 (s. 515–590) probíhal ve zcela nových „rámcových podmínkách“, tj. obecně společenských, ekonomických a politických, ale též v podmínkách „nového začátku“ vysokoškolské politiky. Východiskem k dalšímu stavebnímu rozvoji se stala důkladná analýza stavu a rozvojového potenciálu univerzitních budov, která ukázala rozsáhlé nedostatky (stavební, technické, vybavenost), a to nejen v případě starších budov, ale i těch novějších z 50.–80. let, včetně hlavního komplexu a nemocniční čtvrti, a prognózy vývoje (mj. odhady růstu počtu studentů a zaměstnanců). Na přelomu tisíciletí se řešily principy a otázky majetkoprávního a finančního rázu (mj. vztahy univerzita – země – spolek), které byly předpokladem plánování dalšího stavebního rozvoje.

Diskuse probíhaly také v souvislosti s modernizací klinického areálu, kde bylo nutné vyřešit právní, finanční a provozní poměry mezi lékařskou fakultou jako součástí zemské univerzity a jejími klinikami, ze kterých byla vytvořena veřejnoprávní nemocnice. Plány na výstavbu zcela nové nemocnice mimo původní klinický areál byly opuštěny a od počátku tisíciletí se rozvíjí v historické nemocniční a univerzitní čtvrti masivní stavební program v součinnosti saského státu, univerzity a veřejnoprávní univerzitní nemocnice. Stavební ruch panuje také v prostorách veterinární medicíny a přírodovědných fakult, včetně společných výzkumných a s tím spojených stavebních projektů (například Biotechnologické a biomedicínské centrum). Vyhovující moderní prostory v novostavbách nebo rekonstruovaných objektech, převážně v centru města, získala také společenskovední pracoviště, včetně s nimi spojených muzeí. K nejviditelnějším výsledkům stavební obnovy korpusu univerzitních budov patří rekonstrukce historické ústřední knihovny v tzv. hudební čtvrti.

Samostatnou kapitolou je rozvoj kolejí, menz a dalších studentských zařízení, které jsou v kompetenci zvláštní správy (tzv. *Studentenwerk*). K nejsledovanějším stavebním projektům lipské univerzity, celého města a v řadě ohledů i nových spolkových zemí patří přestavba univerzitního kampusu na Augustově náměstí. Odstranění urbanistických přešlapů východoněmeckého režimu na místě zbytečně odstraněných historicky a architektonicky významných veřejných budov se stalo součástí symbolického účtování s režimem SED a návratem ke starým hodnotám. Na rozdíl od pokročilé nebo zahájené výstavby monstředních replik zbořených městských zámků v Postupimi a v Berlíně je v lipském případě výsledkem veřejných diskusí a odborných soutěží stavba nového univerzitního kampusu s tzv. Novým Augusteem a společenským sálem Paulinem podle aktuálních potřeb univerzity a ve stylu odpovídajícím trendům architektury počátku 21. století.

Jak již bylo řečeno, kapitoly různých autorů jsou řazené chronologicky – můžeme potom jejich souhrn v jednom svazku považovat za něco více, než kdyby byly prezentovány v jednotlivých chronologických dílech? Spojuje je ještě něco než jen předmět bádání, tedy univerzitní budovy? V krátkém úvodním textu editorů je pouze povšechně nastíněno téma, zmíněn jeden pokus o sepsání dějin stavebního vývoje univerzity z roku 1961 a představení autoři a spolupracovníci. Nejsou charakterizována společná teoretická východiska ani použité metody a prameny. Teprve z textů jednotlivých kapitol vyplývá, v čem se jejich přístupy liší, případně v čem jsou si podobné, v čem jsou tradiční a v čem inovativní.

Recenzovaný svazek by se tak dal nejen z chronologického a věcného hlediska, ale i z hlediska zpracování rozdělit na čtyři části, vnitřně tematicky úzce související a metodicky koherentní: 1) první dvě kapitoly (do konce 18. století), rekonstruuující minulost dnes již v naprosté většině neexistujících objektů původního kolejního systému na základě

pečlivého archivního, topografického a ikonografického výzkumu; 2) dvě výborně teoreticky fundované a kontextuální kapitoly o 19. století; 3) dvě kapitoly o „dlouhém trvání“ vývoje lékařských a přírodovědeckých pracovišť v kontextu městského zdravotnictví, přesunutých z centra na periferii, s důrazem na jejich účelnost;¹⁰ 4) tři závěrečné kapitoly o plánech a limitech ambiciózních stavebních programů v turbulentním 20. století. První, druhá a čtvrtá takto vymezená část by tedy dobře obstály v rámci příslušných chronologických svazků, třetí ve svazku o dějinách jednotlivých fakult. Spojení v jednom svazku zvýrazňuje proměny kontextů stavebního vývoje i akcentů při jejich zkoumání, kontinuity a diskontinuity. Soudržnost svazku a koncepčnost zkoumání společného předmětu pak podtrhují doprovodné materiály, jejichž význam zdůrazňují i editoři, totiž podrobné mapy, které prezentují a specifickým způsobem interpretují jednotlivé fáze vývoje univerzitních areálů v městském prostředí, a podrobný kompletní katalog všech univerzitních objektů (s. 593–685).¹¹ Obrazový materiál je překvapivě většinou jen ilustrační, než aby byl výjimečně použit jako součást argumentace (především u M. Markové). Samozřejmostí je bohatý soupis literatury, jmenný a objektový rejstřík.

Petr Svobodný

Město a univerzita – co je spojuje a co dělí

Alexander Sembdner, *Stadt und Universität Leipzig im späten Mittelalter*,

Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2010 (Beiträge zur Leipziger
Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, Reihe B, Bd. 17), 174 ss.,

ISBN 978-3-374-02833-7

Téma „lipská univerzita a město“ bylo zpracováno jako diplomní práce – zvoleno a zadáno bylo v souvislosti s výročím lipské univerzity. Obě komponenty tématu – město a univerzita – na sebe vážou velmi početnou historiografii, také jejich průniku byla v celoevropském měřítku již vícekrát věnována pozornost.¹ Méně už to platí pro situaci v Lipsku, proto se autor rozhodl zaměřit své úsilí tímto směrem a ve své práci ukázal, jak rozmanité otázky lze v souvislosti s tímto tématem sledovat, pokud nalezneme adekvátní prameny.

¹⁰ Tento přístup pochopitelně není v dějinách medicíny nijak nový. Vedle bohaté německé literatury, například standardní příručka: Axel H. MURKEN, *Vom Armenhospital zum Grossklinikum. Die Geschichte des Krankenhauses vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Köln 1986. Pro české prostředí: Hana MAŠOVÁ, *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, Praha 2005.

¹¹ Jednotlivá hesla uvádějí adresu, název, stručný vývoj, případnou uměleckou výzdobu, využití, odkaz na prameny, literaturu a vyobrazení. V heslech tvoří plánky a vyobrazení významnou součást. Poněkud nepraktické se mi však jeví řazení hesel podle adres, nikoliv podle názvu objektu.

¹ Autor odkazuje na 10 sborníků a další speciální studie; dohledání citací sborníků je ovšem obtížné s ohledem na zkrácené citování, které není adekvátně rozvedeno v přiložené bibliografii. Dodejme k nim ještě následující: Marian FÜSSEL, *Gelehrtenkultur als symbolische Praxis. Rang, Ritual und Konflikt an der Universität der Frühen Neuzeit*, Darmstadt 2006, s. 278–331 (kap. o konfliktech s městem); Thomas WOELKI, *Stadt und Universität im europäischen Mittelalter. Zu einigen Neuerscheinungen*, in: Schwinges Rainer Christoph – vom Bruch Rüdiger (Hgg.), *Universitätsreformen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Jahrbuch f. Universitäts-gesch. 13, 2010, s. 257–259; Agnieszka BARTOSZEWICZ, *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, k tématu univerzita a město s. 33–66.

Autor práci člení do tří rovin. Do makropohledu zahrnuje celkové začlenění univerzity do organismu města – sleduje každodenní otázky jako ubytování, stravování, oblékání, ale i konflikty univerzitních příslušníků v jejich hostitelském městě.

Střední rovinu představují tradiční otázky univerzitních dějin – frekvence posluchačů, poplatky za studium, uplatnění absolventů atd., to vše vztaženo k městskému prostředí: podíl místních městských synů na počtu studujících, zastoupení radních rodin mezi nimi, sociální stratifikace lipských studentů na základě placených nebo prominutých tax, kariéry absolventů v rámci lipských úřadů, ve funkci místních lékařů, lékárníků nebo právníků.

Mikrosonda pak sleduje osobní vztahy žáků a učitelů pocházejících z Lipska, vazby obou skupin na městské rodiny, na lipské elity, zájem městských představitelů o dobré vztahy se špičkami univerzitního personálu apod.

Uvedené náměty jsou vyloženy v textu tří hlavních kapitol, nedílnou součástí prezentace výzkumu jsou ale i přílohy. První z nich je souborem tabulek a grafů, poskytujících konkrétní čísla k výkladu otázek statistického charakteru v textu kapitoly. Z frekvenčních grafů je patrné, že zájem místních rodin, zvláště těch výše postavených, vzbudila nová univerzita až s odstupem zhruba deseti let po svém založení.

Druhá příloha obsahuje katalog osob pocházejících z radních vrstev, které se v rozmezí let 1409–1539 imatrikulovaly na lipské univerzitě. Katalog přináší biogramy 206 studentů a mistrů, které ale neměly sloužit prosopografické analýze. Autor totiž sleduje jiné trendy: v biogramech se objevují také údaje o vzájemných vztazích sledovaných osob – a to jak o vztazích příbuzenských, tak v rámci univerzitních familií. Díky těmto informacím dospěl autor k sestavení schématu vazeb promotorů a promovaných z lipského prostředí, na nichž ukazuje „sít'ování“ v rámci univerzitní i městské obce, které napomáhalo k úspěšnému studiu i k uplatnění v městských strukturách po jeho ukončení. I zde se potvrzuje, že na samém začátku činnosti lipské univerzity se objevují synové místních elit jen výjimečně. Nebyly to zřejmě lipské radní vrstvy, kdo podněcoval secesi z Prahy a ustavení nové školy, i když město se na vybavení nové fundace také podílelo. Své syny posílali místní radní na lipskou alma mater až od 20. let 15. stol. Od té doby se škola stala nedílnou součástí městského života.

A. Sembdner se neomezil na konstatování, že přítomnost masy studujících pomáhala městu k oživení ekonomiky. Prostudoval řadu městských knih, aby našel zajímavé detaily ke spoluzití městské komunity a univerzitanů. Je na nich patrné, jak autor na více místech zdůrazňuje, že vztah města a školy nelze redukovat na konflikty mezi mládeží (studenti versus tovaryši) nebo spory o vymezení kompetencí mezi městskou a univerzitní jurisdikcí, k čemuž tíhla starší literatura.² Univerzitní vzdělání dodávalo synkům z radních rodin na prestiži, chlapcům z nižších vrstev pak dávalo šanci vyšvihnout se do písařského úřadu a třeba i stoupat dále na vyšší příčku společenského žebříčku. To jsou známé skutečnosti, Sembdner k nim ale přidává ještě něco navíc: své teze dokládá řadou odkazů na městské knihy, v nichž se objevují užitečné a zajímavé detaily sousedského spoluzití měšťanů a univerzitních zařízení, detaily k fungování studentských burs (jejich provozování nejen

² Svoji tezi pojednal speciálně in: Alexander SEMBDNER, *Kooperation statt Konflikt. Aspekte des städtisch-universitären Verhältnisses im spätmittelalterlichen Leipzig (1409–1539)*, in: Detlef Döring (Hg.), *Stadt und Universität Leipzig. Beiträge zu einer 600-jährigen wechselvollen Geschichte*, Leipzig 2010 (Quellen und Forschungen zur Geschichte der Stadt Leipzig, 1), s. 51–85.

mistry, nýbrž i měšťany a městem samotným, platby za tyto podniky městu a nedoplatky na povinných dávkách), detaily ke vztahům v rámci lipských elit (dárky pro univerzitní představitel, dárky od města k promoci bohatých synů atd.). Ze střípků vytažených z úředních záznamů pak vystupují plasticky každodenní starosti (spory o limity dovozu piva, kvalitu masa) i mimouniverzitní aktivity mistrů (koupě a prodeje domů i jiné obchodování, které nebylo měšťany zrovna vítáno).

Lipská univerzita byla při svém vzniku velmi svázána s univerzitou pražskou. Proto při četbě mané vystupují otázky typu: a jak to bylo v Praze? Vztah města Prahy a její univerzity zpracován byl,³ ovšem ne tolik podrobně a především se zaměřením na onu makro-, příp. mezzo- rovinu. Mikroanalýza by byla žádoucí, otázkou však je, zda přichází v úvahu při známém nedobrému stavu dochování jak univerzitních, tak pražských městských knih. Známe některé spory i nadace měšťanů, známe koleje, méně už bursy,⁴ nedozvíme se nic o jejich provozu a finančních závazcích k městu. Pražany můžeme hledat mezi graduovanými artistické a juristické školy, nikoli ostatních fakult, neboť u nich chybí nejen matriky, nýbrž i jiné evidenční pomůcky. S ohledem na absenci matrik nemůžeme nabídnout absolutní čísla imatrikulovaných všech fakult kromě právnické univerzity.⁵ Známe několik případů uplatnění absolventů ve městě, ale v době, kdy v Lipsku tyto doklady co do počtu stoupají a stávají se statisticky vyhodnotitelnými, pražská univerzita živoří po husitských válkách v podobě redukované na jedinou fakultu a neposkytuje srovnatelný materiál. Také v Praze jsou známy některé konflikty, srovnatelné např. s lipským případem Geverdes z let 1450–1452 (mocenské tahanice nemusely být podněcovány jen konfesními otázkami, jak se dělo v Praze kolem roku 1460). A co už vůbec není pro Prahu zpracované, a snad ani zpracovatelné, to jsou ony individuální vazby, které zde ovšem také musely existovat...⁶ Sembdnerova kniha by proto mohla být i jistou inspirací k úvahám o každodennosti univerzitního života v Praze, odkud si zakladatelé lipské alma mater přinesli řadu zvyklostí. A. Sembdner tyto skutečnosti nijak zvlášť nezohledňuje, pokud vůbec si Prahy všimne, pak pouze za výběrového použití německé literatury (P. Moraw, F. Seibt, E. Bünz, S. Hoyer; necituje nic od F. Šmahela v němčině či angličtině); z jiných jazyků bere na vědomí jen francouzštinu (K. Ožóg o střední Evropě).

Téma město a univerzita se dostalo na pořad dne v rámci výročního bádání také na konferenci (2004) a ve sborníku redigovaném D. Döringem. Henning Steinführer⁷ zde pojednal

³ Michal SVATOŠ, *Město a univerzita ve středověku*, in: Škola a město. Sborník z konference..., Praha 1993 (Documenta Pragensia 11), s. 40–46; *Univerzita a město – Praha a Univerzita Karlova*. Příspěvky z mezioborové konference..., Documenta Pragensia 20, 2002; Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (edd.), *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, Documenta Pragensia 27, 2008.

⁴ František ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentsko v předrevolučním období 1399–1419*, Praha 1967 (Rozpravy ČSAV, ŘSV 77-3), s. 58–59, pozn. 120; Michal SVATOŠ, *Hospodářské zázemi pražské univerzity v době Karla IV. (1347–1378)*, AUC-HUCP 18/2, 1978, s. 7–36, zde s. 17.

⁵ František ŠMAHEL, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, Zprávy AUK 4, 1982, s. 3–28.

⁶ Sledovány byly jen v případě mimořádně významných mistrů (učitelé a žáci Husovi apod.). Vazby mezi generacemi německých mistrů na pražské univerzitě naznačil Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, na více místech.

⁷ Henning STEINFÜHRER, *Stadt und Universität Leipzig am Übergang vom Spätmittelalter zur Frühen Neuzeit*, in: Detlef Döring (Hg.), *Universitätsgeschichte als Landesgeschichte*. Die Universität Leipzig in ihren territorialgeschichtlichen Bezügen. Tagung der Historischen Kommission der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig vom 7. bis 9. Oktober 2004 (Beiträge zur Leipziger Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, Reihe A, Bd. 4), Leipzig 2007, s. 25–40.

o vztahu města Lipska a jeho vysoké školy na přelomu středověku a raného novověku. Probral postoje města při založení univerzity, zajištění obytných prostor, možné třecí plochy vyvolávající konflikty, a konečně přítomnost měšťanů na univerzitě a využití vystudovaných v městském prostředí. Sembdner tedy měl na co navazovat – Steinführerův základní přehled rozvedl a výzkum prohloubil.

Srovnání lipské a wittenberské univerzity za reformace v územním kontextu se v Döringově sborníku věnuje Thomas Töpfer.⁸ Markus Cottin sledoval vazby lipské univerzity k dalším městům, kde měli lipští mistři vyhrazena kanovnická místa v tamějších kapitulách (Míšeň, Merseburg, Naumburg, Zeitz).⁹ Dále se pak tematika města a univerzity v rámci uvedeného zasedání posunula do 19. a 20. století.¹⁰ V témž svazku najdeme také studii týkající se nadačních aktivit samotných lipských univerzitních mistrů, směřovaných do univerzitních kolejí, v níž Beate Kusche podává vedle konkrétního výkladu také obecné úvahy o nadacích a jejich motivacích.¹¹

Univerzita vznikla jako instituce, která potřebuje ke svému životu městské prostředí. Město ji často zpočátku nevívalo, obávalo se negativních průvodních jevů, bálo se o svoji výlučnost a suverenitu právní, nakonec ale obě instituce našly v sobě zálibení a zjistily, že se potřebují vzájemně. Bylo tomu tak v Praze, stejně jako v Lipsku i jinde. Na této základní skutečnosti nové bádání již těžko něco změní. Zůstávají ale různé otázky, jejichž řešením je možno se přibližovat poznání vzájemného soužití obou organismů, což dokázala nevelká, ale přínosná knížka Sembdnerova, stejně jako další dílčí příspěvky, jichž jsme si všimli vedle ní.

Blanka Zilynská

Enno Bünz – Tom Graber, Die Gründungsdokumente der Universität Leipzig (1409)

Edition – Übersetzung – Kommentar, Thelem, Dresden 2010
(Spurensuche. Geschichte und Kultur Sachsens, Bd. 3),
139 ss. a faksimile listiny v kapse, ISBN 978-3-939888-81-9

Velmi pěkně vybavená knížka nevelkého čtvercového formátu není jen edicí a překladem zakládacích listin lipské univerzity, jak hlásá její název. Přibližuje čtenáři také okolnosti vzniku a personální situaci začínající školy. Svým obsahem i obrazovým doprovodem

⁸ Thomas TÖPFER, *Die Universitäten Leipzig und Wittenberg im Reformationsjahrhundert. Aspekte einer vergleichenden Universitätsgeschichte im territorialen Kontext*, in: D. Döring (Hg.), *Universitätsgeschichte als Landesgeschichte*, s. 41–83.

⁹ Markus COTTIN, *Die Leipziger Universitätskanonikate an den Domkapiteln von Meißen, Merseburg und Naumburg sowie am Kollegiatstift Zeitz im Mittelalter (1413–1542). Rechtliche, wirtschaftliche und prosopografische Aspekte*, in: D. Döring (Hg.), *Universitätsgeschichte als Landesgeschichte*, s. 279–312.

¹⁰ Döringem redigovaný svazek, celkově o 500 stranách, je dále věnován problematice univerzitního soudnictví a studentských krajanských spolků, hospodářským a finančním otázkám ve fungování univerzit od 15. do 19. století, a konečně poslední oddíl zahrnuje příspěvky k osudům univerzit za krizových situací, jako byla šmalkaldská válka, francouzská revoluce nebo první světová válka.

¹¹ Beate KUSCHE, *Stiftungen für das eigene Seelenheil und zum Nutzen des Kollegs – Anniversarstiftungen Leipziger Universitätsprofessoren aus der Zeit der Vorreformation*, in: D. Döring (Hg.), *Universitätsgeschichte als Landesgeschichte*, s. 313–336.

potěší odborníky stejně jako laiky. Je důkazem, že i na relativně „obehrané“ téma lze vytvořit invenční přínosnou publikaci, která netradičním způsobem spojuje reprezentační formu s odborným výkonem.

Jádro knížky tvoří edice tří dokumentů, které provázely založení univerzity v Lipsku v roce 1409. Prvním je zakládací listina papeže Alexandra V. z 9. září 1409, v níž dovoluje markrabatům míšeňským a falckrabatům saským Fridrichu a Vilémovi tuto školu založit. Ti pak vydali 2. prosince téhož roku nařízení, podle něhož měla být univerzita uspořádána (ustavení čtyř národů, založení dvou kolejí, stanovení 20 míst pro mistry). Třetí listina, opět od papeže Alexandra, ustanovuje 19. prosince 1409 konzervátory práv příslušníků lipské univerzity. Všechny tři dokumenty jsou zde vzorně vydány s uvedením všech potřebných informací o jejich dochování originálním i v opisech, o vnějších znacích, dosavadních edicích atp. Vedle přepisu a překladu jsou připojeny i fotografie dokumentů: v prvním případě je prvně publikován záznam listiny ve vatikánských registrech. Připojena je také fotografie jejího zápisu v lipské univerzitní matrice a jako volná příloha fotografická faksimile originálu. Druhý a třetí dokument jsou přiblíženy fotografií originálů.

Edici předchází poměrně objemný úvodní text (s. 11–76), který předně hodnotí specifika jubilující vysoké školy: její nepřetržitě fungování od založení dodnes, nadregionální charakter v prvním století existence i vysoké počty imatrikulovaných, které ji řadily od počátku mezi přední evropské školy. Připomíná dále význam jejího založení pro Míšeňsko a proměny přístupu ke zpracování dějin univerzit v průběhu 19.–20. stol. Poukazuje také na využití jubileí k významnějším publikačním podnikům. V druhé kapitole se rekapitulují okolnosti založení školy. Třetí část úvodu přináší seznam mistrů působících v Lipsku v roce založení univerzity.

Vzhledem k okolnostem vzniku lipské alma mater v návaznosti na secesi německých akademiků z Prahy po vydání Dekretu kutnohorského Václavem IV. je v celé knížce silně přítomen bohemikální kontext: E. Bünz zde, stejně jako v dalších publikacích k výročí,¹ fundovaně a objektivně připomíná události, které se odehrály v Praze koncem roku 1408 a na začátku roku následujícího. Rychlý rozjezd nové univerzity byl umožněn příchodem zkušeného „týmu“ pražských mistrů, kteří jen přenesli své působiště, ale jinak v mnohém pokračovali v praxi, na jakou byli zvyklí. Lipská univerzita proto představuje jistou výjimku mezi staršími evropskými univerzitami, neboť řada škol měla ve svých počátcích potíže s nalezením prostředků, zkušených učitelů, vyučovacích prostor atd. a trvalo jim pár let, než se plně konstituovaly (ani Praha nebyla výjimkou). Autoři také naznačují, že zde musel být silný zájem místních markrabat využít situace k umístění školy v jejich sídelním městě a předpokládají také iniciativu secesionistů.

¹ Enno BÜNZ, *Gründung und Entfaltung. Die Spätmittelalterliche Universität Leipzig 1409–1539*, in: E. Bünz – Manfred Rudersdorf – Detlef Döring, *Geschichte der Universität Leipzig*, I, Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31, Leipzig 2009, s. 21–330; Týž, *Die Gründung der Universität Leipzig 1409*, in: Detlef Döring – Cecilie Hollberg – Tobias U. Müller (Hgg.), *Erleuchtung der Welt. Sachsen und der Beginn der modernen Wissenschaften. 600 Jahre Universität Leipzig*, I, Studien, Dresden 2009, s. 24–35; Týž, *Die Leipziger Universitätsgründung – eine Folge des Kuttenger Dekrets*, in: Blanka Zilynská (Hg.), *Universitäten, Landesherren und Landeskirchen: Das Kuttenger Dekret im Kontext der Epoche von der Gründung der Karlsuniversität 1348 bis zum Augsburger Religionsfrieden 1555*, AUC-HUCP 49/2, 2009 (vyd. 2010), s. 55–64; Týž, *Die Universität Leipzig im alteuropäischen Kontext. Gründung 1409 – Tradition und Innovation*, in: Manfred Rudersdorf – Wolfgang Höpken – Martin Schlegel (Hgg.), *Wissen und Geist. Universitätskulturen. Symposium anlässlich des 600-jährigen Jubiläums der Universität Leipzig 11.–13. Mai 2009*, Leipzig 2009, s. 43–60.

Pro české univerzitní bádání může být vítaný především seznam a biogramy mistrů, doložených v Lipsku v roce 1409.² Z těchto 50 osob prošlo 47 mistrů pražskou univerzitou (jako studenti, mistři aj.), 36 z nich přišlo zřejmě v r. 1409 přímo z Prahy, další dva asi v roce následujícím. Pouze tři nejsou v Praze nijak doloženi! V rámci životopisných údajů těchto akademiků doplňuje E. Bünz Tříškovy a Šmahelovy výzkumy o údaje z následného působení mistrů, především na lipské univerzitě, a dokresluje tak profil skupiny, která stála u zrodu nové školy.

Nepřehlédnutelnou součástí publikace je její obrazový doprovod. Lipská univerzita měla oproti Praze větší štěstí na dochování matrik, navíc jsou její knihy malebně ilustrovány, což usnadňuje nalezení autentické výzdoby knih věnovaných její historii. Zde je použita iluminace Zjevení Páně, sloužící při přísahách univerzitanů (proto vykazuje opotřebením způsobené dotyky přísahajících). Mapa spádových oblastí univerzity dokládá, jak lipská škola přebírala Praze její potenciální studenty.

Nejstarší dochovaný profesorský portrét spadá v Lipsku už do raného 15. století. Zachycuje Alberta Varrentrappa, který vystudoval a působil nejprve v Praze, kde byl posledním děkanem artistické fakulty před secesí v květnu 1409 (úřadu byl zbaven v důsledku události po Dekretu kutnohorském – odejmut mu byl násilně na rozkaz krále, když němečtí mistři odmítali uznat volby vykonané podle nového královského předpisu). Jeho značně individualizovaný portrét je tudíž i prvním portrétem mistra pražského. Patřil mezi zakládající skupinu mistrů v Lipsku.³ S českými reáliemi zůstal ale spojen i po odchodu z Prahy, a to jak svými církevními obročmi, tak účastí na koncilu v Kostnici v roli jednoho ze svědků proti Husovi.

Jarní secese onoho roku 1409 je „zpřítomněna“ málo známými fotografiemi kostýmovaného průvodu z roku 1909, který byl jako součást oslav 500. výročí lipské univerzity inscenací secese německých studentů z Prahy.

Fotografie připomínají také dva zasloužilé badatele v oboru dějin lipské univerzity, Georga Erlera (editora lipských matrik) a Friedricha Zarnckeho (editora statut a listin i autora několika studií). Konečně uveďme, že byl zařazen také plánek a fotografie univerzitních budov, jejichž osud byl podobný řadě jiných v dalších univerzitních městech včetně Prahy: podlehly asanaci na prahu moderní doby.

Publikace bude nejen hezkou památkou na kulaté výročí univerzity, ale najde jistě i využití pedagogické, stejně jako badatelské.

Blanka Zilynská

Franz Häuser (Hg.), Die Leipziger Rektoratsreden 1871–1933, Bd. I, Die Jahre 1871–1905, Bd. II, Die Jahre 1906–1933

Walter de Gruyter, Berlin – New York 2009, 1796 s., ISBN 978-3-11-020919-8

Na jaře roku 2009 vyšla vedle mnoha jiných publikací vztahujících se k oslavám šestistého výročí založení Univerzity v Lipsku také obsáhlá reprezentativní dvoudílná edice

² Srč. Enno BÜNz – Thomas LANG, *Die Männer der ersten Stunde: Leipziger Magister und Studenten 1409*, in: Rektor der Universität Leipzig (Hg.), *Jubiläen 2009. Personen – Ereignisse*, Leipzig 2009, s. 77–86.

³ Enno BÜNz, *Ein Leipziger Professor tritt ans Licht. Das unbekannte Porträt des Juristen Albert Varrentrapp von 1426*, in *Neues Archiv für sächsische Geschichte* 80, 2009, s. 237–248.

projevů rektorů této univerzity.¹ Jejím vydavatelem byl tehdejší rektor prof. Franz Häuser. Úvodní studii o vzniku a vývoji rektorského úřadu do roku 1933 obstaral dr. Jens Blecher z lipského univerzitního archivu. Věcný, osobní a místní rejstřík k publikaci pak vytvořil dr. Marcel Korge ze Sudhoffova institutu pro dějiny medicíny a přírodních věd.

Edice přináší plné znění inauguračních proslavů a zpráv rektorů² o univerzitní činnosti pro daný akademický rok od dob založení Německé říše do doby převzetí moci národními socialisty. Vybrané období představuje Lipskou univerzitu v éře rozkvětu a s řadou významných univerzitních profesorů a s přibývajícím počtem studentů.

Už minimálně od raného novověku byl latinsky pronášen a zaznamenáván velký počet univerzitních inauguračních řečí, oslavných a smutečních projevů i řečí na odchodnou. Akademické projevy tak měly velkou a dlouhou tradici. V průběhu 19. století byly některé rektorské projevy pronášeny i v němčině, projevy v latině se vyskytují do 60. let 19. století, poté už zaznívala jen němčina a rektorské projevy začaly vycházet tiskem.

Prvním textem v publikaci je zpráva odstupujícího rektora Friedricha Zarnckeho o akademickém roce 1870/71, která pochází z 31. října roku 1871.³ Skutečnost, že edice začíná tímto rokem, je dána i tím, že právě tehdy začaly proslovy pravidelně vycházet tiskem za účelem zprostředkování informací o univerzitě navenek a pro lepší informovanost univerzitních učitelských sborů. První svazek edice končí inauguračním proslavem rektora Gerharda Seeligerera ze dne 31. října 1905. Druhý svazek začíná Seeligerovou hodnotící zprávou z následujícího roku a končí zprávou odstupujícího rektora Hanse Achelise z 31. října 1933. Tento ohraničující mezník celé edice není vybrán náhodně, neboť se téměř kryje s počátkem státem zavedeného vůdcovského principu na lipské univerzitě, který ukončil dlouhý vývoj univerzitní samosprávy.

Proslovy a zprávy, které zaznívaly v univerzitní aule v den výročí reformace 31. října a vázaly se ke každoroční výměně rektorů, tvořily v průběhu akademického roku událost rituálního významu, během které ožila středověká „universitas“ jako shromážděné společenství profesorů, jemuž odstupující rektor zprávou o svém působení pokorně odevzdal propůjčenou moc. Poté obdržel předanou hodnost nový rektor. Proslovené a krátce poté publikované projevy neslouží pouze jako historický pramen, ale mají co říci i z hlediska filozofického a filologického. Projevy vrhají také světlo na spojení mezi tradicí a osobní orientací vědců v moderním, nepetržitě se zrychlujícím a politizujícím se univerzitním světě. Lze zde najít myšlenky, přesvědčení, představy autorů. Odráží také snahy jednotlivých profesorů o vědeckou komunikaci. Nově zvolení rektoré využívali svých referátů k prezentaci různých studijních témat před nezavěšenými univerzitními kolegy a čestnými hosty a k rekapitulaci současného stavu bádání.

Příkladem takových charakteristických dokumentů „ducha doby“ je vlastenecky ale zároveň agresí prochnutá zpráva rektora Friedricha Zarnckeho (1871)⁴ vztahující se k vítězství

¹ O edici bylo stručně pojednáno i v reprezentativní publikaci Franz Häuser (Hg.), *Das sechshundertjährige Jubiläum der Universität Leipzig 2009. Eine Dokumentation*, Leipzig 2011, s. 200–202.

² Přehled lipských rektorů dostupný i na: <http://www.uni-leipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/>.

³ On-line bibliografie projevů rektorů z německy mluvících zemí v 19. a 20. století, tedy i z Lipské univerzity, i s životopisnými medailony některých rektorů dostupná na: <http://www.historische-kommission-muenchen-editionen.de/rektorsreden/>.

⁴ Prof. Friedrich Zarncke (1825–1891) – rektorem pro školní roky 1869/70, 1870/71 a 1881/82; germanista, filolog.

nad „úhlavním nepřítelem“ Francií nebo projev rektora Alberta Köstera (1914)⁵ na téma *Válka a univerzity* po vypuknutí první světové války. Stejně tak se v projevech kolem roku 1909 promítá univerzitní konání ve věci pětistého výročí oslav vzniku Lipské univerzity.

Oborové spektrum inauguračních proslovů je široké, neboť rektori pocházeli ze všech fakult, přičemž největší zastoupení měla filozofická fakulta. Nechyběli mezi nimi ani právníci, lékaři, teologové či přírodovědci.

Co se týká edičního zpracování, nejedná se v tomto případě o klasickou kritickou edici. Pro lepší čtivost již tak rozsáhlého díla bylo upuštěno od obširných kritických komentářů a poznámek. Z toho samého důvodu také nebyly připojeny žádné další materiály, i když by byly žádoucí (např. biografie rektorů). Poznámkový aparát měnící se během desetiletí byl sjednocen do klasických poznámek pod čarou. Pravopis a gramatika nebyly až na zřejmé tiskové chyby přizpůsobeny moderním pravidlům.

Edice zprostředkovávající v písemné formě přes 126 rektorských projevů a zpráv může tak sloužit nejen vědcům z oborů jako historie, germanistika nebo sociální vědy, ale i dalším zájemcům z řad odborné veřejnosti.

Roman Elner – Michal Továrek

Christian Lackner, Möglichkeiten und Perspektiven diplomatischer Forschung. Zum Privileg Herzog Albrechts III. für die Universität Wien vom Jahre 1384 (Stabwechsel. Antrittsvorlesungen aus der Historisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Band 4) Wien – Köln – Weimar 2013, 139 s. s 13 vyobr., ISBN 78-3-205-78909-03

Sličná knížka obsahuje dvě v podstatě spolu nesouvisející stati, jak to ostatně naznačuje i sám její název. První část titulu, vlastně hlavní titulek, se týká druhé části Lacknerových vývodů, podtitulek pak té první. Tím je také třeba začít. Jde tu vlastně o druhou a opravdovou zakládací listinu vídeňské Rudolfiny, neboť je známo, že vlastnímu založení vídeňské univerzity Rudolfem IV. v r. 1365 následovala doba dvou desetiletí více než rozpačitých, v podstatě s univerzitou krakovskou srovnatelných začátků. A že teprve impozantní listina jeho mladšího bratra vdechla do této instituce plnější resp. posléze plný život. Třeba dodat, že také na úkor univerzity pražské. I když ani tam, tedy v Praze, to nebylo zcela bez problémů.

Lackner, který je specialista na habsburské dějiny druhé půle 14. a počátku 15. století,¹ správně zdůrazňuje důležitost Albrechtovy listiny a současně upozorňuje na řadu jejích významných specifik. Už sám rozsah této listiny (100 × 79 cm) je impozantní. Však taky její edice v příloze Lacknerovy knihy má celých 20 stran (třeba ale dodat, že malého formátu), k nimž je poprvé připojeno i první kritické vydání jejího zhruba o dvacet let mladšího překladu německého. Ale otázek spojených s její existencí je více. Podle Lacknera upozorňují nejdříve zejména na specifika sfragistická. Co překvapí na první pohled, je, že vévodská

⁵ Prof. Albert Köster (1862–1924) – rektorem pro školní rok 1914/15; filolog, historik literatury, divadelní historik.

¹ Je mj. vydavatelem edice *Regesta Habsburgica* a autorem knihy o kanceláři a dvoru těchto vévodů. O těchto pracích bylo z mého pera dosti zevrubně pojednááno v našem archivním a historickém tisku, takže není potřeba se k nim vracet.

listina, tedy listina svým způsobem suveréna, je zpečetěna více než dvacítkou pečeti, tedy věc doslova nevidaná, nešlo-li o smlouvu či podobný text, který to vyžadoval. A právě tato zvláštnost přiměla Lacknera, aby tomuto fenoménu věnoval zevrubnou pozornost. Odhaluje totiž díky zcela výjimečně existujícím doplňujícím pramenům úřední (záznamy v knihách jednotlivých univerzitních fakult), ale i kodikologické povahy (jde o mimořádnou vypočítací schopnost příslušného obrazového zachycení ceremonálu) skrytá možná obecnější specifika středověkých (a jistě i novověkých) diplomatických textů, sahající výrazně za, či nad běžný paleografický, diplomatický i správně historický rozbor. Tím ovšem neříkám, že jej lze podceňovat.

Stručně řečeno: poté, co si uvědomíme, že v listině nebyla realizována úvodní ozdobná iniciála v intitulaci, bylo třeba vyjít od koroborace Albrechtovy listiny, která dosud stála ve stínu vlastně toliko proklamativní listiny Rudolfovy. V této koroboraci je totiž uvedeno celkem 27 pečeti, nicméně v současnosti jich je k ní přivěšeno pouhých 19, v čele s pečeti vydavatele a jeho bratra Leopolda III. A je možno učinit skok: ohlášené pečeti salcburského arcibiskupa a biskupa pasovského chybí dodnes, byť jsou připomínány s velkou pompou. Lackner dokonce našel záznam z jednání univerzitní obce z r. 1389, který zaznamenává usnesení, aby zmíněný arcibiskup byl o připojení své pečeti požádán. Stalo-li se tak, nevíme, pečeť ale připojena nikdy nebyla. Lze jít ovšem ještě dále. S pomocí zmíněných záznamů v rektorátních aktech Lackner zjistil, že si do výdajů svého úřadu rektor v r. 1386 poznamenal výdaj za zpečetění resp. příslušný vosk dvou v koroboraci uvedených šlechticů. Lze z toho vyčíst, že řada ze jmenovaných šlechticů své pečeti připojovala postupně, zřejmě jak se objevili v horizontu univerzity, k čemuž přišli „jako slepý k houslím“. Nicméně má tento proces ještě další, pro nás těžko představitelné pokračování. V koroboraci původně uvedená osoba (která ale pečeť z neznámých důvodů nepřipojila) už s odstupem doby příslušný úřad nezastávala, proto byla vyškrobáním jména v koroboraci nahrazena příslušným následným titulářem, který svou pečeť připojil. Věru, poněkud zvláštní historie.

Ale tím není všemu konec. Překvapí, že při zjištěné nedbalosti při zpečetování je listina tak rozsáhlá a vlastně všeobsahující a pečlivě koncipovaná. Představy staršího bádání o její provenienci ve vévodské kanceláři Lackner poté, co před lety tuto myšlenku nadhodil, zcela odmítá. Dospívá na základě paleografické analýzy k přesvědčivému závěru, že písařem tohoto privilegia byl pařížský mistr a univerzitní ahasver Pavel Fabri z Geldern (v Tříškově Biografickém slovníku s. 436), působící předtím jeden čas na univerzitě pražské a končící v 90. letech v Kolíně n. R. Ale nejen to. Lackner dospívá k neméně přesvědčivému závěru, že i textově jde u tohoto privilegia o dílo příjemcovy. Konkrétně text připisuje i z naší univerzitní historie známému Jindřichu z Langensteinu a připojuje i řadu dalších zajímavých pozorování. Tak je vlastně nevyhnutelným závěrem nutnost opustit zejména představu o aktivní univerzitní politice Albrechta III. A ovšem vidíme, že „šedá je diplomatická teorie a zelený strom diplomatických aktivit“, ba přímo (prosím za odpuštění nespisovného slova) „kejklí“ se nám představuje v zřetelné poloze. S radostí lze tuto stať českému medievistovi, ale nejen jemu, vřele doporučit.

V titulku první, v knize druhá stať podává stručnou historii ve dvou kapitolkách (dohromady dvacet stran). První je úvaha *Eine Krise der Diplomatik?*, druhá *Diplomatik und Kulturgeschichte*. Autor tu resumuje zhruba poslední století, leč se zdůrazněním posledních desetiletí, teoretických úvah o smyslu a funkci diplomatiky a dochází k názoru, který je mi blízký, že nejde o krizi diplomatiky, ale pokud vůbec, tak o krizi některých diplomatiků.

Já bych vedle kulturních dějin rád upozornil na důležitost vazby diplomatiky a správních a kulturních dějin, na niž jsem před lety v zapadlém článku o obrození se snaživších, ale neobrodivších se *Archivmitteilungen* 41, 1991 upozorňoval. Užitečná závěrečná bibliografie knižku uzavírá.

Ivan Hlaváček

Robert Gramsch, Erfurt – Die älteste Hochschule Deutschlands; vom Generalstudium zur Universität

(Schriften des Vereins für die Geschichte und Altertumskunde von Erfurt 9), Sutton Verlag, Erfurt 2012, 170 s.

Po téměř deseti letech od vydání rozsáhlého prosopografického přehledu erfurtských juristů z pozdního středověku i dalším intenzivním výzkumu přichází jenský historik Robert Gramsch s novým zpracováním raných dějin a zkoumáním vzniku univerzity v Erfurtu. Útlá monografie vychází z jedné části autorovy původní disertace, obhájené na jenské univerzitě již v roce 2002, jež však byla pro knižní vydání do značné míry přepracována a rozšířena. Obě dnes již dostupné práce – spolu se zmíněnou rozsáhlou monografií (vydanou knižně v roce 2003)¹ – tvoří určitý homogenní celek a přinášejí řadu nových i významných poznatků o erfurtském univerzitním centru v období pozdního středověku.

Gramsch ve svém novém příspěvku k dějinám erfurtské vzdělanosti dokonale zúročil své rozsáhlé znalosti historických pramenů i jednotlivých osobností a pokusil se plasticky načrtnout vývoj vzdělávacích institucí, zejména však nově zrekonstruovat proces vzniku univerzitního centra, a to v rozmezí let 1379 až 1392. Oproti klasickým dílům (např. Ericha Kleineindama nebo Sönke Lorenze) a obecně přijímanému závěru o počátcích erfurtského univerzitního školství v roce 1392 přichází autor s poměrně zajímavou tezí: univerzita v Erfurtu má být podle jeho názoru považována za nejstarší intelektuální centrum univerzitního typu v geografické oblasti dnešního Německa na základě prvního zakládacího privilegia z roku 1379 uděleného avignonským papežem Klementem VII. Gramsch se ve své nové monografii záslužně pokusil objasnit hlavní motivace a snahy o založení autonomního durynského intelektuálního centra. Jeho výklad je založen na interakci mezi doposud známými i neznámými prameny (jde o nově nalezená registra papežských suplů z Archivio Segreto Vaticano, jejichž přetisk se nachází i s dalšími dokumenty v příloze recenzované knihy) a sociální sítí vztahů, jež se autorovi podařilo zrekonstruovat v rámci zakladatelské skupiny. Právě osudy některých zakladatelů utvářely erfurtské univerzitní dějiny. V novém zpracování raných dějin erfurtského školství ovšem hraje nepřímou roli i pražská univerzita. Byli to právě někteří pražští absolventi, zejména právnické (ale i artistické) fakulty, kteří v průběhu druhé poloviny osmdesátých a počátkem devadesátých let 14. století napomohli svým úsilím k založení nové univerzity. Gramscheho čtení nových pramenů a rekontextualizace doposud známých poznatků tedy nepřímo mapuje kariéry i uplatnění některých pražských juristů v Říši po jejich odchodu z Prahy.

¹ Robert GRAMSCH, *Erfurter Juristen im Spätmittelalter. Die Karrieremuster und Tätigkeitsfelder einer gelehrten Elite des 14. und 15. Jahrhunderts*, Leiden – Boston, Brill 2003 (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 17).

První čtyři oddíly recenzované práce shrnují dosavadní poznatky o vývoji, formách a institucionálních podobách vzdělávacího systému v Erfurtu. Z konce 13. století existuje pouze několik málo zpráv o několika katedrálních školách fungujících pod patronací místních klášterů nebo kostelů. Bohužel z několika málo dochovaných fragmentů je možné pouze nepřímo usuzovat na jejich úroveň. Poskytovaly nejspíše základní latinské vzdělání a snad i jakousi „nadstavbovou“ výuku ve svobodných uměních (*artes liberales*). Až prameny ze šedesátých let 14. století se zmiňují o existenci instituce podobné *studiu generale*. Jakýsi kvazi-univerzitní svazek vznikl spojením čtyř nejvýznamnějších místních katedrálních škol. Erfurtská vzdělávací instituce byla poměrně hojně navštěvována studenty z různých oblastí Německa, známý byl její školní program v *artes*, částečně také výuka práva. Od roku 1360 stál v čele katedrální školy u sv. Marie, a dokonce pravděpodobně celého institucionálního svazku škol, v té době mistr svobodných umění Jindřich Totting z Oyty († 1397), jenž absolvoval pražskou artistickou fakultu již v roce 1355. Pozdější slavný teolog byl však brzy spolu s dalšími třemi učiteli z Erfurtu odlákán zpět do Prahy, aby zde od roku 1365 působil jako *magister actu regens* na artistické fakultě. Pražské intelektuální centrum bylo pro erfurtské studenty a učitele značně atraktivní, protože zde již existovala funkční univerzita se všemi privilegii. Zejména mistři zde získali institucionální podporu pro své zájmy (i díky fundaci Karlovy koleje v roce 1366). V Praze se jim taktéž otevřely nové možnosti v akademické kariéře, a to v podobě získání plnohodnotných akademických gradů na všech fakultách. Ruku v ruce s těmito možnostmi se objevily další způsoby, jak dosáhnout nových a výnosných obročí i prebend. Odliv učitelů i studentů do Prahy však předznamenal kolaps erfurtského *studia generale*, zejména kolem roku 1368 vyvrcholila jeho hluboká krize a úpadek všech katedrálních škol.

Jádro Gramscheho monografie tvoří tři hutné kapitoly, ve kterých podrobným způsobem rekonstruuje snahy a úsilí o získání univerzitních privilegií od konce sedmdesátých let 14. století. Jestliže na konci šedesátých let 14. století ztroskotala organizační model odloučení erfurtského *studia generale* od katedrálních škol bez potřebné politické podpory i mecenášství, situace se změnila po roce 1378 s propuknutím papežského schizmatu. Eskalující církevně-politická krize a hlavně lokální spor mezi wettinskými lantkrabaty a wettinským arcibiskupem zasáhl mohučské arcibiskupství i celé Durynsko. Po překotném přechodu pod obedienci avignonského papeže Klementa VII. dopomohl aktivní erfurtské městské radě k získání dvou zakládacích univerzitních privilegií (datovaných 16. 9. 1379 a 1. 10. 1379). Založení nové univerzity mělo pravděpodobně upevnit a snad i prosadit Klementovy politicko-mocenské zájmy v Říši a více oslabit nejenom říšskou politiku Václava IV., ale i intelektuální monopol pražské univerzity. S jistotou je však možné tvrdit pouze to, že městská rada využila značně nepřehledné i nejisté politické situace k získání privilegií pro založení nové univerzity, což za normálních okolností nebylo tak snadné.

Gramscheho pečlivé čtení register papežských suplik odhalilo původní zakladatelskou skupinu čítající zhruba jedenáct kleriků a čtyři osoby světské spolu s jejich velmi úzkými vazbami na erfurtskou městskou radu. Rekonstrukce interaktivní sítě sociálních vztahů mezi osobami aktivními při založení erfurtské univerzity je znázorněna i v přehledném sociogramu (s. 59–63). Za vůdce hesenské zakladatelské skupiny, iniciátora i šedou eminenci všech jednání považuje autor vedoucího kanceláře a protonotáře erfurtské městské rady Hartunga Gernodiho z Rottenbergu († 1407–1410), jemuž významně pomáhal i jeho krajan Jan Ryman († ca. 1407). V zakladatelské skupině kleriků se z pramenů papežských

suplik vynořili i dva bývalí pražští juristé – Jindřich z Breitenbachu (v roce 1375 získal v Praze bakalářský gradus práv)² a Gerwig Meckbach (či Meckebach; od roku 1372 studoval práva taktéž na pražské juristické fakultě, zde se seznámil právě s Jindřichem z Breitenbachu).³ Cíl zakladatelů byl jasný. Chtěli využít sociálního kapitálu erfurtské písařské kanceláře a její sociální síť klientů k zisku papežských prebend a říšských titulů. Zároveň městská rada v čele s protonotářem zamýšlela disciplinovat některé rebelující erfurtské kleriky a chtěla rovněž mocensky ovládnout klášterní školy ve městě, jejichž kanonikáty měly být částečně inkorporovány do nově vzniklé instituce. Od samého počátku bylo záměrem zakladatelů založit univerzitu zeměpanského charakteru.

První zakladatelský pokus z roku 1379 však ztroskotal ze dvou důvodů. Jednak v letech 1380 až 1381 politické události v Říši zmařily plány a pohřbily faktické založení univerzity, protože Adolf z Nassau a s ním i Erfurt přešel zpět pod obedienci římského papeže Urbana VI., čímž se privilegium získané od avignonského papeže stalo neplatným. Především však prvnímu erfurtskému záměru chyběla intelektuální osobnost typu Alberta Saského (jako v případě Vídne) či Marsilia z Inghenu (jako v případě Heidelbergu), protože v původní skupině zakladatelů bylo pouze několik málo kleriků s určitým akademickým gradem. Situace se však změnila v druhé polovině osmdesátých let 14. století, přičemž nový impuls k založení univerzity v Erfurtu vyšel opět od některých mistrů, kteří prošli Prahou a získali zde akademické vzdělání. Pražská univerzitní krize z let 1384–1387 se spory o obsazování míst v kolejích, o kompetence kancléře univerzity i o konzervátory práv univerzity přispěla nejenom k odchodu některých studentů a scholárů na konkurenční univerzitu do Heidelbergu, ale i ke značnému znechucení dalších univerzitanů, kteří se poohlíželi po jiném dobrém bydle.

K získání druhého zakladatelského privilegia pro Erfurt od papeže Urbana VI. (ze 4. 5. 1389) došlo opět díky synergii skupiny několika stejně smýšlejících kleriků a politické vůli i schopnostem jejich podporovatelů v erfurtské městské radě. Přestože angažmá Hartunga Gernodihho při druhém pokusu nelze jasně z pramenů prokázat, můžeme zaznamenat rozšíření původního zakladatelského kroužku kleriků. Zdá se, že nyní ve skupince bývalých pražských studentů tahal dřívější intelektuální garant Jan Ryman pouze za kratší nitky. A to i poté, co si pravděpodobně v osmdesátých letech doplnil své vzdělání na pražské juristické fakultě a do zakladatelské skupiny přivedl i svého bratra Jindřicha, držitele bakalářského gradu svobodných umění z Prahy. Při druhém a nyní již úspěšném pokusu založit univerzitu stáli v čele skupiny kleriků jiní dva pražští odchovanci artistické a juristické fakulty – Ludvík Molner⁴ (od roku 1382 bakalář práv i učitel na artistické fakultě) a Konrád z Dryburgu⁵ (od roku 1378 učitel na pražské artistické fakultě). S koncem pražské univerzitní krize po roce 1387 je možné zaznamenat Ludvíkovu aktivní kariéru v Erfurtu – nejprve jako smírčího soudce a posléze jako generálního vikáře proboštství kostela u sv. Marie. Ludvík Molner rovněž neváhal využít svého sociálního kapitálu u kurie, aby podpořil nový zakladatelský podnik. Gramsch jej považuje za centrální osobnost druhého zakladatelského úsilí, i když jeho význam nelze jasněji a přesvědčivěji prokázat. Ludvíkův vliv na nově vzniklou univerzitní korporaci dovozuje autor ze skutečností, že zastával úřad prvního rektora univerzity, a to po celé dva roky bez dalšího znovuzvolení. Další osobnost, Konrád z Dryburgu, byl

² Josef TRÍŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity*, Praha 1981, s. 146.

³ Tamtéž, s. 127–128.

⁴ Tamtéž, s. 344–345.

⁵ Tamtéž, s. 71–72.

dokonce první, kdo byl zapsán do matriky nové instituce a patřil ke skupině akademiků, kteří následovali Konráda ze Soltau při odchodu z Prahy do Heidelbergu, kde s ním i velmi úzce spolupracoval. V roce 1390 získal v Heidelbergu jako úplně první doktorát práv a již v roce 1392 se stal prvním profesorem a vedoucí osobností erfurtské juristické fakulty.

Po potvrzení papežem Bonifácem IX. (v dubnu roku 1390) byla nová univerzita slavnostně otevřena, oficiálně však až 28. dubna 1392 tradičním zapsáním mistrů i studentů do univerzitní matriky podle pořadí dignity všech čtyř fakult. I během eskalace politických událostí v devadesátých letech a po počátečním poklesu počtu imatrikulovaných studentů mezi roky 1392 až 1398 (první magisterská promoce je doložena právě až z r. 1398), získala nová univerzita svou institucionální i intelektuální tvář, a to díky celé řadě osobností (zmínit můžeme například dalšího pražského odchovance, lékaře a mecenáše Amplonia Berku, zakladatele *Collegium Amplonianum*). Rané dějiny erfurtské univerzity se uzavírají dvěma událostmi z let 1398 až 1399. Někdy v březnu 1398 poctil erfurtskou univerzitu návštěvou v té době již slavný heidelberský profesor Konrád ze Soltau. Nejenže zde proslovil slavnostní teologickou přednášku o dekretálu *Firmiter credimus*, ale rovněž přinesl svému příteli Konrádu z Dryburgu potvrzení do funkce místokancléře univerzity od mohučského arcibiskupa, čímž nová instituce získala značnou autonomii. V srpnu roku 1399 byl arcibiskupskou kompenzací, zejména klášteru u sv. Marie, proces založení nového intelektuálního centra završen.

Závěrem lze říct, že Gramscheho interpretace nových pramenů a rekontextualizace doposud známých poznatků bezesporu přispívá k novému objasnění vzniku univerzity v Erfurtu. Přesvědčivým způsobem se podařilo zrekonstruovat původní zakladatelskou skupinu a odkrýt sociální vazby, jež existovaly mezi rottenburským kroužkem zakladatelů kolem Hartunga Garnodi, Jana Rymana a skupinou bývalých pražských univerzitánů v čele s Ludvíkem Molnerem a Konrádem z Dryburgu. Základní tezi o erfurtské univerzitě jako nejstarším intelektuálním centru univerzitního typu v geografické oblasti dnešního Německa se však podle mého názoru autorovi nepodařilo přesvědčivě prokázat. Erfurtská městská rada sice na podzim roku 1379 skutečně získala formální papežská privilegia pro založení nové univerzity, k faktickému založení instituce však došlo vlivem řady různých okolností až o třináct let později. V roce 1392 se univerzitě podařilo získat nejenom mocenskou podporu, ale také shromáždit dostatečně silnou intelektuální skupinu. Gramscheho argumentace podepřená i paralelními příklady univerzit v Praze a ve Vídni, jež dle jeho názoru obě potřebovaly patnáct až dvacet let vývoje na to, aby se z formálního privilegia na papíře staly skutečnými univerzitami, se mi zdá značně nepodložená a velmi vágní (např. pro Prahu autor vychází hlavně ze starších prací Petera Morawa či Ferdinanda Seibta, nezohledňuje například základní soubor studií Františka Šmahela *Die Prager Universität im Mittelalter*, Leiden – Boston 2007). Autorovu hlavní tezi a její argumentační zdůvodnění by bylo nutné širěji analyticky rozvinout i hlouběji rozpracovat. Gramscheho práce přesto zpřesňuje dosavadní znalosti o jedné z dílčích kapitol dějin evropských univerzit. Teprve další odborná diskuse ukáže, zda budou jeho závěry plně přijaty, nebo korigovány dalším výzkumem. I přes zmíněné výhrady si však nová monografie o vzniku erfurtské univerzity zaslouží pozornost. Přínosným způsobem zmapovala mj. doposud neznámé osudy a kariéry několika absolventů pražské univerzity po jejich odchodu z Prahy.

Martin Dekarli

Andreas Sohn – Jacques Verger (Hgg./Éds.), Die universitären Kollegien im Europa des Mittelalters und der Renaissance. Les collèges universitaires en Europe au Moyen Âge et à la Renaissance (Aufbrüche. Interkulturelle Perspektiven auf Geschichte, Politik und Religion 2)

Winkler Verlag, Bochum 2011, 237 s., ISBN 3-3-89911-141-5

Andreas Sohn – Jacques Verger (Hgg./Éds.), Die regulierten Kollegien im Europa des Mittelalters und der Renaissance. Les collèges réguliers en Europe au Moyen Âge et à la Renaissance (Aufbrüche. Interkulturelle Perspektiven auf Geschichte, Politik und Religion 2)

Winkler Verlag, Bochum 2012, 231 s., ISBN 3-3-89911-183-5

Kdo otevře pátý svazek bible středověkých dějin, totiž Lexikon des Mittelalters, marně hledá heslo Kolleg. Ale nic není ztraceno. I když není odkaz, je čtenář hojně odškodněn, když si uvědomí, že je třeba hledat ve svazku třetím pod heslem collegium, jemuž bezprostředně předchází heslo Collège de St-Côme, informující o společenství pařížských chirurgů. Za ním pak přichází bohaté obecné poučení (sl. 39n.).

Nejdřív ale pár slov o vydavatelích, kteří zpřístupnili protokoly dvou návazných pařížských symposií z prosince 2008 a září 2010, které byly věnovány specifické formě univerzitních institucí. Jsou to přední medievisté současnosti, oba působící v Paříži, i když první z nich je Němec, v současnosti profesor na Sorbonně (*1959). Jeho pracovní zaměření cílí zejména na církevní dějiny, ale též na historii měst; na některé jeho práce bylo možno v našem odborném tisku upozornit.¹ Druhý je přední badatel v dějinách středověkých univerzit starší generace (*1943) a je emeritem téže univerzity. Na jeho práce není třeba upozorňovat.²

Tak jako byly univerzity ve středověku obecně centrem intelektuálního života svého a často nejen svého teritoria, tak byly jejich koleje centrem intelektuálního života jedné každé univerzity. V tradiční Anglii je tomu tak, zejména u zavedené „Oxbridge“, svým způsobem dodnes, kterýžto vzor má ale své pokračovatele porůznu i jinde, zejména pak ve Spojených státech amerických. I když těmto kolejím je v rámci dějin jedné každé univerzity nutně věnována značná pozornost, zdaleka nelze říci, že by tím vypovídací schopnost těchto svébytných institucí, s nimiž středověké univerzity stály i padaly, byla, a to zejména v komparativním kontextu, vyčerpána. Třeba ovšem důrazně upozornit na důležité práce Astrika L. Gabriela. Nejnověji to prokazují dva svazky, na něž chci v následujícím alespoň stručně upozornit. Už základní akcent zřetelně ukazuje, o co jde. V prvním svazku jsou prezentovány koleje, které byly bezprostřední součástí té které univerzity a jež byly určeny zejména chudým posluchačům světského zaměření a byly pochopitelně pod její bezprostřední správou. V druhém případě pak jsou středem pozornosti koleje, které si při univerzitách budovaly a udržovaly jednotlivé řady, případně dokonce i jednotlivé velké kláštery, které měly zájem na prohloubení znalostí, zejména ovšem teologických, svých členů, zejména

¹ O knize o německých prokurátorech u papežské kurie srv. ČČH 97, s. 401n., o knize o středověké Paříži tamže 111, s.296n.

² Srv. alespoň poctu, již se mu dostalo od jeho žáků: *Universitas scholarium. Mélanges offerts à Jacques Verger par ses anciens étudiants*, réunis par Cédric GIRAUD et Martin MORAND, Genève 2011, s jeho bohatou bibliografií s více než třemi sty položek.

ovšem nastupující generace. A ty pochopitelně podléhaly jurisdikčně i v personálních otázkách svým církevním nadřízeným strukturám; univerzitním pak pokud šlo o vlastní pedagogický proces. Už na první pohled, signalizuje to už samotný rozsah jednoho každého svazku, je zřejmé, že tematika mohla být prezentována jen kurzoricky. A to tím spíše, že úvodní i závěrečné stati (včetně úvodního slova německé ministryně pro vzdělání a vědu Anetty Schavanové u prvního svazku) jsou plnotextově prezentovány jak v němčině, tak ve francouzštině. Jednotlivé rozpravy pak mají vždy souhrn v druhém z obou jazyků a navíc ještě anglicky. I když je název obou svazků jednoznačně směřován na středověk a návaznou renesanci, přicházejí i některé reflexe novodobé.

Není možné, ani potřebné pokoušet se zachytit všechny příspěvky bibliografickým způsobem, už i proto, že jde leckdy o teritoria – i když nikoliv témata – odlehlá. Půjde o to postihnout rámcovou strukturu a upozornit na okruhy bližší resp. blízké. Žel, je třeba už zde říci, že bezprostředně česká problematika nebyla zřetelněji dotčena. A pokud jde o vnější vybavení, je možno konstatovat, že se postrádají především rejstříky (Zřejmě editoři nabyli dojmu, že rozsah publikací není tak velký, aby za to stál, a že látka je tak heterogenní, že by nevytvářel určitější celek; s tím ale není možno souhlasit. Ideální by bylo, kdyby k druhému z obou svazků byl připojen společný alespoň místní rejstřík). A připojení speciální předmětné literatury i s odkazem na základní obecné publikace by čtenáři bylo rozhodně k užítku (samozřejmě, že v lecčems pomáhá poznámkový aparát).³

Nejdříve tedy první svazek, kde po úvodním slově již zmíněné ministryně si vzal slovo první z redaktorů, který na osmi stranách pojednává obecně o významu kolejí pro vzdělání, vědu, kulturu a náboženství ve středověké společnosti, ale stručně charakterizuje i současný stav výzkumu, zejména na příkladu velkých čtyřsvazkových mezinárodních Dějin evropských univerzit. Pak navazuje celkem pět věcných celků s dvěma až čtyřmi příspěvky. I když jsou nazvány dvoujazyčně, podám jen jejich českou parafrázi. V „Základech“ přichází příspěvek J. Vergera, který skicuje způsob zakládání pařížských kolejí, aby následovala stať Thierry Kouamého, která po úvodních slovech podává kritickou historii vydávání středověkých pramenů k 22 pařížským kolejím (bylo jich ovšem více, viz i dále) a přináší i jejich stručný inventář, jakož i výhled pro další práci v tomto směru. Druhý oddíl nazvaný Symbióza vědy, kultury a náboženství přináší tři stati: Élisabeth Mornet podává charakteristiku zakladatelů pěti skandinávských kolejí (dvě dánské a po jedné diecézi uppsalské, linköpské a skarské). Aurélie Peraut se věnuje kaplím pařížských kolejí, Claire Angotti postavení a knihovně sorbonnské (spíše Sorbonnovy) koleje. Posléze Marie Bouhaïk-Gironés sleduje prameny k dějinám pěstování divadla v pozdně středověkých kolejích.

Třetí oddíl se geograficky obrací k jižní Francii, Itálii a Španělsku, takže lze rovnou přejít k dalšímu, který se týká Německa, Rakouska a Polska. Helmut Flachenecker skicuje, jak bylo na kolejích jihoněmeckých univerzit v pozdním středověku. Na pořad se dostávají především Heidelberg, Ingolstadt a geograficky poněkud překvapivě erfurtské Amplonianum. Zejména je zajímavý autorův odhad, že se do kolejí dostávalo maximálně mezi 10–20 % artistů. Současně upozorňuje na velkou autonomii některých kolejí, které na sebe stahovaly i značnou část výuky. A stejně tak se upozorňuje na význam burs, dosud často nedostatečně

³ Zejména by neměl naši pozornosti uniknout sborník *I collegi universitari in Europa tra il XIV e il XVIII secolo. Atti del convegno di studi della Commissione internazionale per la Storia delle Università* (Orbis academicus 4), Milano 1991, VII + 207 s.

hodnocený, a na to, že s náboženským rozštěpením v první půli 16. století v tomto kontextu (ale ovšem nejen v něm) staré pořádky končí. Karl Ubl obrací pozornost k vídeňské univerzitě a vzniku a fungování vévodské koleje od jejího založení do počátku 15. století. Že se tu mihnou i někteří pražští mistři, rozumí se samo sebou. Posléze věnuje Krzysztof Baczkowski pozornost vývoji krakovských kolejí v 15. a 16. století. Praha je v knize oblast, o níž lze říci, že *hic sunt leones*. Ale ono tomu tak věru nebylo.

Závěrečný pátý oddíl prezentuje univerzitní koleje a jejich dědictví současně jako výzvu. To bylo téma pro Gerharda Fouqueta, který vede linii od středověkých kolejí až k současným „Graduierentzentren“, pro něž sice nemám adekvátní český termín, ale doufám, že všichni vědí, o čem jde. Knihu uzavírá Vergerovo poslední slovo, které se zamýšlí nad typologií, kterou ovlivňovaly specifické lokální problémy, a upozorňuje zejména i na další osoby, jež s kolejemi souvisely, než jen na studenty, i když ti stáli v první řadě.

Druhý svazek opět začíná Sohnovým stručným výkladem o vztahu církve a univerzit, který je ve středověku klíčový, a pak přechází k různorodému vztahu vzdělání a jednotlivých řádů. Další členění je obdobné jako ve svazku předchozím. V oddílu Zásady je jen obecná úvaha Vergerova o pojmu řádová kolej. V druhé části jsou v pěti studiích sledovány řádové koleje a partikulární studia žebravých řádů, leckdy ve spojení s konkrétními osobami: Františkánské studium v Paříži v kontextu s Alexandrem de Hales (Sophie Delmas), rukopisy pařížských augustiniánů eremitů sleduje Claire Angotti, partikulární studia provençalských dominikánů s řadou instruktivních mapek popisuje Hans-Joachim Schmidt. Jedna z nich se vymyká této oblasti, neboť zachycuje významnější teologická studia řádu v provincii „Teutonia“, mezi nimiž figurují i tři českomoravské: Praha, Jihlava a Brno. Hans-Dieter Heimann se zabývá odrazem stavu vědy a spirituality v knihovnách brandenburské řádové kustodie františkánů observantů na sklonku středověku a posléze Metod Benedik studiem kapucínů v 16. století.

V třetím oddílu je upřena pozornost na koleje a vzdělání u monastických a rytířských řádů a u řeholních kanovníků. Vedle tří statí o poměrech ve francouzských destinacích těchto řádů (Denyse Riché: Klášter a jeho kolej v Paříži; Daniel Le Blévec: Řeholní koleje v Montpellier; Bernard Ardura: Premonstrátské koleje na Tridentském koncilu) přicházejí dvě statí o střední Evropě. Klaus Militzer pojednává o vzdělání a vzdělávání v řádu německých rytířů a Alkuin Volker Schachenmayr o vídeňské cistercké koleji sv. Mikuláše, kde působil i kdysi pražský profesor Konrád z Ebrachu. Pražská bernardinská kolej je zmíněna jen na základě starší německé literatury. Stať Kadlecova (vydaná v HUCPu) zůstala autoru neznáma.

A konečně poslední oddíl je obdobně věnován odkazu a výzvě této středověké instituce jak pro vzdělání církevní povahy (Reinhard Marx), tak jako výzva pro budoucnost (Egon Kapellari a Bernhard Vogel). Dvoustránkový souhrn Vergerův sborník uzavírá. Následuje už toliko, stejně jako v předchozím svazku, stručná charakteristika jednotlivých účastníků.⁴

Ivan Hlaváček

⁴ Poměr mužů a žen v prvním svazku byl 8:8, v druhém pak 12:3.

Franz Machilek (Hg.), Die hussitische Revolution. Religiöse, politische und regionale Aspekte

Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2012, 292 s.

Sborník obsahuje čtrnáct studií z pera většinou německých historiků. Domácí bádání je zastoupeno čtyřmi studii Dušana Coufala, Blanky Zilynské, Jaroslava Boubína a Miroslava Polívky. Ambicí sborníku není postihnout epochu husitských válek a pohusitských Čech jako celek. Kromě úvodní předmluvy je sborník členěn do tří částí. První oddíl zasazuje jednotlivé společenské, politické a náboženské fenomény do širších souvislostí. Úvodní studie Georga Denzlera se soustředí na problematiku papežského schizmatu, konciliarismu, Husovu pozici na kostnickém koncilu i povahu basilejského koncilu, který dle autora není možné řadit mezi tzv. reformní koncily. Problematice Husovy osoby se věnuje ve své studii Peter Hilsch. Autor se zaměřuje především na přijetí Viklefových tezí v Čechách a na Husův pobyt v Kostnici. V hodnocení Husovy osoby dochází k závěru, že Hus rozhodně neznamená zásadní hrozbu pro tehdejší katolickou církev.

Blanka Zilynská a Jaroslav Boubín jsou zastoupeni studii, které rozvíjejí jejich dlouhodobé badatelské zájmy. Jsou to husitské synody resp. osobnost Petra Chelčického. Blanka Zilynská se soustředí na roli husitských synod coby předchůdců synod reformačních. Autorka vychází ze své stěžejní práce *Husitské synody v Čechách v letech 1418–1440* (Praha 1985). Dochází k závěru, že husitské synody je možné brát jako předobraz, nikoli však vzor pro reformační synody. Jaroslav Boubín se ve své stati zabývá obrazem společnosti v díle Petra Chelčického a jeho myšlenkovým světem. První oddíl knihy uzavírá studie Winfrieda Eberharda. Také on zvolil téma, kterým se zabývá již řadu let, a to problematiku tolerance a koexistence husitského a katolického vyznání v průběhu 15. století.

Druhý oddíl se zaměřuje na regionální aspekty husitství. V první stati tohoto oddílu se věnuje Franz Machilek situaci ve Slezsku. Zabývá se postavením slezských mistrů na univerzitách v Praze, Lipsku, Heidelbergu a Krakově. Všimá si především faktu, že tito mistři velmi brzy zaujali negativní stanovisko vůči viklefismu a později též husitství. Autor se věnuje pozici Slezanů na koncilech v Pise, Kostnici i Basileji. Zmíněna je též problematika spanilých jízd husitských vojsk do Slezska v letech 1428–1435.

Pozici města Chebu, jakožto centra protihusitských nálad, zachycuje příspěvek Heike Faltenbacher. Autorka se zaměřuje na vlastní dějiny města i na jeho úlohu v rámci vyjednávání během basilejského koncilu, kdy se v tomto královském městě sešli legáti basilejského koncilu a zástupci husitů. Obchodním vztahům Norimberka a českých zemí v letech 1419–1434 se věnuje Miroslav Polívka. Také v tomto případě navazuje autor na své již dříve publikované studie. Ve sborníku najdeme i životopisně pojatý příspěvek týkající se Ulricha Grünsledera z pera Franze Fuchse. Český čtenář jistě ocení zařazení biografie tohoto relativně neznámého augustiniánského mnicha, Husova stoupence a překladatele Husova díla.

Třetí oddíl knihy se věnuje obrazu husitství v historiografii 19. a 20. století. Jediná studie tohoto oddílu, kterou napsal Thomas Wunsch, se zabývá interpretací husitství v díle Františka Palackého a Josefa Pekaře s ohledem na roli tohoto fenoménu v rámci sporu o smysl českých dějin.

Oddíly sborníku plní dvě funkce. První se věnuje obecným otázkám husitství v kontextu náboženských a politických dějin. Publikované články obvykle shrnují autorův dlouhodobý

badatelský zájem, nebo rozvíjejí jeden z jeho aspektů. V druhé části se setkáváme s regionálními sondami, které se zabývají dílčími problémy husitství. Důraz je kladen na zasazení jevů do širšího středoevropského kontextu.

Petr Šmíd

Michaela Chocholová – Ivan Štoll, Wilhelm Matzka (1798–1891)

Matfyzpress, Vydavatelství Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011, 245 s. Edice Dějiny matematiky, sv. 49, ISBN 978-80-7378-188-0

Nevím, jak zapisujete zlomky; já, pokud taková nutnost nastane, napíšu nejprve čitatele, pak zlomkovou čáru a nakonec jmenovatele. Protagonista této knihy, profesor matematiky na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě Wilhelm Matzka by mě pravděpodobně vyhodil od zkoušky: vyžadoval totiž, aby se nejprve vedla zlomková čára, následovat měl jmenovatel, a teprve nakonec čítec. Jiné pořadí netrpěl.

Recenzovaná monografie je jeho vůbec prvním vydaným životopisem, rozšířenou verzí autorčiny doktorské disertační práce, kterou pod názvem *Život a dílo Wilhelma Matzky (1798–1891)* obhájila na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v listopadu 2011. Kapitulu věnovanou odborné analýze Matzkova fyzikálního díla napsal Ivan Štoll.

Autorka si dala velkou práci se shromažďováním údajů a faktů z Matzkova života, které se zachovaly kuse a roztříštěně; nad některými dodnes visí otazník, který se dá asi sotva zodpovědět. Nelze například vysvětlit, proč se rodák z Litobratřic (německy Leipertitz) ve znojenském okrese ocitl ještě v útlém dětství v Podkrušnohoří, chodil do škol na Teplicku a gymnaziální vzdělání získal v Chomutově. Proč se nezachoval jeho portrét, ba ani fotografie (v poslední čtvrtině 19. století nebylo fotografování již vzácností), když byl mezi odborníky a ve společnosti osobností respektovanou, a navíc se na tehdejší dobu dožil poměrně vysokého věku?

V profesní dráze univerzitního pedagoga se může zúročit všechno, dokonce i léta strávená v armádě. Šestnáct let prožil Wilhelm Matzka ve vídeňském sboru bombardýrů, příslušejícím k polnímu dělostřelectvu; vzhledem ke svým schopnostem ve službě přiměřeně postupoval, stal se dokonce profesorem vyšší matematiky v bombardýrské sborové škole (k.k. Bombardier-Corpsschule), zřízené za Josefa II. Role učitele obohatila i jeho publikační činnost – zdařile přepracoval první dva díly učebnice matematiky, z níž frekventanti doposud studovali a která v mnohém pozbyla aktuálnosti.

Podporučík Matzka však nehodlal sloužit v armádě doživotně. V roce 1837 jej úspěšně absolvovaný konkurz zavedl do jiné části monarchie, haličského Tarnova (dnes Tarnów v Malopolském vojvodství). Místo dělostřelců seděli před ním v lavicích studenti dvou ročníků filozofické školy, jež navazovala na místní šestileté gymnázium a připravovala absolventy pro univerzitní studium. V rámci takzvané Thunovy reformy v roce 1849 byla tato filozofická škola s gymnáziem sloučena, a vytvořila tak jeho septimu a oktávu.

Wilhelma Matzky se však tato změna netýkala, neboť v téměř roce byl povolán na pražskou polytechniku jako řádný profesor elementární matematiky a praktické geometrie. Zde setrval pouze rok, v dubnu 1850 byl totiž jmenován řádným profesorem matematiky

s německou vyučovací řečí na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. Zdůraznění vyučovací řeči ve jmenovacím dekretu nebylo nadbytečné, postupně byly zřizovány i profesury s českou vyučovací řečí. Národnostní a jazykové spory na univerzitě vedly v roce 1882 k jejímu rozdělení. Profesor Matzka se již nemusel rozhodovat, zda má přejít na univerzitu německou či českou (v jeho případě by bylo rozhodnutí jednoznačné), neboť od svých sedmdesáti let, jež dovršil v roce 1868, byl v penzi; přednášky vypisoval ještě do roku 1871.

V důsledku Thunovy školské reformy se hlavním úkolem filozofických fakult v monarchii stala příprava středoškolských učitelů; čisté vědě se z existenčních důvodů mohlo věnovat pouze malé procento absolventů. Profesor Matzka vychoval kvalitní středoškolské učitele matematiky, jejich výběr mohl ovlivňovat i jako člen zkušební komise pro kandidáty učitelství na školách středních. Podle zachovaných svědectví se ke svým posluchačům choval sice laskavě, ve studijních požadavcích byl však náročný, až pedantický. Jak už to bývá, jeho žáci chválili tuto vlastnost až s určitým časovým odstupem.

V nějaké soutěži či kvízu by mohla padnout otázka: Používal Eukleides logaritmické tabulky? Správná odpověď by zněla: Ne. Dostávám se k jádru recenzované publikace – k podrobné analýze a hodnocení Matzkova všestranného díla. V přednáškách a publikovaných pracích zasahoval do více oblastí matematiky čisté i aplikované; na univerzitě suploval také přednášky z matematické fyziky, z nichž mnohé poznatky zveřejnil. Ne o všech jeho zájmových okruzích se dá prohlásit: Již staří Řekové... Logaritmy a komplexní čísla byly objeveny v 16. století, první představy o determinantech se v hlavách matematiků zrodily koncem 18. století. Do pasáží o historickém vývoji jednotlivých matematických a fyzikálních odvětví se jistě s chutí začtou i lidé, kteří se ve svém povolání matematice a fyzice značně vzdělali. Nechybí tu ani rozbor Matzkova rukopisu, v němž se vyjadřoval k teorii šachu, k taktickým manévřům v šachových partiích označovaných jako Stammova šachová tajemství.

Wilhelm Matzka zanechal po sobě úctyhodné dílo, které matematikové občas citují dodnes. O jeho kvalitách svědčí reprinty monografií o chronologii, logaritmech a komplexních číslech, které vyšly v průběhu roku 2010. Těšil se pověsti solidního badatele, ale s žádným objevem nepřišel, na rozdíl od Christiana Andree Dopplera (1803–1853), který působil na pražské technice. Autorka srovnává vědeckou dráhu obou mužů, z nichž to u svých současníků vždycky vyhrával střizlivý Matzka. Doppler byl tehdy považován za fantasu, jemuž pro matematické teorie chyběla experimentální potvrzení, občas vycházel z nesprávných předpokladů a postupoval nesprávným způsobem. Přesto se později ukázalo, že výsledek, k němuž dospěl, známý jako Dopplerův jev, je správný a má široké praktické využití. Zatímco Matzka je dnes mimo úzké odborné kruhy zapomenut, Doppler se těší posmrtné slávě; je po něm pojmenováno i jedno pražské gymnázium. Z toho plyne poučení, že ve vědě hraje často důležitou roli fantazie a intuice.

Michaela Chocholová předložila vnímavým čtenářům monografii založenou na solidním historickém výzkumu, výborné orientaci v různých oblastech matematiky a navíc napsanou kultivovaným stylem. Splácí tak dluh české i německé matematické komunity vůči Matzkovi – když v červnu 1891 zemřel, nevyšel o něm kromě stručných zpráv o úmrtí jediný podrobnější nekrolog. Pragmatismus v osobních a profesních mezilidských vztazích není tedy jen chorobným trendem dnešní doby... V edici Dějiny matematiky zaujímá recenzovaná publikace důstojné místo vedle biografii Eduarda Weyra, Jana Viléma Pexidera,

Františka Josefa Studničky, Karla Rychlíka, Vladimíra Kořínka, Ladislava Svante Riegera, Jana Sobotky, Henryho Lowiga a je cenným příspěvkem k poznání předních osobností matematiky v českých zemích, Čechů i Němců.

Marie Štemberková

Friedrich Edelmayer – Margarete Grandner – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (Hgg.), Über die österreichische Geschichte hinaus. Festschrift für Gernot Heiss zum 70. Geburtstag
Aschendorff Verlag, Münster 2012, 288 s.

Gratulační sborníky nejsou příliš vděčným předmětem recenzí. Jen málokdy se totiž vyskytne sborník, který je tematicky sevřený – a je tedy možné se v recenzi zaměřit na nějaké hlavní téma. Výjimkou není ani sborník vydaný u příležitosti 70. narozenin význačného rakouského historika Gernota Heisse. A přece je tento sborník něčím výjimečný – najdeme v něm rozhovor s osobou, jíž je věnován, tedy s Gernotem Heissem. Rozhovor nejenže svým způsobem mapuje dosavadní Heissovu vědeckou činnost, ale také v něm rezonují některé zásadní problémy fungování (nejen) rakouské historické vědy. A v neposlední řadě se čtenář, který dosud znal jen část Heissovy produkce, seznámí s celým jejím záběrem a nebude ho tolik překvapovat velký časový i tematický rozptyl Heissovi věnovaných článků.

Ve sborníku nacházíme příspěvky k dějinám raného novověku, jako například stať Zdeňka Hojdy o cestovní instrukci Humprechta Jana Černína jeho synovi Heřmanu Jakubovi. Ranému novověku je věnován i článek Friedricha Edelmayera o habsbursko-francouzské rivalitě od 15. do 18. století.

Rada příspěvků je věnována dějinám filmu. Ivan Klimeš a Jiří Rak zkoumají habsburskou propagandu (konkrétně obrazy ze života Františka Josefa I.) v nerealizovaném filmovém díle z počátku 20. století. Různým interpretacím melodramatu Veita Harlana *Die Goldene Stadt* (1942) se věnuje ve svém příspěvku Petr Mareš.

Období nacismu je věnován i velmi zajímavý příspěvek Michaela Johna o arizaci židovského majetku v Rakousku.

Dva články se zabývají dějinami vzdělanosti. Prvním z nich je přínosný životopisný příspěvek Jiřího Peška a Niny Lohmann věnovaný židovskému chemikovi a profesoru pražské Německé univerzity Guido Goldschmiedtovi. Studie se zabývá nejen postupným etablováním chemie jako vědního oboru v průběhu 19. století, vývojem výuky chemie, ale také problematickou pozicí židovského profesora (a to především v případě Goldschmiedtovy volby rektorem). Článek Oty Konráda je kromě jiného také zamyšlením nad pozicí historika ve společnosti. A to na příkladu rakouských meziválečných historiků, kteří se cítili povolání vyjadřovat se nejen k problémům minulým, ale i současným, a dokonce zveřejňovat své vize budoucnosti, jako například Harold Steinacker vykreslil Evropu roku 2000.

Dva závěrečné příspěvky jsou věnovány současnosti. Prvním z nich je příspěvek Ivany Čornejové o obrazu jezuitů v současné české společnosti a druhým je zamyšlení Germaina Webera nad konvencí OSN o právech handicapovaných.

Jana Ratajová

Martin Šámal, Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel
Vyšehrad – Národní muzeum, Praha 2013, 463 s.

Jak autor konstatuje hned úvodem, Emil Holub rozhodně není v literatuře neznámou osobností. „*Holub je dokonce vnímán jako určitý symbol českého cestovatelství a nezřídka se k jeho jménu připojuje úsloví ,největší český cestovatel‘.*“¹ Mimo tištěný text ovšem sám Šámal přiznává, že většině našich současníků se v souvislosti s touto osobností vybaví především jen scénka z filmu *Jára Cimrman, ležící, spící*. Martin Šámal se nyní postaral o to, aby se znalosti širší veřejnosti o této zajímavé osobnosti podstatně rozhojnil. Učinil tak způsobem rozhodně přesvědčivým.

U vědomí toho, že existuje celá řada holubovských monografií, prací etnografických i přírodovědných, vzpomínkových etc., se Šámal rozhodl podrobit znovu důkladnému rozboru všechny dostupné prameny, jak ty dříve využitě, tak opomenuté. Díky této důkladné heuristice a komparaci s údaji starší literatury se mu podařilo vytvořit první ucelený kritický životopis Emila Holuba.² Začal skutečně „ab ovo“. Na počátku představuje rodinné zázemí pozdějšího slavného cestovatele: od náznaků rodové genealogie, přes lékařská studia jeho otce na pražské medicíně (nebyl doktorem medicíny, ale získal jen chirurgickou aproba-ci), otcovu praxi městského lékaře, rodinný život v Holicích, aby se podrobněji věnoval Emilovu dětství a dospívání. To bylo poznamenáno nuceným přestěhováním do nevelké obce Pátek nedaleko Loun poté, co byl jeho otec zbaven lékařského místa v Holicích. Gymnaziální studia neproběhla zcela hladce, hlavně kvůli Emilovým počátečním nevalným znalostem němčiny. O to úspěšněji absolvoval v letech 1866–1872 medicínu na Karlo-Ferdinandově univerzitě, kde mohl rozvinout i své přírodovědné zájmy.³ Současně jej ale zajímala historie i archeologie a výsledky svého bádání přednesl ještě jako student na zasedání českého Archeologického sboru. Jeho členem pak byl zvolen v roce 1872.

Prehistorické nálezy na území Čech ho velice zaujaly, ostatně archeologie byla v oné době velkou módou mezi našimi učenici. Současně jej ale uchvátila četba o Africe a evropských cestovatelích podnikajících výzkumné poutě do nitra černého kontinentu. Už jako třináctiletý chlapec prý přečetl zápisky Davida Livingstona, který se pak stal jeho celoživotním vzorem. Holub se, jak po svém návratu uvedl, vypravil do Afriky kromě jiného i z důvodů vlasteneckých, protože „*Čechové na prvním místě a Rakousko vůbec nemá čelných mužů, kteří věnují svou péči a sílu výzkumům neznámých krajín afrických, jak se o to již Angličané, Francouzi a Němci se skvělými výsledky pokusili...*“⁴ Šámal sice tento výrok pokládá za výraz určité stylizace, ale domnívám se, že o patriotických pohnutkách není třeba příliš pochybovat. Kromě toho, vždyť patřily bezmála k povinnostem českého učenice.

Ještě dříve než autor přistoupil k líčení Holubových afrických cest, představil čtenáři Jižní Afriku v druhé polovině 19. století, aby poté podrobně vylíčil všechny jeho africké

¹ Recenzovaná kniha, s. 9.

² O kritický náhled na Holubovy osudy se pokusil už Jiří BAUM, *Holub a Mašukulumbové*, Praha 1955. Tato kniha vyšla z pozůstalosti, autor sám zahynul v koncentračním táboře v roce 1944.

³ Údaje o studiích na pražské lékařské fakultě získal autor ve fondech Archivu UK. Podrobnosti o Holubově studiu, zejména řešení svízelné finanční situace, pocházejí z jeho korespondence uložené v Archivu Náprstkova muzea.

⁴ Recenzovaná kniha, s. 89.

poutě. Holubova cestovatelská touha byla silnější než veškeré obavy jeho blízkých, kteří se děsili velmi pravděpodobných nebezpečí. Ostatně sám Holub jako graduovaný lékař si jistě byl vědom možností nákazy v Evropě neznámými nemocemi. Jeho ctižádost ho ale poháněla, takže dokázal své touze obětovat nejen jakékoliv pohodlí, ale zprvu se i nutně zadlužit, aby získal prostředky na cestu. Své medicínské vzdělání mohl také použít při léčení domorodého obyvatelstva.

Emil Holub měl obrovské zásluhy o to, že Středoevropanům přiblížil život v Africe. Učinil tak prostřednictvím celé řady výstav, přednášek i cestopisů. Jeho pozoruhodné sbírky budí dodnes oprávněnou pozornost. Ve své době nezískal jen věhlas doma, ale oceněn byl např. i ve Spojených státech amerických, kde absolvoval v roce 1895 přednáškové turné. Cestovatelská touha mu nepřinesla pouze slávu, ale také potíže. Už při prvním pobytu v Africe onemocněl malárií, jejíž recidivy spojené se zimničnými záchvaty ho pronásledovaly po celý život. Kvůli jeho cestování ho opustila životní družka Berta Nováková, do níž se zamiloval už během svých pražských studií, zatímco jeho druhá životní láska, manželka Rosa (mnohem mladší než její muž) jej do Afriky dokázala i následovat a po jeho smrti odpovědně pečovala o jeho odkaz. Emila Holuba přežila o více než půl století, a jak Šámal na závěr své knihy připomíná, ještě v padesátých letech 20. století ji ve vídeňském Hietzingu navštívili pánové Hanzelka a Zikmund před svou cestou do Afriky.⁵

Je obdivuhodné, jaký rozsah reálií musel Martin Šámal při přípravě svého textu zvládnout, samozřejmě problematiku konzultoval i s příslušnými specialisty. Počínaje genealogií, přes systém školství v polovině 19. století od nižších stupňů po studia univerzitní, medicínské záležitosti, styl měšťanského života a samozřejmě složité reálie africké, včetně etnologie, zoologie a botaniky, topografii Prahy i Vídně etc. etc. Kromě toho se kniha čte jako dobrodružný příběh, jímž ostatně Holubův život byl. Pečlivě je vybrán i obrazový doprovod, který je mnohem víc než jen pouhou náhodnou ilustrací (jen kvalita tisku by mohla být lepší).

Za připomenutí stojí, že autor stvořil tuto vyzrálou knihu v pouhých Kristových letech a nadto k této tematice přistoupil až po roce 2010, kdy získal interní grant! Jenom bych mu vytkla, že v seznamu nevydaných pramenů načerpaných z úctyhodné řady institucí neuvádí přesné odkazy na signatury a také je místy ne zcela důsledně cituje v poznámkách. Ale to je jen drobná vada na kráse; kniha o jednom z nejznámějších absolventů pražské lékařské fakulty z druhé poloviny 19. století rozhodně stojí za přečtení.

Ivana Čornejová

Jerzy Holzer: History w trybach historii. Wspomnienia

Znak, Kraków 2013, 320 s., ISBN 978-83-240-2972-3

Varšavský historik a politolog Jerzy Holzer (nar. 1930) získal v roce 2013 prestižní Cenu J. Długosze za historickou monografii – byla mu udělena za knihu *Europa Zimnej Wojny*. Jen o málo později vydal také své vzpomínky s příznačným názvem *Historik v soukollí historie*, které jeho pohled na 20. století doplňují o subjektivní rozměr.

⁵ Tamtéž, s. 403.

J. Holzer patří mezi čelné představitele polského vědeckého, politického a kulturního života, kteří připravovali cestu k polsko-německému dialogu a vzájemnému porozumění. Na první pohled si lze těžko představit složitější výchozí situaci pro tento životní úkol – profesor Holzer pochází z haličské židovské rodiny, v níž si holokaust také vybral krutou daň. Ve značně asimilované rodině už v generaci Holzerových prarodičů zároveň existovalo velmi silné polské národní vědomí. Jeho otec Ignacy, absolvent právnické fakulty Univerzity Jana Kazimíra ve Lvově, byl dokonce hned na začátku první světové války členem polských legií.

První kapitoly, které vyžadují poměrně značnou dávku čtenářovy pozornosti, autor věnoval své rodině v širokém vymezení toho slova (ať už co do stupňů příbuzenství, tak do chronologie), a jednotlivých jmen se tak objevuje opravdu značné množství. Číst pozorně se ale vyplatí. J. Holzer sleduje osudy svých blízkých a vzdálenějších příbuzných i jejich potomků také v dalších částech knihy, a plasticky tak na příkladu konkrétní skupiny lidí ilustruje, jak drastickým způsobem zasáhly do jejich životů ideové a geopolitické převraty 20. století. Sám autor s bratrem a rodiči přežil v okupované Varšavě jen díky osudovému rozhodnutí neuposlechnout příkazu k přestěhování se do ghetta a pokusit se přežít pod falešnou identitou. To se jim především díky prozíravosti Holzerova otce, ale také několikeré šťastné souhře okolností, nakonec podařilo. Kapitoly popisující toto období – Holzerovi dočasně opustili Varšavu teprve po porážce povstání – jsou mrazivou četbou; obsahují také spoustu jakoby mimochodem líčených dobových reálií. Sem patří i pasáže věnované podzemnímu školství, s nímž má autor osobní zkušenosti.

Po válce dostudoval Jerzy Holzer střední školu a nastoupil (již v době po plném převzetí moci polskými komunisty) na varšavskou univerzitu, s níž spojil větší část své odborné kariéry a profesního života. Jak je přesvědčivě doloženo zejména v pracích Johna Connollyho, polské vysoké školství této doby nebylo zdaleka tak postiženo čistkami v profesorských sborech jako české. Autor tedy mohl jako student historie absolvovat na jedné straně přednášky prorežimních (Żanna Kormanowa, Henryk Jabłoński) nebo k marxismu se alespoň oficiálně hlásících (Marian Małowist) historiků, na druhé straně ale zároveň i těch ohrožených a za války v Informační kanceláři Zemské armády angažovaných osobností jako Aleksander Gieysztor, Tadeusz Manteuffel, Witold Kula, Stanisław Herbst a dalších. Jinými slovy – v období stalinismu mohla varšavská univerzita v oblasti studia historie studentům nabídnout o dost více, než pražská. Vzpomínání na toto období obsahuje i řadu zajímavých reálií, např. o samotné formě studia a udělovaných titulech. Stát se v padesátých letech v Polsku diplomovaným historikem bylo do jisté míry podobné ukončení dnešního bakalářského studia; pouze část studentů potom pokračovala ve studiu dále a získala magisterský titul, který v Polsku byl udělován již před válkou (s. 144).

J. Holzer neměl jen zajímavé učitele, měl i zajímavé spolužáky, např. známé historiky Janusze Żarnowského a Bronisława Geremka. Z posledně jmenovaného se postupně stala jedna z nejnámějších tváří Solidarity a nakonec i postkomunistických vlád. Průběžné líčení vztahu ke Geremkovi je pro autora jedním z jakýchsi lakmusových papírků ve vztahu k prožívané době a morálním dilematům – vzájemné přátelství, odcizení po rozvodu Holzerova prvního manželství v 70. letech, kontakty v rámci Solidarity (včetně společné internace v severopolské obci Jaworzno), další odcizení způsobené akcí státní bezpečnosti a opětné sblížení v porevolučních podmínkách. Po propuštění napsal Holzer první, v rámci ineditní a exilové produkce velmi úspěšné dějiny Solidarity. Neztratil přitom ale

ani potom svou pozici na varšavské univerzitě, přinejmenším formálně, což by bylo v českých podmínkách nemyslitelné. V 90. letech postupně přenesl hlavní díl svých aktivit do Instytutu Studiów Politycznych Polské Akademie Nauk, kde se stal vedoucím Zakładu Studiów nad Niemcami.

Autor se ve vzpomínkách opakovaně vrací ke svým postojům vůči režimu a poměrně přesvědčivě je vysvětluje – od levicového aktivismu poválečných let, přes rozčarování událostmi roku 1956 a 1968, silící kontakty s opozičním hnutím, až po úplný přechod k Solidaritě. Setrvávání v Polské sjednocené dělnické straně ještě deset let po r. 1968 označuje za osobní „zgnily kompromis“ (s. 178), který jej ovšem tehdy jako otce dvou malých dětí zcela jistě uchránil od vyhazovu z univerzity. Opakujícím se a z různých úhlů pohledu nahlíženým motivem je také krátká spolupráce se státní bezpečností během pobytu v Mohuči, omezená na kontakty s Němci (zvláště s. 164). Většina polských čtenářů nejspíše bude číst příslušné pasáže již předem poučena medializací této otázky v roce 2005. Osobně mám dojem, že dílčí selhání bylo protagonistou dostatečně odčiněno jeho pozdějšími osudy.

Kniha obsahuje řadu zajímavých pasáží využitelných pro dějiny polsko-českých kontaktů. Je poměrně známou skutečností, že na obou pražských univerzitách studovala v 19. a první polovině 20. století řada židovských studentů z Polska, zvláště z Haliče. Tento jev se promítl i v rodině J. Holzera. V druhé generaci žen studujících pražskou lékařskou fakultu v letech bezprostředně před 1. světovou válkou byla také autorova teta Anna Karolina Mayer (nar. 1891), která původně začala svá studia na Lvovské univerzitě; v meziválečném období pak společně se svým mužem, lékařem Ludwikem Rosenbergem, působila v Lodži a v lázních Krynica. (Záznam o jejím absolutoriu a promoci 12. 6. 1916 lze nalézt v Matrice doktorů české Karlo-Ferdinandovy Univerzity č. III, fol. 1467.) Lékařskou fakultu, ovšem na Německé univerzitě, absolvovala také autorova sestřenicí Anna Helena Mayer, provdaná Feygl (nar. 1902) (záznam o promoci z 25. 6. 1927 je v Matrice doktorů NU č. 4, fol. 261). Na české území se nedobrovolně vrátila za 2. světové války: byla internována v Terezíně, kde zahynul její první muž a kde poznala svého druhého muže ing. dr. Josefa Freibergera, za nímž se po skončení války přestěhovala do Prahy. Ve druhé polovině čtyřicátých let studoval v Praze i autorův starší bratr Mieczysław (1926–1987).

Dalším tématem z oblasti česko-polských kontaktů jsou setkání v rámci Holzerovy odborné kariéry. V polovině 60. let se jako jeden ze stipendistů mohučského Institutu für europäische Geschichte setkával s českými kolegy, konkrétně s Bohumilem Černým a Bedřichem Loewensteinem. S dalšími českými historiky (např. s Vilémem Prečanem) se seznámil na jaře 1969 na pražské konferenci věnované dějinám fašismu a národního socialismu. O samotném jednání autor píše (s. 182): „*Bardziej niż obrady pozostala mi w pamięci atmosfera. Była jak na Titanicu [...]*.“ Otázka Pražského jara a sovětské invaze je v knize reflektována na více místech; Holzer byl dokonce v létě 1968 se studenty na exkurzi na Ukrajině, v Maďarsku a Moldavsku, přičemž se na zpáteční cestě stavovali kolem 15. srpna v Bratislavě. Agrese vůči Československu měla na jeho názorový vývoj větší vliv, než oficiální podpora ze strany východního bloku projevovaná arabským státům ve válce proti Izraeli (s. 178).

Třetí zajímavou oblast polsko-českého setkávání obsaženou v knize představují polistopadová oficiální i méně oficiální politická jednání, na nichž byl Holzer jako externí spolupracovník varšavského ministerstva zahraničí účasten. Můžeme tak očima polského profesora pozorovat některé české politiky posledních dvou desetiletí, např. Alexandra Vondru

a jeho vývoj od poněkud přemoudřelého mladého muže počátku 90. let k rozvážnějším vystupování v pozdějším období (s. 284). Holzer poznal také dva české prezidenty, přičemž nijak neskrývá podstatně větší sympatie k tomu prvnímu (s. 287).

Propojení osobních vzpomínek s odbornou historickou erudicí, zvláště pokud je výsledek spojen i s brilantní stylistikou, představuje určitě jednu z nejlepších forem memoárové literatury (vybavují se mi hned například paměti Jaroslava Mezníka nebo Aarona Jakovleviče Gureviče). Holzerův text do této společnosti nepochybně patří také.

Marek Ďurčanský

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2013

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LIII. Fasc. 2

Redakční rada:

prof. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., předseda,

PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., tajemnice,

prof. PhDr. Marie Bláhová, CSc., doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., PhDr. Milena Josefovičová, prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., prof. PhDr. Josef Petráň, CSc., PhDr. Jiří Stočes, Ph.D., PhDr. Michal Svatoš, CSc., prof. PhDr. František Šmahel, DrSc., PhDr. Pavel Urbášek

Vedoucí redaktor: prof. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.

Výkonná redaktorka svazku: PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., spolupracovali Mgr. Tomáš Rataj a Mgr. Kateřina Schwabiková

Obálku navrhly Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., a Kateřina Řezáčová

Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3–5, 116 36 Praha 1

<http://www.karolinum.cz>

Praha 2015

Sazba: DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

petr.svobodny@ruk.cuni.cz